

สุวรรณา เกือบงไกรเพชร

๑๓ ชนเผ่าในลาวตอนใต้ นิทานและการละเล่น

รายงานการวิจัยด้านวัฒนธรรม

โครงการวิจัยภาษาและวัฒนธรรม
ของชนเผ่าในแขวงเซกอง สปป.ลาว

เพื่อเป็นความรู้พื้นฐาน
ในการวางแผนวิจัยและพัฒนา

ศูนย์วิจัยภาษาและวัฒนธรรมการวิจัย (ศวล.)

รายงานการวิจัยนี้เป็นฉบับร่างเพื่อเสนอในการประชุมทางวิชาการเรื่อง
ภาษาและวัฒนธรรมของชนเผ่าในแขวงเซกอง สปป.ลาว
เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการวางแผนวิจัยและพัฒนา
วันที่ ๒๓-๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๕

ไม่อนุญาตให้อ้างถึง คัดลอก ตัดทอน หรือทำสำเนาข้อความ ในลักษณะใดทั้งสิ้น

คำนำ

โครงการวิจัยเรื่อง ภาษาและวัฒนธรรมของชนเผ่าในแขวงเซกอง สปป.ลาว เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการวางแผนวิจัยและพัฒนา เกิดขึ้นได้ด้วยพระกรุณาธิคุณแห่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ความละเอียดดังปรากฏในหนังสือรายงานผลวิจัยด้านภาษาของรองศาสตราจารย์ ดร. ชีระพันธ์ เหลืองทองคำ หัวหน้าโครงการวิจัยนี้แล้ว

รองศาสตราจารย์ ดร. ชีระพันธ์ หัวหน้าโครงการวิจัยได้กรุณาให้ข้าพเจ้าเข้าร่วมโครงการในฐานะผู้วิจัยด้านวัฒนธรรม โดยได้รับความสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ให้ดำเนินโครงการในระหว่าง ปี พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๓ ตลอดเวลาที่ดำเนินการเก็บข้อมูลและวิจัย ข้าพเจ้าได้รับความกรุณาและความอนุเคราะห์เป็นอเนกประการ จากท่านหัวหน้าโครงการและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย จากรัฐบาลและหน่วยงานของประเทศ สปป.ลาว และประเทศไทย ตลอดจนผู้ที่ได้เอื้อเฟื้อช่วยเหลือข้าพเจ้าโดยตรงอีกเป็นจำนวนมาก งานวิจัยนี้ไม่อาจสำเร็จลงได้หากปราศจากความอนุเคราะห์ดังกล่าว ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอแสดงความรำลึกถึงคุณูปการของท่านทั้งหลายไว้ ณ ที่นี้

โครงการวิจัยด้านวัฒนธรรมของชนเผ่า ๑๓ เผ่า ในแขวงเซกอง สปป.ลาว มีจุดมุ่งหมายเพื่อถ่ายทอดบริบทวิถีชีวิตวัฒนธรรมของบรรดาชนเผ่า ให้เห็นความเป็นมาในอดีตเท่าที่จะสามารถทำได้ และความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน โดยพยายามให้มีลักษณะที่เป็นพลวัต คือ ภาพของชุมชนที่มีความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลง เพื่อวิเคราะห์ภาพรวมและลักษณะเฉพาะของแต่ละเผ่า รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างเผ่า เพื่อศึกษาเอกภาพของความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชนเผ่าเหล่านี้

การเก็บข้อมูลในโครงการด้านวัฒนธรรม กำหนดหัวข้อไว้ ๑๐ หัวข้อ เป็นแกนในการบันทึกข้อมูลที่รวบรวมจากผู้ช่วยเก็บข้อมูลที่เป็นชนเผ่า ๑๓ คน และจากการสัมภาษณ์ พูดคุย กับคนอื่นๆ ในแต่ละเผ่าเท่าที่จะสามารถกระทำได้ในช่วงระยะที่สอง ได้เพิ่มการบันทึกข้อมูลชุมชนปาฐะประเภทนิทาน คำกล่าว และข้อห้ามข้อนิยมที่เป็นคติความเชื่อของชนเผ่า จากนั้นได้นำข้อมูลทั้งหมดมาเรียบเรียงเป็นรายงาน ๓ เล่ม ในชุด ๑๓ ชนเผ่าในแขวงเซกอง คือ

เล่มที่ ๑	๑๓ ชนเผ่าในแขวงเซกอง : วิถีชีวิตและวัฒนธรรม
เล่มที่ ๒	๑๓ ชนเผ่าในแขวงเซกอง : นิทานและการละเล่น
เล่มที่ ๓	๑๓ ชนเผ่าในแขวงเซกอง : ปฏิสัมพันธ์และการปรับตัวสู่วิถีชีวิตปัจจุบัน

เนื้อหาในเล่มที่ ๑ นั้น เป็นการสังเคราะห์และเรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดโดยละเอียด เพื่อให้เห็นภาพรวมและลักษณะเฉพาะด้านการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมของแต่ละเผ่า ยกเว้นข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลด้านมุขปาฐะ ได้แก่นิทาน เพลง และคำกล่าวของเผ่า ซึ่งเรียบเรียงไว้ในเล่มที่ ๒ ส่วนเล่มที่ ๓ เป็นการสรุปและวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนเผ่าและการปรับตัว เท่าที่จะสามารถวิเคราะห์ได้จากข้อมูลทั้งหมด ที่ได้มาในเวลาอันจำกัดของการเดินทางไปเก็บข้อมูลแต่ละครั้งและจากความช่วยเหลือของผู้ร่วมงานทั้งปวง

รายงานวิจัยด้านวัฒนธรรมของชนเผ่าในแขวงเซกองนี้ยังไม่เป็นผลงานวิจัยที่มีคุณภาพสมบูรณ์ เหตุสำคัญคือความอ่อนด้อยทางศักยภาพและความรู้ความเชี่ยวชาญของข้าพเจ้า ทั้งในด้านวัฒนธรรมของชนเผ่าเหล่านี้และด้านทฤษฎีการวิเคราะห์วัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงพยายามบันทึกและเรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดไว้โดยละเอียด เพื่อให้ผู้ที่สนใจสามารถศึกษาหรือสร้างงานวิจัยอื่นๆ ต่อไปได้อีก ซึ่งอาจจะมีคุณค่าและเป็นประโยชน์แก่วงวิชาการยิ่งกว่างานนี้ ตลอดจนเป็นประโยชน์ในการวางแผนวิจัยและพัฒนาของประเทศ สปป.ลาว ข้าพเจ้าใคร่ขอให้อีกว่าข้อมูลทั้งหมดนี้เป็นข้อมูลของบรรดาชนเผ่าทั้งหลายในแขวงเซกอง ที่ข้าพเจ้าเป็นเพียงผู้นำมาถ่ายทอดเบื้องต้น

ในท้ายที่สุด ข้าพเจ้าขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และภาควิชาภาษาไทย ซึ่งได้กรุณาอนุญาตให้ข้าพเจ้าได้ทำงานวิจัยนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ขอรำลึกพระคุณแก่ผู้ที่เป็นแรงบันดาลใจสำคัญ ๓ ท่าน ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าอาจหาญทำงานชิ้นใหญ่เกินความสามารถนี้ คือ

พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ผู้บันทึกและเขียนหนังสือ ว่าด้วยภาษาต่างๆ ในสยามประเทศ ซึ่งข้าพเจ้าได้อาศัยเป็นความรู้พื้นฐานเรื่องชนเผ่าทั้งหลาย

ศาสตราจารย์ ดร. คุณบรรจบ พันธุเมธา

ศาสตราจารย์ ดร. A. Thomas Kirsch

สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๔

ขอขอบคุณ สำนักพิมพ์เมืองโบราณ

และคุณมธุรส กุลจินต์ ผู้ช่วยดำเนินการจัดทำต้นฉบับและการพิมพ์หนังสือชุด ๑๓ ชนเผ่าในแขวงเซกอง

สารบัญ

บทนำ	ชุมชนดั้งเดิมกับวัฒนธรรมมุขปาฐะ	๑
	ตำนานชนเผ่า	๑
	นิทานแห่งท้องถิ่น	๒
	ขับลำทำเพลง	๓
	คำกล่าวที่บอกเล่าชีวิต	๓
	ภูมิหลังของพื้นที่และชุมชน	๔
บทที่ ๑	ตำนานกำเนิดมนุษย์และเผ่าพันธุ์	๖
	ตำนานกำเนิดมนุษย์ : แม่ย่ากับหมาเถิก	๖
	กำเนิดเผ่า	๑๙
บทที่ ๒	นิทานกับชีวิตท้องถิ่น	๓๓
	นิทานวีรบุรุษและบรรพบุรุษ	๓๔
	ปรัมปราคติ	๓๗
	คน สัตว์ และพืชพันธุ์ไม้	๔๑
	มุขตลกของชนเผ่า	๔๔
	ผีกับความเชื่อ	๔๗
บทที่ ๓	ขับลำทำเพลง	๕๑
	เพลงและเครื่องดนตรี	๕๒
	เพลงกับพิธีกรรมและความเชื่อ	๕๓
	เพลงกับความบันเทิง	๖๐
	เพลงเด็กกับการละเล่น	๗๒
บทที่ ๔	คำกล่าวบอกเล่าชีวิต	๗๙
	คำกล่าวที่บอกเล่าค่านิยมและโลกทัศน์	๗๙
	คำกล่าวทั่วไปในชีวิตประจำวัน	๘๐
	ภาษิต พังเพย และคำสั่งสอนตักเตือน	๘๐
	คำเปรียบและความเปรียบ	๘๓
	คำสาปแช่ง คำบริภาษ	๘๕
	คำกล่าวในโอกาสเฉพาะ	๘๖
	คำให้พร	๘๖
	คำเกี่ยวพาราสี และทาบทามสู่ขอ	๙๐
	คำสาบาน	๙๑
บรรณานุกรม		๙๓
ภาคผนวก	นิทาน ๑๓ ชนเผ่า	๙๕
	คำกล่าวของชนเผ่า	๑๙๖

ชุมชนดั้งเดิมกับวัฒนธรรมมุขปาฐะ

วิถีชีวิตของชุมชนดั้งเดิม อาจสะท้อนให้เห็นได้ในหลายรูปแบบและลักษณะ ทั้งบ้านเรือน เครื่องใช้ไม้สอย การประกอบประเพณีพิธีกรรม ไปจนถึงดนตรี การร้องรำทำเพลง และวัฒนธรรมทางด้านภาษา ไม่ว่าชุมชนนั้นจะมีตัวอักษรสำหรับบันทึกหรือไม่ก็ตาม ถ้อยคำหรือภาษาพูดซึ่งเป็นกระบวนการสั่งสมและถ่ายทอดวัฒนธรรมอย่างหนึ่งนั้น สามารถจะเก็บรักษารูปแบบ แนวปฏิบัติ ความเชื่อ และความรู้สึกนึกคิดของชุมชนนั้นๆ ไว้ได้ ครอบคลุมที่ประเพณีมุขปาฐะ (oral tradition) ยังเป็นกระบวนการที่ชุมชนนั้นใช้บันทึก สั่งสม และถ่ายทอดเรื่องราวและวิถีชีวิตของตนอยู่

แต่เดิมมา ชนเผ่าของเขากองทั้ง ๑๓ เผ่า ไม่มีภาษาเขียนหรือตัวอักษรสำหรับบันทึกหรือถ่ายทอดเรื่องราวและวิถีชีวิตของตน แต่วัฒนธรรมมุขปาฐะก็ได้ทำหน้าที่บันทึกและถ่ายทอดความเป็นมาตั้งแต่อดีต ในรูปของตำนานและนิทานต่างๆ ที่เล่าสู่กันฟัง ในบทเพลงขับลำ และคำกล่าวต่างๆ ทั้งภาษิต ความเปรียบ คำพร คำสั่งสอน ไปจนถึงคำบริภาษ วัฒนธรรมมุขปาฐะในลักษณะต่างๆ กันนี้เป็นหลักฐานที่บอกเล่าถึงค่านิยมและโลกทัศน์ของชุมชนเผ่า ได้อย่างน่าสนใจ

ตำนานชนเผ่า

มนุษย์ทุกหนแห่งทั่วโลกล้วนมีคำถามถึงความเป็นมาของมนุษยชาติ ความเป็นมาของโลก และความเป็นมาของตนเอง ความสงสัยใคร่รู้และความพยายามแสวงหาคำตอบมักจะปรากฏออกมาเป็นเรื่องราวเล่าแก่กันที่อาจมาจากความนึกฝันของบรรพบุรุษ ถ่ายทอดสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน เรื่องราวอาจจะผันแปรไปบ้าง มีการต่อเติมตกแต่งเพื่ออธิบายส่วนที่คนรุ่นหลังไม่อาจเข้าใจความนึกคิดของบรรพบุรุษโบราณ หรือในทางตรงกันข้าม ความไม่เข้าใจอาจทำให้เกิดการตัดทอนเนื้อความไปก็ได้เช่นกัน แต่ที่สาเหตุที่น่าจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้มากที่สุด น่าจะเป็นเพราะความหลงลืม และความทรงจำที่สับสนในกระบวนการถ่ายทอดด้วยปากเปล่า หรือ oral transmission

แต่อย่างไรก็ตาม ตำนาน (myth) หรือเรื่องราวที่บันทึกคำตอบของมนุษย์ เกี่ยวกับความเป็นมาของตนเอง หรือของโลกและมนุษยชาตินั้นเป็นเรื่องที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับชุมชนดั้งเดิม ดังนั้น ในตำนานของชุมชนแต่ละชุมชน แม้จะมีหลายสำนวนตามแต่ความทรงจำและปฏิภาณของผู้เล่า แต่ส่วนที่เป็นแก่น เป็นสารสำคัญ (element) หรือเป็นอนุภาคหลัก (motif) ของตำนานนั้นจะยังคงอยู่เสมอ ดังเช่นที่ปรากฏในตำนานชนเผ่าของแขวงเซกอง ซึ่งจะกล่าวถึงน้ำท่วมโลกและมนุษย์ผู้หญิง

๒ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

ที่เหลือรอดอยู่กับหมาถึกตัวหนึ่งได้ช่วยกันสร้างชีวิตและเผ่าพันธุ์มนุษย์ขึ้นใหม่

ในขณะเดียวกัน การติดต่อกับชุมชนอื่นก็ได้นำเอาตำนานของชุมชนนั้นๆ เข้ามาประสมประสานกับตำนานดั้งเดิมของตน ดังเช่นที่เผ่าจะต้องกล่าวถึงมนุษย์เกิดมาจากน้ำเต้าปุง อันเป็นอนุภาคสำคัญของชุมชนในกลุ่มวัฒนธรรมไต-ลาว ซึ่งเป็นชุมชนที่มีอิทธิพลทางการปกครองและวัฒนธรรมในพื้นที่แถบนี้

ตำนานของชนเผ่าจึงบอกทั้งโลกทัศน์ ความคิดฝันและความเป็นมาของชนเผ่าเจ้าของตำนาน และยังอาจบอกเล่าถึงการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนและวัฒนธรรมอื่น อันมีส่วนอยู่ในวิถีความเป็นมาของเผ่าแต่ละเผ่าด้วย

นิทานแห่งท้องถิ่น

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นภูเขา แม่น้ำ พื้นดิน ต้นไม้ รวมทั้งผู้คนในอดีตของชุมชน มักจะเป็นที่มาของแรงบันดาลใจให้คนในชุมชน ให้บอกเล่าและอธิบายความเป็นมาของสิ่งที่แวดล้อมเหล่านั้น ตามที่สายตา หู สัมผัสและความทรงจำ ได้เก็บเอารูปลักษณ์และความนึกคิดเกี่ยวกับสิ่งนั้นเอาไว้ แล้วถ่ายทอดออกมาเป็นการประสมประสานรูปลักษณ์และจินตนาการเข้าด้วยกัน

คำอธิบายหรือเรื่องที่บอกเล่านั้น อาจแปลกประหลาดพิสดาร น่าขบขันหรือเหลือเชื่อ สำหรับคนที่ถือว่า ตนอธิบายสิ่งเดียวกันนั้น ด้วยความคิดทางวิทยาศาสตร์ที่เชื่อถือได้ แต่ความเชื่อของคนในชุมชนดั้งเดิม ก็คือ ความคิดทางวิทยาศาสตร์ในมิติเวลาหนึ่ง และสถานที่หนึ่งเช่นกัน นิทานแห่งท้องถิ่นของชุมชน จึงมักจะบันทึกสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและผู้คนของอดีตไว้อย่างมีชีวิตชีวา ตามที่ประสาทสัมผัสของเขาจะบอกเล่าให้รับรู้ และผนวกเข้ากับความคิด จินตนาการอันเป็นคุณสมบัติสำคัญของมนุษยชาติ

ภูเขาที่ดูเหมือนว่าตัวใหญ่ ตาน้ำที่มีน้ำไหลรินตลอดเวลา สันตอนกลางลำน้ำ ลวดลายของเสือ พืชและแมลงปอง ไปจนถึงบรรพบุรุษและวีรบุรุษผู้กล้ากล้าของเผ่า ที่พาชุมชนของตนอพยพโยกย้ายหรือต่อสู้กับชีวิตและความทุกข์ยาก รวมทั้งผู้คนธรรมดาสามัญที่ครั้งหนึ่งอาจจะเคยมีชีวิตอยู่ในท้องถิ่นนั้น ทั้งที่เป็นผู้นำหรือเป็นตัวตลกขบขันที่มีความประพฤติปฏิบัติผิดแผกไปจากที่คนอื่นๆ ล้วนเป็นที่มาของนิทานแห่งท้องถิ่น (local legend/migratory legend/local tradition) ซึ่งไม่ว่าจะเกิดขึ้นจริงหรือไม่ หรือนำเชื่อถือได้เพียงใด แต่นั่นคือชีวิตอันยาวนานของท้องถิ่นที่ถูกบันทึกเอาไว้เป็นสมบัติของชุมชนนั้นๆ

ขับลำทำเพลง

การละเล่นไม่ว่าจะเป็นของเด็กหรือผู้ใหญ่ หนุ่มสาวหรือคนแก่เฒ่า และการขับลำทำเพลงไม่ว่าจะเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม หรือความเบิกบานบันเทิงใจ ที่คนในชุมชนได้ช่วยกันสร้างขึ้น ก็ล้วนแต่มีบทบาทสำคัญอยู่ในชีวิตของชุมชนทั้งสิ้น

จากเพลงเด็ก การละเล่นของเด็ก ไปถึงรูปแบบของการขับ การลำ และเพลงร้องต่างๆ ที่มีท่วงทำนองและถ้อยคำคล้ายกัน หรืออาจจะแตกต่างกันระหว่างเผ่า มักแสดงให้เห็นถึงรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ที่น่าสนใจ เช่น การเรียนรู้และสร้างความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และระเบียบปฏิบัติของชุมชนที่สมาชิกของชุมชนจะต้องรับรู้และปฏิบัติตาม เพื่อสร้างบุคลิกลักษณะของเผ่าและคนในเผ่าที่มีความหมายสำคัญ ดนตรีและเพลงสำหรับพิธีกรรมจะควบคุมและสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของชุมชน เท่าๆ กับการขับลำได้ตอบเพื่อความบันเทิงใจ จะทำให้ผู้คนเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน ทั้งในภาวะของความทุกข์ยากและความสุข

คำกล่าวที่บอกเล่าชีวิต

ถ้อยคำในรูปแบบต่างๆ (sayings) ที่ใช้ในการพูดคุยในชีวิตประจำวันก็ดี ถ้อยคำสำหรับโอกาสเฉพาะ เช่น ในยามตั้งต้นขึ้นตอนใหม่ของชีวิต การอวยชัยให้พร สั่งสอนเด็กเตือน ถ้อยคำเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว ไปจนถึงถ้อยคำที่ใช้แสดงความโกรธ การสาปแช่ง และสำนวนโวหาร คำกล่าวเปรียบเทียบมีส่วนสำคัญที่ทำให้เข้าใจเป้าหมายหรือความไฝฝืนในชีวิตของคนในชุมชนดั้งเดิม ในลักษณะเดียวกับที่คนปัจจุบันอาจเรียกว่า อุดมคติหรืออุดมการณ์ของชีวิต ตลอดไปจนถึงรูปแบบความประพฤติปฏิบัติที่ชุมชนวางไว้สำหรับสมาชิกของตน

ค่านิยมและโลกทัศน์ ที่สั่งสมและถ่ายทอดแก่ของชุมชนดั้งเดิมของชนเผ่าต่างๆ ผ่านรูปแบบต่างๆ ของมุขปาฐะดังกล่าวมาแล้วนี้ มีบทบาทสำคัญในการที่จะทำให้เข้าใจวิถีชีวิตแห่งอดีต และความสามารถในการที่จะปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตในสภาพแวดล้อมใหม่ ความสัมพันธ์ใหม่ที่เป็นความเปลี่ยนแปลง ของมนุษย์และชุมชนของมนุษย์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ภูมิหลังของพื้นที่และชุมชน

แขวงเซกอง ในตอนใต้ของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีชนเผ่าที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมรอยู่ ๑๓ เผ่า และลาวลุ่ม ซึ่งเป็นกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลไท-ลาว อีก ๑ เผ่า บรรดาชนเผ่าเหล่านี้ล้วนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันเป็นกลุ่มๆ ตามถิ่นที่อยู่ เช่น ในเมืองดักจิงที่อยู่บนภูตอยสูงจะมีชนเผ่าเตเรียบเป็นเผ่าหลัก เผ่าอื่นๆ ได้แก่ แยฮู ตะริ้ว ดักกัง และมีกะเซงอยู่บ้างจำนวนหนึ่งในเมืองกะลิมติดแขวงสาละวัน จะมีชนเผ่าเงะ กะตู จะต้องและตะโอย เผ่าเงะเป็นเผ่าหลักของเมืองกะลิมแม้ว่าจะมีจำนวนประชากรน้อยกว่ากะตูซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่เดียวกันแต่กะตูจะอยู่กันเป็นหมู่บ้านเล็กๆ แถบภูสูงที่ทुरกันดาร จึงไม่สามารถจะรวบรวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นหนาเท่าเผ่าเงะ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์กว่า และติดต่อกับเผ่าอื่นๆ ได้สะดวกกว่าทางลำน้ำเซกอง

อีกสองเมืองของแขวงเซกอง คือ ละมาม ซึ่งเป็นที่ตั้งของตัวแขวงหรือเทศบาลแขวง และเมืองท่าแดง ซึ่งเป็นปากทางเข้าสู่เซกอง โดยผ่านเส้นทางสายปากเซ แขวงจำปาสัก เข้าสู่เมืองท่าแดง และเมืองละมาม ทั้งเมืองละมามและท่าแดงเป็นที่ราบหรือที่เรียกว่า ท่งเพียง บางตอนอาจเป็นที่ราบสูงที่เรียกว่า ภูเพียง เมืองทั้งสองนี้จึงมีพื้นที่ราบกว้างขวางพอแก่การเพาะปลูกได้อุดมสมบูรณ์ และสามารถติดต่อกับโลกภายนอกได้สะดวก ความเจริญทางเทคโนโลยีและวิชาการสมัยใหม่จึงเข้าถึงเมืองทั้งสองนี้ได้อย่างรวดเร็ว อันส่งผลสะท้อนถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนด้วย โดยเฉพาะอิทธิพลของวัฒนธรรมลาวลุ่ม ซึ่งเป็นกระแสหลักที่ดึงดูดเอาวัฒนธรรมกระแสน้อยๆ ของชนเผ่าทั้งหลายเข้ามาประสมกลมกลืนเป็นวัฒนธรรมหลักของชีวิตในมิติเวลาและพื้นที่ของปัจจุบัน เผ่าฮาร์กซึ่งเป็นเผ่าหลักมาแต่เดิมของเมืองละมามก็ดี เผ่าส่วยและละเวนซึ่งอพยพจากพื้นที่ทางเหนือของสาละวันและที่ราบสูงบอละเวน ในแขวงสาละวัน เข้ามาปักหลักตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในเขตท่าแดงเป็นเวลานานมาแล้วก็ดี จึงมีรูปแบบของการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมที่เห็นได้ว่า ประสมกลมกลืนวัฒนธรรมลาวลุ่มเข้ามาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้จะยังมีร่องรอยของวัฒนธรรมเดิมของเผ่าเหลืออยู่บ้าง

ในเมืองละมามและท่าแดง ยังมีกลุ่มชนเผ่าเล็กๆ ที่อพยพโยกย้ายจากถิ่นห่างไกลทुरกันดารเข้ามาแสวงหาพื้นที่ทำกินและความอุดมสมบูรณ์ของชีวิต ตามนโยบายของรัฐ ซึ่งก็ตรงกับความใฝ่ฝันที่ชนเผ่าแสวงหาอยู่ตลอดเวลา คือ การมีพื้นที่ทำมาหากินเพียงพอ มีความมั่นคงปลอดภัย และมีโอกาสได้รับความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการแผนใหม่ที่จะทำให้ชีวิตมีความสุขสมบูรณ์ขึ้นกลุ่มชนเผ่าเล็กๆ เหล่านี้ได้แก่ ละวี ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ที่เมืองละมาม และตะโอย ซึ่งมาตั้งบ้านอยู่ที่เมืองท่าแดง

ชนเผ่าเหล่านี้ต่างก็มีความคิดความเชื่อ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปในเรื่องละเอียดย แม้จะมีลักษณะเด่นหรือลักษณะสำคัญๆ ที่เป็นแกนหลักคล้ายคลึงกัน อันเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและการมีความสัมพันธ์ติดต่อกันระหว่างชุมชน ข้อที่สังเกตได้ชัดคือ ชนเผ่าที่มีประชากรมาก ตั้งบ้านเรือนถิ่นฐานมั่นคงอยู่ในพื้นที่ดั้งเดิม มักจะรักษาอัตลักษณ์ของเผ่าไว้ได้มากกว่าเผ่าเล็กๆ ที่มีจำนวนประชากรน้อย เช่น ละวี่ ซึ่งมีเพียงประมาณ ๕๐๐ คนเศษ แต่อีกลักษณะหนึ่งนั้น ชนเผ่าเล็กๆ ที่อยู่ห่างไกล มีโอกาสพบปะติดต่อกับกลุ่มอื่นน้อย ก็อาจจะยังรักษาอัตลักษณ์ของเผ่าตนไว้ได้ค่อนข้างมาก ปัจจัยในการรับและถ่ายทอดวัฒนธรรมจึงขึ้นอยู่กับทั้งจำนวนประชากรและสภาพแวดล้อมทางถิ่นฐานที่ตั้งของเผ่า

บทที่ ๑

ตำนานกำเนิดมนุษย์และเผ่าพันธุ์

ตำนานกำเนิด หรือ myth of origin เป็นนิทานประเภทสำคัญที่นักคติชนวิทยาให้ความสนใจมาก รวมทั้งนักวรรณคดีและอาจจะเป็นนักประวัติศาสตร์ที่สนใจเรื่องของตำนานด้วย เพราะตำนานกำเนิดนอกจากจะเป็นเรื่องของจินตนาการเก่าแก่โบราณของชุมชนแล้ว ยังสะท้อนความคิดความเชื่อวิถีชีวิต และสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เป็นเจ้าของเรื่องนั้นด้วย

ตำนานหรือนิทานกำเนิดที่สืบทอดกันมาในเผ่า มักจะสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์ โดยเฉพาะเรื่องของกำเนิดมนุษย์และเผ่าพันธุ์ แต่ไม่ใช่ว่าทุกเผ่าจะมีนิทานกำเนิด หรือ myth of origin ที่สืบทอดกันมาในเผ่าเสมอไป บางครั้งเรื่องเล่าของเผ่าก็สูญหายไป หรือได้รับแรงบันดาลใจจากเผ่าที่ใหญ่กว่า เข้ามาปะปนจนเรื่องเล่าดั้งเดิมของเผ่ากลายเรื่องไป หรือแม้แต่รับเอาเรื่องเล่าของเผ่าที่ใหญ่กว่านั้นเข้ามาเป็นเรื่องของตนก็มี

ตำนานกำเนิดมนุษย์ : แม่ย่ากับหมาเถิก

เมื่อรวบรวมข้อมูลประเภทนิทานหรือเรื่องเล่าของเผ่าต่างๆ ในแขวงเซกอง ปรากฏว่ามีตำนานหรือเรื่องเล่าที่จัดอยู่ในประเภทตำนานกำเนิดมนุษย์ รวม ๔ เรื่อง ได้แก่ นิทานของเผ่าตะเรียงกะตู (๒ ส่วน) ตะริ้ว และดักกิง ตำนานกำเนิดมนุษย์ทั้ง ๔ เรื่องนี้ เล่าถึงการก่อกำเนิดของมนุษย์หลังจากน้ำท่วมโลก นอกจากนั้น ยังมีนิทานของเผ่าจะต้อง ละวี แย็ฮู และเงะ ซึ่งมีเรื่องราวของกำเนิดมนุษย์เกี่ยวเนื่องอยู่กับการเล่าความเป็นมาของเผ่าพันธุ์ การอพยพโยกย้าย และการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งสะท้อนถึงถิ่นกำเนิดดั้งเดิมและวิถีชีวิต ตลอดจนความสัมพันธ์กับเผ่าอื่น และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเผ่าทั้งหมดนี้ผ่านการรับรู้ของชนเผ่าเจ้าของเรื่องนั่นเอง

ตำนานกำเนิดมนุษย์ของชนเผ่าตะเรียง กะตู ตะริ้ว และดักกิง มีดังนี้

นิทานตะเรียง เรื่อง คนเกิดจากหมา

ในสมัยก่อน ปู่ย่าตายายเคยเล่าว่า เกิดมีน้ำท่วมหลากแผ่นดินหมดทั่วโลก ยังแต่ผู้กะเสียน (เทวดา?) บ่ได้ท่วม ส่วนมนุษย์ยังเหลือคนกับหมาเท่านั้น คนเป็นผู้หญิง หมาเป็นหมาเถิก ฉะนั้นในการทำมาหากิน นับมือได้พบความยุ่งยากหลายอย่าง เพราะอาหารการกินอยู่ เครื่องมือเครื่องใช้ก็

ปมี ส่วนไฟก็อยู่ห่างไกลจากภูกองกิ่งหลาย อยู่ผู้กะเสียน สีเอาไฟนั้นก็พบความยุ่งยาก หมากับคนจึงปรึกษากันว่า ให้หมานั้นไปเอาไฟจากผู้กะเสียน หมาบู้จักว่าจะไปเอาประการใด คนจึงบอกว่าให้หมาไปคาบหม้อดวงน้อยไปไว้ไฟ หมาก็ตัดสินใจล่อน้ำไปเอาไฟจากผู้กะเสียน จนฮอดผู้หญิงคนนั้น

ต่อมาหลายมื่อหลายวัน น้ำก็บกแห้งลง หมากับคนจึงเสาะหาของกิน ด้วยความลำบาก แล้วจากนั้น คนจึงปรึกษากับหมาว่า ปีหน้าจะกินหยัง หมากไม้ก็หล่นเหี่ยวแห้งหมด เก็บกินหมด หมากก็บ่ชิตอบ ทากก็ได้พบคนกับหมาปรึกษากันอยู่ในนั้น ทากก็เลยถามว่า พวกเจ้าปรึกษากันหยังน้อ หมากับคนตอบว่า วิธีซืหากินหายาก ซิเฮ็ดหยังกิน ทากตอบว่า ก็บ่ยาก ตัวเองรู้จักหมากที่คนกับหมากินได้ สุขภาพดี สุขภาพแข็งแรง หมากินได้ คนกินได้ วัวควายเปิดไก่อีกกินได้ คนกับหมาจึงถามว่ามันมีอยู่ไซ้ ทากบอกว่า มันมีอยู่บ่อนบ่อลุ่มพัดแสง คนกับหมาไปบ่ได้ ก็เลยไปจ้างทากให้เจ้าช่วยช้อยแน ทากก็ไปได้เม็ดข้าวลีบ ไปเทือที่สองได้เม็ดข้าวเต็ม ทากก็ถามว่า เจ้าจะต้องจ้างเฮาด้วยเลือด 2 ถ้วย ช้อยจะเอาเม็ดข้าวให้สองเม็ด จนถึงปัจจุบัน จึงได้ปลูกข้าว มีข้าวลีบและข้าวเต็ม ทากก็ถามว่า ใส่ละเลือดที่จ้าง ก็ได้ถ้วยเดียว เพราะได้เม็ดข้าวลีบมาเม็ดหนึ่ง ทากก็บอกว่าไม่ได้สัญญาไว้ว่าตัวลีบไปเอา คนจึงว่าเจ้าต้องติดหนี้ตัวเอง เลือดถ้วยหนึ่ง ปัจจุบันทากจึงกินเลือดคนเรื่อยมา

ส่วนคนกับหมาเป็นคู่เมียผัวกัน ฉะนั้น มาถึงเดี๋ยวนี เเผ่ตะเรียงจึงถือว่าคนเกิดจากหมา “ตาจ่อ ย่ารอด” คนปัจจุบัน บางคนก็ไม่กินหมา โดยเฉพาะพวกหมอดู ไม่กินหมา

นิทานตะริว เรื่อง มนุษย์เกิดขึ้นมา

อดีตในโลกนี้มีหมาตัวหนึ่ง มีแม่หญิงผู้หนึ่ง กับไฟปมี จะใช้กับมี แม่หญิงบอกให้หมาเถิกล่อยไปเอาไฟมาจากดงผีป่าช้า หมาก็ล่อยไปเอากับมาถึงน้ำไฟก็มอด คิวิธีใดหนอจะเอามาบให้ไฟมอด แม่เ็นคิดออกแล้วให้เจ้าในอู้ ให้เจ้าอัดปากอู้บให้น้ำเข้า หมาก็ล่อยไปเอาครั้งที่สอง หมากทำตามแม่หญิงสั่งให้มันจึงได้ไฟ

แต่นั้นมาแม่หญิงกับหมาเถิกนั้นเป็นผัวเมีย ได้ลูกผู้หนึ่งเป็นผู้ชาย ลูกชายใหญ่เดินได้แล้ว แม่บอกให้ลูกว่า ลูกเอียบอกพ่อมากินข้าว ลูกถามแม่ว่าแม่เอย อยู่ไซ้พ่อช้อย แม่บอกว่า อยู่นอก ลูกว่าไซ้ บ่เห็น อยู่นอกนี้เห็นหมาหนาแม่ แม่ตอบว่า โตนั้นแหละพ่อเจ้า

จากนั้นหลายปี ลูกก็ใหญ่ขึ้นมาแล้ว ในมื่อหนึ่งบอกพ่อไปซุดตัวหมู พ่อซุดลือกแล้ว เห็นพ่อเข้าไปซุดเขาก็เอาดินถมรู หมาตัวนั้นก็ตายในรูเลย ลูกชายนี้ก็เป็นผัวกับแม่ของตน และขยายหลายคน ในปัจจุบันจึงเผ่ตาเร็วในสมัยสูงที่เกิดก่อนหมู่

นิทานกะตุ เรื่อง คนกะตุมาแต่ไหน

มาจากภูกองกึ่ง เมืองดักจิ้ง มาจากแม่ย่ากับพ่อปู่หมา สมัยลบล้างโลกครั้งที่ ๑ คนตายหมด เหลือภูกะแต่มีคนอยู่ มีแม่ย่าผู้หนึ่ง ผู้อยู่ภูกองกึ่ง และหมาถึก เห็นไฟอยู่ภูกะแต่ บรูว่ามีคนหรือเปล่า ย่ากับหมาก็เบ้งว่าเป็นไฟ แม่ย่าก็บอกให้หมาลอบไปเอาไฟ หมาก็ลอบน้ำไปเอาไฟคาบมาจากภูกะแต่ คาบมาได้ครึ่งทางไฟก็มอด ต้องกลับไปเอา สามครั้งก็ไม่ได้ ครั้งที่ ๔ จึงหาวิธีการเอาน้ำเต้ามา เอาขี้ดิน ใส่น้ำเต้า เอาไฟใส่น้ำเต้า เอาขี้เถ้าใส่ ถ่านไฟใส่ คล้องคอ ลอบมาภูกองกึ่ง ก็ได้ไฟมา แม่ย่าก็เลย เอาหมาผูกเป็นขั้ว น้ำก็ลดลงๆ แม่ย่ากับท้าวหมาก็อยู่เป็นขั้วเมีย ออกลูกมาเป็นหมา ต่อมาออกเป็นคน ต่อมาออกเป็นหมา สลับกันไปเรื่อย ๆ อ้ายน้องเอี้ยยทั้งหมดก็เอากัน มีลูกหมาลูกคนสลับกัน จนได้เป็น บ้าน...

(เนื้อหาต่อจากนี้ เป็นนิทานเกี่ยวกับการอพยพโยกย้ายของเผ่า ซึ่งจะนำไปวิเคราะห์ในตอนที่ว่าด้วย กำเนิดของเผ่า)

...ตกออกจากภูกองกึ่งไปอยู่บ้านแดแรซุ บ้านแรกหลังจากสร้างโลกใหม่ ,มีพลเมืองหลาย ไม่มีหมา ไม่มีลูกหมา มีแต่คน อยู่ได้ ๑๐ ปี ไปหาบ้านอาลิบ อยู่ห้วยอาลิบ มีพ่อเผ่าผู้หนึ่งจุดหญ้าคา ไฟลามป่า ฮอดบ้าน ไฟไหม้หมด ปรับใหม่ให้ไปเสาะบ่อนตั้งบ้าน ห่างไปทางบ้านกัรวูบิงนี้ ๑๐ กว่า กิโลเมตร มีดินเพียงไกลน้ำ ก็ไปตั้งอยู่นั้น แต่บึงมีดีได้ ก็ย้ายจากกัรวูบิง ไปบ้านอินเดริน มีตาดสูง อยู่ได้สิบกว่าปี ก็ไปอยู่บ้านกันตึบ บึงมีดีได้

มีนางสาวผู้หนึ่ง แม่เผ่าผู้หนึ่งเก่งหลาย ได้ยินว่าคนบ้านโระอยากมายึดครองบ้านจึงออกจากเรือนไปอยู่ป่าดง เหลือแต่แม่เผ่ากับลูกในเรือนศาลากว้น กำลังตำหูก พวกขโมยโจรก็เข้ามา เห็นแต่ผู้หญิง ก็อยากจับ แม่เผ่าก็เอาไม้กระสวยตำแทง ขโมยหนีหมด นึกว่ามีผู้ชายซ่อนอยู่อีก แม่เผ่าก็ ตีกลองประกาศว่า แม่หญิงผู้เดียวชนะผู้ชายเป็นร้อย ขโมยได้ยินก็กลับคืนมา แต่บ่งล้ำขึ้นศาลากว้น จะล่า ถ้าคนลงมาจากกว้นจึงจะได้ ก็ต่อสู้กันไป แทงขโมยได้หลายคน แล้วอยากลงจากกว้น เลยถูกขโมยจับ ได้ คนบ้านนั้นก็หนีไปอยู่บ้านดั่งเราะฮูอยู่ไม่ไกล อยู่ที่นี่ดินกว้างดินเพียง

มีลูกกำพร้าผู้หนึ่ง ถูกว่าเป็นผีปอบกับแม่ย่า เวลาคนเขากินหมู กินไก่ กินวัว กินควาย ก็เอา กระตักโยนใส่เรือนลูกกำพร้า หาว่ากินคน ให้หนีไป แม่ย่าก็ว่าเปล่าไม่ได้กิน สองลูกกำพร้าก็หนีไป ชื่อ ท้าวฮอรุกับท้าวยะเราะฮู ไปเมืองสาละวัน สองคนก็ไปรับจ้างทำงาน คนบ้านดั่งเราะฮูรู้สึกว่าได้ เคยคิดกับสองคนนี้ก็เลยกลัว จึงปรึกษาหารือเตรียมต้านทาน ขุดดินขุดหลุมสองทางเดิน คิดว่าถ้าสอง กำพร้าขึ้นมาก็จะจุดไฟให้ต้นไม้ล้มมาทับ ตัดเครือไม้ให้กองหินลงมาถม ก็ว่าเรียกว่า มาเด้อ ฮอรุกับ

ยะเราะฮู ถ้าอยากมาเฮ็ดร้ายก็ให้มาเดี๋ยวนี๋ เผอญสองคนมาอีกทาง พืมาทางหนึ่ง น้องมาอีกทาง ก็จับได้คนหนึ่งคือพี่ น้องก็รอดไป ไปถึงดงเราะฮู ท้าวฮอรูไปถึงบ้านดงเราะฮู ก็ยิงกัน คนในบ้านไม่มีเลย มีแต่ลูกกำพร้าอยู่ข้างบ้าน คนก็เลยจุดศาลาก้อน แต่จุดก็ไม่ไหม้ เห็นมีท้าวแกนอยู่บนหลังคาก้อน ก็ยิงขึ้นไปถูกแขน ตกลงมาซี่ควาย คนก็หาไม้เจอบ จูตเรือนชานบ้านช่องหมด กลับคืนเมื่อเมืองลาว ลูกกำพร้าก็คลานไปเก็บลูกธนู ได้มาแล้ว คนก็มาถามหา คนเผ่าแกก็เลยยอมให้ลูกกำพร้าว่าการบ้านเมือง แต่ของลูกธนูไว้เป็นของกลาง สัญญากันแล้ว ก็เอาให้ดู ลูกกำพร้าก็เลยได้บัญชาการราษฎร เป็นตะกองเรียขตะกองประวจ (วีรบุรุษ) ของบ้านดงเราะฮู

เจ้าเมืองดงเราะฮู (กอนเตอย) มีเมียมีลูกสาวอยู่ที่นั่น ประชาชนไปเสาะหาของกิน หาน้ำหาข้าวที่เมืองจะรอก สาละวัน ต่อมาไปนอนอยู่บ้านบง เรือนแม่เผ่าคนหนึ่ง วันหนึ่งแม่เผ่าก็ต้มน้ำร้อนไปรดใสน้บนนอนลูกสาว แล้วหาว่าคนที่มาค้ำนั้น เขียวรดที่นอน คนก็ไปฟ้องเจ้าเมือง เจ้าเมืองก็มาดูมานอนค้ำดูอยู่ เห็นแม่เผ่าต้มน้ำร้อนมารดที่นอน ก็รู้ว่าแม่เผ่าแกล้ง จึงบอกว่า จะเอาของมาให้ ให้ว้าว ให้ควาย ปะเนาะ ปะฮาด แต่จะขอพิสูจน์ดูก่อน คินนี้ให้คนบ้านบงมานอน ๓๐ คนบนเรือน แล้วเจ้าเมืองก็ไปสั่งถักปลอกหยาสำหรับมัดแขน มัดหัวเข้า มาเตรียมไว้ พอตกลงกลางคืน คนนอนหลังแล้ว ก็เอาปลอกแขนปลอกขาใส่ไว้หมด แม่เผ่าก็ต้มน้ำมารด เจ้าเมืองจึงปลุกขึ้นมาบอกว่าจริงแล้วคนนอนตรนนี้แล้วเขียวรดเรือน ให้ลุกขึ้นมา ก็ไม่มีใครลุกได้ เจ้าเมืองจึงขำระความ แม่เผ่าก็รับว่าต้มน้ำมารด เจ้าเมืองจึงให้มัดคนบ้านบงเอาไปลงหลุม ฝังหมด

นิทานกะตู (สำนวนที่ ๒) เรื่อง กะตูสิงจอไม่กินหมา

(ท่านวีพอน จออาสาน ได้เล่านิทานชาวบ้านของกะตูให้ฟังบางเรื่อง เช่น เรื่อง สิงจอ สิงปะลอง เพื่ออธิบายว่า กะตูกลุ่มที่เป็นสิงจอ (หมา) จะไม่กินเนื้อหมา)

สมัยก่อนโน้น สิงตัวหมา (ต้นตระกูล) เกิดมาได้ห้าพันปี เกิดน้ำท่วมแผ่นดินหมด มีเหลืออยู่เพียง ๒ หน่วยภู ภูหนึ่งมีไฟ อีกภูมีคนกับหมา คนมองดูตอนกลางคืนเห็นว่าอีกภูหนึ่งมีไฟ ก็อยากไปเอาไฟ แต่ไปไม่ได้ เพราะเป็นผู้หญิง แต่หมาเป็นหมาถึก (ตัวผู้) จึงขอให้หมาไปเอาไฟ หมาก็ไปอีกที่ ภูหนึ่งเอาไฟมาดปลายหางมาให้ภูนี้จึงมีไฟได้ใช้หมากับคนก็ได้เป็นผัวเมียกันลูกที่เกิดจึงใส่ตระกูลข้างพ่อ เรียกว่า สิงจอ สืบเผ่าพันธุ์แพร่หลายต่อมา คนในตระกูลสิงจอนี้จึงไม่กินหมา เพราะเป็นต้นตระกูล

นิทานดักกั เรื่อง น้ำท่วมโลก

...ท่วมเต็มไปหมด เหลือแต่ภูกระแต กับภูกองกิง น้ำไม่ท่วม มีคนอยู่ที่ภูกระแตจุดหนึ่ง มีอยู่ ภูกองกิงจุดหนึ่ง มีหมาอยู่ภูกองกิงกับคน มีไฟอยู่ที่ภูกระแต คนที่ภูกองกิงอยากได้ จึงให้หมาไปเอามาหมาไปเอา ถึงภูกระแตเรียกขอไฟ คนก็เอาคันทไฟผูกคอหมาไป หมาว่ายน้ำกลับมา ไฟก็มอด หมา ก็กลับไปอีก คนก็เอาไฟใส่ในกระบอก มัดใส่หมา หมาว่ายน้ำกลับมา คนที่ภูกองกิงเอาออกมาทำไม่เป็น หมากร้องว่า ตมอ ปลา บัด ก็เอาเหล็กไฟมาตีกัน เอาฝ้ายมาใส่ตรงเปลว หมากร้องอีก คนก็เอาไม้แปกมาใส่ไฟ จุดไฟติด ทำกินได้ แล้วคนกับหมาก็ได้เอากันเป็นผัวเมีย มีลูกมีหลานต่อกันมา...

นิทานทั้ง ๔ เรื่อง (๕ ส่วน) นี้ มีเนื้อเรื่องในทำนองเดียวกัน ต่างแต่รายละเอียดที่ผู้เล่าแต่ละคนใส่เข้ามาประกอบเนื้อเรื่องหลัก และอาจเล่าเรื่องขยายต่อออกไป หรือนำเอานิทานเรื่องอื่นเข้ามาต่อเนื้อความให้ยืดยาว อันเป็นลักษณะที่นักคติชนอาจจะสนใจศึกษาในแนวทฤษฎีการแพร่กระจายของเรื่อง ซึ่งก็อาจจะเริ่มที่ว่า ตัวผู้เล่าแต่ละเผ่ามีความสัมพันธ์ติดต่อกันเพียงใด เพื่อจะเปรียบเทียบว่า การที่นิทานเหล่านี้มีเรื่องหลักเป็นอย่างเดียวกันนั้น เกิดขึ้นเพราะความสัมพันธ์ระหว่างเผ่าแต่ดั้งเดิม หรือเกิดเพราะผู้เล่าบางคนรับการถ่ายทอดระหว่างกันในปัจจุบัน

ผู้เล่านิทานของเผ่าตะเรียงชื่อท้าวแสงพา บุญทะวัน อยู่บ้านดักจิง เมืองดักจิง ทำงานเป็นรัฐกร ห้องการแถลงข่าวและวัฒนธรรมเมืองดักจิง ได้เล่าเรื่องนี้เพื่อบันทึกเป็นข้อมูลของเผ่าตะเรียง เช่นเดียวกับท้าวคำวัน พันเงินเมา เผ่าดักกั ซึ่งเป็นรัฐกรห้องการการค้า สำนักเมืองดักจิง คำวันเป็นคนดักกัจากบ้านสะออด (ชื่อเดิม-ตังออร์) ส่วนนิทานของเผ่าตะรีว ผู้เล่าคือ ท้าวหนูวัน รัฐกร ห้องการอุดมนิยม สำนักเมืองละมาม เขียนมาเป็นบันทึกข้อมูลนิทาน ในปีเดียวกับที่ท้าวแสงพาและท้าวคำวันเล่านิทานของตนเป็นมุขปาฐะ (พ.ศ. ๒๕๔๑)

นิทานของเผ่ากะตุ ผู้เล่าคือ ท้าวจันสอน พมสะหวัน ประธานแนวโฮม สำนักเมืองกะลิม เล่าเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒ ท้าวจันสอนเป็นกะตุ บ้านกันดอน ซึ่งเป็นบ้านใหญ่เก่าแก่ของเผ่ากะตุ เมืองกะลิม และนิทานอีกสำนวนหนึ่ง ท่านวิพอน จออาสาน เล่าเมื่อไปเยี่ยมบ้านตอกล็อก เผ่ากะตุ (เป็นกะตุจำนวนหนึ่งที่อพยพมาจากบ้านกันดอน เมืองกะลิม) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐

นิทานของเผ่าตะเรียง ตะรีว และดักกั ถือได้ว่าเป็นนิทานจากเขตพื้นที่เดียวกัน คือ เมืองดักจิง ส่วนนิทานของท้าวจันสอนและท่านวิพอน เผ่ากะตุ ถือว่าอยู่ในเขตพื้นที่เมืองกะลิม ซึ่งเป็นภูคดอยคล้ายกันกับเมืองดักจิง แม้จะไม่สูงเท่าพื้นที่ของดักจิง แต่ก็มีลักษณะโดยรวมของสภาพแวดล้อม

คล้ายคลึงกัน คือ อยู่ห่างไกลบริเวณพื้นที่ราบอันเป็นเขตพื้นที่ของกลุ่มลาวลุ่ม ซึ่งน่าจะทำให้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของลาวลุ่มแผ่เข้าไปไม่ถึง นิทานกำเนิดทั้งสี่เรื่องนี้ จึงไม่มีเรื่องเกี่ยวกับน้ำเต้าปั้งอันเป็นนิทานกำเนิดที่เป็นเรื่องหลักของกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไท-ลาวแต่กลับมีโครงสร้างเป็นเรื่องของคน (ผู้หญิง) กับ หมาตีก (หมาตัวผู้) ที่ถือว่าเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ในช่วงหลังจากน้ำท่วมโลก นิทานกำเนิดทั้ง ๔ เรื่อง จึงอาจถือเป็นนิทานกำเนิดของชนเผ่าเต้เรียง ตะวี่ว ดักกิง และกะตู ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร (เผ่าเต้เรียง พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร สาขาบันนาริก ส่วนตะวี่ว ดักกิง และกะตู พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร สาขากะตูกิก) แต่กลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง ๔ กลุ่มนี้อยู่ในประเทศ สปป.ลาว ในปัจจุบัน จึงอาจเป็นไปได้มากกว่า นิทานกำเนิดเรื่องบรรพบุรุษของมนุษย์ที่มีโครงเรื่องหลักเป็นมนุษย์ผู้หญิงกับหมาตัวผู้ น่าจะแพร่หลายอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่แถบนี้มาก่อนที่จะมีการติดต่อกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น ลาว ไท และกลุ่มชาติพันธุ์ในเวียดนาม ซึ่งอยู่ในเขตแดนต่อเนื่องกัน แต่ด้วยความทุรกันดารห่างไกลของพื้นที่ ทำให้การติดต่อเป็นไปได้ยาก นิทานเหล่านี้จึงมีลักษณะเป็นนิทานเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง ๔ กลุ่ม ทั้งๆ ที่กลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร ในสาขาเดียวกันคือ บันนาริก และ กะตูกิก เช่น แยฮู (บันนาริก) เงะ จะต้อง (กะตูกิก) ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกัน กลับไม่มีนิทานทำนองนี้ แต่ทั้งนี้ก็ต้องคำนึงถึงความจำกัดในการแสวงหาผู้เล่านิทานและเวลาในการรวบรวมข้อมูลด้วย

เมื่อวิเคราะห์นิทานกำเนิดทั้ง ๔ เรื่อง โดยเริ่มจากการจำแนกเหตุการณ์ (Traits) และอนุภาค (Motifs) จะมีลักษณะการจำแนกดังนี้

เหตุการณ์หลักที่ปรากฏในนิทานทั้ง ๔ เรื่อง ได้แก่

- ก. การกล่าวถึงสภาพโลก
- ข. การแสวงหาไฟเพื่อดำรงชีวิต
- ค. การเกิดลูกหลานของมนุษย์

เหตุการณ์หลักดังกล่าว มีรายละเอียดต่างกันไปเพียงเล็กน้อยในแต่ละสำนวน คือ ในขณะที่ทุกสำนวนบรรยายว่าเกิดน้ำท่วมโลก มีอยู่ ๓ สำนวนที่บรรยายว่า เหลือแต่ภู ๒ ภู สำนวนหนึ่งบรรยายว่ามีภู ๑ ภู และมีผู้กระเสียน ในนัยความหมายว่า เทวดาหรือผู้อยู่บนฟ้า และอีกสำนวนไม่กล่าวถึงภู แต่บอกว่ามีไฟอยู่ที่ตงผีป่าช้า ที่ต้องข้ามน้ำไปเอามา ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ส่วนของพื้นดินที่อยู่พื้นน้ำนั้น มีจำกัด ในลักษณะของภูหรือที่สูง (ตงป่าช้าหรือที่ฝังศพส่วนใหญ่ก็ต้องเลือกที่สูงให้พ้นน้ำ เช่นเดียวกับที่อยู่ของคน) ส่วนเหตุการณ์ตอนที่ไปเอาไฟมา เพื่อดำรงชีวิตต่อไปนั้นก็มีรายละเอียดตรงกันเกือบ

๑๒ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

ทั้งหมดคือ หมาเป็นผู้ไปเอาไฟ แต่วิธีการที่จะเอาไฟขำมน้ำมาให้ได้นั้น คน (ผู้หญิง) เป็นผู้บอกวิธี ยกเว้นในสำนวนของดักกั๋งที่เมื่อได้ไฟมาแล้ว คนไม่รู้วิธีก่อไฟ หมาต้องช่วยเหลือจึงก่อไฟได้สำเร็จ

ในเหตุการณ์ช่วงสุดท้ายที่กล่าวถึงคนกับหมาได้เป็นผัวเมียกัน และมีลูกหลานสืบเผ่าพันธุ์ มนุษย์นั้น ทุกสำนวนเล่าไว้เพียงสั้นๆ ไม่มีรายละเอียดหรือเงื่อนไขเฉพาะ นอกจากในสำนวนของตะวันออกที่ระบุว่าลูกคนโตเป็นผู้ชาย ซึ่งต่อมาทำให้พ่อ (หมา) ตาย ลูกชายกับแม่ก็ได้มีลูกสืบต่อมา สำนวนของกะตุที่เล่าว่า ในระยะแรกมีลูกออกมาเป็นหมากับคนสลับกัน จนกระทั่งมีคนเป็นจำนวนมาก ตั้งเป็นบ้านขึ้น จึงมีแต่ลูกคนสืบมา

นิทานกะตุ สำนวนที่ ๒ เล่าเรื่องตอนท้าย เพื่อเน้นว่า ลูกที่เกิดมาถือตระกูล (สิง) ข้างพ่อ เนื่องจากพ่อเป็นหมา จึงใช้ “สิงจ้อ” และไม่กินเนื้อหมาเพราะเป็นบรรพบุรุษดั้งเดิม

เหตุการณ์หลัก (traits) ดังกล่าวมานี้ไม่มีรายละเอียดแตกต่างกันมาก เพราะมีนิทานที่บันทึกได้เพียง ๕ สำนวน จึงจะไม่แยกย่อยออกจากกัน เป็นเหตุการณ์รอง เช่น แยกเป็น ก มีภู ๒ ภู ก ๒ มีภูแดงและผีป่าช้า หรือ ค มีลูกเป็นคน ค มีลูกเป็นคนกับหมาสลับกัน แต่จะอภิปรายในแง่ของอนุภาคหลักของเหตุการณ์ที่ปรากฏในนิทานทั้ง ๕ สำนวนดังนี้

อนุภาคน้ำท่วมโลก ดังกล่าวแล้วว่านิทานทั้ง ๕ สำนวน บรรยายสภาพของโลกว่า เกิดน้ำท่วม อนุภาคน้ำท่วมโลก (Flood Motif) นี้ มีปรากฏแพร่หลายในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังที่ Dang Nghiem Van นักคติชนชาวเวียดนามได้รวบรวมไว้ถึง ๓๐๗ สำนวน* และที่ศิริพรเสนอไว้ในการศึกษาตำนานการสร้างโลกของคนไทว่า อนุภาคน้ำท่วมโลกมีปรากฏในตำนานการสร้างโลกของคนไททุกกลุ่ม ยกเว้นตำนานของคนอีสาน แต่ในตำนานที่ Dang Nghiem Van รวบรวมไว้ มักจะเน้นถึงเหตุการณ์ตอนที่น้ำท่วมโลกมากกว่าการสร้างโลก ส่วนตำนานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท จะเน้นที่การอธิบายกำเนิดของมนุษย์ เพื่อที่จะเล่าว่า มนุษย์เกิดขึ้นหรือสืบเผ่าพันธุ์มาอย่างไร จึงมักกล่าวลอยๆ ตอนเริ่มต้นว่า ไฟไหม้โลก หรือน้ำท่วมโลก และไม่ได้เน้นถึงการจำแนกหรือการกำเนิดกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มากนัก นอกจากที่มีปรากฏในตำนานของลาว ไทดำ และไทขาว ซึ่งศิริพรเห็นว่า น่าจะรับอิทธิพลเรื่องน้ำเต้าและกำเนิดชาติพันธุ์ต่างๆ มาจากท้องถิ่นบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน (ศิริพร : ๒๕๓๙, น.๘๖)

ในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่า นิทานกำเนิดทั้ง ๕ สำนวนนี้ มีลักษณะตรงกับตำนานการสร้างโลก

* Dang Nghiem Van. The Flood Myth and the Origin of Ethnic Groups in Southeast Asia. Journal of America Folklore, 106 (421) 304-337. อ้างถึงใน ศิริพร ณ ถลาง, ตำนานการสร้างโลกของคนไท, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช : ๒๕๓๙, หน้า ๔.

ของคนไท คือเล่าถึงสภาพโลกว่าเกิดน้ำท่วมใหญ่ โดยไม่เน้นสาเหตุของน้ำท่วม หรือวิธีการอพยพหลบภัย ซึ่งในลักษณะนี้จะสืบเนื่องไปถึงการไม่เน้นอนุภาคน้ำเต้า อันเป็นแหล่งกำเนิดรวมของหลายเผ่าพันธุ์ ก่อนที่จะออกมาสู่โลกหลังน้ำท่วม การกล่าวถึงน้ำท่วมจึงเป็นการกล่าวถึงลอยๆ สั้นๆ เท่านั้น

ในประเด็นต่อมาซึ่งเป็นเรื่องของพื้นที่ที่เหลือนอยู่จากภัยน้ำท่วม นิทานกล่าวไว้เพียงสั้นๆ ว่า มีพื้นที่พื้นน้ำ คือ ภู ทำให้คนและหมารอดชีวิตอยู่ได้ ส่วนของกะตุและดักกั เล่าว่ามีภูกองกึ่งกับ ภูกะเต ซึ่งเป็นภูที่มีปรากฏอยู่จริงในท้องถิ่น ชื่อของภูอาจจะมาจากนิทานหรือในทางตรงกันข้าม ผู้เล่าอาจได้ชื่อนี้มาจากสถานที่จริงของท้องถิ่น ส่วนสำนวนของตะเรียงกล่าวว่า มีภูที่เหลือนแต่คนกับหมา แต่ไฟอยู่ที่ผู้กะเสียนซึ่งผู้เล่า (ท้าวแสงพา) อธิบายว่า หมายถึงเทวดาหรือผู้ที่อยู่บนฟ้า และสำนวนของ ตะเรียวเล่าว่า มีคนกับหมาอยู่พื้นน้ำ และมีไฟอยู่ที่ดงผีป่าช้า ซึ่งคงต้องอยู่พื้นน้ำเช่นกัน และตามระบบ ความเชื่อของเผ่าจะต้องไม่อยู่ใกล้กันนักกับที่อยู่ของคน

เมื่อวิเคราะห์เนื้อความที่เล่าการอยู่รอดนี้ จะเห็นได้ว่าเน้นตามสภาพความเป็นจริงของธรรมชาติ คือมีส่วนของพื้นดินที่เป็นที่สูงหรือเป็นภู ทำให้มีสิ่งมีชีวิตเหลือรอดมาได้ และนิทานก็เล่าเพียงสั้นๆ (อันเป็นลักษณะทั่วไปของตำนานหรือ myth) ว่า เหลือคนผู้หญิงกับหมาเถิก (ตัวผู้) โดยไม่ต้องอธิบายว่า เหตุใดจึงเหลือรอดอยู่เพียงเท่านี้

เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ศรัทธาศึกษาไว้ จะพบว่า นิทานกำเนิดของ ๔ เผ่านี้ ใกล้เคียงกันมากกับตำนานการสร้างโลกของคนไทในแง่อนุภาคน้ำท่วมโลก

อนุภาคการแสวงหาไฟ เมื่อนิทานระบุว่าสิ่งมีชีวิตที่เหลือนรอดอยู่คือ คนกับหมา เหตุการณ์ที่ตามมาคือ ความพยายามที่จะดำรงชีวิตให้อยู่ต่อไปได้ซึ่งทุกสำนวนเน้นไว้ตรงกันว่า จะต้องแสวงหาไฟเพื่อให้มีชีวิตรอด ไฟมีอยู่แล้วแต่ไม่ได้อยู่ในบริเวณหรือตำแหน่งที่เหลือนคนกับหมาอยู่ วิธีการที่จะไปเอาไฟมา ต่อชีวิตจึงเป็นอนุภาคหลักของส่วนนี้

ข้อที่น่าสนใจ คือ นิทานทุกสำนวนเล่าว่า คนให้หมาเป็นผู้ลอบ (ว่ายน)น้ำไปเอาไฟมา

ตะเรียง	ให้หมาไปเอาไฟจากผู้กะเสียน
ตะเรียว	แม่หญิงบอกให้หมาเถิกลอบไปเอาไฟ
กะตุ	แม่ย่าก็บอกให้หมาลอบไปเอาไฟ (สำนวนที่ ๑)
	จึงขอให้หมาไปเอาไฟ (สำนวนที่ ๒)
ดักกั	จึงให้หมาไปเอาไฟ

ประเด็นนี้อาจตีความว่า คนว่ายนน้ำไม่ได้ หรือว่ายนไม่เก่งเท่าหมา (เพราะเผ่าที่เป็นเจ้าของนิทาน

๑๔ สุวรรณ เกรียงไกรเพชร

๕ ส่วนนี้ ล้วนเป็นคนภูตอยทั้งสิ้น บริเวณที่ตั้งถิ่นฐานมักมีแต่ห้วยน้ำขนาดเล็ก) หรืออาจจะตีความว่า คนเป็นผู้ออกคำสั่งหรือเป็นนาย ส่วนหม่าเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งหรือเป็นผู้รับใช้ แต่อย่างไรก็ตามหม่าก็ไม่รู้ว่าจะไปเอาไฟมาให้พื้นน้ำได้อย่างไร ส่วนของตะเรียงบอกว่า คนบอกให้หม่าคาบหม้อดวง (ใบ) น้อยไปใส่เอาไฟมา ส่วนตะเรียงบอกว่า ครั้งแรกๆไปเอาน้ำไฟดับ ต่อมาคนคิดออก จึงบอกให้หม่าเอาไฟใส่ในอุ้ง ภาชนะจักสานแบบหนึ่ง) และอัด (ปิด) ปากอุ้งไม่ให้น้ำเข้า จึงเอาไฟมาได้ ส่วนนกะตุเล่าว่า ไปเอาไฟถึง ๓ ครั้งไม่สำเร็จ ครั้งที่สี่จึงเอาน้ำเต้ามา เอาชี่ดิน (หรือชี่ถั่ว) ใส่ แล้วเอาถ่านไฟใส่ จึงสำเร็จ ส่วนส่วนนกักัง เล่าว่าครั้งแรกเอาตุ้มไฟผูกคอหม่าไป ไฟก็ดับจึงเอาไฟใส่กระบอกผูกคอหม่ากลับมาได้สำเร็จ

เฉพาะส่วนของดักกันั้น เล่ารายละเอียดที่ต่างจากส่วนอื่น คือ ไฟนั้นอยู่ที่ภูกะเตและมีคนอยู่ด้วย คนที่ภูกะเตเป็นผู้เอาไฟให้หม่ากลับมาภูกองกิง เมื่อได้มาแล้ว คนที่ภูกองกิงก่อไฟไม่เป็น หม่าต้องร้องว่า ตมอ ปลา บัด (เหล็กไฟ ฝ้าย ไม้แปก) คนที่ภูกองกิงจึงก่อไฟได้ ตรงนี้อาจต้องตีความว่า หม่ารู้วิธีเพราะเห็นคนที่ภูกะเตก่อไฟ และอาจนำไปเปรียบเทียบกับส่วนของตะเรียงที่เล่าว่าไฟมีอยู่กับผู้กระเสียน (คนบนฟ้า) แต่ส่วนของดักกั ไฟอยู่กับคนที่ภูกะเต นั่นคือมีคนเอาไฟให้หม่า

ในอนุภาคการแสวงหาไฟนี้ เน้นประเด็นที่ว่าไฟเป็นเครื่องหมายของการดำรงชีวิตอยู่ เป็นลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมของมนุษย์ ฉะนั้น แม้จะมีชีวิตรอดอยู่แล้ว หากไม่ได้ไฟมา ก็ไม่สามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้ อนุภาคหลักนี้จึงเพิ่มน้ำหนักให้กับข้อสรุปแรกที่ว่า นิทานกำเนิด ๕ ส่วนนี้ คล้ายกับตำนานสร้างโลกของกลุ่มชาติพันธุ์ไท ที่เน้นกำเนิดของมนุษย์หรือการที่มนุษย์สามารถสืบทอดเผ่าพันธุ์ต่อไปได้เป็นสำคัญ

เมื่อคนกับหม่าได้ไฟมาแล้ว ทำให้มีชีวิตอยู่รอด คนกับหม่าจึงได้เป็นผัวเมียกันและกลายเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ต่อมา

อนุภาคบรรพบุรุษคู่แรกของมนุษย์ เหตุการณ์ในตอนแสวงหาไฟ เกี่ยวโยงมาถึงเหตุการณ์หลักช่วงสุดท้าย คือ การกำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์ แม้ในทั้ง ๕ ส่วน จะไม่ได้เน้นชัดเจนว่า เหตุใดคนกับหม่าจึงเป็นผัวเมียกัน และให้กำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์ต่อมา มีส่วนของกะตุเท่านั้นที่บอกว่า ...ก็ได้ไฟมา แม้ย่าเลยเอาหม่าผูกเป็นผัว... แต่ในอีก ๓ ส่วน ก็มีนัยที่บ่งให้เห็นว่า เพราะหม่าได้ช่วยไปเอาไฟมา ทำให้คนดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ หม่าซึ่งมีสถานะต่ำกว่า หรือเป็นผู้รับใช้จึงกลายเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์

อนุภาคหลักเรื่องที่บรรพบุรุษของมนุษย์ที่เป็นคนผู้หญิงกับหม่าถูกหรือหม่าตัวผู้นี้ ไม่พบใน

ตำนานการสร้างโลกของคนไท แต่มีอนุภาคที่ใกล้เคียงกันในตำนานเผ่าพันธุ์เย้า ที่กล่าวถึงเย้า ๑๒ ตระกูลหรือ ๑๒ แซ่ ในตำนาน **เกียเซินปiong*** ข้อที่ตรงกันคือ บรรพบุรุษที่เป็นคนผู้หญิงกับหมาตัวผู้ ทั้งในนิทาน ๕ ส่วนนี้ และในตำนานของเย้า เห็นว่าเป็นบรรพบุรุษของเผ่าพันธุ์ ไม่ได้กล่าวว่า เป็นบรรพบุรุษของมนุษยชาติโดยรวม ทั้งๆ ที่นิทานทั้ง ๕ ส่วนจะเอ่ยเสนอนัยว่า ไม่มีคนอื่นเหลืออยู่ในโลกนอกจากคนผู้หญิงคนนี้ เช่นเดียวกับเรื่องเกียเซินปiong ที่กล่าวถึงบรรพบุรุษของเผ่าเย้าที่เป็นธิดา กษัตริย์ฮั่น เห็นได้ว่า นิทานกำเนิดเผ่าพันธุ์เหล่านี้ ประสงค์จะกล่าวเล่าหรืออ้างถึงบรรพบุรุษของตน เป็นสำคัญ และไม่พยายามโยงความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น เผ่าพันธุ์อื่น หรือขยายความเชื่อมโยงว่า บรรพบุรุษของตนเป็นบรรพบุรุษร่วมกันของมนุษย์ทั้งหมด แต่ในตำนานกำเนิดเผ่าเย้าอีกกลุ่มหนึ่ง คือ **นิทานฟูเฮย-เซี่ยหมุย** ส่วนต่างๆ นั้น จะเล่าถึงเด็กชาย-หญิงพี่น้องที่รอดชีวิตจากน้ำท่วม และต่อมาได้แต่งงานกัน เป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ทั้งหลาย ในเรื่องกลุ่มนี้มีอนุภาคของน้ำเต้าเข้ามาเป็นอนุภาคหลักด้วย ในลักษณะที่น้ำเต้าเป็นที่หลบภัยจากน้ำท่วม ทำให้รอดชีวิตอยู่ได้ หรือบางส่วนก็จะเล่าถึงว่า ผู้หญิงคลอดลูกออกมาเป็นผลน้ำเต้า แล้วเนื้อและเมล็ดของน้ำเต้าจึงแพร่ขยายเป็นเผ่าพันธุ์มนุษย์ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในขั้นท้ายสุดของเรื่อง

จะเห็นได้ว่าอนุภาคต่างๆ นั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นชุด ส่งผลถึงการตีความหมายสำคัญของนิทาน กล่าวคือ ในกรณีของตำนานกำเนิดมนุษย์ที่กล่าวถึงอนุภาคน้ำเต้า จะสัมพันธ์กับนัยกำเนิดของมนุษย์โดยรวม และการจำแนกกลุ่มเผ่าพันธุ์มนุษย์ที่ออกมาจากน้ำเต้า ส่วนกรณีของตำนานกำเนิดมนุษย์ที่เน้นเฉพาะเผ่าพันธุ์มักจะไม่มีอนุภาคหลักเรื่องน้ำเต้าเข้ามาเกี่ยวข้อง

ข้อที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่ง ในแง่ตัวละครในตำนานกำเนิดมนุษย์หรือตำนานการสร้างโลกที่ Dang Nghiem Van รวบรวมมา รวมทั้งกลุ่มนิทานตำนานการสร้างโลกของอินเดียนแดง พบว่าตัวละครที่เป็นสัตว์จะมีบทบาทในการสร้างโลกมากกว่าในตำนานการสร้างโลกของคนไท (ศิราพร : ๒๕๓๙, น. ๘๖) ศิราพรตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า ตัวละครที่เป็นสัตว์ประเภทนี้มักพบในตำนานของสังคมที่เป็นชนเผ่า เช่น ม้ง เย้า มูเซอ อินเดียนแดง หรือชนเผ่าในแอฟริกา ออสเตรเลีย มากกว่าที่จะพบในตำนานการสร้างโลกของคนไท ซึ่งมักจะกล่าวถึงผู้สร้างโลกที่เป็นแกน หรือบรรพบุรุษที่เป็นปู่สังกะยาสังกะสี หรือมิฉะนั้นก็เป็นเทวดาเพื่อที่จะเชื่อมโยงสถานภาพทางสังคมของผู้ปกครองที่

* ผู้ที่สนใจเรื่องตำนานของเผ่าพันธุ์เย้า อาจอ่านเพิ่มเติมได้จาก เกียเซินปiong (กัว ซาน ปาง) หนังสือเดินทางข้ามเขตภูเขา จัดพิมพ์โดยโครงการวิจัยภาษาและวัฒนธรรมของเย้าไทยและเย้ากวางสี, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

๑๖ สุวรรณ เกรียงไกรเพชร

“สุวรรณค์ส่งมา” ข้อสังเกตนี้ตรงกับที่ Dang Nghiem Van กล่าวว่า “ถ้าเป็นตำนานของไทย ลาว เวียดนาม จาม มักจะมีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ปกครองทำให้ประชาชนของตนเชื่อว่า บรรพบุรุษของตนขึ้นปกครองเป็นลูกหลานของสุวรรณค์”*

ลักษณะที่ตรงกับข้อสังเกตของศิราพรในประเด็นนี้คือ ตัวละครสัตว์ที่มีบทบาทในการสร้างโลกหรือในการกำเนิดของมนุษย์ มักเป็นอนุภาคที่ปรากฏในนิทานของสังคมชนเผ่า มากกว่าในสังคมที่เน้นว่าผู้ปกครองของตนสืบเชื้อสายมาจากเทวดา หรือ “ฟ้าส่งมา” ซึ่งมักจะมีตัวละครมนุษย์เป็นผู้มีบทบาทหลัก และเสนอให้เห็นแนวคิดว่า ตำนานสร้างโลกของสังคมระดับซับซ้อนนั้น สะท้อนความสำคัญของสถานะภาพของบุคคลและผู้อยู่ในระดับปกครอง

นอกจากนี้ หากเปรียบเทียบตำนานในกลุ่มนี้กับตำนานเกียเขินปึงของเย้า การที่บรรพบุรุษฝ่ายหนึ่ง (พ่อ หรือ ฝ่ายชาย) เป็นหมา อาจบ่งถึงนัยของความรู้สึกด้านสถานะภาพว่า เผ่าพันธุ์ของตนมีความต่ำต้อยกว่าเผ่าอื่นหรือถูกเงื่อนไขของกลุ่มเผ่าพันธุ์ที่ใหญ่กว่า กดให้ต่ำต้อยลงเป็นผู้รับใช้แต่การที่จะสรุปนัยประเด็นนี้ให้ชัดเจนนั้น จำเป็นต้องมีข้อมูลและการศึกษาเปรียบเทียบอย่างสมบูรณ์ซึ่งจำนวนนิทานกำเนิดเพียง ๕ สำนวนในที่นี้ ยังไม่สามารถนำมาขยายรายละเอียดในประเด็นดังกล่าวได้

ส่วนเรื่องที่ว่า เหตุใดจึงระบุให้บรรพบุรุษฝ่ายชายเป็นหมา และฝ่ายหญิงเป็นมนุษย์ อาจจะตีความในขั้นต้นได้ว่า เป็นลักษณะที่เผ่าพันธุ์เจ้าของนิทานรับเอาจากข้อเท็จจริงตามธรรมชาติที่ว่า ผู้หญิง (แม่) เป็นฝ่ายตั้งท้องและให้กำเนิด ลูกที่ออกมาจึงมีความสัมพันธ์กับแม่โดยตรง และควรมีรูปลักษณะหรือเผ่าพันธุ์อย่างเดียวกับแม่ คือ เป็นมนุษย์ นิทานที่เล่าถึงการที่แม่เป็นมนุษย์และพ่อเป็นสัตว์ชนิดต่างๆ นั้น มีอยู่ไม่น้อยในชุมชนหรือเผ่าพันธุ์ต่างๆ ในดินแดนทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ เรื่องที่พบมากที่สุดคือ ลูกที่เกิดจากแม่มนุษย์กับพ่อที่เป็นช้าง ดังเช่นนิทาน เรื่อง นางผมหอมลูกช้าง (ดูรายละเอียดในบทที่ ๒) ในนิทานชาดกมีเรื่องลูกมนุษย์ที่เกิดจากพ่อที่เป็นวัว คือ เรื่อง สุขขัณณะ วัวหลง ที่แพร่หลายมากในกลุ่มชาติพันธุ์ไท ซึ่งรับอิทธิพลพุทธศาสนา นอกจากนี้ก็ยังปรากฏในวรรณคดีอีกหลายเรื่อง ที่กล่าวถึงตัวละครเอกที่มีแม่เป็นมนุษย์และพ่อเป็นสัตว์ แต่ก็มักจะสร้างให้เป็นตัวละครที่มีลักษณะพิเศษเหนือกว่ามนุษย์ธรรมดา การที่มีบรรพบุรุษฝ่ายหนึ่งเป็นสัตว์จึงไม่ใช่เรื่องของการดูถูกหรือเหยียดหยามเผ่าพันธุ์ของตนเอง

อนุภาคที่ปรากฏเฉพาะในนิทานกำเนิดสำนวนของเผ่าตระกูล คือ เมื่อคนผู้หญิงและหมาเป็น

* Dang Nghiem Van อ้างถึงใน ศิราพร, ๒๕๓๙, หน้า ๘๗

ผิวเมียวกัน ก็มีลูกเป็นผู้ชาย ลูกไม่รู้ว่าเป็นพ่อ จนกระทั่งลูกโต เดินได้ พูดได้ แม่บอกให้ไปตามพ่อ มากินข้าว ลูกถามว่าพ่ออยู่ที่ไหน แม่จึงบอกว่า พ่ออยู่นอกบ้าน ลูกบอกว่าเห็นแต่หมาตัวหนึ่ง แม่ก็บอกว่าหมานั้นคือพ่อ ครั้นเมื่อลูกชายโตและไปซดหาหมากับพ่อ พ่อซดดินลงไปจนลึก ลูกก็เลยเอาดินนั้นถมรูที่ซด พ่อก็ตายอยู่ในรูนั้น ลูกชายจึงมาได้แม่เป็นเมียและมีลูกสืบต่อมาเป็นเผ่าตระกูล

อนุภาคที่ลูกชายฆ่าพ่อและได้แม่เป็นเมียนี้ ตรงกับนิทานเรื่องสำคัญที่นำมาเป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์นิทานในแนวจิตวิเคราะห์ (psycho analytical approach) ซึ่งเน้นถึงปมเพศที่เรียกว่า Oedipus complex ซึ่งอธิบายว่าลูกชายมักจะมีความผูกพันกับแม่ และอิจฉาริษยาพ่อที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับแม่ ดังที่ปรากฏในนิทานกรีก เรื่อง Oedipus และนิทานไทยเรื่องพญางงพญาพาน นอกจากนี้ก็ยังมีนิทานที่มีโครงเรื่องและอนุภาคหลักอย่างเดียวกันนี้ปรากฏในดินแดนต่างๆ ทั่วโลก จนถือกันว่าเป็นนิทานแบบเรื่องสากล

การที่นิทานของเผ่าตระกูลนี้มีอนุภาคนี้ปรากฏอยู่ ซึ่งแตกต่างจากนิทานของเผ่าอื่นๆ ในพื้นที่แถบเดียวกัน ทำให้น่าสนใจที่จะสืบค้นต่อไปว่า นิทานของเผ่าอื่นๆ นอกไปจากนี้จะมีอนุภาคทำนองนี้ปรากฏอยู่หรือไม่ และในเผ่าตระกูลเอง นิทานเรื่องนี้มีความแพร่หลายเพียงใด และมีสำนวนเล่าอย่างเดียวกันหรือแตกต่างกันไปอย่างไรบ้าง

อนุภาคย่อยที่น่าสนใจ ซึ่งปรากฏในนิทานสำนวนที่ ๑ ของเผ่ากะตู คือ การที่มนุษย์ชายฆ่าพ่อพันธุ์สืบต่อมา นิทานกะตูเล่าว่า เมื่อคนผู้หญิงกับหมาเถิงได้เป็นผิวเมียวกันแล้ว ในชั้นต้นมีลูกเป็นหมากับคนสลับกัน ต่อมา พี่น้องที่เกิดจากพ่อแม่คู่แรกนี้ได้เป็นผิวเมียวกัน เกิดลูกหลานต่อมาอีก มีทั้งลูกหมาลูกคน จนถึงระยะที่ผู้คนมีจำนวนมากขึ้น ตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองได้แล้ว จึงมีแต่ลูกที่เป็นคนเท่านั้น ไม่มีลูกหมาเกิดขึ้นอีก ซึ่งหมายความว่า ในชั้นนี้ หมากับคนแยกออกจากกันอย่างชัดเจน ไม่มีการปะปนกันอีกต่อไป อนุภาคนี้แสดงว่า การที่พี่น้องได้กันเป็นผิวเมียวกัน เกิดจากความจำเป็นในระยะแรกที่ไม่มีเผ่าพันธุ์มนุษย์มากพอ เมื่อความจำเป็นข้อนี้หมดไปก็ไม่อนุโลมให้พี่น้องมีความสัมพันธ์ทางเพศกันอีก ซึ่งข้อห้ามนี้ตรงกับข้อห้ามที่เป็น incest taboo ของสังคมโดยทั่วไป ทั้งชุมชนดั้งเดิมและสังคมในระยะต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การที่นิทานเล่าว่า ในระยะแรกมีลูกหมากับลูกคนเกิดสลับกัน น่าจะเป็นลักษณะของการอธิบายเหตุผลตามสภาพความเป็นจริงว่า เมื่อบรรพบุรุษฝ่ายหนึ่งเป็นมนุษย์ อีกฝ่ายเป็นสัตว์ก็ย่อมจะมีโอกาสให้กำเนิดลูกมนุษย์กับลูกสัตว์ได้เท่าๆ กัน ข้ออธิบายนี้อาจเกิดขึ้นในระยะหลัง หรืออาจเกิดเฉพาะในสำนวนของผู้เล่าคนนี้เท่านั้นก็ได้ ส่วนนิทานกะตูสำนวนที่ ๒ ผู้เล่ามุ่งจะอธิบายว่า กะตูถือสิ่ง

หรือตระกูลต่างกัน กะตุสิงจจะเป็นกลุ่มดั้งเดิมที่ถือกำเนิดจากพ่อที่เป็นหมา ลูกหลานจึงไม่กินเนื้อหมา แต่ไม่มีข้อความที่เล่าว่ามีลูกที่เป็นหมาหรือไม่ ซึ่งอาจจะหมายความว่ามิแต่ลูกคน การจะตีความให้ชัดเจนลงไปจึงจำเป็นต้องมีการสืบค้นนิทานเรื่องเดียวกันนี้แต่ต่างสำนวนกันจากผู้เล่าเผ่ากะตุบ้านต่างๆ กัน เพื่อนำมาศึกษาหาข้อสรุปให้ชัดเจนตามหลักวิชาคติชนวิทยา

ข้อสังเกตประการสุดท้ายในการศึกษาเปรียบเทียบนิทานกำเนิดกลุ่มนี้ คือ ในนิทานของเผ่าตะเรียง ช่วงท้ายสุดกล่าวว่า คนเกิดจากหมา เรียกว่า “ตาจอ ยายรอด” เป็นต้นเผ่าพันธุ์มาจนปัจจุบัน บางคนก็ไม่กินหมา โดยเฉพาะพวกหมอดู (หมอดูว่า ผีตัวใดที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วย) จะไม่กินหมา ถือว่า ขะลำ นิทานของเผ่าอื่นอีก ๓ เผ่าไม่ให้รายละเอียดของการเรียกบรรพบุรุษ ดังที่นิทานตะเรียงระบุ คือ ตา “จอ” (หมา) และไม่มีนิทานสำนวนใดโยงเรื่องของบรรพบุรุษที่เป็นหมาเข้ากับข้อห้ามการกินหมา ทั้งๆ ที่ในเผ่าตะเรียงนั้น การกินเนื้อหมา ไม่เป็นข้อขะลำสำหรับคนทั่วไป เพราะแม้ว่าจะไม่ได้กินเนื้อหมาเป็นอาหารประจำ แต่ก็อนุญาตให้กินได้ในการทำพิธีกรรมหลังจากการฝังศพซึ่งต้องมีการฆ่าหมาในเรือนของคนตาย หรือในกรณีเกิดการเจ็บป่วยแล้วหมอดูบอกว่า ผีหมามาต้อง (มาทำให้เจ็บป่วย) จึงต้องฆ่าหมาเลี้ยงผีนั้น แล้วกินเนื้อหมาหลังจากเสร็จการเลี้ยงผี

ในประเด็นนี้ นิทานกะตุสำนวนที่ ๒ ของท่านวีพอน จออาสาน อธิบายเรื่องในลักษณะคล้ายคลึงกันว่า กะตุไม่กินหมาเพราะเป็นบรรพบุรุษ แต่เน้นว่าเฉพาะกะตุสิงจเท่านั้นที่ไม่กินหมา และท่านวีพอนยังเล่าเรื่องกะตุสิงปะลอง ซึ่งได้ชื่อมาจากนิทานที่เล่าว่าบรรพบุรุษของกลุ่มสิงปะลองนี้ ทำรูปหุ่นทั้งไหลลงตามน้ำ (ปะลอง) เพื่อล่อใจผู้หญิง ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า นิทานกะตุสำนวนที่สองนี้ มุ่งจะแสดงให้เห็นว่า กะตุมีหลายกลุ่ม และการแบ่งกลุ่มไม่ได้ถือเอาถิ่นฐานเป็นหลักเพียงอย่างเดียว แต่มีเรื่องของกำหนดแบ่งแยกบรรพบุรุษในชั้นหลังต่อมาอีกด้วย แม้บรรพบุรุษคู่แรกจะเป็นคู่เดียวกันก็ตาม

นิทานกำเนิดของเผ่าตะเรียงและเผ่ากะตุ (สำนวนที่ ๒) จึงสะท้อนให้เห็นบทบาทหน้าที่อีกประการหนึ่งของนิทาน คือ การอธิบายความเชื่อและข้อห้ามของเผ่า และในส่วนของนิทานกะตุยังขยายรายละเอียดไปถึงบทบาทในการจำแนกกลุ่มย่อยของเผ่าอีกชั้นหนึ่งด้วย*

* นิทานกะตุสำนวนนี้ อธิบายเรื่องการถือสิง (clan) ของคนกะตุ แต่เท่าที่ได้สำรวจและบันทึกข้อมูลของเผ่ากะตุ ไม่ปรากฏว่าเผ่ากะตุเน้นเรื่องการถือสิงอย่างจริงจัง นิทานสำนวนนี้จึงอาจจะได้รับอนุภาคเพิ่มเติมมาจากนิทานของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น กลุ่มไทดำ ซึ่งเป็นกลุ่มที่ถือสิงอย่างจริงจังและกำหนดแบ่งแยกกลุ่มชัดเจน

ส่วนนิทานของเผ่าอื่นๆ อีก ๒ เผ่า คือ ตะริวและดักกังไม่กล่าวถึงเรื่องนี้ และไม่ปรากฏว่ามีข้อมูลด้านวัฒนธรรมความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมของ ๒ เผ่านี้ ที่เน้นเรื่องเกี่ยวกับการกินหรือไม่กิน เนื้อหามา ผู้บอกข้อมูลส่วนมากมักกล่าวเป็นกลางๆ ว่า คนที่กินก็กิน คนที่ไม่อยากกินก็ไม่กิน จึงอาจสรุปข้อสังเกตในเรื่องนี้ได้ว่า นิทานของเผ่าตะริวและเผ่าดักกังมีบทบาทหน้าที่รองในการอธิบายความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมของเผ่า ในขณะที่นิทานของกะตุส้านวนที่ ๒ มีบทบาทรองในการอธิบายการจำแนกหรือการแบ่งกลุ่มย่อยของคนในเผ่า

นิทานกำเนิด หรือ myth of origin ของชนเผ่า ไม่ว่าจะเป็นนิทานในสังคมที่ซับซ้อนในเชิงโครงสร้างสังคมและระบบการปกครอง หรือ นิทานในสังคมชนเผ่าดั้งเดิม มีคุณค่าสำคัญในการศึกษาสังคมและสมาชิกของสังคมนั้นๆ และยังสะท้อนให้เห็นความเกี่ยวพันในเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะระบบความเชื่อ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญในการศึกษาปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อีกด้วย

กำเนิดเผ่า

นิทานประเภทที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นมาของเผ่า นอกจากเรื่องที่มีลักษณะคาบเกี่ยวอยู่กับนิทานกำเนิดของมนุษย์ หรือบรรพบุรุษคู่แรกของเผ่าพันธุ์แล้ว ยังมีที่เล่าเรื่องของเผ่าโดยตรงดังเช่นนิทานของเผ่าจะตือ รวม ๔ สำนวน ซึ่งเล่าถึง “บ้านเกิด” ของจะตือ นิทานของเผ่าแยฮู เรื่องบ้านดักสตุย และเรื่องที่มาจากเผ่าแยฮู นิทานเผ่ากะตุส้านวน เรื่องสิงปะลอง และนิทานของเผ่าละวี ๒ สำนวน

นิทานส่วนมากไม่ได้เล่าถึงความเป็นมาของเผ่าเพียงอย่างเดียว แต่มักมีอนุภาคที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอื่นๆ เช่น การอพยพโยกย้าย การแยกออกจากบ้านเกิดดั้งเดิม การแยกกลุ่มย่อย และบางเรื่องก็มีเนื้อหาหลักเป็นนิทานแบบปรัมปรา (fairy tale) แต่แทรกส่วนที่อธิบายถึงความเป็นมาของเผ่าหรือประวัติของเผ่าไว้ด้วย ดังเช่นนิทานของเผ่าแยฮู

นิทานกำเนิดเผ่าสำนวนต่างๆ มีดังนี้

นิทานแยฮู เรื่อง เผ่าแยฮู (บ้านดักสตุย)

บ้านเดิมชื่อดักสตุย มีพลเมือง ๓๐๐ คน มีประเพณีกินฮึดควาย มีการไปเสาะแสวงล่าสัตว์ มีสัตว์เป็นมาประดับในพิธี มีนกจับเป็นๆ และนกกา จักจั่น ชีเขย หางผึ้ง ปลา จากห้วยดักดาง เอามาตกแต่งห้อยไว้ที่เสาหลักควาย ดั้นไปดั้นมา คนก็ไปดู พอประมาณ ๗ โมงค่ำ มีแผ่นดินไหว ผู้คนล้มหายตายจาก ก็ย้ายไปอยู่ที่ใหม่ เป็นหิน เป็นกกไม้ เป็นดวงดาว ดวงเดือน บนฟ้า ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่

๖-๗ คน ได้เป็นผัวเมียกัน ได้ลูกได้หลาน มีชีวิตจนปัจจุบัน ขณะนี้จึงมีผู้คนมากมาย ต่อมาก็ได้อพยพแยกย้ายจากบ้านดักสตุย มาเป็นบ้านดักมุง บ้านวังลี และบ้านดักเก (ท้าวแก้วสวน สุลีปิง เผ่าแยฮู บ้านดักเก ฟังเรื่องเล่านี้จากแม่ และมาเล่าต่ออีกชั้นหนึ่ง)

นิทานแยฮู เรื่อง ที่มาของเผ่าแยฮู

(ผู้เล่าคือ ท้าวแก้ววิเสส สำนักเมืองดักจิง)

ในปางก่อนมีครอบครัวหนึ่ง อยู่บนลูก ประเทศเวียตนาม มีท้าวสะกูไปดักนกอยู่ใต้ต้นไม้ ตอนที่กำลังดักนกอยู่นั้น ปรากฏว่ามีเสียงเหมือนนกร้องดัก กาว กาว อยู่ เมื่อเป็นอย่างนั้น เขาจึงมองขึ้นไปดู แต่ไม่เห็นว่าจะมีอะไรอยู่บนต้นไม้ เขากลับบ้าน เมื่อกลับถึงบ้านแล้ว เขาก็เล่าเรื่องให้ครอบครัวฟังว่าเขาไปดักนกวันนี้ มีเสียงร้องเหมือนนกแต่ประหลาด ครอบครัวได้ยินดังนั้น จึงว่า อย่าไปอีก ขึ้นไปก็ไม่ได้อะไร ถ้าไปอีกอาจจะเกิดเรื่องไม่ดีกับครอบครัวลูกหลาน จากนั้นมาท้าวสะกูจึงหยุดไปดักนกที่ต้นไม้และที่อื่นๆ ๒-๓ อาทิตย์ ทำแต่งานอื่นอยู่บ้าน แต่เขาคิดว่าตัวเองมีทองคำได้มาเมื่อก่อน ๒-๓ สลึง อาทิตย์ต่อมาเขาจึงเอาทองคำนั้นไปหาซื้อควายจากบ้านนอกและเขตลุ่ม การไปนั้นไปเส้นทางที่เขาไปดักนก พอไปถึงต้นไม้ที่เขาดักนกนั้น ก็ปรากฏมีเสียงอีก เขาก็มองขึ้นไปดู เห็นผลไม้ ๑ ลูก เขาคิดว่า ลูกไม้ร้องอย่างนี้อยากให้เราเอาไปใช้ไหม เขาจึงปีนเอาลูกไม้นั้น แล้วกลับบ้าน ไม่ได้ไปซื้อควายอย่างที่ตั้งใจไว้ พอถึงบ้านก็เล่าให้ลูกเมียฟังว่า คงเป็นลูกไม้แหละที่ร้อง แล้วจึงปอกเปลือก ปรากฏว่ามีลูกคนร้องให้อยู่ ท้าวสะกูจะเอาก็ก็เสียดาย ไม่อยากขายกลับบาป ตัดสินใจเอาเด็กที่เกิดจากหมากไม้นั้นมาเลี้ยงเป็นของตนให้ชื่อว่าท้าวสะกี

(เนื้อเรื่องต่อจากนี้เป็นลักษณะนิทานปรัมปรา เล่าถึงความขัดแย้งระหว่างท้าวสะกูกับท้าวสะกี ต่อมาท้าวสะกี เปลี่ยนชื่อเป็น ท้าวตาเตียง และมีเรื่องแทรกเป็นเรื่องของพี่น้องกำพร้าอีกคู่หนึ่ง จนถึงตอนท้ายจึงย้อนกลับมาที่ท้าวตาเตียง)

...หลังจากที่ท้าวสะกูกับท้าวตาเตียงยิงนกน้อย ขอหากันแล้วก็แยกกันไป ตอนนีท้าวตาเตียงอยู่ดักโปรง เพราะว่าท้าวตาเตียงอยู่บนลูกแล้วไม่สบายใจ ไปอยู่ดักโปรง ๑-๒ ปีก็มีสาวมาชอบ ดังนั้นจึงสร้างครอบครัว ถึง ๒-๓ ปีได้ลูกชาย ๑ คน ท้าวตาเตียงให้ชื่อว่า ดางาง แล้วแม่ก็ตายไป ดางางก็เป็นลูกกำพร้าแม่ แต่ท้าวตาเตียงพยายามเลี้ยงดูลูกของตน จนอายุได้ ๑๘-๑๙ ปี วันหนึ่งดางางไปส่องเขียดทางห้วยวัง ทางดินดอนตะเรียงเวลาไปส่องถึงกรงยี่ ห้วยวัง ก็พบกับสาวตะเรียง ๑ คนแต่ไม่รู้จักชื่อ แต่ทั้งสองคนถามกันว่าส่องเขียด ได้มากเท่าไรแล้ว ทางฝ่ายหญิงก็ตอบไม่ได้ ฝ่ายหญิงก็

ถามฝ่ายชายว่าเจ้าได้เเยะไหม ฝ่ายชายก็ตอบว่า ไม่เเยะเพราะมันไม่มี ต่อมานานพอสมควรจึงถามซอกัน ท้าวตางถามว่า เจ้าชื่ออะไร ฝ่ายหญิงตอบว่าเขาชื่อ ยาย่าง แล้วฝ่ายหญิงก็ถามว่า ชื่ออะไร ฝ่ายชายตอบว่า เราชื่อตางาง

จากนั้นทั้งสองจึงพูดถึงความรัก ยาย่างถามว่าทางบ้านดึกโปรงมีผลไม้อะไรบ้าง ท้าวตางางตอบว่า หมากเวก หมากปิ่น หมากกูปและอื่นๆ มีเเยะแยะ ท้าวตางางถามว่าทางตะเรียงมีผลไม้อะไรกิน ยาย่างตอบว่ามีหมากหว่า หมากหยัด หมากบูย หมากปือกมีเเยะแยะ ไม่อดอยาก สุดท้ายยาย่างว่าถ้าเจ้าให้เราแต่งเข้าบ้านทางเจ้าเราก็กินกัน ถ้าเข้ามาอยู่บ้านเราเราจะตกลงเป็นเมีย ท้าวตางางก็ตกลงปลงใจ แต่ว่าท้าวตางางไปตั้งบ้านอยู่ดักเบียด ถ้าอยู่บ้านตาดือที่อยู่บนเบิ่งนั้น ทั้งสองก็เห็นดี แล้วถามญาติทั้งสองฝ่ายก็เห็นดีด้วย เขาทั้งสองจึงตั้งครอบครัวเลย มาตั้งถิ่นฐานอยู่บนเบิ่งสูง มองเห็นบ้านร่อนลูก ดูกโปรงก็เห็น แต่ท้าวตางางบอกว่าถึงจะเอาเมียตะเรียงก็ตาม ต่อไปมีลูกหลานก็เรียกว่าเผ่าแยฮู เพราะท้าวตางางเป็นเผ่าแยฮู มาจากเวียดนามโน่น ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบันเขตเซกมะนาตาสงตาดือ จึงเรียกว่าเผ่าแยฮู และภาษาพูดคล้ายภาษาตะเรียง เพราะท้าวตางางเอาเมียตะเรียง

นิทานกะตู เรื่อง สิงปะลอง

สิงปะลอง (ปะลอง แปลว่า ไหลตามน้ำ) เมื่อประมาณพันปีก่อน มีกลุ่มหนึ่งแยกออกมาจากสิงจอ มีสาวงาม พ่อแม่อยากให้แต่งงาน แต่แม่หญิงบอกว่าบ๊อห์ ผู้บ่าวบ่งาม แม่หญิงจึงหนีไปนอนป่า ผู้บ่าวตามไปเป็นเพื่อน เวลานอนก็เอาจัดพินกันกลาง แต่พอตกดึก แม่หญิงกลัวผีจึงข้ามไปนอนด้วย ผู้บ่าวอยากลองใจ วันรุ่งขึ้นจึงมัดรูปหุ่น แล้วเอาทั้งลงมาตามน้ำ ลงมาถึงเชิงภู แม่หญิงนึกว่าผู้บ่าวตกน้ำตาย เสียใจร้องไห้คร่ำครวญ ต่อมาก็ได้มีลูกกันมากมาย เกิดเป็นกลุ่มที่เรียกว่า สิงปะลอง หมายถึงรูปหุ่นที่ทิ้งให้ไหลลงตามน้ำ

(ท่านวีพอน จออาสาน เล่าเรื่อง กะตูสิงปะลอง ที่บ้านด็อกลือก เผ่ากะตู)

นิทานจะต้อง เรื่อง ตันกำเนิดเผ่าจะต้อง (สำนวนบ้านลิ่ง)

กกเหล่าเผ่าแก่ บรรพบุรุษเผ่าแก่ ชื่อ ท้าวฮองท้าวเหียง เป็นอ้ายแอม (พี่น้อง) กัน

แต่เดิมอยู่ในห้วยหนองคลองบึง มีพ่อเผ่าหนึ่งออกมาไปถางไร่ อยู่ทีเนิน เอาจัดใหญ่ไปปาดกกไม่อยู่แถวนั้น เอาข้าวพันธุ์ไปปลูก กินหมากไม้ต่างข้าวไปก่อน ลักเอาข้าวเผ่าตะโอยมาปลูก ได้ข้าวสักแค่กำมือก็เอามาสัก มารูตได้หลาย ก็ทำข้าวเปียกและเก็บพันธุ์ข้าวไว้สักอีก ได้ข้าวอีก มีพ่อเผ่าอีก

คนหนึ่ง ไปหานกหาหนู ได้พบกัน ก็ถามกัน บอกว่าเป็นจะต้อง อยู่ห้วยจะต้อง

ได้เดินทางไปเกรียง อาลัก พุดเหมือนกันแต่สำเนียงไม่เหมือนกัน เว้าไปเว้ามาได้ตั้งบ้านอยู่
ห้วยจะต้อง ได้สานเส้นทางไปเกรียง อะลัก เขาก็พุดกันว่า มีกะตุ ส่วย ละเวน อะลักเป็นผู้พาไป

ต่อมา ท้าวสองท้าวเฮียง ก็ได้เป็นกกเหล่าเฒ่าแก่ ขยายบ้านใหญ่ขึ้นเป็นสองพันคน ต่อมา
แตกบ้านไปก็เหลือบ้านละ ๔๐๐-๕๐๐ คน ทุกข์ยาก นุ่งผ้ากะเตี่ยวเปลือกไม้ สนไฟเอามาตีเป็นแผ่น
นุ่งเป็นข่งเป็นกะเตี่ยวเป็นขิ่นเป็นผ้า

ท้าวสองท้าวเฮียงตั้งบ้านอยู่จอมภู เอน้ำมาใช้ ไม่ให้ศัตรูมาเอน้ำไปได้ เมื่อถึงสมัยท้าวเซียง
ท้าวกะมื่นชะรืล เป็นเฒ่าแก่ใหญ่ หมดสมัยนี้ก็เป็นองแก้ว ่องทอง เป็นลาวลุ่ม จะต้องขึ้นบัญชีกับลาวลุ่ม
มีผู้นำคือ หลวงยอด (เฮือะ) คนตั้งกาด คนอยู่บ้านลิ่งเป็นผู้รองคือแสนลาด

สมัยต่อมาคือท่านเดือจ อยู่ตั้งกาด ท่านดาจอยู่ตั้งกาดเหมือนกัน เป็นเฒ่าแก่ผู้นำสมัยที่ ๕
ฝรั่งเข้ามาปกครอง จะต้องขึ้นบัญชีกับฝรั่ง ฝรั่งอยู่สาละวัน ปากเซ แต่ได้ตั้งคนเป็นหลวง เป็นทหาร
ไปติดตามดูแลควบคุม

นิทานจะต้อง เรื่องกำเนิดจะต้อง (สำนวนบ้านดงปลั่ง)

เฒ่าจะต้องกำเนิดออกมาจากน้ำเต้าของโลก

เฒ่าจะต้องออกเป็นรุ่นที่ ๑ ของโลก เจ้าพญาผู้ออกก่อนกับน้องสาวพ่อแม่เดียวกัน ออกจาก
น้ำเต้าแล้ว อ้ายแอมสองคนก็เอากันเป็นผัวเป็นเมีย แล้วมีการขยายพลเมืองของเฒ่าจะต้อง ต่อมาได้ให้
ออกรอบที่ ๒ เป็นไทย รอบที่ ๓ เป็นอเมริกา จีนออกรอบที่ ๔ ฉะนั้นหัวหน้ากำพาว้าผีน้อยเป็นผู้มอบ
หนังสือให้ หนังสือนั้นมอบให้เฒ่าจะต้อง เป็นหนังสือหนังสือควาย สำหรับให้เฒ่าจะต้อง ไทยได้เจียขาว

จากนั้นเฒ่าจะต้องไปตั้งบ้านอยู่ที่กกตะแลน อยู่ทุ่งใหญ่ ประมาณสิบปีที่แล้ว ก็เลยไปอาศัยอยู่
ดินเฒ่าอะลัก ได้ซื้อดินตอนนั้นเป็นราคาวัว ๑ ตัว จ้าวด้ามเงิน กะเตี่ยวราคาหนึ่งแสนกีบ แต่ต่อมา
ตีราคาได้เป็นควาย ๕ ตัว

ในเมื่อตกลงกันแล้ว จะต้องก็ได้ตั้งบ้านชื่อตั้งกาด ตั้งลาว อยู่ทีนั้น มี ๓ จุดบ้าน ผูกความ
สามัคคีเป็นพี่น้องกันหมด

นิทานกำเนิดเฒ่าจะต้อง (สำนวนบ้านดงกาดใหญ่)

เริ่มด้วยบ้านบ่วง อพยพหนีผึ่ง หนีเสือ ไปอยู่แถวดินอะลัก จึงขอซื้อดินอะลัก ตีราคา ๓ ล้านกีบ

จ่ายเป็นหม้อทอง ควาย ปะเนาะ ปะฮาด ขอซื้อดินขนาด ๒๕ หลัก ยาว ๕๐ หลัก

หลังจากนั้นได้ตั้งบ้านที่โนนสูง

ต่อมามีการฆ่าฟันกัน โกรธเคืองกัน

ต่อมาเมื่อมีฝรั่งเข้ามาปกครอง ก็ค่อยเซาการตีฟันกัน

นิทานจะต้อง เรื่องบ้านเกิดของจะต้อง (สำนวนบ้านดงกาด ๒)

เผ่าจะต้องขยายจากบ้านจะต้อง อยู่บ้านดงกาด พ่อลูกไปหากลวย เพราะอดอยากข้าว ไปจนถึงวังมอน พ่อกับลูกเฝ้ากันว่า ถ้าต้มข้าวเหนียวกับต้มไก่ จะกินหรือไม่กิน ลูกชายจึงนั่งข้าวเหนียวกับต้มไก่ให้พ่อกิน พ่อกินแล้วเกิดมีขนยาวงอกตามตัว มันก็เลยบอกว่าลูกกลับไปเสีย ลูกอยากได้กะพ้ากะเจ้าะ หวด กะดั่ง ก็มาหาพ่อ พ่อจะอยู่ที่นี้ อย่าให้คนอื่นมาด้วย ภายหลังจากนั้นมีคนไปหาเซยและยอดหวาย ที่อยู่วังน้ำ ได้ยินเสียงพูดกันว่า กวาง ฟาน มาหาเราแล้ว เราจะทำยังไงจึงจะได้กิน ต่อมาก็เป่าเป็นลมพัดแรงๆ จนกวาง ฟาน ปลิวเข้าไปที่ปากหลุมวังน้ำ

ต่อมาคนที่บ้านไปอีก ไปถึงที่ตัดไม้ ได้ยินเสียงพูดกันเหมือนครั้งก่อน หลังจากนั้น ลูกของพ่อคนนั้นไปหาพ่อ ขอให้ออกมาสอนสานกะติบ สานหวด สานกะดั่ง ครั้นลูกจะไปหาพ่ออีก ก็ห้ามไม่ให้คนอื่นไป ถ้าคนอื่นไป จะสานไม่ถูก แล้วพ่อก็ลงไป ลูกก็กลับเรือน ครั้งที่สามไปกันอีกหลายคนทั้งหญิงทั้งชาย ลมพัดแรง คนก็ตกวังน้ำไปหมด เหลือแม่ฝ่ายคนเดียว อยู่บ่อนขุมมันป่า ก็เลยไม่ตกน้ำ ได้ยินเสียงให้ร้องรำฟ้อน เห็นเด็กๆ ออกมาเอากะตักไปจี่กิน แย่งกันกิน ต่อกันว่า ให้พวกสัตว์หัวดำเอาเบ็ดไปตกให้เจ้าดับสูญปลาในน้ำได้ยินเสียงคำก็เลยพูดขึ้นมากับพวกผีว่าจะเอาหมากผักไม้เอี้ยะ หมากเดือย ขี้ไก่ และสาตเตย จะกระแทกใส่บ่อนที่พวกเจ้าอยู่ให้พวกเจ้าดับมอด เผ่าแก่ได้ยินก็เลยพูดว่า พวกเจ้าอย่าเฝ้าว่าจะดับมอดตาย พวกเจ้าจะตาย แม่ฝ่ายที่อยู่ในขุม ก็ออกมาจากขุมมันป่า กลับบ้าน

แม่ฝ่ายไปถึงบ้านก็บอกให้ พวกเผ่าแก่ว่า อ้ายน้องเอ๋ย ถ้าอยากทำลายพวกผีให้ดับมอดก็ทำได้ ให้พากันไปหาเครื่องทำลายดังกล่าว ก็พากันไปเสาะหาเครื่องได้แล้ว เอาไปทอกลงน้ำห้วยตรงนั้น ผีตรงนั้นก็ตาย หายไปอยู่บ่อนอื่น พบพ่อคนหนึ่งที่อยู่เผ่าไร่จึงถามว่า หลานอยากกินไก่ไหม ข้อยหนักหลาย เอาไปไม่ได้ คนนั้นตอบว่า อยากกิน ถ้าลุงให้ก็ดี ผีก็เอาปลาให้ คนนั้นตื่นขึ้นมาเห็นปลาก็เลยกินปลาบั้ง พวกผีก็หนีไปอาศัยบ่อนปะฮูลอง เมืองตะไคย พวกผีเมืองตะไคยบอกว่า เจ้าเป็นปอบ พวกเราไม่รับ ผีที่มาจากวังน้ำเลยไปอาศัยดินอะลักอยู่ที่ภูตาแร ผีที่ภูตาแรก็รับเอาผีพวกนี้อยู่ด้วยกัน (นิทานเผ่าจะต้องทั้งสามเรื่องนี้ ผู้เล่าคือ ท้าวคำบุณ บ้านดงกาดใหญ่ เมืองกะลิม)

นิทานละวี เรื่อง ประวัติเผ่าละวี (สะเวียง)

แต่ก่อนก็ นาน นานมาแล้ว เผ่าละวีเฝ้าตนว่า สะเวียง อยู่มาเห็น เจ้านายของพวกเขามีลูกชาย กก แต่ลูกชายเพี้ยนกำลังจะตาย เจ้านายบอกให้เขาดูแลปกป้องอีกสาธุลูกชายเพี้ยน ลูกชายเพี้ยนมีหัวใจทองหลาย เสียบผมอยู่ หัวทองนั้นหายไป

เจ้านายออกใจหลาย ว่าว่า “พวกเจ้าเป็นผู้ลักหัวของเขาไป เจ้านั้นแหละลักหัวทองไป” เจ้ากกเจ้าเหล่าตันเชื้อสายของสะเวียงบอกเจ้านายว่า พวกเราบ่ได้เอ็ด แต่เจ้านายก็บ่เชื่อ พวกเราจึงต้องกระจ่ายหนีหายจากบ้านจากเรือนเดิมบนภูดอย

บันดาสะเวียงหนีข้ามลำของ เมื่อจะข้ามน้ำนั้น ใช้สายเชือกทองผูกโยงกันไว้ แต่คันเมื่อข้ามน้ำ สายเชือกทองนั้นขาด จึงพลัดหล่นกันเป็นสอง หมูหนึ่งข้ามลำของมาฝั่งไทย อีกหมูหนึ่งข้ามบ่ได้จึงต้อง ลี้หลบซอกอยู่ตามป่าภูดอย เผ่าอื่นก็พากันเอ็นว่า นี่แหละพวก ลักหัว

หมูสะเวียงที่ข้ามไปไทยนั้นสุขสบาย มีของกินอุดม แต่พวกเฮลลักหัวนี้อดอยาก บ่มีพอกิน ไผ่ก็ว่าเขาเป็นพวกขี้ลักเพราะว่าได้ลักหัวทองไป เขามาอยู่ห้วยนวน ขอดินอะลักอยู่ใกล้บ้านกะสังกาง ของอะลัก ต่อมาก็ได้ยกย้ายไปภูหลวง ไปอยู่ดินห้วยญิด แยกบ้านออกเป็นห้วยญิดใหญ่ และห้วยญิดน้อย แล้วก็ยังแตกแยกย้ายกันไปอีก (ผู้เล่าคือ ท้าวคำบุญ นายบ้านละวีฝั่งแดง)

นิทานประวัติเผ่าละวี สำนักบ้านละวีน้ำพัน

แต่เดิมอยู่ดินไท ลูกสาวของพญาไทตายลง พญาเอาคนแต่ละเผ่าไปคบกัน มีนายละวีผู้หนึ่ง ลักเอาหัวใจของลูกสาวผู้ตายของพญา ท้าวพญาสืบสวน แล้วนายละวีและพวกก็เลยหนี เอาสายทองตัดน้ำแยกฟากน้ำออก ตัวข้ามมาฟากนี้ (ดินลาว) สายทองขาดกลางน้ำ เลยแยกผัวเมียแม่ลูกจากกัน

จึงเดินทางไปดินดักจึง ไปอยู่ห้วยนอรุณ ต่อมาไปอยู่ห้วยยอด ที่เมืองดักจึงนั้น เมื่ออยู่ห้วยยอด คนสองสามเผ่าช่วยกันเอ็ดแล้ว ช่างมาโดนแล้ว เผ่าละวีไม่เคยเห็นช่าง ก็ปาดขึ้น (ฆ่าแหละเนื้อ) แบ่งกันกิน แล้วก็เลยหาเอาหัวช่างมาให้ลูกหลานดู เผ่าอื่นอะลัก ตะเวียง ก็เคียดละวี ละวีต้องหนีมาอยู่ห้วยอิมบุ บนยอดภูหลวง แล้วหนีต่อมาอยู่ลุ่ม ที่ลำห้วยญิด ดงหมากแดง

ต่อมายกย้ายมาบ้านบักเหียะ มาห้วยสีดา ย้ายไปย้ายมาหลายแห่ง (ผู้เล่า คือ ท้าวคำจอง นายบ้านละวีน้ำพัน)

นิทานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องกำเนิดเผ่าทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า มีอนุภาคหลักที่เน้นเรื่องของเผ่า แม้บางเรื่องหรือบางสำนวนจะเริ่มตั้งแต่กำเนิดของมนุษย์ เช่น นิทานจะต้อง สำนวนบ้านดงปลั่ง ซึ่งเริ่มด้วยอนุภาคที่ใกล้เคียงกับตำนานการสร้างโลกของคนไทย อันเป็นนิทานน้ำเต้าปั้งที่แพร่หลายอยู่ในวัฒนธรรมไท-ลาว ต่อมาก็กล่าวถึงการมีความสัมพันธ์ระหว่างพี่ชายกับน้องสาวและการขยายกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ แต่เห็นได้ชัดว่า เนื้อหาของนิทานสำนวนนี้ไม่ต่อเนื่องกันสนิท คือ กล่าวว่ คนรุ่นแรกที่ออกมาจากน้ำเต้าปั้งเป็นจะต้อง-พี่ชายน้องสาว-จากนั้นก็ มีการขยายพลเมืองของเผ่าจะต้องต่อมา ให้ได้ออกรอบที่สอง เป็นไทย รอบที่สามเป็นอเมริกา จีนออกรอบที่สี่ จึงดูเหมือนว่าผู้เล่ายกให้เผ่าจะต้องเป็นบรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ด้วย เพราะไม่ได้กล่าวว่าคนอื่น ๆ ออกมาจากน้ำเต้าปั้ง แต่กล่าวเสมือนว่าเป็นลูกของพี่ชายน้องสาวจะต้องที่เป็นบรรพบุรุษคู่แรก นอกจากนี้ยังไม่ได้กล่าวถึงอนุภาคน้ำท่วมโลก แต่กล่าวถึงเฉพาะเรื่องการขยายเผ่าพันธุ์มนุษย์ และให้รายละเอียดของการที่เผ่าอพยพมาอาศัยพื้นที่ของชนเผ่าอะลั๊ก มีการซื้อขายพื้นที่อย่างชัดเจน

นิทานสำนวนนี้จึงเป็นการปะติดปะต่ออนุภาคต่างๆ ที่ผู้เล่าอาจเคยได้ยินมา แต่เรื่องที่เน้นในตอนท้ายเป็นเรื่องที่คนในเผ่าน่าจะรับรู้ร่วมกัน คือการโยกย้ายเข้ามาอยู่ร่วมพื้นที่กับชนเผ่าอื่น อันเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นไม่นานนัก

นิทานสำนวนอื่นๆ ของเผ่าจะต้อง เน้นอนุภาคกลุ่มเดียวกันเกือบทั้งหมดคือ การอพยพย้ายถิ่นและการขออาศัยในพื้นที่หรือเขตบ้านของชนเผ่าอื่น ที่เป็นกลุ่มหลักของพื้นที่นั้นอยู่แล้ว เช่น ไปขอดินอะลั๊ก (สำนวนบ้านดงปลั่ง) หรืออะลั๊กเป็นผู้พาให้ไปอยู่ในถิ่นที่มีเกรียง (เงะ) กะตู ส่วย ละเวน (แถบเมืองท่าแดงปัจจุบัน) และพวกผีของเผ่าจะต้องไปขออาศัยผีเมืองตะโอย แต่ผีเมืองตะโอยไม่รับ จึงไปอาศัยดินอะลั๊กอยู่ที่ภูตาแร ผีที่ภูตาแรก็รับเอาผีพวกนี้อยู่ด้วยกัน

ฉะนั้น อนุภาคที่เด่นชัดในนิทานเผ่าของจะต้อง คือ การอพยพพร้อมเร่ของเผ่า และการขออาศัยพื้นที่ของเผ่าอื่น ที่ระบุชัดเจนว่า เป็นดิน (เขตแดน) ของอะลั๊ก

นิทานของเผ่าละวี ก็มีอนุภาคสำคัญคล้ายคลึงกัน คือไม่ได้เล่าถึงกำเนิดมนุษย์หรือกำเนิดเผ่า แต่เล่าความเป็นไปของเผ่าว่า ตกทุกข์ได้ยาก ต้องอพยพย้ายถิ่นที่อยู่ตลอดเวลา และต้องขออาศัยพื้นที่ซึ่งมีชนเผ่าใหญ่หรือกลุ่มชาติพันธุ์หลักของพื้นที่นั้นครอบครองอยู่แล้ว เช่น นิทานประวัติละวีฝั่งแดงเล่าเรื่องของเผ่าตั้งแต่ครั้งที่ยังมีชื่อว่า สะเว้งและเหตุที่ทำให้ต้องอพยพหนีความผิดที่ถูกกล่าวหา อันทำให้ชื่อของเผ่าเปลี่ยนเป็น ละวี (ลักหวิ) และในที่สุดก็ต้องขออาศัย ดินอะลั๊ก เช่นเดียวกัน

ส่วนเผ่าแอฮู นั้น เล่าเรื่องเกี่ยวกับบ้านเก่าแก่ของเผ่า คือ บ้านดักสตูย และภัยพิบัติที่ทำให้

ผู้คนล้มตาย ต้องเริ่มต้นสร้างบ้านสร้างชุมชนขึ้นใหม่ แต่ก็ไม่ใช่การสร้างในลักษณะบรรพบุรุษคู่แรกของมนุษย์ แต่เป็นคน ๖-๗ คนที่เหลืรอดชีวิตจากแผ่นดินไหว แล้วจึงได้เป็นผัวเมียกันมีลูกหลานสืบต่อมา และแยกออกเป็นบ้านต่าง ๆ ที่มีอยู่จริงในปัจจุบัน

นิทานของเผ่าแอฮูอีกเรื่องหนึ่งนั้น มีลักษณะโครงสร้างเป็นนิทานปรัมปรา คือเป็นเรื่องยาวที่เล่าถึงตัวเอกและการผจญภัยต่าง ๆ อันเป็นลักษณะเด่นของนิทานประเภทนี้ แต่ตอนท้ายนิทานแอฮูเรื่องที่มาของเผ่าแอฮู ก็เสนออนุภาคสำคัญเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเผ่าแอฮูและเผ่าตะเรียง โดยกล่าวว่า ท้าวตาเตียง เผ่าแอฮู ได้เมียเป็นเผ่าตะเรียง และอพยพเข้าไปอยู่ในเขตดินตะเรียง เพราะบ้านของเผ่าตะเรียงอุดมสมบูรณ์กว่า นั่นคือการยอมรับสถานะของเผ่าตะเรียงว่าเป็นเผ่าใหญ่และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเผ่าแอฮู แต่ก็ยังย่ำระบบการสืบสกุลของเผ่าว่า ลูกที่เกิดมายังเป็นเผ่าแอฮู แม้จะอยู่ในบ้านตะเรียง ซึ่งตามความเป็นจริงนั้น เมื่อชนเผ่าแต่งงานข้ามกลุ่มและฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเข้าไปอยู่ในบ้านของอีกฝ่าย ลูกมักจะถูกนับเข้าไปเป็นคนของเผ่าเจ้าของพื้นที่ โดยปรกติในกลุ่มชนเผ่าเหล่านี้ ฝ่ายหญิงจะเข้าไปอยู่กับฝ่ายชาย ลูกจึงเป็นเผ่าเดียวกับพ่อ แต่ถ้าฝ่ายชายยากจน ไม่มีค่าทอง (สินสอด) ก็ต้องเข้าไปอยู่บ้านฝ่ายหญิง ลูกก็จะกลายเป็นคนของเผ่าของแม่ไป แต่ในนิทานเผ่าแอฮูเรื่องนี้ ท้าวตาเตียงเป็นบรรพบุรุษและอยู่ในฐานะวีรบุรุษของเผ่า ฉะนั้น นิทานจึงต้องเน้นว่า ลูกที่เกิดมาก็ให้เป็นเผ่าแอฮู มิฉะนั้น เชื้อสายเผ่าพันธุ์แอฮูก็จะหายไป กลายเป็นเผ่าตะเรียง และเน้นว่าบรรพบุรุษของแอฮูมาจากเวียดนาม เพื่อให้ชัดเจนว่าเป็นคนละเผ่ากับตะเรียงและมีถิ่นกำเนิดเดิมต่างกัน แต่ก็ต้องยอมรับว่าเข้ามาอาศัยพื้นที่ของชนเผ่ากลุ่มที่ใหญ่กว่า คือตะเรียง

ส่วนนิทานกะตูเรื่อง สิงปะลอง นั้น ไม่ได้เน้นอนุภาคกำเนิดของเผ่า แต่เน้นการแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อย คือเป็นกลุ่ม สิง (clan) ต่าง ๆ นิทานเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นลักษณะของกลุ่มเผ่าพันธุ์กะตูที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง คือ ประชากรของเผ่ากะตุนั้นมีจำนวนมาก แต่เนื่องจากพื้นที่อยู่อาศัยเป็นพื้นที่ภูเขาโดดๆ มีที่ราบตั้งบ้านเรือนได้จำกัดจึงต้องแยกกันเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยมีวิถีชีวิตและภาษาพูดแตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็ยังนับว่าเป็นเผ่าเดียวกัน เรื่องของกะตูจึงไม่กล่าวถึงการอาศัยดินของเผ่าอื่น แต่กล่าวถึงการมีกลุ่มย่อยๆ หลายกลุ่ม และรวมเอากลุ่มย่อยเข้าด้วยกันโดยให้อยู่ในระบบการถือเอาโคตรวงศ์หรือตระกูลของกลุ่ม ที่มีสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นที่หมายรู้ของกลุ่มนั้นและกลุ่มอื่นๆ ในเผ่าเดียวกัน ดังเช่นที่กล่าวถึงกะตูสิงจ้อ สิงปะลอง สิงเรส เป็นต้น

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า นิทานในกลุ่มนี้ เป็นนิทานที่มีอนุภาคหลักเกี่ยวข้องกับเรื่องของเผ่า มากกว่าจะกล่าวถึงกำเนิดของมนุษย์หรือกำเนิดของเผ่า ในขณะเดียวกัน อนุภาคสำคัญของเรื่อง

เหล่านี้จะสะท้อนถึงสถานะของเผ่าและความสัมพันธ์กับเผ่าที่อยู่ร่วมพื้นที่อย่างเด่นชัด

ชนเผ่าทั้ง ๑๓ เผ่าของเขากอง มีการอพยพโยกย้ายมาตั้งแต่ในอดีต ซึ่งมักเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ในการเสาะแสวงหาแหล่งอยู่อาศัยที่อุดมสมบูรณ์ ต่อมาในสมัยสงครามกับฝรั่ง (หมายถึง ฝรั่งเศษ ในสมัยอาณานิคม) และสงครามต่อต้านปฏิการ (อเมริกา) มีการอพยพโยกย้ายแบบแตกฉาน ชานเซ็น เพื่อหลบภัยสงครามหลบภัยระเบิดจากเครื่องบิน ทำให้หมู่บ้านของชนเผ่าหลายสิบแห่งถูกทิ้งร้าง หรือแยกย้ายออกเป็นบ้านเล็กบ้านน้อย และเกิดการปะปนกันระหว่างชนเผ่าต่างๆ นอกจากนั้น ในช่วงสงครามสงบแล้ว รัฐบาลลาวมีนโยบายให้บรรดาชนเผ่าที่อยู่ในเขตภูเขาหรือเขตทุรกันดารอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตที่ราบ เขตใกล้ตัวเมือง เพื่อสะดวกในการปกครอง และการพัฒนาหมู่บ้านของเผ่าต่างๆ จึงเปลี่ยนที่ตั้งไปอยู่ในเขตพื้นที่ราบบ้าง เขตริมเส้นทางสายใหญ่ๆ ที่เชื่อมต่อแขวงบ้าง และเกิดการปะปน หรือที่ภาษาลาวเรียกว่า สับปน ระหว่างชนเผ่า

บ้านสับปนบางบ้านอาจมีชนเผ่าต่างๆ อยู่ถึง ๓-๔ เผ่า เช่น บ้านหัวเซ เมืองท่าแดง เดิมเป็นบ้านเผ่าละเวน ในปัจจุบันมีทั้งเผ่าเตเรียบึง จากเมืองดักจิง เผ่าเงะ จากเมืองกะลิม และเผ่ากะตูอยู่ปะปนกับละเวน การติดต่อและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างชนเผ่าจึงมีมากขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้ได้หมายความว่า ในอดีต ชนเผ่าเหล่านี้ไม่ได้มีความสัมพันธ์ติดต่อกัน หากแต่ในอดีตนั้น บ้านของชนเผ่าแต่ละเผ่ามักเป็นที่รวมกลุ่มเฉพาะชนเผ่าเดียวกัน จะมีการปะปนกันก็เพียงส่วนน้อยในกรณีที่มีการแต่งงานข้ามเผ่า ซึ่งไม่ปรากฏว่ามีมากนัก แต่ก็มิได้มีข้อห้ามในเรื่องนี้ ฉะนั้น จึงอนุมานได้ว่าในปัจจุบัน และอนาคต ความสัมพันธ์ระหว่างชนเผ่าในแขวงเขากองน่าจะมีลักษณะที่น่าสนใจ ทั้งในแง่การถ่ายทอดและรับวัฒนธรรม อาจมีการปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตปัจจุบันในลักษณะ “การสร้างครอบครัววัฒนธรรมใหม่” ตามนโยบายของส่วนกลาง ตลอดจนการยอมรับ”สถานะทางสังคม” ของกลุ่มชนเผ่าที่มีจำนวนประชากรมากกว่า หรือมีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางของความเจริญก้าวหน้า

ในการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์* ชาร์ลส เอฟ. คายส์ (Charles F. Keyes) เสนอว่า กลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งรกรากในบริเวณเดียวกันจะมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในลักษณะที่พึงพากันในอดีตนั้นเนื่องจากความเจริญเกิดขึ้นในที่ราบลุ่มเป็นส่วนใหญ่ ในการศึกษาชาวเขาในทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงพบว่า

* Charles F. Keyes, “ introduction” in Ethnic Adaptation and Identity : The Karen on the Thai Frontier with Burma, 1979 อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์, วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : การศึกษาสังคมไทยแนวมานุษยวิทยา, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔) หน้า. ๑๕๘.

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีลักษณะเป็นคู่ เช่น คนลัวะ/คนเมืองคนคะฉิ่น/คนฉานคนกะเหรี่ยง/คนพม่า คนม้ง/คนจีน เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเกิดการพึ่งพากันระหว่างชาวเขาซึ่งเจริญน้อยกว่ากับคนพื้นราบซึ่งเจริญกว่า และสามารถผลิตสิ่งของต่างๆ ที่ชาวเขาไม่สามารถผลิตได้เอง

ในแง่ของการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนเผ่า และลักษณะทางสังคมชุมชนนั้น นิทานตำนานของเผ่าละวี่มีลักษณะที่น่าสนใจ ๒ ประการ ประการแรก อายุของนิทานนี้ไม่น่าจะเก่าแก่สัก เพราะมีเนื้อความที่ระบุถึง “เจ้านาย” และการตั้งชุมชนในลักษณะการปกครองที่มีระบบค่อนข้างชัดเจน ไม่เหมือนนิทานเชิงประวัติหรือตำนานความเป็นมาของชนเผ่าส่วนมากที่มักมีเนื้อความไม่ค่อยต่อเนื่อง ไม่สมบูรณ์และมักขึ้นกับ “ความเชื่อ” มากกว่า “ข้อเท็จจริง” หรือเหตุผลประการที่สอง ตามเนื้อความของนิทานนี้ ชนเผ่าละวี่เองรู้ว่าแต่เดิมเผ่าของตนเรียกชื่อตนเองว่าสะเวิง (หรือสะเบียง) แต่นอกไปจากที่ปรากฏในนิทานเรื่องนี้แล้ว คนละวี่โดยทั่วไปจะบอกว่าตนเป็นเผ่าละวี่ (ในภาษาของเผ่าบางที่ออกเสียงว่า ละวี่) แสดงว่าเผ่าละวี่ยอมรับการเรียกชื่อเผ่าของตนตามคำเรียกของเผ่าอื่น ทั้งๆ ที่คำเรียกนั้นเป็นการระบุประวัติในเชิงลบของเผ่า ที่เป็นดังนี้น่าจะมาจากเหตุผลที่ว่าเผ่าละวี่เป็นเผ่าเล็กมากเมื่อเทียบกับเผ่าอื่นๆ ที่อยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือใกล้เคียงกัน เช่น เผ่าฮาร์ก เผ่าตะเรียง

เผ่าละวี่มีประชากรจำนวนน้อยมาก ปัจจุบันมีบ้านของเผ่าละวี่เพียง ๓ บ้าน คือ ละวี่ฝั่งแดง ละวี่น้ำพัน (แบ่งเป็นบ้านน้ำพันคุ่มไต้ และบ้านน้ำพันคุ่มเหนือ) และละวี่น้อย รวมจำนวนประชากรทั้งหมดประมาณ ๕๐๐ คนเศษ

นอกจากจะมีประชากรน้อยแล้ว ประวัติการอพยพโยกย้ายของเผ่าก็แสดงให้เห็นว่า ละวี่ไม่มีโอกาสที่จะตั้งบ้านเรือนให้เป็นชุมชนที่มีความมั่นคงได้ เมื่ออยู่ที่ภูหลวง ห้วยญิด นั้น เกิดมีโรคระบาดคนตายมาก (น่าจะเป็นอหิวาตกโรค) จึงอพยพแยกย้ายกันไปตั้งหมู่บ้าน กลุ่มหนึ่งมาอยู่บ้านละวี่น้อย อีกกลุ่มอยู่บ้านน้ำพัน (เหนือ) ต่อมาในช่วงสงคราม ต้องอพยพหลบภัยไปซุกซ่อนอยู่ตามป่าเขา กลุ่มหนึ่งยังอยู่ที่แถบบ้านละวี่น้อย บางกลุ่มข้ามปากน้ำ (ห้วยญิด) มาอยู่ที่บ้านน้ำพัน (กลาง) ประมาณปี ค.ศ. ๑๙๘๐ กลุ่มละวี่น้อยอพยพไปอยู่บ้านน้ำพันมากขึ้น บ้านน้ำพันจึงกลายเป็นบ้านหลักของละวี่ ครั้นถึงช่วงปี ๑๙๘๕ เมื่อสงครามสงบแล้ว เจ้าหน้าที่ของรัฐไปแนะนำให้อพยพมาอยู่ริมเส้นทางหมายเลข ๑๖ (เขากอง-อัตตะปือ) ซึ่งขณะนั้นกำลังเริ่มสร้าง เพราะรัฐมีแผนจะแยกเมืองเขากองแขวงสาละวันตั้งขึ้นเป็นแขวงเขากอง การอพยพมาอยู่ริมทางหลวง ใกล้ตัวแขวงใหม่ ย่อมจะสะดวกสบายและใกล้ความเจริญ ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งจึงสนใจและเห็นลู่ทางจะมีที่ทำมาหากินดีขึ้น เช่น เคยปลูกข้าวไร่ในพื้นที่แปลงเล็กๆ รัฐก็เสนอว่าจะจัดสรรที่นาให้ ซึ่งจะทำให้มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์กว่าการอยู่บนพื้นที่

สูงเช่นที่ภูหลวงหรือห้วยญืด แต่อย่างไรก็ตาม จำนวนครัวเรือนที่อพยพมาในครั้งแรกก็มีเพียง ๔ หลังคาเรือน และต่อมาเพิ่มขึ้นอีก ๔ หลังคาเรือน รวมเป็น ๑๓ หลังคาเรือน และตั้งขึ้นเป็นบ้านละวีฝั่งแดง อยู่ห่างจากตัวแขวงเซกองเพียง ๘ กิโลเมตร จนถึงปัจจุบันนี้เป็นเวลา ๑๓ ปีแล้ว บ้านละวีฝั่งแดง มีเรือนเพิ่มขึ้น ๒๓ หลังคาเรือน จำนวนครัวเรือน ๕๓ ครอบครัว ประชากรรวมทั้งหมด ๒๔๖ คน บ้านละวีน้ำพันเหนือตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๔๕ มี ๑๖ หลังคาเรือน ประชากร ๘๔ คน บ้านละวีน้ำพันใต้ (เดิมคือน้ำพันกลาง) ตั้งขึ้นตั้งแต่ปี ๑๙๔๔ มี ๑๙ หลังคาเรือน ประชากร ๑๑๘ คน ส่วนบ้านละวีน้อย มี ๑๘ หลังคาเรือน ประชากร ๖๒ คน

เมื่อละวีอพยพโยกย้ายจากที่สูงบนภูหลวงมาอยู่ใกล้พื้นราบมากขึ้นเรื่อยๆ นั้น เท่ากับว่าเข้ามาอยู่ใกล้เขตความเจริญมากขึ้นเรื่อยๆ เช่นกัน วิถีชีวิตและลักษณะทางวัฒนธรรมของเผ่าละวีก็เริ่มแปรเปลี่ยน ด้วยอิทธิพลของชนเผ่าใหญ่ที่เป็นเจ้าของพื้นที่คือฮาร์ก ดังเช่น การปลูกเรือน แต่ดั้งเดิมนั้นชนเผ่าละวีปลูกเรือนยาว ลักษณะเดียวกับเรือนของเผ่ากะตุ (ยังมีให้เห็นบ้างในเขตเมืองกะลิม) แต่เมื่ออพยพมาอยู่แถบบ้านกะสังกาง อันเป็นบ้านฮาร์ก เผ่าละวีก็เริ่มปลูกเรือนแบบฮาร์ก เป็นเรือนขนาดเล็กลง จำนวนผู้อยู่อาศัยในเรือนแต่ละหลังก็ลดน้อยลง พื้นที่ใช้สอยในตัวเรือนเปลี่ยนไปจากรูปแบบเดิมเมื่ออยู่ในเรือนยาว ซึ่งจะแบ่งเป็นสองฟากตามความยาวเรือน จัดเป็นพื้นที่ส่วนตัวของแต่ละครอบครัว คือ พ่อแม่และลูก ส่วนพ่อแม่แม่แม่จะมีพื้นที่ส่วนตัวอยู่ด้านหน้าของเรือน แต่ละครอบครัวมีเตาไฟหุงต้มอยู่ในส่วนที่เป็นพื้นที่ของตน แม้ว่าอาจจะหุงต้มทำกินร่วมกันบ้างก็ตาม ครั้นเมื่อมาอยู่กับเผ่าฮาร์ก ละวีก็เริ่มปลูกเรือนแบบฮาร์ก วิถีชีวิตของเผ่าละวีก็ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม เริ่มตั้งแต่ชีวิตในตัวเรือนไปจนถึงการติดต่อกับเผ่าอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง

ชนเผ่าที่นับว่าใกล้ชิดกับละวีมากที่สุด คือ เผ่าละล็ก หรือ ฮาร์ก (ออกเสียงตามภาษาของเผ่า) ซึ่งเป็นเผ่าใหญ่ที่สุดในเขตเมืองละมาม และแม้ว่าจะมีจำนวนน้อยกว่าเผ่ากะตุและเผ่าตะเรียง แต่เผ่าฮาร์กอยู่ในบริเวณที่ราบ ซึ่งต่อมาเป็นบริเวณตัวเมืองหรือเขตสำคัญของชุมชนแถบนี้ทั้งหมด นั้นหมายความว่า เผ่าฮาร์กได้มีโอกาสรับความเจริญตามแบบชุมชนเมืองมากกว่าเผ่าอื่นๆ เผ่ากะตุนั้นอยู่บนที่สูงของเมืองกะลิม ส่วนตะเรียงอยู่บนที่สูงของเมืองดักจิง เผ่าใหญ่ทั้งสองเผ่านี้จึงมีการพัฒนาน้อยกว่าเผ่าฮาร์ก ทั้งในด้านระบบสังคมวัฒนธรรมและเทคโนโลยี การที่เผ่าละวีเข้ามาอยู่ใกล้ชิดกับฮาร์กจึงต้องยอมรับอิทธิพลของฮาร์กอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง

คนละวีเรียนรู้ภาษาฮาร์กเพื่อจะติดต่อกับฮาร์กส่วนฮาร์กไม่จำเป็นต้องเรียนรู้ภาษาละวีจึงพบว่าคนละวีส่วนมากจะพูดฮาร์กได้พอเข้าใจ แต่คนฮาร์กจะพูดละวีไม่ได้ คนละวีรุ่นใหม่เริ่มเรียนรู้ภาษา

ลาวลุ่มมากขึ้น ในขณะที่คนฮาร์กส่วนมากจะพูดลาวลุ่มได้เพราะอยู่ใกล้กลุ่มลาวลุ่มมาก่อน ทั้งสองเผ่าจึงอาจใช้ภาษาลาวลุ่มเป็นภาษากลางในการติดต่อ เมื่อก่อนคนละวีปลูกฝ้าย ไปแลกผ้าทอของฮาร์ก (หรือแลกกับเครื่องประดับทำด้วยเงินฝีมือของเผ่าตะเริง) ทั้งๆ ที่ละวีเคยทอผ้าใช้เองได้ แต่ก็เห็นว่าผ้าทอของฮาร์กสวยกว่าทนกว่า และเห็นว่าคนฮาร์กทอผ้าเก่งกว่าละวีด้วย ปัจจุบันละวีมักซื้อเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มจากตลาดในแขวงเซกอง การทอผ้าในบ้านละวีฝั่งแดงก็แทบไม่มีเหลือให้เห็น นอกจากนานๆ ครั้งจะมีแม่เฒ่าที่ทอผ้าเบี่ยงหรือผ้าขาวม้าให้พ่อเฒ่าหรือลูกชาย

เมื่อผู้หญิงละวีแต่งงานกับผู้ชายฮาร์ก ก็จะย้ายไปอยู่ในเรือนสามีและกลายเป็นประชากรฮาร์กไป เมื่อผู้ชายละวีแต่งงานกับผู้หญิงฮาร์ก ผู้ชายละวีก็นิยมย้ายไปอยู่กับภรรยา เหตุผลสำคัญคือ ค่าทองหรือสินสอด เมื่อผู้ชายไปอยู่ในเรือนฝ่ายหญิง ผู้ชายไม่ต้องจ่ายค่าทอง ซึ่งโดยทั่วไปจะแพงมาก เพราะถือว่าผู้หญิงเป็นกำลังสำคัญของครัวเรือน ทั้งในด้านการทำมาหากิน การดูแลพ่อแม่แม่เฒ่าและการผลิตสมาชิกที่เป็นแรงงานให้แก่ครัวเรือน ฉะนั้น เมื่อคนเผ่าละวีแต่งงานกับเผ่าฮาร์กมากขึ้น ประชากรเผ่าละวีก็ลดจำนวนลงและประชากรเผ่าฮาร์กทวีคูณขึ้น

ปัจจุบันเผ่าละวี โดยเฉพาะบ้านละวีฝั่งแดงนับว่าอยู่ใกล้ความเจริญมาก และได้รับความช่วยเหลือจากรัฐอย่างมาก แต่วิถีชีวิตโดยทั่วไปยังอยู่ในภาวะไม่มั่นคง เรียกว่ายังตั้งตัวไม่ได้ โอกาสที่ละวีจะกลับไปใช้ชื่อดั้งเดิมของตนเองว่า สะเวิง นั้นเป็นไปได้ยาก เผ่าสะเวิง ก็จะต้องรับเอาชื่อ ละวี หรือ ลักหวิ เป็นชื่อของตนตลอดไป พร้อมกับนิทานที่เป็นทั้งคำอธิบายและคำยืนยันยอมรับสถานะของตนเอง เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมพื้นที่ในระบบปฏิสัมพันธ์แบบใหม่ได้

นิทานของเผ่าแอฮู เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีเนื้อหาในเชิงแสดงการยอมรับสถานะของเผ่า พร้อมกับอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเผ่าของตนกับเผ่าใกล้เคียงที่ใหญ่กว่า นิทานของเผ่าแอฮูเรื่องนี้ในช่วงต้นมีลักษณะเป็นนิทานปรัมปราดังกล่าแล้ว มีอนุภาค (motif) ที่พบในนิทานปรัมปราทั่วไป เช่น เด็กที่อยู่ในผลไม้ (หรือดอกไม้ กล้วยไม้) ความขัดแย้งระหว่างพ่อเลี้ยงกับลูกเลี้ยง (หรือแม่เลี้ยง-ลูกเลี้ยง) การประลองฝีมือ การวางแผนกำจัดคู่อริ ฯลฯ จะเห็นได้ว่ามีลักษณะการผนวกเอาอนุภาคที่ได้เคยฟังเคยพบมารวมเข้าไว้ด้วยกัน จนเรื่องมีลักษณะสับสนในบางตอน (เช่น ที่กล่าวถึงพี่น้องกำพร้าสองคน อันเป็นตอนที่ออกนอกเรื่องท้าวสะกุกกับท้าวตาเตียง แต่ไปมีลักษณะอนุภาคตัวละครแบบนิทานลาว คือมีลูกกำพร้าหรือพี่น้องกำพร้า)

อย่างไรก็ตาม ส่วนที่น่าสนใจของนิทานเรื่องนี้คือช่วงสุดท้ายที่เล่าถึงท้าวตางางได้เมียเป็นตะเริงในตอนต้นนั้น นิทานไม่ได้เล่าว่า ท้าวสะกุก ท้าวสะกี และชาวบ้านงอนลูกเป็นเผ่าใด แต่บอกว่า

อยู่ในเขตเวียด ซึ่งตีความได้ว่า แอฮูถือว่าบรรพบุรุษของตนมาจากเวียดนาม

ตามข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ในเขตเวียดนามมีชนเผ่า เจ๊ะฮู ซึ่งได้ติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับกลุ่มชาติพันธุ์มอญเขมรในเขตลาว โดยเฉพาะสินค้าบางอย่าง เช่น ไข่เค็มขนาดเล็กใหญ่ที่ใช้ใส่เหล้า เป็นสินค้าราคาแพง และถือเป็นของสินสอดได้ เช่นเดียวกับควาย หม้อทอง (เหล็อง) และเครื่องประดับอื่นๆ ชนเผ่าเจ๊ะฮูนี้ไม่ใช่ชาติพันธุ์มอญเขมร แต่คงเป็นด้วยการออกเสียงเรียกชื่อเผ่าที่คล้ายกัน ทำให้เผ่าแอฮูซึ่งอยู่ติดเขตแดนเวียดนาม คิดว่าตนสืบเชื้อสายมาจากเผ่าเจ๊ะฮู หรืออย่างน้อยก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ที่จริงภาษาพูดและวัฒนธรรมของสองเผ่านี้ต่างกันมาก แอฮูจึงไม่ได้เป็นเผ่าเดียวกันกับเจ๊ะฮูในเวียดนาม แต่การที่มีถิ่นที่อยู่อาศัยใกล้กัน ได้ติดต่อสัมพันธ์กันมาช้านาน จึงทำให้เข้าใจไปว่ามีความสัมพันธ์ทางสายเลือดด้วย หรือหากพิจารณาจากอีกมุมมองหนึ่ง แอฮูอาจจะต้องการระบุว่าเผ่าพันธุ์ของตนนั้นไม่ได้มาจากตะเรียง หรือไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของตะเรียงมาก่อน ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการระบุโดยเจตนาหรือเป็นสำนึกส่วนลึกก็ตาม

ในตอนท้ายของเรื่องทีกล่าวถึงท้าวตางงมีเมียเป็นตะเรียง และตัดสินใจเลือกถิ่นที่อยู่ซึ่งไม่ใช่บ้านแอฮู และไม่ใช้บ้านตะเรียง นั้นสะท้อนให้เห็นสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและปฏิสัมพันธ์ระหว่างเผ่าทั้งสอง ตะเรียงเป็นเผ่าใหญ่และยึดเขตภูสูงของดักจึงเป็นที่อยู่อาศัยมาช้านานจนเรียกได้ว่า ดักจึงเป็นเมืองตะเรียง ภาษาตะเรียงเป็นภาษากลางของบรรดาชนเผ่าที่อยู่ในแถบนี้ เช่น ตะวีว ดักกาง และแอฮู เมื่อชนเผ่าในเขตนี้ใช้คำว่า “ภาษาดักจึง” จึงหมายถึงภาษาตะเรียง การที่เผ่าแอฮูต้องยอมรับความสำคัญของตะเรียง ในขณะเดียวกันก็พยายามรักษาสถิติลักษณะของเผ่าของตนไว้ จึงทำให้นิทานของเผ่าแอฮูสะท้อนมุมมองของเผ่าเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์นี้ไว้อย่างชัดเจน

นิทานของเผ่าละวีและเผ่าแอฮูจึงสะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างเผ่าที่เป็น “พี่ใหญ่” และ “น้องเล็ก” อย่างชัดเจน ในขณะที่นิทานของจะต้อง ไม่ได้เน้นถึงปฏิสัมพันธ์ในลักษณะนี้ แต่กลับกล่าวถึงการ “ขออาศัยดิน” และการ “ซื้อดิน” ซึ่งน่าจะวิเคราะห์ได้ว่า จะต้องเป็นเผ่าเล็กเช่นเดียวกับแอฮูและละวี การเดินทางเร่ร่อนเพื่อหาที่ทำกินจึงเป็นวิถีชีวิตค่อนข้างสามัญที่เกิดขึ้นกับเผ่าเล็กๆ เมื่อพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์กว่ายังมีอยู่พอให้แบ่งปันได้ แต่อยู่ในเขตที่มีชนเผ่าที่ใหญ่กว่าตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้ว ก็จำเป็นต้องยอมรับว่า ชนเผ่าใหญ่นั้นมีสิทธิในการเป็น “เจ้าของ” พื้นที่ และต้องขอหรือซื้อ เพื่อให้มีส่วนแบ่งปันใช้พื้นที่นั้นด้วย

ในปัจจุบัน ลักษณะของการอพยพโยกย้ายเปลี่ยนรูปแบบไป เพราะพื้นที่ทั้งหมดเป็นของรัฐที่จะจัดสรรเพื่อการพัฒนาให้เกิดความอุดมสมบูรณ์โดยทั่วถึง ชนเผ่าใหญ่อย่างตะเรียง เจะ หรือกะตู

๓๒ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

แต่เป็นกลุ่มที่อยู่บ้านห่างไกลทุรกันดาร จึงอพยพลงมาอยู่พื้นราบตามคำแนะนำของรัฐ และต้องเข้ามาอยู่ในพื้นที่ของชนเผ่าอื่น เช่น ลัวะและละเวน ในท่าแดง รูปแบบการยอมรับปฏิสัมพันธ์ใหม่ก็เปลี่ยนไป ดังเช่นที่ละเวนในเมืองท่าแดง กำหนดว่าชนเผ่าอื่นที่เข้ามาอยู่ร่วมในบ้านละเวน จะต้องทำพิธี “ขอเข้าฮีด” เพื่อยอมรับนับถือข้อปฏิบัติของละเวน โดยเฉพาะในเรื่องของประเพณีพิธีกรรม แม้ละเวนจะไม่บังคับว่าชนเผ่าเหล่านั้นจะต้องปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมของละเวน และยังอนุญาตให้ชนเผ่าที่อพยพเข้ามาอยู่ด้วยสามารถประกอบพิธีกรรมตามฮีดของตนได้ แต่ก็เห็นได้ว่า ลักษณะการแสดงสถานภาพของชนเผ่าใหญ่ถูกกำหนดขึ้นอีกแบบหนึ่ง เพื่อกำหนดปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบวิถีชีวิตอย่างใหม่เช่นกัน

ภาพสะท้อนของการปกครองหรือการยอมรับอำนาจปกครองของชนเผ่าที่ใหญ่กว่า หรือกลุ่มคนที่มีสถานะเหนือกว่า ปรากฏอย่างชัดเจนในนิทานของเผ่าจะต้อง ที่บันทึกความเปลี่ยนแปลงของเผ่า ภายใต้การปกครองของชุมชนอื่นหรือกลุ่มคนอื่นในเขตพื้นที่เฉพาะ หรือพื้นที่กว้างขวาง (ดังเช่นที่ฝรั่งเศสปกครองในฐานะอาณานิคม) ซึ่งเป็นลักษณะที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งของนิทานที่บันทึกความเป็นมาของเผ่าพันธุ์

แม้นิทานกำเนิดเผ่าของชนเผ่าในแขวงเซกองที่กล่าวมานี้ จะยังมีจำนวนน้อย ทำให้การวิเคราะห์ไม่อาจเสนอผลได้ชัดเจนนัก แต่อย่างน้อยก็สามารถทำให้เห็นความเป็นมาของเผ่า และการดำรงชีวิต ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ระหว่างเผ่า ที่เกิดจากมุมมองของแต่ละเผ่าที่เป็นเจ้าของนิทานนั้น

บทที่ ๒ นิทานกับชีวิตท้องถิ่น

นิทานประเภทนิทานท้องถิ่น (legend/local legend/migratory legend) ตามระบบการจัดจำแนกนิทานนั้นจะหมายถึงนิทานที่มีโครงสร้างหรือมีอนุภาคหลักที่แสดงลักษณะของท้องถิ่น อาจเป็นเรื่องที่เล่าเกี่ยวกับสถานที่ตามธรรมชาติที่มีอยู่เฉพาะในถิ่นนั้น หรือเรื่องราวของคนที่เชื่อว่าเคยมีตัวตน มีชีวิตจริงอยู่ในถิ่นนั้น หรือเรื่องราวของวีรบุรุษประจำถิ่น บางทีก็เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติที่ฝังซ่อนไว้อย่าง เรื่องของความเชื่อและประเพณีเฉพาะท้องถิ่นบางอย่าง กล่าวโดยรวมก็คือ นิทานที่แสดงลักษณะเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งของท้องถิ่น

ในการรวบรวมข้อมูลนิทานของชนเผ่าในแขวงเซกอง เนื่องจากรวบรวมข้อมูลได้มาไม่มากนัก และเป็นข้อมูลที่ไม่อาจตรวจสอบได้ชัดเจนว่า เป็นนิทานของท้องถิ่นหรือของชนเผ่าไหน หรือเป็นนิทานที่มีอิทธิพลของวัฒนธรรมที่เป็นกระแสหลัก เช่น นิทานลาวลุ่ม เข้าไปผนวกอยู่ หรืออาจเป็นตัวโครงเรื่องหลักเลยก็ได้ เพียงแต่ปรับเปลี่ยนให้กับชีวิตและวัฒนธรรมของชนเผ่าที่นำนิทานนั้นมาเล่าต่อ หรือมาปรับให้เหมาะสมสภาพแวดล้อมใกล้ตัว บางครั้งก็มีนิทานที่นำเอาอนุภาคจากเรื่องหลายๆ เรื่องเข้ามาปะติดปะต่อกัน จนกลายเป็นนิทานเรื่องยาวแบบนิทานปรัมปรา ลักษณะทั้งหมดนี้อาจวิเคราะห์ตามทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทานได้

แต่ในที่นี้ จะกล่าวถึงนิทานประเภทต่างๆ ทั้งหมดของชนเผ่าในแขวงเซกอง ในภาพรวมของนิทานกับชีวิตท้องถิ่น ซึ่งจะมีทั้งนิทานวีรบุรุษหรือบรรพบุรุษของเผ่าใดเผ่าหนึ่ง หรือหลายเผ่าที่กล่าวถึงวีรบุรุษร่วมกัน นิทานขนาดยาวที่เรียกว่า นิทานปรัมปรา หรือบางครั้งก็เรียกกันว่า นิทานชีวิต ซึ่งเล่าถึงเหตุการณ์และพฤติกรรมของตัวละครเอกที่เป็นคนในท้องถิ่น นิทานเกี่ยวกับคน สัตว์และพันธุ์พืชต่างๆ ที่อยู่ ในธรรมชาติแวดล้อมของท้องถิ่น ซึ่งมักมีลักษณะเป็นนิทานอธิบายเหตุ เช่น เสือทำไมมีลาย ตัวลั่นทำไมไม่มีเขี้ยว เป็นต้น

นิทานกลุ่มที่น่าสนใจอีก ๒ กลุ่มคือ นิทานที่มีตัวเอกเป็นตัวฉลาดแกมโกง (trickster) ซึ่งมักมีพฤติกรรมที่น่าขบขัน และนิทานเรื่องผีต่างๆ ที่แสดงความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่าส่วนใหญ่ และยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อกับประเพณีพิธีกรรมในชีวิตของชนเผ่าด้วย

นิทานเหล่านี้มีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นในแง่ใดแง่หนึ่ง หรืออาจจะโดยรวมๆ จึงนำมากล่าวรวมกันไว้ในบทที่ชื่อว่า นิทานกับชีวิตท้องถิ่น ได้แก่

นิทานวีรบุรุษและบรรพบุรุษ
นิทานปรัมปราคติ
นิทานคน สัตว์ และพืชพันธุ์ไม้
นิทานมุขตลกของชนเผ่า
นิทานผีกับความเชื่อ

นิทานวีรบุรุษและบรรพบุรุษ

ชนเผ่าในแขวงเซกองทั้ง ๑๓ เผ่า เป็นชุมชนดั้งเดิม ระบบสังคมและครอบครัวตลอดจน การดำเนินชีวิตยังไม่ซับซ้อน ส่วนใหญ่ชีวิตจะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน การรักษาตัวเอง และชุมชนให้ปลอดภัยจากภัยพิบัติตามธรรมชาติและความอดอยาก หรือโรคภัยไข้เจ็บ ชนเผ่าเหล่านี้ ไม่ค่อยมีประวัติการต่อสู้ของเผ่า เพราะต่างก็ทำมาหากินอยู่ในท้องถิ่นกันดาร ไม่มีแหล่งทรัพยากร สูงค่าที่จะทำให้เกิดการต่อสู้ช่วงชิง ไม่มีปัญหาเรื่องการที่คนต่างถิ่นจะเข้ามาครอบครองเพื่อผลประโยชน์ ใดๆ ก็ตาม นอกไปจากการมีความสัมพันธ์กับเผ่าอื่นในลักษณะของการแต่งงานข้ามเผ่าบ้าง การอาศัย เขตพื้นที่ทำมาหากินบ้าง เป็นไปในรูปของการพึ่งพาอาศัยกันเป็นส่วนใหญ่ และข้อสำคัญคือไม่มีความ ขัดแย้งกันในเรื่องของความเชื่อ ซึ่งมักจะเป็นเหตุของการต่อสู้ระหว่างเผ่าพันธุ์ ดังที่เกิดขึ้นในสังคม ระดับที่ซับซ้อนกว่า

อีกประการหนึ่ง วิถีชีวิตด้านวัฒนธรรมของชนเผ่าเหล่านี้ก็ยังไม่ซับซ้อนหรือมีรายละเอียด มากนัก การที่จะมีเรื่องราวของวีรบุรุษอย่างที่เรียกกันว่า วีรบุรุษวัฒนธรรม เช่น เป็นผู้ที่สอนการทำมา หากินให้แก่เผ่าพันธุ์ หรือตั้งบ้านตั้งเมืองของเผ่า จึงไม่ค่อยมีปรากฏในนิทานของชนเผ่า นิทานบางเรื่อง กล่าวถึงชื่อของบุคคลที่เป็นระดับผู้นำหรือเป็นหัวหน้าของชุมชน แต่ก็เห็นได้ว่าเป็นอนุภาคตัวละคร ที่เกิดขึ้นในระยะหลัง ดังเช่น นิทานเรื่องบ้านเกิดของจะต้อง สำนวนบ้านสิ่ง ที่เอ่ยถึงชื่อของบุคคลจริง เช่น หลวงยอด (ท้าวเฮื้อะ) ท่านเดือจ แต่ในตอนต้นก็ได้กล่าวถึงชื่อของบรรพบุรุษในรุ่นที่เก่าขึ้นไป คือ ท้าวสองท้าวเฮียง ซึ่งเป็นผู้พาชุมชนของตนมาแสวงหาที่ทำกินและตั้งเป็นชุมชนขึ้น นิทานกำเนิดของ เผ่ากะตุเรื่องคนกะตุมาแต่ไหน ก็แทรกอนุภาคเหตุการณ์ตอนกลางของเรื่อง ให้มีตัวละครที่เป็นหัวหน้า หรือผู้นำที่ชุมชนนับถือ ใช้คำเรียกว่า ตะกองเรียขตะกองปะรวจ (วีรบุรุษ) คือ พี่น้องกำพร้า ที่ชื่อว่า ท้าวฮอรุกับท้าวยะเราะฮู เป็นต้น

หากกล่าวถึงวีรบุรุษที่ชนเผ่าหลายเผ่า่นับถือหรือกล่าวถึงร่วมกัน ก็คงจะได้แก่ *องกมมะด้า*

ซึ่งเป็นชื่อของบุคคลที่มีชีวิตอยู่จริง ในสมัยที่ฝรั่งเศสส่งคนเข้ามาปกครองพื้นที่แถบแขวงจำปาสัก สาละวัน อัดตะปือ องกมมะด้าเป็นชื่อที่ชนเผ่ามักจะพูดถึงและรู้จักกันแพร่หลาย แต่เมื่อสอบถามถึง เรื่องขององกมมะด้าในความรับรู้ของชนเผ่าทั่วไป ก็พบว่า รู้แต่เพียงชื่อกับพฤติกรรมความกล้าหาญ คือการไม่ยอมรับให้ฝรั่งเป็นผู้ปกครอง องกมมะด้าจึงหนีเข้าไปอยู่ในป่า มีผู้คนตามเข้าไปอยู่ด้วย ตั้งตัวเป็นอิสระไม่ขึ้นกับฝรั่ง แต่อยู่ได้ไม่นาน ทางฝรั่งก็ส่งคนตามไปยิงองกมมะด้าตาย

เรื่องราวที่รู้กันก็มีอยู่เพียงเท่านั้น บางคนอาจมีรายละเอียดเพิ่มเติมบ้าง แต่ก็เพียงเล็กน้อย เช่น ท้าวบุญสวน เผ่าละเวนบ้านห้วยเซ เล่าว่า องกมมะด้าเป็นคนมีความรู้เวทมนตร์คาถา มีลักษณะ พิเศษคือ สะดือวนเป็นก้นหอย ซึ่งทำให้เชื่อกันว่าไม่ใช่คนธรรมดาแต่เป็นผู้มีบุญ แต่รายละเอียด ของพฤติกรรมอื่นๆ ก็ไม่มีนอกไปจากที่กล่าวแล้ว เรื่องขององกมมะด้ากลับไปปรากฏอยู่ในบันทึกของ ต่างชาติ เช่น ฝรั่งเศส ซึ่งถือว่าปกครองอยู่ในตอนนั้น และบันทึกของคนต่างชาติที่เข้ามาสำรวจ หรือมาศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของท้องถิ่นในแขวงภาคใต้ของ สปป.ลาว

ชนเผ่าต่างๆ ที่เอ่ยถึงชื่อองกมมะด้า ไม่สามารถระบุได้แน่นอนว่า องกมมะด้าเป็นชนเผ่าใด แต่ต่างก็ถือเอาว่าเป็นวีรบุรุษของตน อย่างไรก็ตาม ชนเผ่าที่กล่าวถึงองกมมะด้านี้จะเป็นกลุ่มที่อยู่ใน พื้นที่ราบ เช่น เมืองละมาม เมืองท่าแดง ส่วนชนเผ่าในเมืองดักจิง เมืองกะสิม ซึ่งเป็นถิ่นดั้งเดิมที่อยู่ ห่างไกลการติดต่อ ไม่มีใครเอ่ยถึงชื่อขององกมมะด้า นอกจากในนิทานกำเนิดของเผ่าจะต้อง สำนวน บ้านลึง กล่าวถึงองแก้วทองทองว่าเป็นลาวลุ่มที่เป็นผู้ปกครองหรือผู้นำชุมชนในดินแดนทางใต้เผ่าจะต้อง ที่อยู่บ้านดั่งกาด บ้านลึง บ้านดั่งปลัง ถือว่า ต้องขึ้นบัญชีกับองแก้วทอง หมายความว่า จะต้อง ในขณะนั้น ขึ้นสังกัดอยู่กับลาวลุ่ม เป็นระยะก่อนที่ฝรั่งจะเข้ามาปกครอง ในนิทานเรื่องดังกล่าวเล่าว่า

ท้าวของท้าวเฮียง ตั้งบ้านอยู่จอมภู เหนือน้ำมาใช้ ไม่ให้ศัตรูมาเอาหน้าไปได้ เมื่อถึง สมัยท้าวเซียง ท้าวกะมินชะริลเป็นเผ่าแก่ใหญ่ หมดสมัยนี้ก็เป็นองแก้ว องทอง เป็นลาวลุ่ม จะต้อง ขึ้นบัญชีกับลาวลุ่ม มีผู้นำคือหลวงยอด (ท้าวเฮือะ) อยู่บ้านลึง เป็นผู้รองคือ แสนลาด

สมัยต่อมาคือ ท่านเดือจ อยู่ดั่งกาด ท่านดาจอยู่ดั่งกาดเหมือนกัน เป็นเผ่าแก่ผู้นำ สมัยที่ ๕ ฝรั่งเข้ามาปกครอง จะต้องขึ้นบัญชีกับฝรั่ง ฝรั่งอยู่สาละวัน ปากเซ แต่ได้ตั้งคนเป็นหลวง เป็นทหาร ไปติดตามดูแลควบคุม

ผู้เล่านิทานคือ ท้าวบุญ และผู้บันทึกคือท้าวฮันวิไล แสดงความสัมพันธ์กับชื่อบุคคลในเรื่อง โดยกล่าวว่า ท้าวเฮือะเป็นบรรพบุรุษของตน (ฮันวิไล)

จะเห็นได้ว่า นิทานประเภทที่มีชื่อของบุคคลที่เป็นวีรบุรุษนี้ มักจะต้องกล่าวถึงการต่อสู้

ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น ต่อสู้กับเผ่าอื่น ต่อสู้กับคนในเผ่าของตนที่มีพฤติกรรมไม่สมควรเป็นผู้นำ (เช่น ท้าวดาเตียงหรือท้าวสะก็ต่อสู้ออกสู้หรือประลองฝีมือกับท้าวสะกู ซึ่งเป็นคนเก็บตนมาเลี้ยง) ท้าวฮอร์และท้าวยะระหะฮะจะต้องต่อสู้กับคนในบ้านดังระหะฮะ ถ้าไม่มีการต่อสู้ หรือเป็นการต่อสู้กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ลำบากยากแค้นก็มักไม่มีชื่อของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นตัวตนจริงหรือไม่ก็ตาม

นิทานของชนเผ่าที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องวีรบุรุษหรือบรรพบุรุษของเผ่า มักไปปนอยู่ในนิทานกำเนิดเผ่าบ้าง กำเนิดมนุษย์บ้าง หรือบางทีก็ไปเป็นอนุภาครองอยู่ในนิทานปรัมปราที่มีขนาดยาว แต่ชื่อบุคคลหรือตัวละครเหล่านั้นก็มักเป็นชื่อที่ใช้กันอยู่ทั่วไป ไม่ได้บอกความเฉพาะเจาะจง หรือมุ่งจะให้เชื่อว่าเป็นเรื่องจริง ดังที่การอธิบายลักษณะของนิทานวีรบุรุษหรือนิทานบรรพบุรุษ ในทางคติชนวิทยามักจะถือว่านิทานวีรบุรุษจะมีเค้าเรื่องจริงที่เคยเกิดขึ้น มีตัวตนของบุคคลจริงในอดีต หรือมีพฤติกรรมที่จัดว่าเป็นวีรกรรมเกิดขึ้นจริง ผู้คนจึงถ่ายทอดเรื่องราวกันต่อๆ มา

มีนิทานของกะตืออยู่ ๒ เรื่อง ซึ่งอาจถือว่าเป็นอนุภาคบางอนุภาคคล้ายจะเป็นนิทานวีรบุรุษ แต่อนุภาคหลักของเรื่องกลับเป็นการเล่าถึงมรดกของบ้านหรือของเผ่า คือ เรื่อง เองฮูเอ็ง และเหตุที่มรดกชื่อว่าละกาม (สาเหตุที่ได้ละกาม) ในเรื่องเองฮูเอ็ง นั้นมีตัวละครที่ชื่อว่า อินตือ เป็นลูกกำพร้าอยู่ในบ้านกันดอน เมื่อควายตัวหนึ่งตกลงไปในหนองน้ำใหญ่ ไม่มีใครเอาขึ้นมาได้เพราะมีผีจูดอยู่ แต่ได้ยินเสียงร้องเรียกชื่อ อินตือ ในที่สุดผู้อาวโฮ (เจ้ากกเจ้าเหล้า) ของบ้านก็บอกให้อินตือไปดึง อินตือบอกว่าถ้าไปดึงก็ได้ แต่ตนเองคงจะต้องตกลงไปในน้ำแน่ ผู้อาวโฮจึงให้อินตือจับปลายเชือก มีคนอื่นอีก ๕๐ คนอยู่ต้นเชือก พออินตือลงมือดึงเชือก ควายก็หลุดจากปลักหนองแต่อินตือกลับพลิวลงไปจากภูที่ยืนอยู่ ที่ข้อตีนควายมีเองฮูเอ็งเกาะติดอยู่ เองฮูเอ็ง เป็นกลองโลหะ (นิทานเล่าว่าเป็นเงินขาว) รูปเหมือนหม้อ มีหูสองหู และมีรูปสัตว์รูปคนมากมายบนหน้ากลอง เองฮูเอ็งก็เลยกลายเป็นสมบัติของบ้านกันดอน ส่วนเองฮูเอ็ง ก็ต้องลงไปอยู่ในหนองน้ำนั้น

ผู้เล่าเรื่องเองฮูเอ็ง บอกว่า ถ้าไม่มีอินตือ ก็ไม่ได้มรดกสำคัญของบ้านกันดอนมา มรดกของบ้านกันดอนมี ๗ อย่าง คือ ละกาม เองฮูเอ็ง ปุงกันแดฮู (หม้อทอง) กันเป็ง (ไห) สนิไซ (เป็นรูปของแกนที่ตกลงมาจากหลังคาแก้วในเรือนของบ้านดังระหะฮะ) กงกู (กำไลแขน) และปะเนาะ (เครื่องดนตรีคล้ายฆ้องทองเหลือง) ฉะนั้น อินตือจึงเป็นคนที่ทำให้บ้านกันดอนได้ชื่อว่าเป็นบ้านสำคัญของเผ่ากะตือ

ส่วนละกามเป็นหม้อทองเหลืองมีสองหู คล้ายหม้อทองต้มเหล้าที่ชนเผ่าใช้กันอยู่ แต่ขนาดใหญ่มาก สาเหตุที่บ้านกันดอนได้ละกามมานั้น ไม่มีตัวละครในตำนานวีรบุรุษเหมือนเรื่องเองฮูเอ็ง แต่มีความเกี่ยวข้องกับผีเหมือนกัน คือ ละกามนี้เป็นของผี ผีเอามาแลกกับลูกที่ถูกคนของบ้านกัน

ดอนจับไว้ แต่กว่าบ้านกันดอนจะได้ละกามาก็มีเรื่องยืดยาว จนถึงต้องเอาสองแม่ลูกไปยกให้บ้านของตาลางที่ไปเอาละกามาที่ตกอยู่ในน้ำมาที่บ้านกันดอนได้ สองแม่ลูกที่เอาไปยกให้เสมือนเป็นค่าแรงแก่บ้านของตาลางนั้น เป็นคนในบ้านที่มีคติความผิดกันอยู่กับบ้านกันดอน คนบ้านกันดอนจึงเอาตัวมาชดใช้ความผิดของบ้านนั้น แล้วเอาไปให้เป็นคนรับใช้บ้านของตาลางแทนค่าจ้างที่เก็บละกามาให้

จะเห็นว่า นิทานเรื่องละกามนี้ ไม่ได้กล่าวถึงวีรบุรุษ แต่กล่าวถึงสมบัติสำคัญของบ้านและความร่วมมือร่วมใจของคนในบ้านที่ทำให้ได้สมบัตินี้มา นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงการชดใช้ความผิดระหว่างบ้านซึ่งในข้อมูลเกี่ยวกับข้อชะล่าของกะตุ ก็มีอธิบายว่าคนเผ่ากะตุและเผ่าอื่นๆ ที่มีบ้านอยู่ใกล้กันอาจมีเรื่องผิดพ้องหมองใจกันเกิดขึ้น ถ้าเป็นเรื่องใหญ่ที่ถือว่าเป็นชะล่าบ้าน ก็จะต้องมีการปรับไหมชดใช้ความผิด การปรับไหมบางที่ใช้วิธีเอาคนมายกให้เป็นคนรับใช้ของฝ่ายที่เรียกร้องค่าเสียหาย ฉะนั้นในเรื่องนี้ คนบ้านกันดอนจึงไปเรียกเอาการปรับไหมชดใช้จากอีกบ้านที่มีคติกันอยู่ เพื่อเอาคนมาให้เป็นค่าแรงสำหรับชาวบ้านของตาลาง

นิทานกะตุ ๒ เรื่องนี้จึงมีเนื้อหาที่น่าสนใจ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของบ้าน และสิ่งของมีค่าหรือสมบัติที่ถือว่าเป็นเครื่องเชิดหน้าชูตาของเผ่าหรือของบ้าน แม้จะไม่ใช่เรื่องของวีรบุรุษโดยตรง แต่ก็มีลักษณะบางอย่างที่สัมพันธ์กับนิทานประเภทวีรบุรุษ ที่จะต้องเน้นถึงกลุ่มชนหรือชุมชน มีการต่อสู้หรือแสดงความร่วมมือร่วมใจ ความเป็นปึกแผ่นของชุมชน อันเป็นอนุภาคสำคัญอย่างหนึ่งของนิทานวีรบุรุษ

ปรัมปราคดี

นิทานปรัมปรา (fairy tale) หรือที่ระบบการจำแนกบางระบบใช้คำเรียกชื่อว่า นิทานชีวิต (novella) บ้าง นิทานมหัศจรรย์ (wonder tale) บ้าง มีอยู่หลายเรื่องในจำนวนนิทานของชนเผ่าทั้ง ๑๓ เผ่า ส่วนมากเป็นเรื่องขนาดยาว หรือผู้เล่าบอกว่า เรื่องเดิมนั้นยาว แต่จำได้เฉพาะเท่าที่เล่า ซึ่งเป็นตอนเด่นที่คนชอบเล่าชอบฟังกัน ซึ่งก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นธรรมดาในการเล่านิทานขนาดยาว

บางที่ผู้เล่าก็จำสับสน นำเอาอนุภาคของนิทานเรื่องอื่นมาเติมไว้บ้าง หรือเอามาใส่แทนอนุภาคเดิมของเรื่องที่เล่าบ้าง ที่พบมากที่สุดคือ การนำเอานิทานที่มีแบบเรื่องแพร่หลายอยู่ในดินแดนแถบนี้มาเล่าเป็นเรื่องใหม่ มีโครงเรื่องอย่างเดิม มีอนุภาคหลักเหมือนเรื่องเดิม แต่ปรับเปลี่ยนการผูกร้อยเหตุการณ์บางตอน หรือเรียกชื่อตัวละครเอกให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของเผ่าของผู้เล่า

นิทานปรัมปราที่รู้จักกันแพร่หลายมากที่สุด และเล่ากันได้แทบทุกเผ่า คือ เรื่องนางผมหมอม ซึ่งเป็นนิทานแบบเรื่องที่รู้จักกันทั่วไป โดยเฉพาะในวัฒนธรรมลาว อนุภาคหลักของตัวละครเอกในเรื่องนี้คือ นางเอกจะมีผมหมอมติดจากคนทั่วไป และมักจะมีกำเนิดต่างจากคนธรรมดา คือพ่อเป็นสัตว์ใหญ่หรือสัตว์ที่ถือว่าสำคัญของถิ่นนั้น เช่น ช้าง วัว

ในปัจจุบัน นิทานเรื่องนางผมหมอมนี้ นอกจากจะเล่ากันแพร่หลายแล้วยังปรากฏในรูปลักษณะอื่นๆ เช่น บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ตีพิมพ์เป็นหนังสือเล่ม นำมาขับร้องเป็นเพลง ใช้เป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมสำหรับเรียนในโรงเรียน ฯลฯ เมื่อนำมาเล่า ผู้เล่ามักจะเล่าเฉพาะเหตุการณ์สำคัญๆ หรือบางทีก็เล่าเฉพาะเหตุการณ์ที่เป็นโครงเรื่องหลัก หรือบางครั้งผู้เล่าคนเดียวกันแต่เล่าไม่เหมือนกันในแต่ละครั้งขึ้นอยู่กับสถานที่ เวลา ผู้ฟัง และอารมณ์ของผู้เล่า

ท้าวดวงใจ เคื่องคำ เผ่าฮารัก เขียนเรื่องนางผมหมอม หรือ นางผมหมอมลูกช้าง เป็นเรื่องขนาดยาวหลายหน้า มีอนุภาคหลักครบถ้วนสมบูรณ์ตามนิทานลาวที่มีเผยแพร่ทั่วไป แต่ก็ถือได้ว่าเรื่องนางผมหมอมเป็นนิทานของเผ่าฮารัก เช่นเดียวกับที่เผ่าอื่นๆ จะอ้างได้เช่นกัน แต่มีข้อที่น่าสังเกตว่าเผ่าที่เล่าเรื่องนางผมหมอมมักจะเป็นเผ่าที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเผ่าลาวลุ่ม เช่น ฮารัก กะเซง ในเมืองละมาม และส่วย ละเวน ในเมืองท่าแดง ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า เผ่าที่อยู่ห่างไกลเช่น ตะเยียง หรือ เงะ กะตุ จะไม่รู้จักเรื่องนางผมหมอม หากแต่เผ่าที่อยู่ไกลเหล่านี้มักจะเล่าเรื่องนางผมหมอมเพียงสั้นๆ เฉพาะอนุภาคหลักที่จำเป็นหรือที่คนเล่าคนฟังชอบ เช่น เล่าถึงกำเนิดของนางผมหมอม ที่แม่ไปกินน้ำในรอยเท้าช้าง จึงท้องและคลอดลูกเป็นนางผมหมอม ต่อมานางจะเดินทางออกหาตามพ่อ เพราะถูกเด็กอื่นๆ ล้อเลียนว่าเป็นลูกไม่มีพ่อ ต่อมาเมื่อนางผมหมอมมีสามีและมีลูก จะถูกผู้หญิงอีกคนหนึ่งซึ่งมักกล่าวว่าตนเป็นผีโพงบ้าง เป็นคนแต่ินิสัยเลวร้ายบ้าง มาทำอันตรายนางผมหมอมและปลอมเป็นนางผมหมอมแต่ในที่สุดก็จะถูกจับได้และถูกฆ่าตาย

อนุภาคหลักของเรื่องนางผมหมอม จะสอดคล้องกับความเชื่อหรือวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชนเผ่า เช่น การที่ลูกนางผมหมอมไม่มีพ่อ เป็นพฤติกรรมที่ชนเผ่าทั่วไปถือว่าชะล่า คือถือว่าผู้หญิงที่ท้องโดยไม่ได้แต่งงาน หรือไม่มีคนรับเป็นพ่อเด็กนั้น ทำให้เกิดชะล่าบ้าน ต้องถูกปรับโทษ และเด็กก็จะถูกเรียกว่า ลูกทาง (ลูกเกิดตามทาง คือ ชุมชนไม่ได้รับรู้เห็นเพราะไม่มีการแต่งงาน) แม้ในภายหลังแม่จะได้แต่งงานตามประเพณี เด็กก็还会ถูกเรียกว่าลูกทางอยู่ตลอดไป อาจถือว่าเป็นวิธีที่ชุมชนใช้ควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนของตน ให้อยู่ในรูปแบบที่ยอมรับเป็นมาตรฐาน

นอกจากนิทานเรื่องนางผมหมอม ซึ่งถือได้ว่าเป็นเรื่องหลักของนิทานปรัมปราในแถบนี้แล้ว

ยังมีนิทานขนาดยาวอีกหลายเรื่อง que เข้าลักษณะนิทานปรัมปรา ได้แก่

นิทานตะเรียง	เรื่อง	อ้ายน้องกำพร้าว
นิทานตะรื้อว	เรื่อง	สิบ ท้าวโตรได้ควาย กำพร้าวเวือก กำพร้าวเมียวดาวช้าง
นิทานฮารัก	เรื่อง	นางกันม้ง
นิทานเงะ	เรื่อง	นางไก่อ่า กำพร้าวกับไก่อ่า ลูกกำพร้าว (กอนเดอย) ภูเห่า ชะล่ำควาง
นิทานกะตุ	เรื่อง	นางดักชีและนางดักชะ
นิทานจะตื้อง	เรื่อง	ท้าวเตียมตื้อ

นิทานเหล่านี้แม้บางเรื่องจะไม่ยาวมากแต่ลักษณะอนุภาคตัวละครและอนุภาคเหตุการณ์ในเรื่องจะตรงกับแบบเรื่องของนิทานปรัมปราบางเรื่องมีลักษณะเหมือนนิทานแบบเรื่องที่แพร่หลายอยู่ในแถบนี้ เช่นเดียวกับเรื่องนางผมหมอม คือ เรื่อง นางไก่อ่า นางดักชีนางดักชะ และท้าวเตียมตื้อ

อนุภาคตัวละครในนิทานที่กล่าวมานี้ คล้ายคลึงกับที่พบในนิทานปรัมปราทั่วไป เช่น ตัวเอกจะมีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งอย่างใดที่ทำให้ต่างจากคนอื่น ๆ โดยทั่วไป ก็อาจจะเป็นเจ้าชายเจ้าหญิงที่มีของวิเศษหรือมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว แต่ในทางตรงกันข้ามก็อาจเป็นคนยากจน คนมีลักษณะพิกลพิการ ซึ่งในท้ายที่สุดก็จะกลั้กลายเป็นคนร่ำรวย คนสูงศักดิ์ หรือรูปร่างสวยงามกว่าคนอื่น ดังเช่นนางผมหมอมที่เกิดมาเป็นลูกทาง (หรือมีพ่อเป็นช้าง) ท้าวเตียมตื้อ เป็นลูกกำพร้าว ไม่มีพ่อแม่ญาติพี่น้อง ผู้เล่าขึ้นต้นว่า ท้าวเตียมตื้อแม่นคนทุกขที่สุด...พ่อแม่ไม่มีและอ้ายน้องเชื้อสายของมันก็มี อนุภาคตัวละครที่เป็นลูกกำพร้านี้เป็นอนุภาคที่พบมากที่สุด นิทานปรัมปราแทบทุกเรื่องจะต้องเล่าว่าตัวละครเป็นลูกกำพร้าว มักจะอยู่กับย่า และยากจนข้นแค้น ในตอนจบของเรื่องจึงจะได้ดีมีความสุข อาจจะได้ความได้ว่า การเป็นลูกกำพร้านี้เป็นสภาวะที่ทุกข์ยากที่สุดในวิถีชีวิตของชุมชนแบบดั้งเดิม เพราะขาดความช่วยเหลือของเครือเรือนและกลุ่มญาติ แม้ชุมชนจะมีการร่วมมือกันในการทำมาหากิน แต่ความร่วมมือนั้นจะต้องมาในรูปของเครือเรือนและกลุ่มญาติพี่น้อง ที่เป็นองค์ประกอบของชุมชน การเป็นลูกกำพร้าวจึงหมายความว่า ไม่มีกลุ่มสายโลหิตที่จะรับเอาเป็นสมาชิกในเครือเรือน ชีวิตจึงลำบากเข็ญ การต่อสู้หรือเหตุการณ์ต่างๆ ที่ดำเนินไปในเรื่อง ซึ่งท้ายที่สุดทำให้ลูกกำพร้าวได้ดีมีความสุข จึงเป็นเสมือนการต่อสู้กับปีศาจ มังกร ศัตรูจากเผ่าอื่น ฯลฯ เท่ากับเป็นการประกาศความสามารถของตัวเอง

ความทุกข์ยากของตัวเองที่เป็นลูกกำพร้าวในนิทานเหล่านี้ สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของชนเผ่า เช่น เรื่องชะล่ำควาง ขึ้นต้นว่า บ้านแห่งนี้มีคนจนอนาถาคนหนึ่งอยู่กั้

ย่าเฒ่า และปลูกตูปแคมบ้าน (ทำหมั่วบ้าน) เพราะมีคนยังมีและไต่บ้านไล่หนี ย้อนเขาเจ้าทุกซังจนเขาบ่อยากให้อยู่ร่วมกัน คือคนอื่น ๆ ในบ้านเห็นว่าย่าหลานยากจนนี้เป็นเหมือนสิ่งอาเพศที่จะทำให้เกิดความทุกข์ยากในบ้าน จึงไม่อยากให้อยู่ร่วมบ้าน เพราะตามธรรมดาชีวิตในชุมชนก็ลำบากขาดแคลนอยู่แล้ว การมีคนที่ต้องให้ความช่วยเหลือจึงอาจจะทำให้ลำบากยิ่งขึ้น อย่างน้อยก็เป็นภาระของชุมชนที่จะต้องดูแลหรือให้ความช่วยเหลือตามสมควร

แต่คุณสมบัติของลูกกำพร้าเหล่านี้คือ ความขยันขันแข็งในการทำมาหากิน และไม่รบกวนผู้อื่น ลูกกำพร้ามักจะเก็บตัวและไม่พยายามแข่งขันกับผู้อื่น แต่เหตุการณ์ในเรื่องจะนำให้ตัวเอกขึ้นไปสู่ฐานะที่สูงขึ้น หรือประสบความสำเร็จได้ด้วยคุณสมบัติประจำตัวเหล่านี้ ในอีกแง่หนึ่งนิทานจึงกลายเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมหรืออุดมคติของชุมชนด้วย

วิถีชีวิตและความเป็นไปต่างๆ ในนิทานประเภทนี้มักจะเป็นภาพที่ถอดออกมาจากชีวิตของชนเผ่าต่างๆ โดยตรง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำมาหากิน อาหาร บ้านเรือน และความสัมพันธ์หรือพฤติกรรมของชุมชน ลักษณะมหัศจรรย์ที่เป็นจินตนาการในเรื่อง เช่น ของวิเศษ หรือการฟื้นคืนชีวิต เป็นเพียงส่วนประกอบที่เสริมสร้างความสนุกสนานของเนื้อเรื่องเท่านั้น หรือมีเจตนาเป็นอนุภาคที่ชนเผ่าจะได้รับมาจากการติดต่อกับวัฒนธรรมของกลุ่มอื่น เช่น เรื่องท้าวเตียมต๋อ ซึ่งเป็นคนทุกข์ยาก นางเอกคือนางหล้าเคยชิงชิงขับไล่ แต่ต่อมา เมื่อเสี่ยงทายหาคู่โดยการไปโอบเสาเรือนเพื่อจะหาคู่ที่ในอนาคตจะเป็นใหญ่เกินหน้าพ่อของนางที่เป็นใหญ่อยู่ในบ้าน ปรากฏว่าเสาตูป (กระท่อม) ของท้าวเตียมต๋อกลับโอบไม่รอบ นางหล้าจึงตัดสินใจไปอยู่กับท้าวเตียมต๋อ แต่ท้าวเตียมต๋อกลับไม่ยอมรับนางไว้เพราะเกรงจะเลี้ยงดูนางไม่ได้

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นต่อมาในเรื่องท้าวเตียมต๋อนี้ มีโครงเรื่องเป็นอย่างเดียวกับสังข์ทอง หรือสุวรรณสังข์ชาดก คือ ท้าวเตียมต๋อต้องพิสูจน์ความสามารถให้พ่อตาเห็น และต้องเปรียบเทียบกับเขยคนอื่น ๆ ด้วย ในที่สุดพ่อตาก็เห็นว่า ท้าวเตียมต๋อไม่ใช่คนยากจนธรรมดาแต่มีความสามารถเหนือกว่าลูกเขยอื่นๆ ทั้งหมด จึงยกเรือนและสมบัติของตนให้ท้าวเตียมต๋อครอบครอง

นิทานของเผ่าจะต้องเรื่องนี้อาจได้รับอิทธิพลมาจากสุวรรณสังข์ชาดก ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาตที่แพร่หลายในกลุ่มวัฒนธรรมไท-ลาว หรืออาจได้มาจากแบบเรื่องสังข์ทองอันเป็นแบบเรื่องที่แพร่หลายมากเรื่องหนึ่งในพื้นที่แถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพียงแต่ตัวเอกไม่ได้เกิดมาในสภาพกำบังลักษณะที่แท้จริงเหมือนพระสังข์ที่อยู่ในรูปหอย หรืออะลองหอยขาวของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

นิทานอีกเรื่องหนึ่งที่มีอนุภาคตัวละครและเหตุการณ์คล้ายเรื่องที่แพร่หลายทั่วไปคือ เรื่อง

สิบของเผ่าตะวันออก ซึ่งคล้ายกับจำปาสักและนางสิบสอง แต่ในเรื่องนี้จำนวนเด็กที่เกิดจากอณทะทวง มี ๑๐ คน เป็นเด็กผู้ชายทั้งหมด เด็กทั้งสิบลอยไปกับน้ำเตาจนถึงสวนของยักษ์ และใช้อุบายฆ่ายักษ์ตายได้ เรื่องดำเนินไปจนในที่สุด เด็กคนที่สิบหรือน้องสุดท้ายที่ได้ดาบสั้นที่สุดเป็นผู้ที่ได้ผู้หญิงสวยที่สุดมาเป็นภรรยา

อย่างไรก็ตาม นิทานปรัมปราเหล่านี้ไม่ได้จบลงด้วยความสุขของตัวเอกเสมอไป มีหลายเรื่อง ที่จบลงด้วยความตาย เช่น เรื่องนางไก่ป่า หรือกำพร้ากับไก่ป่า ที่กล่าวถึงไก่ป่าที่ถอดรูปเป็นผู้หญิงงาม หรือเรื่องท้าววูเห่า ที่เป็นชายหนุ่มรูปงามซ่อนอยู่ในคราบงู แต่ในที่สุดก็ไม่สามารถจะอยู่ร่วมกับคนได้ตลอดไป

นิทานกะตุเรื่องนางดักขินางดักแซะที่เป็นพี่น้องกันนั้น ก็กล่าวถึงการที่น้องสาวได้เป็นสามี เช่นกันกับเรื่องท้าววูเห่า แต่ต่อมานางดักขินางดักแซะ จึงหาทางฆ่าน้องตาย แต่ในที่สุดนางก็ถูกงูสาที่เป็นสามีน้องขบถตาย แต่ในตอนท้ายของเรื่อง ผู้เล่านำเอาอนุภาคนิทานสัตว์เกี่ยวกับงูที่คายพิษทิ้งมาต่อไว้ จึงกลายเป็นจบลงด้วยนิทานอธิบายเหตุที่งูไม่มีพิษ และสัตว์อื่นๆ ได้พิษของงูสาไป อันเป็นนิทานอธิบายเหตุที่แพร่หลายมากเรื่องหนึ่งเช่นกัน

ลักษณะที่น่าสนใจอย่างหนึ่งของนิทานปรัมปราของชนเผ่าคือ ด้วยเหตุที่เรื่องค่อนข้างยาว ผู้เล่าจึงสามารถเติมอนุภาครองๆ เข้าไปได้มาก อนุภาครองเหล่านี้มักจะสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ และการดำเนินชีวิตของชนเผ่า เช่น ในเรื่องท้าววูเห่า ที่ถูกแกล้งให้กินไก่ขาวและกล้วยขาว ไก่ขาวและกล้วยขาวเป็นชะล่าของชนเผ่าหลายเผ่า ชายหนุ่มในบ้านที่ไม่พอใจท้าววูเห่าจึงแกล้งเอามาให้ท้าววูเห่ากินจนต้องกลักร่างเป็นงู และออกจากเรือนไปในที่สุด

นิทานปรัมปราของชนเผ่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจอีกหลายอย่าง โดยเฉพาะในการศึกษาเปรียบเทียบตามแนวการศึกษาของวิชาคติชน ซึ่งนอกจากจะทำให้เห็นการแพร่หลายและการรับอิทธิพลระหว่างกันและกันแล้ว ยังสะท้อนถึงความคิดความเชื่อและค่านิยมของชนเผ่าที่อาจจะศึกษาจากข้อมูลประเภทอื่นได้ยาก เพราะนิทานปรัมปราเป็นเรื่องที่เล่าจากแรงบันดาลใจและจินตนาการของคน จึงแฝงบุคลิกลักษณะและความรู้สึกนึกคิดต่างๆ ไว้ได้อย่างลึกซึ้ง

คน สัตว์ และพืชพันธุ์ไม้

นิทานของชนเผ่าที่เป็นนิทานขนาดสั้นๆ มักเล่าถึงสิ่งต่างๆ ที่แวดล้อมตัวผู้เล่าอยู่ ทั้งเรื่องของผู้คนร่วมบ้าน ร่วมเผ่าและต่างเผ่า เรื่องของธรรมชาติ สภาพภูมิประเทศ พืชพันธุ์ไม้ และสัตว์ต่างๆ

ทั้งที่เป็นสัตว์ร้ายและสัตว์เล็กๆ น้อยๆ ทั่วไป

นิทานในกลุ่มที่เล่าถึงสิ่งแวดล้อมรอบตัวนี้ มักจะมีลักษณะเป็นนิทานอธิบายเหตุ เช่น เล่าถึงเหตุที่เสือมีลาย ตัวลิงไม่มีเขี้ยว เหตุที่ตัวทากได้กินเลือดคน นกปะเทอยแค้นนกกา นกกับแผลวเป็นเพื่อนกัน เรื่องนางนกเขา เรื่องเหล่านี้จะมีอนุภาคหลักอยู่ที่การอธิบายลักษณะเด่นของสัตว์ หรือลักษณะนิสัยของสัตว์ชนิดต่างๆ และมักจะเชื่อมโยงไปถึงความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์ด้วย เช่น ทำให้คนไม่กินสัตว์ชนิดนั้นชนิดนี้

นิทานเรื่องสัตว์ที่ค่อนข้างยาวและมีลักษณะผสมระหว่างการเป็นนิทานปรามปรากับนิทานอธิบายเหตุ คือ เรื่องสัตว์เป็นผีเมีย ซึ่งเป็นนิทานของกะตุ ในเรื่องกล่าวถึงท้าวอาจิต ซึ่งเป็นภาษาเผ่าเรียกสัตว์ประเภทกระรอกหรือกระแตเล็กๆ เมียของท้าวอาจิตคือนางนกมูม สัตว์ตัวอื่นๆ อิจฉาท้าวอาจิตและอยากได้นางนกมูม จึงหาทางฆ่าท้าวอาจิตแต่ก็ไม่มีวิธีฆ่า จนท้าวอาจิตผลออวตกับเมียว่า ไม่มีทางที่ใครจะมาทำอันตราย นอกจากเอาชีเข็บ (ตัวเล็กๆ คล้ายตะขาบ) มาใส่ในปล้องไม้ไผ่ที่เป็นแคน เผอิญตัวเรือดในเรือนไต่ยีน จึงไปบอกสัตว์อื่นๆ ในที่สุดท้าวอาจิตก็ตาย สัตว์ทั้งหลายพยายามมาแย่งชิงนางนกมูมแต่ไม่สำเร็จ นางนกมูมบินหนีไป และยังชวนท้าวกะเลินจนหายไปทั้งตัว มาจนถึงบัดนี้

เรื่องที่กล่าวถึงวิธีการลอบฆ่าโดยเอาชีเข็บใส่ในแคนน้ำเต้า หรือใส่ในหลอดดูดเหล้าให้หนีมืออยู่หลายเรื่อง น่าจะเชื่อได้ว่า ชีเข็บอาจเป็นอันตรายถึงชีวิตตามประสบการณ์ของชนเผ่า แต่เนื่องจากเป็นสัตว์ขนาดเล็ก คนทั้งหลายก็คงคิดประมาท นิทานประเภทนี้จึงเป็นข้อที่จะช่วยเตือนใจไม่ให้ประมาทในเรื่องอันตรายเล็กๆ น้อยๆ เช่น ชีเข็บ ตะขาบ ทาก เรือด ที่อยู่รอบๆ ตัวคน

นิทานอีกกลุ่มหนึ่งที่น่าสนใจ คือ นิทานเกี่ยวกับพืชที่แสดงให้เห็นวิถีชีวิตของชุมชนเพาะปลูก เช่น นิทานดักกั เรื่อง พืช ๔ ชนิดประชุมกัน กล่าวถึง ข้าวเปลือก ข้าวสาลี (ข้าวโพด) ข้าวฟ่าง และข้าวชะเหนียน ปรึกษากันว่าใครจะเป็นหัวหน้า ข้าวแต่ละชนิดต่างก็บรรยายความไม่เหมาะสมของลักษณะของตนเอง เช่น ข้าวชะเหนียนเป็นข้าวเมล็ดเล็กๆ ต้มไม่พอกิน ข้าวฟ่างบอกว่า ตนมีเปลือก ๘ กลีบ ดำยาก ข้าวสาลี (ข้าวโพด) อ้างว่า ตนเป็นข้าวที่ไม่มีระเบียบ สุกไม่พร้อมกัน กินดิบก็ได้ สุกก็ได้ จะต้มกินหรือปิ้งกินก็ได้ ไม่มีระเบียบอย่างนี้ก็ไม่ควรเป็นหัวหน้า ในที่สุด ข้าวเปลือกจึงได้เป็นหัวหน้า เพราะมีระเบียบชัดเจนว่าต้องกินสุก ต้องรูดเมล็ดมาผัด มาตำ มาตาก แล้วต้มให้สุกจึงจะกินได้ จากนั้นคนจึงได้กินข้าวเป็นพืชหลักตลอดมา

นิทานสั้นๆ เรื่องนี้นอกจากจะเล่าถึงลักษณะเฉพาะตัวของข้าวชนิดต่างๆ แล้ว ยังสะท้อนให้

เห็นการทำมาหากินและวิธีการหุงหาอาหารของชนเผ่า จึงเป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นว่า ผู้เล่ามีความช่างสังเกตและสามารถนำเอาสิ่งแวดล้อมรอบตัวมาผูกเรื่องอธิบายวิถีชีวิตของตนได้อย่างชัดเจน

นิทานของเผ่าเตเรียบเรียงเรื่อง คนเขากินข้าวย่านแมงจูดจี และคนหาวิธีรู้ตัวข้าวย่านแม่เหงาอน ก็แสดงวิถีชีวิตของชุมชนเพาะปลูกเช่นกัน และยังเกี่ยวโยงไปถึงความเชื่อเรื่องที่ว่า สมัยก่อนข้าวมีเมล็ดใหญ่มาก คน ๒๐ คน กินข้าวเมล็ดเดียวก็อิ่ม เวลาหุงข้าวก็ปลิดเอาที่ละเมล็ด แต่ลูกสาวในเรื่องนี้ฟังคำสั่งของแม่ผิด แม่สั่งให้เอาข้าวเมล็ดครึ่งมาต้มเลี้ยงคนที่มาช่วยออกแรงงาน (ลงแขก) ลูกสาวเอาข้าวถึงแอบครึ่ง (แอบคือภาชนะสานสำหรับใส่ข้าว คล้ายกะติบ) มาต้ม หม้อข้าวแตกแม่จึงโกรธ ฝ่าหัวลูกสาวเป็นสองซีกและสั่งให้ไปเป็นแมงจูดจี ดูกี่มากิน และต่อมาแม่ต้องกินข้าวหลายมือเพราะข้าวเมล็ดแตก จึงมีขนาดเล็กลง ทำให้แม่อ่อนเพลีย วันหนึ่งไปหุงข้าวกึ่งวงหลับ เลยหุงเอาข้าวทั้งรวงลงมาในฝ่ามือ ตั้งแต่นั้นคนก็เลยรู้วิธีรู้ตัวข้าวเป็นรวง ไม่ใช่แกะเอาที่ละเมล็ด

เรื่องนี้จึงเล่าถึงประสบการณ์เพาะปลูกของคน รวมทั้งเล่าถึงลักษณะของสัตว์คือ แมงจูดจี หรือกูดจีที่กินข้าวด้วย นอกจากนั้น ตอนต้นเรื่องยังเล่าว่าคนแต่ก่อนหากบาดเจ็บหรือป่วยไข้ แม้ฉีดเดียวก็จะตาย แต่ตายแล้วก็จะกลับฟื้นมาใหม่ใน ๖ วัน แต่หลังจากที่เมล็ดข้าวเปลี่ยนขนาดไป คนก็ตายแล้วไม่มีฟื้นขึ้นมาอีก

ส่วนเรื่องรวงข้าวน้อย เป็นนิทานประเภทสั่งสอน เพราะในเรื่องคนหุงข้าวไม่สนใจข้าวรวงเล็กๆ ปล่อยทิ้งไว้ รวงข้าวจึงร้องไห้เสียใจ ครั้นมาเก็บไปใส่กะเจาะ รวงเดียวกลับเต็มกะเจาะ จึงเป็นเรื่องเตือนใจไม่ให้ดูหมิ่นของเล็กๆ น้อยๆ โดยเฉพาะข้าวปลาอาหารซึ่งเป็นของหายาก

ในประเภทนิทานอธิบายเหตุนี้ มีอยู่เพียงเรื่องเดียวที่เล่าถึงดวงอาทิตย์ที่เรียกว่า หน่วยตาเว็น เป็นนิทานของกะตู่ กล่าวถึงคนไม่รู้จักตะวัน นี่ถือว่าเป็นสัตว์ที่มาเอาสัตว์ในร่างของตนไป จึงทำร้ายจักตะวัน ในที่สุดตะวันก็อธิบายว่าตนคือตะวัน คนที่เห็นตะวันในเรื่องบอกกับคนอื่นว่า ตะวันอยู่ในพื้นที่ที่บ้านกะตู่ตั้งอยู่นี้เอง ตะวันมีหนวดยาว ๓-๔ คอก เวลาพบคนหนวดจะยาวออกมาเป็นสีแดง เวลาตะวันพุดด้วยก็จะร้อนมาก นิทานเรื่องนี้ในตอนท้ายเล่าว่า ตะวันเดินรอบโลก ส่วนโลกอยู่กับที่ ทำให้เห็นได้ว่าเป็นเรื่องที่เล่ากันมาแต่เดิม เพราะหากเป็นเรื่องใหม่ก็คงอธิบายว่าโลกเดินรอบตะวัน

การเล่าถึงสิ่งต่างๆ รอบตัวไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือพืช ทำให้เห็นได้ว่าชีวิตของชนเผ่านั้นอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติแวดล้อม และการรู้จักหรือช่างสังเกตสิ่งแวดล้อม ก็จะทำให้การดำเนินชีวิตนั้นปลอดภัยมากขึ้น หรืออุดมสมบูรณ์มากขึ้น หรือแม้จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต แต่การสังเกตเห็นลักษณะเล็กๆ น้อยๆ ของสิ่งต่างๆ ก็ทำให้รู้ได้ว่า คนมีความสนใจในสภาพแวดล้อมรอบตัว และมี

จินตนาการที่จะบอกเล่าถึงสิ่งที่เห็น ตลอดจนใช้จินตนาการอธิบายสิ่งที่ตนเห็นแต่อาจไม่เข้าใจ จินตนาการและประสบการณ์เหล่านี้จึงรวมกันเข้าเป็นความรู้ความเข้าใจชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวชนเผ่าทั้งหลาย และยังทำให้เห็นประสบการณ์ที่มีอยู่ร่วมกันของชุมชนที่อยู่ในพื้นที่และสิ่งแวดล้อมทำนองเดียวกันด้วย

มุขตลกของชนเผ่า

ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าในสังคมที่มีความซับซ้อนของระบบระเบียบสังคม หรือในสังคมชนเผ่าที่เรียบง่าย เรื่องเล่าหรือนิทานที่จะขาดไม่ได้ คือ เรื่องประเภทขบขัน ที่กล่าวถึงพฤติกรรมแปลกประหลาดต่างๆ ของคนโง่ คนเขลา คนที่มีความประพฤดิหรือความคิดต่างไปจากคนอื่น ๆ ในชุมชนเดียวกัน เรื่องตลกขบขันเหล่านี้ บางทีก็เป็นเรื่องที่เล่าในลักษณะการเสียดสี หรือย้อนกลับในทางตรงกันข้าม เช่น ทำให้เห็นว่าพฤติกรรมหรือความคิดแบบคนธรรมดาในชุมชนนั้น เป็นเรื่องโง่เขลาหรือตื้นเขิน โดยให้ตัวละครในเรื่องที่มีบุคลิกต่างไปจากคนธรรมดานั้นกลับประสบความสำเร็จ หรือเป็นฝ่ายชนะคนที่ทำสิ่งต่างๆ ตามมาตรฐานของสังคม

เนื่องจากเรื่องประเภทนี้มักเล่าให้เกิดความขบขันและไม่สนใจที่จะวางตัวละครให้อยู่ในกรอบของสังคม จึงมีเรื่องจำนวนหนึ่งที่เล่าถึงลักษณะฉลาดแกมโกงของตัวละคร ในแนวคิดที่แสดงให้เห็นว่าความฉลาดในลักษณะนั้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจ และไม่ผิดกฎของสังคมหรือชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องประเภทนี้มักจะมีส่วนที่แสดงให้เห็นว่า ความฉลาดแกมโกง หรือความคิดเอาเปรียบคนอื่นตลอดจนทำอันตรายคนอื่นนั้น จะมีคนที่เหนือกว่า เก่งกว่า แต่เป็นไปในทางที่ดี มาเอาชนะได้ เป็นการกำกับหรือวางกรอบไว้ทางอ้อม ไม่ให้ความคิดในลักษณะนี้ออกนอกหล่นออกทางจนเกินไป

ตัวอย่างที่เป็นแบบเรื่องที่แพร่หลายที่สุดของนิทานประเภทนี้ คือ นิทานเชียงเมี่ยง หรือศรีธนญชัย ในวัฒนธรรมลาว นิทานเชียงเมี่ยงเป็นนิทานเรื่องสำคัญที่มีชื่อเสียงที่สุดก็ว่าได้ และแพร่หลายออกไปในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มลาวลุ่ม ความแพร่หลายนั้นเห็นได้ชัดอย่างหนึ่งคือนิทานเชียงเมี่ยงนี้จะรักษาชื่อของตัวเอง คือเชียงเมี่ยง ไว้โดยตลอดไม่เปลี่ยนแปลง หากจะมีเรื่องเล่าทำนองเดียวกันที่ใช้ชื่อตัวละครเอกเป็นอย่างอื่น ก็จะเป็นเพียงเรื่องสั้นๆ ที่อาศัยแก่นเรื่องหรือเค้าโครงมาจากตอนหนึ่งตอนใดของเรื่องเชียงเมี่ยง แต่จะไม่เล่าเป็นเรื่องยาวต่อกันเป็นตอนๆ เหมือนเรื่องเชียงเมี่ยง

นิทานของชนเผ่าในแขวงเซกอง มีเรื่องนิทานเชียงเมี่ยงอยู่ด้วย ๔ เรื่อง และเป็นเรื่องเชียงเมี่ยง

ในตอนที่คล้ายๆ กัน คือ เชียงเมี่ยงประลองปัญญากับพญาหรือเจ้าเมือง เช่น พญาได้ข่าวว่าเชียงเมี่ยงมีปัญญาฉลาด สามารถพูดจาหลอกลวงคนให้หลงเชื่อได้ จึงสั่งเชียงเมี่ยงให้หลอกตน เชียงเมี่ยงก็สามารถทำได้สำเร็จทุกครั้ง เช่น หลอกให้ขึ้นไปอยู่บนหลังคา หลอกให้ลงไปใต้น้ำ

การแสดงปัญญาหรือความฉลาดของเชียงเมี่ยงในเรื่องนิทานเหล่านี้ มักไม่แสดงว่าเชียงเมี่ยงใช้ปัญญาในการเอาเปรียบหรือทำร้ายผู้อื่น นอกจากในเรื่องเดียวที่พญาจะมาเชียงเมี่ยง โดยการเอาใส่กระชังไปแขวนไว้ที่ริมน้ำ และเชียงเมี่ยงก็รอดชีวิตได้ โดยมีคนอื่นประสพชะตากรรมแทนตัว ซึ่งในเรื่องก็จะเห็นว่า การกระทำของเชียงเมี่ยงไม่เป็นการทำร้ายคนอื่นโดยตรง แต่เป็นการรักษาชีวิตของตนเอง นอกจากนั้นก็จะเป็นเรื่องที่เชียงเมี่ยงต่อสู้ทางปัญญากับพญาเจ้าเมืองโดยตรง เช่น ไปหลอกหลับนอนกับเมียเจ้าเมืองบ้าง หลอกให้พญาลงไปอยู่ในน้ำเพื่อไปพบพ่อของพญาในเมืองลึกลับที่เชียงเมี่ยงอ้างว่าได้ไปพบมาบ้าง และเมื่อพญาให้เชียงเมี่ยงกินยาเบื่อ เชียงเมี่ยงก็หลอกให้พญาคิดว่ายาเบื่อไม่ได้ผล พญาจึงลองกินยาเบื่อบ้าง ในที่สุดก็ตายทั้งพญาและเชียงเมี่ยง

นิทานเรื่องเชียงเมี่ยงเป็นเรื่องที่แสดงการรับอิทธิพลของวัฒนธรรมที่ใหญ่กว่าหรือเป็นวัฒนธรรมกระแสหลักของพื้นที่ ในที่นี้ นิทานเชียงเมี่ยงของลาวจึงแพร่หลายไปในพื้นที่ที่มีการติดต่อกับกลุ่มลาวลุ่ม หรือมีชนชั้นที่เห็นได้ว่า เฉพาะตัวผู้เล่าเองมีความสัมพันธ์กับกลุ่มลาวลุ่ม เช่น นิทานเรื่องเชียงเมี่ยงของเผ่าดักกั ที่ท้าวคำวัน พันเงินมาเป็นผู้เล่า ท้าวคำวันเรียนหนังสือระดับสูงและทำงานเป็นรัฐกร ย่อมมีโอกาสได้รับรู้เรื่องเชียงเมี่ยงแน่นอน แต่คนในบ้านดักกั เมืองดักกัจึงจะรู้เรื่องเชียงเมี่ยงมากน้อยเพียงไรไม่อาจทราบได้ หรือในกรณีของเผ่าส่วยที่เล่าเรื่องเชียงเมี่ยงกับพญา เป็นเรื่องที่ค่อนข้างสมบูรณ์มาก ซึ่งก็เชื่อได้ว่าเป็นเพราะเผ่าส่วยทำแดงอยู่ในตัวเมือง มีการติดต่อกับลาวลุ่มอย่างใกล้ชิดตลอดมา การที่ท้าวจันทบ ส่วยบ้านท่าแดงจะเล่าเรื่องเชียงเมี่ยงได้อย่างละเอียดจึงเป็นเรื่องที่อธิบายได้ง่าย

นิทานเชียงเมี่ยงที่เล่ากันนี้ มักไม่เล่าถึงประวัติชีวิตของเชียงเมี่ยงเหมือนเรื่องศรีธนญไชยของไทย แต่จะเล่าเฉพาะอนุภาคเหตุการณ์ที่แสดงปัญญาหรือไหวพริบปฏิภาณของเชียงเมี่ยงโดยตรง

นิทานอีกเรื่องหนึ่ง ให้ชื่อตัวเอกว่า ท้าวดัวะ แต่เมื่อพิจารณาอนุภาคและวิธีการเล่าเรื่องแล้ว เห็นได้ชัดเจนว่าเป็นเรื่องเชียงเมี่ยงที่เอาไปประสมกับนิทานท้องถิ่น เช่น เล่าถึงท้าวดัวะหลอกเสือ หลอกแม่เฒ่า จนในตอนท้ายสุดก็เล่าอนุภาคที่เป็นเรื่องเชียงเมี่ยงโดยตรง คือเหตุการณ์ตอนที่ท้าวดัวะไปหลอกพญา เพราะพญาสั่งให้หลอก แต่ท้าวดัวะก็หลอกด้วยอุบาย ๒ ชั้น จนในที่สุด ทั้งพญาเมียพญา และลูกสาวพญา ก็ถูกหลอกให้นั่งอยู่กับที่ไปไหนไม่ได้ ท้าวดัวะจึงได้ทำงานเป็นผู้ดูแลขอบเขต

ที่ดินของพญา เพราะเป็นคนฉลาดมีไหวพริบ หลอกพญาได้

นิทานประเภทตลกขบขัน หรือคนเจ้าปัญญาเรื่องอื่นๆ นอกไปจากเชียงใหม่ ที่น่าสนใจคือเรื่อง **อวมชึมกับบันตวย** ของท้าวสวนเทียน ญาณดารา เผ่าเงะ บ้านวังใต้ เรื่องอวมชึมกับบันตวยเป็นนิทานที่มีตัวละครเป็นคู่คนฉลาดกับคนโง่ คนฉลาดคือ บันตวยจะหลอกให้อวมชึมเสียเปรียบโดยตลอด บางครั้งการเสียเปรียบก็เป็นเรื่องค่อนข้างรุนแรง เจ็บตัว และในที่สุดก็ถึงตาย แต่ก็เห็นได้อีกเช่นกันว่า เรื่องจะรักษาระดับเอาไว้ไม่ให้พฤติกรรมของคนฉลาดนั้นเป็นเรื่องที่คนอื่นจะอยากทำตาม โดยวิธีการเล่าที่เห็นได้ชัดเจนนว่า บันตวยเป็นฝ่ายเอาเปรียบเพื่อนตลอดมา คนที่ฟังนิทานไม่อาจจะคิดว่าการกระทำของบันตวยเป็นสิ่งสมควร แต่ที่บันตวยทำอย่างนั้นเป็นเพราะความฉลาดที่หาประโยชน์ใส่ตนเองและเป็นอันตรายแก่เพื่อน จากเรื่องเล็กๆ น้อยๆ จนถึงเรื่องของการตาย จึงทำให้คนฟังขบขันในไหวพริบของบันตวยแต่ไม่คิดจะทำตาม เพราะในสังคมชุมชนดั้งเดิมนั้น ความร่วมมือร่วมใจ และการช่วยเหลือกันเป็นสิ่งสำคัญ หากกฎหรือระเบียบสังคมข้อนี้ถูกทำให้ผิดไป ความเสียหายจะเกิดขึ้นแก่ชุมชนทั้งหมด

ในตอนท้ายของเรื่องซึ่งเล่าพฤติกรรมเป็นตอนๆ ไป คล้ายเชียงใหม่ นั้น เมื่ออวมชึมตายแล้ว บันตวยได้สมบัติทั้งหมดของอวมชึม และอวมชึมกลายเป็นผีที่ดูแลคนทั้งหลายที่ทำอะไรโง่เงา เพราะอวมชึมตายในตอนที่จะจุดไฟเผาไร่เพื่อเตรียมเพาะปลูก ฉะนั้น คนที่มีสติปัญญาน้อยกว่าอย่างอวมชึม จึงได้อยู่ในฐานะของผีที่ผู้คนต้องเคารพนับถือ เพราะเกี่ยวข้องกับการทำมาหากินโดยตรง ส่วนคนฉลาดเจ้าปัญญาอย่างบันตวยก็คงไม่มีใครนับถือ

นิทานที่อาจจัดเข้าประเภทนิทานขบขันอีก ๔ เรื่องคือ เรื่องพ่อเผ่ากับลูกเขยโง่จา และเรื่อง เสือเห็ดเสียวกับคน เรื่องแรกนั้นเป็นนิทานขบขันประเภทเกี่ยวกับเพศ ซึ่งเป็นนิทานแนวหนึ่งที่คนทุกชุมชนชอบเล่ากันมาก แต่จะเล่าในหมู่คนสนิทสนม หรือในโอกาสเฉพาะ เพราะถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่น่าพูดถึงในที่สาธารณะ หรือกับคนนอกวง และโดยเฉพาะนิทานที่มีตัวละครเป็นคู่พ่อตากับลูกเขย เป็นอนุภาคตัวละครของนิทานขบขันที่นิยมกันแพร่หลายทั่วไป ส่วนเรื่องเสือเห็ดเสียวกับคน ก็เป็น การแสดงสติปัญญาของคนที่เหนือกว่าเสือซึ่งเป็นสัตว์ร้าย แสดงว่าปัญญามีความสำคัญมากกว่าแรงกาย หรือความดุร้ายภายนอก

นิทานเรื่องหาคนเป็นเมีย และเกวไปหาเห็ดของเผ่าตะวีนั้น ตามลักษณะโครงเรื่องไม่ใช่ นิทานขบขันโดยตรง แต่ก็เห็นได้ว่ามีอนุภาคบางอนุภาคที่เล่าเพื่อให้ขบขัน เช่น ผู้หญิงในเรื่องหาคนเป็นเมีย ทำให้ผู้ชายหัวเราะจนไม่อาจจับตัวผู้หญิงได้ และใช้วิธีถลกผ้านุ่งขึ้น และก็ได้ผลคือผู้ชาย

หัวเราะจนหยุดไม่ได้ เลยถูกชาวบ้านจับตัวไว้ ส่วนเรื่องเกวไปหาเห็ด เป็นเรื่องขบขันที่เกี่ยวข้องกับกลโกงและเรื่องเพศเช่นกัน เป็นกลอุบายของเกวที่จะหลับนอนกับเมียของชาวบ้านอื่นๆ แต่ในที่สุดเกวก็ถูกแก้แค้นให้กินน้ำใบงวนจนตาย

นิทานตลกขบขันนี้ แสดงให้เห็นบุคลิกของชุมชนได้ชัดเจนยิ่งกว่านิทานประเภทอื่นๆ เพราะเป็นการนำเอาระบบระเบียบของสังคม ค่านิยมและอุดมการณ์บางลักษณะ มากลับให้เป็นตรงกันข้าม แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องมีวิธีการที่จะควบคุมระดับของความผิดเพี้ยนหรือกลับตรงข้ามนั้น ไม่ให้เป็นอันตรายต่อชุมชน หรือไม่ให้เกิดมาตรฐานที่ผันแปรไปของชุมชนนั้น

ผีกับความเชื่อ

นิทานเรื่องผีและที่เกี่ยวข้องกับความตาย มักเป็นนิทานสั้นๆ และแฝงอยู่ในข้อมูลประเภทอื่นๆ เช่น ในการอธิบายประเพณีพิธีกรรมบางอย่าง หรือ เล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ผู้เล่าจะเล่าโดยอาจไม่คิดว่าเป็นเรื่องผี แต่คิดว่าเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องอื่นที่กำลังอธิบายอยู่

ที่กล่าวดังนี้เพราะเมื่อถามชนเผ่าถึงเรื่องผี คำตอบที่ได้จะเป็น ๓ ลักษณะคือ อย่างแรกไม่สามารถอธิบายลักษณะหรือความคิดเกี่ยวกับผีได้ เพราะผีเป็นคำรวมของระบบความเชื่อดั้งเดิม ชนเผ่ามักจะตอบว่า ถือฮีดผี หรือถือผี แต่ไม่ได้กำหนดลักษณะว่าผีเป็นอย่างไร หรือผีในธรรมชาติ ผีคนตายต่างกันอย่างไร

ลักษณะที่สอง ผีเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม หรือขั้นตอนของพิธีกรรม เช่น ในการแข่งฮีด เรือนรักษาคนเจ็บ อาจจะมีการเรียกผีเชิญผีมากินข้าวปลาอาหารที่เลี้ยงผี แต่ก็มักไม่ระบุชัดเจนว่า ผีที่เชิญมานั้นคืออะไร หรือเป็นผีจากไหน เช่น ผีป่า ผีเรือน ผีภู มักจะบอกว่า เชิญรวมๆ กันไป สุดแท้แต่จะนึกออก หรือจดจำถ้อยคำที่ใช้เชิญผีเรียกผีมาจากพ่อแม่คนรุ่นผู้ใหญ่ และหากเรียกขาดตกบกพร่องไปบ้างก็ไม่ถือว่าเป็นอะไร เพราะการเรียกผีก็เป็นกรเรียกรวมๆ อยู่แล้ว

ลักษณะที่สาม ผีกับคนเป็นจะปะปนกันอยู่ในการดำเนินชีวิตตามปกติธรรมดา หมายถึงว่า ชนเผ่ามักจะรู้สึกว่ามีโลกของคนเป็น หรือในสิ่งแวดล้อมธรรมชาตินี้เป็นที่อยู่ของผีด้วย เพียงแต่ไม่เห็นกัน (หรือคนไม่เห็นผี) ด้วยเหตุนั้น คนจึงกลัวว่า เมื่อผีปะปนอยู่ในที่เดียวกับคน คนก็อาจจะทำให้ผีขุ่นเคืองหรือโกรธ จนถึงขั้นทำอันตรายได้ โดยที่คนอาจไม่รู้ตัวว่าได้ทำอะไรผิดไป จนกว่าจะเกิดเหตุขึ้นแล้ว

ในอีกทางหนึ่ง เพราะเหตุที่ผีปะปนอยู่ในโลกของคนเป็น ทำให้คนไม่กลัวผี ยกเว้นผีคนตาย

๔๘ สุวรรณ เกรียงไกรเพชร

ซึ่งชนเผ่าจะบอกตรงกันว่า คนตายนั้นเปลี่ยนสภาพไปแล้วจากคนเป็น ฉะนั้น หากได้เห็นหรือรู้สึกว่ามีคนตายนั้นกลับมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ก็จะกลัว เพราะไม่ใช่คน หรือกล่าวสั้นๆ คือกลัวเพราะไม่ใช่พวกเดียวกันแล้วนั่นเอง ฉะนั้นจึงต้องมีวิธีกีดกันไม่ให้ผีคนตายกลับเข้ามาอยู่ในพื้นที่เดียวกับคนเป็นอีก

แต่ส่วนผีในธรรมชาติ เช่น ผีภู ผีน้ำ ผีดินนั้น ในชีวิตปกติธรรมดา คนก็จะรู้สึกเฉยๆ เหมือนกับว่าคนกับผีก็อยู่ร่วมกันได้ ต่างก็อยู่ในขอบเขตของตน ด้วยเหตุนี้ คนจึงคิดว่า ที่ผีมาทำอันตรายก็เพราะคนไปล่วงเกินขอบเขตของผีเข้า และต้องมีการขอสมานลาโทษ หรือกระทำพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้ผีรับรู้ว่าเป็นการขอโทษที่ได้ล่วงล้ำขอบเขตระหว่างกัน

ในนิทานเรื่องผีของชนเผ่าที่รวบรวมมาได้นั้น แสดงลักษณะดังกล่าวนี้ไว้ทั้งสามลักษณะ คือ ในส่วนของผีคนตาย นิทานจะแสดงความน่ากลัวของผี โดยเฉพาะผีตายโหงและผีตายทั้งกลม ที่ทุกเผ่าจะพูดตรงกันว่า เป็นผีร้ายที่สุดจึงต้องมีการแยกขอบเขตออกไปให้ห่างที่สุด และไม่ให้ความข้องเกี่ยวเกิดขึ้นเลย ดังเช่น เรื่องผีตายทั้งกลมที่พ่อเฒ่าห่วย บ้านละวีฝั่งแดงเล่าว่า ประเพณีของละวีนัน ถ้าผีตายทั้งกลม จะต้องปาด (ผ่าท้อง) เอาลูกออก และแยกฝังต่างหากจากแม่ เพราะผีตายทั้งกลมนั้นตายโดยไม่รู้ตัว ไม่อยากจะตาย คิดว่าตัวเองกำลังจะได้ลูก ถ้าไม่ปาดเอาลูกออกผีก็จะนึกว่าตนยังไม่ตาย ก็จะกลับมาเวียนอีก แม้คนเป็นจะบอกไม่ได้ว่า ผีที่กลับมานั้นจะมาทำอะไรได้บ้าง แต่เพียงคิดว่าคนที่ตายไปแล้วจะกลับมา ก็น่ากลัวพอแล้ว ไม่อยากจะเห็น

ดังนั้น เมื่อมีกรณีตายทั้งกลมเกิดขึ้นในบ้านละวี แต่สามีของผู้ตายสงสารภรรยา ไม่อยากให้ปาดเอาลูกออก จึงฝ่าฝืนประเพณีของเผ่า ฝังภรรยาไปพร้อมทั้งลูกในท้อง ปรากฏว่าผีตายทั้งกลมนั้นกลับมาบ้าน ให้เห็นเป็นเงาบ้าง ได้ยินเสียงแปลกๆ บ้าง ทำให้คนกลัวกันไปทั้งบ้านเป็นเวลาร่วมเดือน จนในที่สุดต้องเอาครูบามาสวด ทำพิธีเอน้ำมันตรัซบไล่ผี ทั้งๆ ที่เผ่าละวีถือผีและไม่ได้นับถือพุทธ แต่เมื่อเกิดเหตุกับผีก็จำเป็นต้องอาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่คิดว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามกับผีมาช่วยเหลือ เพราะชนเผ่าเหล่านี้แม้จะมีคำว่า หมอผี หรือหมอที่ดูผี แต่ก็เป็นเรื่องของความเจ็บป่วย ไม่ใช่การติดต่อหรือควบคุมผี การเลี้ยงผีหรือทำพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับผีนั่น เป็นเรื่องที่คนในบ้านหรือในครัวเรือนทำได้โดยตรง ไม่จำเป็นต้องมีผู้ปฏิบัติหน้าที่ติดต่อกับผีโดยเฉพาะ

นิทานเรื่องผีที่บันทึกไว้ในบรรดานิทานชนเผ่าเหล่านั้น มี ๗ เรื่อง คือเรื่อง ดากะนวย เรื่องรู้จักกินโตเจยเป็นอาหาร เรื่องคนไปล่าเนื้อ เรื่องผีดึงคนนอน และเรื่องผีปอบ ๓ สำนวน

นิทานสี่เรื่องแรกนั้น แม้จะมีตัวละครที่เป็นผี และมีพฤติกรรมหลักอยู่ในเรื่อง แต่ก็ยังเป็นผีที่

ปะปนอยู่ในโลกของคน ดังที่กล่าวแล้ว ถึงแม้คนจะกลัวผีเหล่านี้ แต่ผีก็มาในสภาพที่คนไม่กลัว หรือไม่รู้ว่าเป็นผี ดังเช่นในเรื่องตาคะนวย เป็นนิทานขนาดยาว คล้ายนิทานท้องถิ่น แต่ตัวตาคะนวยนั้น รูปร่างเป็นคนแต่ที่จริงเป็นผีที่จับคนไปกินซึ่งคนก็จะหลบเลี่ยงได้เพราะรู้ว่าทางไปบ้านผีตาคะนวยนั้นเป็นทางที่รกเรือ แต่เมื่อตาคะนวยได้ยินคนพูดดังนั้น ก็เลยทำทางเข้าบ้านตนให้สะอาดเกลี้ยงเกลา เอื้อยน้องสองคนจึงพลัดเข้าไปบ้านผีตาคะนวย แต่ในที่สุดก็สามารถหาอุบายกำจัดผีตาคะนวยได้ ตอนท้ายเรื่องกล่าวว่า ผีตาคะนวยตกจากนอกชานลงบนดินคอหักตาย

เรื่องรู้จักกินโต (ตัว) เจยเป็นอาหาร เล่าถึงผีต่อแลมที่มาลักธิดาของชาวบ้าน แต่ถูกจับได้ เลยสัญญาว่าถ้าปล่อยไปก็จะช่วยชาวบ้านทุกอย่าง ต่อมาเมื่อชาวบ้านไปหาผีต่อแลมก็เอาโตเจยให้คนละหลายๆ เอามาทำอาหารกินกันอร่อยดี ร้อย จากนั้นมาจึงรู้จักที่จะจับตัวเจยกิน

เรื่องคนไปล่าเนื้อนั้น เล่าเป็นเรื่องคล้ายนิทานท้องถิ่น แต่ตัวหญิงสาวที่ชอบตายของ ตัวละครสำคัญของเรื่องนั้นเป็นผู้หญิง ตกลงจะแต่งงานกัน แต่ตายเองถูกพ่อแม่ตัวเองฟันตายเพราะนึกว่าเป็นขโมยเนื่องจากข้าวของที่ผีให้มาเป็นของดีที่ไม่เคยมีไม่เคยเห็น เมื่อตายเองตายแล้วและเอาไปฝังที่ป่าช้า ผีหญิงสาวตามไปที่เรือนไม่พบ จึงช่วยน้องสาวสุดท้องของตายเองให้มีข้าวเต็มเล้าข้าว แล้วผีก็ตามตายเองไปที่ป่าช้าและเข้าไปอยู่ที่ในป่าช้ากับตายเองที่ฝังไว้นั้น

จะเห็นได้ว่า เรื่องทั้งสามนี้ ผีที่กล่าวถึงเป็นทั้งผีที่คน ไม่ได้มีลักษณะน่าเกลียดน่ากลัว หรือมีความดุร้ายมากมาย หากจะวิเคราะห์ในแง่ของสัญลักษณ์ ผีในเรื่องทั้งสามนี้อาจเป็นคนกลุ่มหนึ่งที่มีลักษณะและพฤติกรรมต่างไปจากคนในชุมชน จึงถูกกำหนดว่าเป็นผี ทำนองเดียวกับที่มีผู้อธิบายว่า ผีปอบหรือผีเกาะ ก็คือ การกำหนดให้คนกลุ่มหนึ่งมีสถานะต่างไปจากคนในชุมชน เพราะมีความขัดแย้งหรือมีเหตุที่ทำให้คนในชุมชนไม่พึงพอใจ หรือไม่ยอมรับผิดชอบคนกลุ่มนั้นในฐานะสมาชิกของชุมชน ส่วนนิทานเรื่องผีปอบทั้ง ๓ ส่วนนั้น เห็นได้ว่าเป็นเรื่องของความเชื่อที่รับมาจากลากลุ่มโดยตรง เพราะเมื่อเปรียบเทียบความคิดเรื่องผีปอบกับข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีของชนเผ่าแล้ว ไม่ปรากฏว่า จะมีโครงสร้างของความเชื่อในแง่ใดที่จะมีผีปอบอยู่ในระบบความเชื่อเรื่องผี ฉะนั้น เรื่องผีปอบจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันกับการใช้เวทมนตร์และอำนาจของสิ่งลึกลับบางอย่าง เช่น วานโพง ที่จะทำให้เกิดอันตรายแก่ผู้ที่ครอบครอง ถ้าใช้ไม่ถูกวิธี หรือไม่มีอำนาจพอจะควบคุมสิ่งที่ตนเป็นเจ้าของได้ ดังที่เรื่องกล่าวว่า เจ้าของวัตถุที่มีอำนาจเหล่านั้น อาจจะกลายเป็นผีปอบไปเองเพราะควบคุมไม่ได้

ส่วนเรื่องที่เล่าถึงผีปอบที่เป็นคนธรรมดา แต่ไปเข้ากินอวัยวะภายในของคนอื่นนั้น เห็นได้ว่าเป็นเรื่องที่แทรกเข้าไปในระบบความเชื่อของชนเผ่า และไม่มีส่วนเกี่ยวพันกับองค์ประกอบอื่นๆ

๕๐ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

ในระบบความเชื่อนั้นเลย นิทานประเภทนี้จึงเป็นนิทานที่รับเรื่องมาโดยตรง มากกว่าจะเป็นเรื่องที่สะท้อนออกมาจากวิถีชีวิตของชนเผ่าเอง

นิทานของชนเผ่าดังที่ได้กล่าวมานี้ จึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต สะท้อนให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อที่เป็นแรงผลักดันและควบคุมพฤติกรรมต่างๆ ของชุมชน สะท้อนรายละเอียดของวิถีชีวิต และบุคลิกลักษณะของเผ่า ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและระหว่างชุมชนด้วย

บทที่ ๓

ขับลำทำเพลง

ในการรวบรวมและศึกษาข้อมูลทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมของชนเผ่าในแขวงเซกอง เครื่องดนตรีและการขับลำทำเพลงเป็นกลุ่มข้อมูลที่จะปรากฏแทรกอยู่ตลอดเวลาในการกล่าวถึงข้อมูลหัวข้ออื่นๆ ดังเช่น ในเรื่องของประเพณีพิธีกรรม ชนเผ่าจะมีข้อกำหนดชัดเจนว่า เครื่องดนตรีอะไรบ้างที่จะต้องใช้ในการประกอบพิธีกรรมหรือการแข่งฮืด และใช้เครื่องดนตรีแตกต่างกันอย่างไรในระหว่างการแข่งฮืดบ้านกับฮืดเรือน เมื่ออธิบายถึงเรื่องครอบครัวและการแต่งงาน เครื่องดนตรีจะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของทรัพย์สินมีค่าที่ใช้เป็นสินสอดได้ และไม่ว่าจะเป็นในโอกาสของการแข่งฮืดบ้าน ซึ่งหมายถึงพิธีกรรมความเชื่อที่สำคัญที่สุดของคนทั้งบ้านร่วมกัน หรือในการรื่นเริงระหว่างญาติพี่น้องหรือคนในครัวเรือน การกล่าวถึงดนตรี เพลงขับ และการละเล่นรื่นเริงต่างๆ ก็แทรกเข้ามา ลักษณะเหล่านี้แสดงว่าดนตรีและเพลงของชนเผ่ามีส่วนสำคัญอยู่ในชีวิตของชุมชน ทั้งในกระบวนการที่เคร่งครัดเอาจริงเอจัง อย่างการแข่งฮืด และการรื่นเริงเบิกบานที่ทุกคนสามารถเข้าร่วมได้โดยไม่จำกัดเพศวัยและสถานะทางสังคม

อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงกระบวนการเก็บข้อมูลทางด้านดนตรีและเพลงของชนเผ่าจริงๆ นั้นพบว่า การเก็บข้อมูลเป็นไปอย่างยากลำบาก เนื่องจากดนตรีและเพลงไม่สามารถจะบอกเล่า อธิบาย หรือบันทึกเป็นถ้อยคำได้โดยสมบูรณ์ และแม้จะได้ใช้อุปกรณ์ต่างๆ ช่วยในการเก็บและบันทึก เช่น เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพนิ่ง และกล้องบันทึกภาพวิดีโอ แต่เครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์เหล่านี้ก็ยังไม่สามารถบันทึกและถ่ายทอดศิลปะในแขนงนี้ได้อย่างสมบูรณ์

อุปสรรคสำคัญที่สุด คือ เพลงขับลำของชนเผ่านั้น มีลักษณะร่วมกันอยู่ที่เป็นการสืบทอดทางมุขปาฐะอย่างแท้จริงจึงไม่มีการบันทึกหรือท่องจำถ้อยคำที่ใช้ขับแต่ต้องอาศัยความสามารถของผู้ที่จะขับคิดถ้อยคำขึ้นมาเองเป็นส่วนใหญ่ เนื้อความหรือถ้อยคำที่เคยมีผู้ขับและเป็นที่ติดใจพอใจของผู้ฟังอาจจะมีคนจดจำไว้ได้บ้าง แต่การที่จะหาตัวคนขับเพลงที่ชำนาญและสามารถขับให้ฟังได้ หรือแม้แต่หาคนที่เคยจดจำได้และถ่ายทอดให้ฟังได้นั้น เป็นเรื่องที่ยากลำบากมาก การรอโอกาสเพื่อที่จะได้ร่วมอยู่ในสถานการณ์จริง เช่น ในพิธีแข่งฮืดบ้านหรือฮืดเรือนของชนเผ่า ก็ต้องอาศัยเวลาที่พอเหมาะพอดีจึงจะบันทึกข้อมูลนั้นได้

ด้วยปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ทำให้การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับดนตรีและเพลงขับของชนเผ่าทั้ง

๑๓ เฝ้า ทำได้เพียงในลักษณะบันทึกคำบอกเล่าเกี่ยวกับเครื่องดนตรีชนิดต่างๆ ของแต่ละเฝ้า โอกาสหรือข้อกำหนดในการบรรเลงเครื่องดนตรีนั้นๆ และบันทึกชนิดของการขับลำและโอกาสในการขับลำทำนองแต่ละอย่าง ซึ่งก็มีข้อกำหนดเช่นเดียวกับเครื่องดนตรี

เพลงและเครื่องดนตรี

โดยทั่วไป ชนเฝ้าทั้ง ๑๓ เฝ้า จะมีเครื่องดนตรีที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันเป็นประเภทใหญ่ๆ เช่น เครื่องดนตรีประเภทให้จังหวะ ได้แก่ ข้องทองเหลือง และกลอง ขนาดต่างๆ กัน เครื่องดนตรีประเภทเป่า ได้แก่ ปี่ ขลุ่ย ซอปาก กระบี่ แคน เครื่องดนตรีที่มีสายดีด เช่น กระหยับปี (กระจับปี) พิณน้ำเต้า และเครื่องสี ได้แก่ซอลักษณะต่างๆ นอกจากนี้ยังมีเครื่องดนตรีที่เป็นของท้องถิ่นหรือเป็นของเฝ้าบางเฝ้าโดยเฉพาะ เช่น จูจี๊ะ หรือ จูเตี้ยะ ที่ทำด้วยไม้ไผ่ลำเล็ก ตัดเป็นท่อน ๕ หรือ ๗ ท่อน และใช้ไม้ไผ่อีก ๒ ท่อนเป็นไม้ตี บางเฝ้าจะมีเครื่องดนตรีลักษณะคล้ายระนาด หรือโปงลางของภาคอีสานของไทย

เครื่องดนตรีและเพลงขับทำนองต่างๆ อาจจะแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ได้ ๒ กลุ่มคือ ดนตรีและเพลงที่ใช้เฉพาะในการประกอบพิธีกรรมซึ่งชนเฝ้าจะถือเคร่งครัดมาก จะไม่มีการนำเครื่องดนตรีพิธีกรรมไปเล่นในโอกาสอื่น หรือซ้อมเล่นเป็นอันขาด เพราะจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมคือเรื่องผี ถือว่าการเล่นเครื่องดนตรีพิธีกรรมในโอกาสที่ไม่ใช่การแข่งฮีดจริง จะทำให้ผีเข้าใจผิด และอาจโกรธขึ้นทำอันตรายคนในบ้านได้ เครื่องดนตรีบางชนิดจะไม่เก็บรักษาไว้ในเรือน แต่จะเก็บไว้ที่กว้านบ้าน ซึ่งเป็นส่วนกลางของบ้าน และโดยปกติเครื่องดนตรีประเภทนี้ เช่น ก้องลา (ฆ้องทองเหลือง) ปะเนาะปะฮาด จะมีราคาแพงมาก ทำเองในบ้านไม่ได้ ต้องไปเสาะแสวงซื้อหา จึงถือเป็นสมบัติที่มีค่า เป็นเครื่องเซตหน้าซูดตาของบ้านด้วย หรืออาจจะถือเป็นสินสอด เช่น ทางฝ่ายชายซึ่งจะต้องหาควายไปเป็นสินสอดหลักให้แก่พ่อแม่ของฝ่ายหญิง อาจจะใช้ปะเนาะ ปะฮาด เป็นส่วนหนึ่งของสินสอดที่ดีค่าตามราคาควายได้ด้วย ในขณะที่ฝ่ายหญิงมักจะใช้เครื่องนุ่งห่ม ผ้าทอ หรือเครื่องประดับตลอดจนเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ เป็นสินสอดหรือของที่พ่อแม่ผู้หญิงมอบให้แก่ฝ่ายชาย หรือแลกเปลี่ยนกันระหว่างครัวเรือนทั้งสองฝ่าย

เครื่องดนตรีอีกประเภทหนึ่งจะใช้เล่นในงานรื่นเริงบันเทิงต่างๆ หรืออาจเล่นลำพังตัว เป็นเครื่องบันเทิงใจก็ได้ เช่น เมื่อเวลาเดินทาง ผู้ชายชนเฝ้าอาจมีขลุ่ยหรือปี่ติดตัวไปเป่าเล่นแก้เหงา หรือเมื่อออกไปค้างคืนในไรในช่วงฤดูเพาะปลูกหรือเก็บเกี่ยว ก็อาจมีเครื่องดนตรีเล็กประเภทนี้ติดมือ

ไปด้วย ผู้ชายบางเผ่าจะใช้ขลุ่ยหรือปี่เป็นสัญญาณนัดหมายเรียกสาวจากเรือนให้ลงมาพูดคุยเล่นกันได้ ในยามค่ำคืน โดยที่พ่อแม่ของสาวจะไม่ห้ามหวงเพราะเป็นประเพณีของเผ่า บางเผ่ามีการทำเครื่องดนตรีคล้ายๆ โปงลาง ทั้งไว้ตามที่พักกลางทางไปไร่ เมื่อเวลาไปไร่ก็จะแวะพัก และตีเล่น กล่าวกันว่า นอกจากช่วยให้ได้พักผ่อนแล้ว ยังเป็นการ “อบอุ่น” ไร่นาและทำให้คนที่อยู่ที่ไร่รู้ว่ากำลังจะมีคนมา จะได้มีความอบอุ่นใจด้วย

ในส่วนของเพลงขับทำนองต่างๆ ของชนเผ่า มักจะแบ่งเป็นกลุ่มเพลงที่ขับคนเดียว หรือขับพร้อมๆ กันหลายคน หรือมีฉะนั้นก็แบ่งตามเพศของผู้ขับ ทำนองขับบางอย่างกล่าวกันว่า ต้องใช้เสียงผู้ชายขับ เพราะผู้หญิงมีกำลังเสียงไม่พอ เพลงบางทำนองก็เป็นเพลงที่ผู้หญิงใช้ร้องเล่นลำพัง หรือร้องกันในกลุ่มเพื่อนผู้หญิง เวลาไปทำงานเล็กๆ น้อยๆ เช่น หาผักหาฟัน นอกจากนี้ยังมีเพลงโต้ตอบ ทำนองเดียวกับเพลงปฏิพากย์ของไทยด้วย แต่เพลงปฏิพากย์นี้มีอยู่น้อย เพราะการที่จะหาคนมีความสามารถโต้ตอบกันได้ระหว่างหญิงชายนั้น คงจะยิ่งยากกว่าการขับคนเดียวหรือผลัดกันขับสองสามคน

เพลงอีกประเภทหนึ่งที่จะกล่าวถึงในที่นี้ด้วย คือ เพลงเด็ก ทั้งที่เป็นเพลงกล่อมเด็ก เพลงร้องเล่นและเพลงประกอบการละเล่น ซึ่งข้อมูลที่รวบรวมมาได้ก็มีเพียงจำนวนน้อย แต่ก็มีความสำคัญที่ควรบันทึกไว้ เพราะนับวันข้อมูลมุขปาฐะเหล่านี้ก็จะลดน้อยลงและเปลี่ยนแปลงไป

เพลงกับพิธีกรรมและความเชื่อ

การบรรเลงเครื่องดนตรีประกอบพิธีกรรม คือการแบ่งฮีดต่างๆ นั้นเป็นที่หมายรู้กันชัดเจนในชนเผ่าว่า เครื่องดนตรีชนิดใดใช้บรรเลงในการแบ่งฮีดประเภทใด มีข้อกำหนดรายละเอียดซึ่งเกี่ยวเนื่องกับความเชื่ออย่างไรบ้าง โดยทั่วๆ ไป ชนิดของเครื่องดนตรีและข้อกำหนดเกี่ยวกับการเล่น และการทำหรือเก็บเครื่องดนตรีสำหรับพิธีกรรมจะคล้ายคลึงกันทุกเผ่า เพราะชนเผ่าเหล่านี้มีระบบความเชื่อแบบเดียวกัน คือ นับถือผี และมีรูปแบบประเพณีพิธีกรรมสำคัญๆ คล้ายคลึงกัน ยกเว้นเผ่าส่วยและละเวน ซึ่งรับอิทธิพลพุทธศาสนาเป็นระบบความเชื่อหลัก และมีระบบความเชื่อดั้งเดิมคือผีเป็นระบบรอง พิธีกรรมของส่วยและละเวนจึงไม่เน้นข้อกำหนดเรื่องเครื่องดนตรี

ประเพณีพิธีกรรมที่ชนเผ่ายึดถือปฏิบัติตามระบบความเชื่อดั้งเดิมนั้นแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ๒ ประเภทคือ ฮีดบ้าน และ ฮีดเรือน

ฮีดบ้าน หมายถึง การแบ่งฮีดหรือการประกอบพิธีกรรมที่เป็นของชุมชนร่วมกันมีเป้าหมายเพื่อผลร่วมกันของคนทั้งหมด และต้องอาศัยความร่วมมือเพียรสามัคคีของคนทั้งชุมชนในการเตรียม

๕๔ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

และดำเนินการ แม้ผู้ที่เป็นหัวหน้าหรือผู้ประกอบพิธีกรรมอาจจะเป็นคนที่ต้องกำหนดคุณสมบัติหรือสถานภาพ เช่น เป็นคนเผ่าคนแก่ เป็นผู้อาวุโส เป็นตัวแทนครัวเรือน แต่ก็ถือว่าทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในพิธีกรรมนั้น และในการทำพิธีกรรมก็มักจะมีสัญลักษณ์ของการมีส่วนร่วมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น ทุกครัวเรือนต้องส่งตัวแทน หรือที่เรียกว่า ผู้ต่างหน้า มาร่วมในขั้นตอนสำคัญของพิธี หรือในการแบ่งฮีดฆ่าควาย ตัวแทนของครัวเรือนจะต้องมีส่วนร่วมในขั้นตอนบางขั้น เช่น การเ็นผี (เชิญผี) ที่กว้านบ้านในตอนค่ำและตอนเช้า ก่อนการฆ่าควาย บางเผ่าจะกำหนดให้ตัวแทนครัวเรือนร่วมจับด้ามอาวุธที่ใช้ในการฆ่าควาย หรือร่วมในการรับแขกจากบ้านอื่นที่เชิญมาในพิธีกรรมของบ้าน

การแบ่งฮีดบ้านมักจะเป็นพิธีกรรมที่กำหนดระยะเวลาในรอบ ๑ ปี หรือนานกว่านั้น เช่น แบ่งฮีดกินควายประจำปี ประกติจะทำทุกปี แต่ถ้าสภาวะไม่อำนวย ก็อาจงดเว้นในบางปี ปีใดที่พอจะทำได้ ก็มักจะทำทันที พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเกี่ยวกับการเพาะปลูกเป็นส่วนใหญ่ อาจมีทั้งที่เป็นฮีดบ้านและที่ถือเป็นฮีดเรือน เช่น ประเพณีการกินข้าวใหม่ในแต่ละปี ประเพณีสักข้าวไร่ ประเพณีรูดข้าว บางเผ่าจะถือว่าต้องแบ่งฮีดบ้าน แต่บางเผ่าก็ถือเป็นฮีดเรือน คือต่างครัวเรือนต่างทำของตน แต่อย่างไรก็ตาม กำหนดในการประกอบพิธีกรรมมักจะต้องนัดหมายให้พร้อมกันทั้งบ้าน เพราะการเพาะปลูกหรือการทำมาหากินของชนเผ่านั้น ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันทั้งชุมชน เนื่องจากการเพาะปลูกแต่ละปี ไม่ค่อยได้ผลผลิตเพียงพอนัก การกำหนดทำพิธีกรรมร่วมกันหรือพร้อมกัน ช่วยให้เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีส่วนร่วมรับรู้ในทุกข์สุขของคนทั้งชุมชนเสมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน

เนื่องจากสถานที่ในการแบ่งฮีดบ้านมักจะเป็นกว้านบ้าน เครื่องดนตรีสำหรับพิธีกรรมจึงมักจะบรรเลงที่กว้านบ้าน ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของบ้าน ที่ทุกคนในบ้านนั้นมีส่วนช่วยกันสร้างและซ่อมแซมเตรียมสำหรับการทำพิธี แต่ในขณะที่มีขั้นตอนอื่น เช่น การฟ้อนอ้อมควายก่อนจะฆ่าควาย หรือฟ้อนอ้อมกว้านในตอนเช้าที่แขกจากบ้านอื่นเข้ามาในบริเวณเขตบ้าน เครื่องดนตรีอาจจะถูกนำไปบรรเลงในขบวนฟ้อนนี้ด้วย เมื่อเสร็จการฟ้อนก็นำขึ้นม่าว้าน เพื่อใช้บรรเลงเป็นระยะตลอดพิธีกรรม จึงอาจกล่าวได้ว่า ในการแบ่งฮีดบ้าน สัญลักษณ์ของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนจะถูกนำมาใช้ทุกรูปแบบ

ฮีดเรือน คือประเพณีพิธีกรรมที่ทำในส่วนของครัวเรือน อาจเป็นการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เมื่อมีคนเจ็บในเรือนก็จะให้หมอผู้ว่า ผีใดมาทำให้เจ็บป่วย หากเป็นความเจ็บป่วยไม่มากนักก็อาจฆ่าไก่ฆ่าหมูเลี้ยงผี ซึ่งจะถือว่าเป็นฮีดเรือนที่ทำได้ตามความเห็นชอบและความเหมาะสมของครัวเรือนนั้น

เพราะเป้าหมายหรือผลของพิธีกรรมจะอยู่ที่ครัวเรือนหรือคนในครัวเรือนโดยตรง

แต่ถ้าเป็นการฆ่าควาย หรือแบ่งฮีดควาย ก็จะเป็นพิธีสำคัญ แม้จะเป็นฮีดเรือน ก็จะต้องทำขั้นตอนสำคัญๆ เช่นเดียวกับการแบ่งฮีดบ้าน และมักจะให้มีการใช้เครื่องดนตรีสำคัญ เช่น ก้องลา ปะเนาะ ปะฮัด กะบั้งเป่า และหมากตึง (กระดิ่งพวง) ประกอบในการทำพิธีเช่นเดียวกับการแบ่งฮีดบ้าน ส่วนมากครัวเรือนจะไม่ค่อยมีเครื่องดนตรีพิธีกรรมนี้ โดยเฉพาะก้องลา ก็อาจจะขอยืมจากเครื่องดนตรีส่วนของบ้านไปใช้ได้ หรือบางทีการแบ่งฮีดเรือนฆ่าควาย ก็จะสมทบทำพร้อมกับการแบ่งฮีดบ้าน แต่จะไปผูกควายฆ่าควายที่หน้าเรือนของตน ไม่มาทำที่กวันบ้าน

ฮีดเรือนอีกประเภทหนึ่ง คือ พิธีกรรมที่ทำตามขั้นตอนของชีวิต หรือในช่วงที่เรียกว่าเป็นวิกฤตของชีวิต เช่น การแต่งงาน การฝังศพ พิธีกรรมประเภทนี้ถือเป็นฮีดของครัวเรือน แต่ในการฝังศพ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความตายนั้น มักจะถือว่าเป็นพิธีที่ทั้งบ้านมีส่วนร่วมด้วย โดยเฉพาะหากเป็นการตายผิดธรรมชาติ หรือตายโหง จะต้องแบ่งฮีดร่วมกันทั้งบ้าน เพื่อปิดเป่าภัยที่อาจเกิดขึ้นจากผีร้าย เช่นเดียวกับกรณีชะล่าที่ถือเป็นชะล่าสำคัญ เช่น ผู้หญิงในบ้านท้องโดยไม่ได้แต่งงาน หรือท้องไม่มีพ่อ ทั้งสองกรณีนี้จะต้องทำพิธีสลากบ้าน (หรือบาตบ้าน) เพราะถือว่า ผลร้ายของชะล่าจะตกอยู่แก่คนทั้งบ้าน ไม่ใช่เฉพาะผู้ทำผิดหรือครัวเรือนของผู้ทำผิด แต่ความรับผิดชอบในการเตรียมและการทำพิธีจะอยู่ที่ครัวเรือนของผู้มีความผิด

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ฮีดบ้านและฮีดเรือน ถือเอาจากเป้าหมายและผลที่จะเกิดขึ้น หากเป้าหมายและผลของการทำพิธีกรรมนั้นจะเกิดขึ้นแก่คนทั้งชุมชน ก็ถือว่าเป็นฮีดบ้าน ทุกคนต้องมีส่วนร่วม แต่ถ้าเป็นเป้าหมายและผลที่เกิดขึ้นแก่คนในครัวเรือนก็เป็นฮีดเรือน

การที่ต้องอธิบายลักษณะของฮีดบ้านและฮีดเรือนให้ชัดเจนก็เพราะระดับความสำคัญของฮีดจะเป็นข้อกำหนดองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรม แต่ในแนวปฏิบัติของพิธีกรรมจริงๆ นั้น บางครั้งก็อาจจะไม่เคร่งครัดนัก หรือเกิดการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตในปัจจุบัน ดังเช่น เฝ้าฮารัก ซึ่งรับความเชื่อพุทธศาสนามาเป็นแกนหลัก โดยเฉพาะบ้านฮารักที่อยู่ในเขตเมืองหรือใกล้กลุ่มลาวลุ่ม จะลดความสำคัญของฮีดบ้านลง เนื่องจากสิ้นเปลืองในทางเศรษฐกิจ และบางครั้งลักษณะการประกอบอาชีพทำมาหากินในปัจจุบันก็ไม่เอื้อให้แบ่งฮีดบ้าน ซึ่งเป็นงานใหญ่ที่ต้องใช้เงิน และการร่วมแรงร่วมใจของคนทั้งบ้าน บ้านฮารักบางบ้านจึงถือว่า ไม่มีการแบ่งฮีดบ้าน (แบ่งฮีดกินควาย) แล้ว แต่การแบ่งฮีดกินควายในส่วนของครัวเรือนยังคงทำได้ตามความพอใจของครัวเรือน เช่น เมื่อมีคนเจ็บป่วย หรือหากบ้านใดอยากจะทำกินควายก็อาจจะนัดหมายกันจัดหาควายมาแบ่งฮีดได้ แต่ก็จะไม่

๕๖ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

เคร่งครัดกับแบบแผนพิธีกรรมตามแนวปฏิบัติดั้งเดิมมากนักเพราะถือว่าไม่ใช่การแบ่งฮีดบ้านอย่างแท้จริง ในกรณีเช่นนี้ องค์ประกอบของพิธีกรรมก็อาจปรับเปลี่ยนไปบ้าง เช่น ไม่ต้องผูกควายที่กว๊าน (เพราะไม่มีกว๊านบ้านแล้ว) ไม่ต้องใช้เครื่องดนตรีประกอบพิธีกรรมครบชุดตามข้อกำหนดเดิม หรือไม่ต้องใช้เหล้าให้ แต่เป็นเหล้าซื้อจากร้านก็ได้

ในการแบ่งฮีดบ้านตามแนวปฏิบัติดั้งเดิมนั้น จะมีเครื่องดนตรีที่กำหนดไว้โดยเฉพาะ ซึ่งห้ามเด็ดขาดไม่ให้นำไปเล่นในโอกาสอื่นๆ และมักไม่นิยมเก็บเครื่องดนตรีไว้ในเรือนดังกล่าวข้างต้น เพราะมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผี ที่เป็นเป้าหมายหลักของการแบ่งฮีดบ้าน

เครื่องดนตรีสำหรับพิธีกรรมนั้น ที่ตรงกันในบรรดาชนเผ่าทุกเผ่า ได้แก่

๑. **ก้องลา** มีชื่อเรียกต่างๆ กันในภาษาของเผ่า แต่ใช้คำเรียกที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ก้องลา เป็นเครื่องดนตรีทำด้วยทองเหลือง รูปลักษณะคล้ายฆ้องเดี่ยว มีปมผูกตรงกลาง และใช้ไม้ตี ก้องลามักจะมีเชือกผูกสำหรับแขวนที่ราวไม้ไผ่ เมื่อจะใช้บรรเลงในกว๊าน และอาจปลดเชือกจากราวออกมาถือเมื่อจะต้องใช้ในการฟ้อนอ้อมรอบกว๊าน หรือฟ้อนอ้อมรอบควายในการเชิญผี และหากมีขั้นตอนที่ต้องใช้ก้องลาประกอบพิธีกรรมบางอย่าง เช่น เผ่าเตะเรียงจะต้องมีคนเอาก้องลาไปที่ไร่ข้าว ก่อนเวลาที่จะทำพิธีรดข้าว โดยมีกลุ่มผู้ชายหนุ่มๆ เป็นผู้ถือก้องลาเวียนไปตามไร่ของแต่ละครัวเรือนจนครบแล้วจึงนำมาเก็บไว้ที่กว๊านบ้าน หรือที่บ้านของนายบ้าน หรือบ้านใดบ้านหนึ่งที่กำหนดให้เป็นผู้รักษาสมบัติส่วนกลางของบ้าน

บางเผ่าที่อยู่ห่างไกล เช่น บ้านกะตุนบนภูดอยบางบ้าน จะฝังก้องลาไว้ในดิน เมื่อถึงเวลาใช้จึงจะไปขุดขึ้นมา ลักษณะปฏิบัติเช่นนี้เน้นให้เห็นว่า ก้องลาไม่ใช่เครื่องดนตรีธรรมดา แต่มีความเกี่ยวข้องกับผี ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านกลัวเกรง

เนื่องจากก้องลามีราคาแพง บ้านบางบ้านที่มีขนาดเล็กหรือยากจน ก็อาจไม่มีก้องลาของตน แต่ต้องไปขอยืมจากบ้านอื่น บ้านใดมีฐานะมั่งคั่งมีก้องลาเป็นสมบัติของบ้านมากกว่า ๑ ลูก ก็ถือว่ามียศมีตา ได้รับความยกย่องจากบ้านอื่นๆ ก้องลาจึงกลายเป็นเครื่องแสดงสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมของบ้านไปด้วย

๒. **ปะเนาะ และ ปะฮ้ำด** เครื่องดนตรี ๒ ชนิดนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือเป็นทองเหลืองเช่นเดียวกับก้องลา มีเชือกที่ใช้ผูกแขวนราวแล้วนั่งตีในกว๊าน หรือคล้องแขนสำหรับเดินตีก็ได้ ใช้ไม้ตีหรือใช้ลูกขุนเล็กๆ ลูกมะละกอเล็กๆ ทุ้มผ้าแล้วตีก็ได้ แต่เสียงจะต่างกันไป

ผู้บอกข้อมูลของเผ่าต่างๆ จะบอกลักษณะของปะเนาะและปะฮ้ำดสลับสับกันบ้างเล็กน้อย คือ

ส่วนใหญ่จะบอกว่า ทั้งปะเนาะและปะฮัดมีปมผูกตรงกลางสำหรับตี แต่บางเผ่าเช่น จะต้อง กับบอกว่า ปะเนาะไม่มีปมตรงกลาง แต่ที่บอกตรงกันคือ ปะเนาะนั้นต้องตีด้านหน้า ส่วนปะฮัดตีทางด้านใน ด้านหน้าหมายถึงด้านที่เรียบตลอด ส่วนด้านในคือด้านที่มีขอบสูงประมาณหนึ่งนิ้วหรือนิ้วครึ่ง ถ้าตีผิดด้านจะทำให้เสียงผิดไปไม่เข้ากับทำนองเพลงที่ใช้กันอยู่ โดยปรกติปะเนาะจะมีเสียงแหลมกว่าปะฮัด แต่ถ้าใช้ไม้ที่หุ้มปลาย หรือใช้ขนุนหุ้มผ้าแล้วเสียบปลายไม้ตี ปะเนาะจะมีเสียงทุ้มต่ำกว่าปรกติ

ถ้าเป็นการเล่นเครื่องดนตรีเหล่านี้บนควาน ก็จะถูกเรียงกันไป คนตีอาจมีคนเดียวก็ได้ หรือหลายคนช่วยกันตีก็ได้ ถ้าถือเดินอ้อมควานหรืออ้อมควาย ก็จะถือคนละลูก ใครจะช่วยตีก็ได้ถ้ารู้ ทำนองหรือจังหวะของเพลง ไม่มีข้อกำหนดว่าต้องเป็นคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ หรือต้องมีอายุเท่าไร แต่ผู้หญิงจะไม่ตีก็องลา ปะเนาะ ปะฮัด และไม่เป่ากะบังแปงฮีด เพราะถือว่าพิธีกรรมเหล่านี้ผู้ชายเป็นผู้ประกอบพิธีในส่วนต่างๆ ผู้หญิงเป็นเพียงผู้ร่วมในพิธี หรือจัดเตรียมข้าวของและอาหารสำหรับพิธี แต่จะไม่อยู่ในกลุ่มที่ทำขั้นตอนเฉพาะของพิธีกรรม

๓. กะบังไม้ไผ่ จะเป็นจำนวน ๕ หรือ ๗ ตามแต่ข้อกำหนดของเผ่า กะบังนี้มักจะทำขึ้นใหม่ เพื่อใช้ในพิธีแต่ละครั้ง ต้องใช้ไม้ไผ่ขนาดต่างๆ กัน เพื่อให้ได้ลำขนาดต่างๆ และให้เสียงต่างกัน กะบังจะมีขนาดสั้นยาวต่างกันด้วย เมื่อตัดมาแล้วจะปาดปลายข้างหนึ่งให้เป็นรูปแหลม เพื่อใช้ปากเป่า หรือปาดปลายให้แหลมเข้าหากัน ปากกะบังอีกด้านจะปล่อยให้ตรง แล้วทะลวงลำปล้องตรงข้อ เสียงที่ต่างกันจะเกิดจากขนาดของกะบังและวิธีการทะลวงข้อให้ทะลุ แต่ถ้าคนเป่าไม่เป็นก็จะมีเสียงหรือมีเสียงแต่ไม่เข้ากับทำนองที่รู้จักกันอยู่ ก็จะเป่าร่วมกับคนอื่นไม่ได้ การเป่ากะบังนี้ต้องหัดพอสมควร และต้องใช้แรงลมมาก จึงมีการหยุดพักเป็นระยะ

กะบังที่ใช้ในการแปงฮีดแล้ว อาจจะเก็บไว้ในเรือนก็ได้ ไม่ถือว่าชะล่า ส่วนมากจะเก็บไว้ที่ชายคาเรือน แต่จะไม่นำออกมาเป่าเล่น เพราะถ้าผีได้ยินก็จะมากินควาย เมื่อมาแล้วไม่มีควาย ผีก็จะโกรธ และทำร้ายคนในบ้าน

๔. หมากดิง คือ กระดิ่งพวง ใช้เชย้าให้เสียงดังกราวๆ เวลาเชิญผี หรือเดินอ้อมเรือนเวลาแปงฮีดเรือนก็ได้ ไม่กำหนดว่าใช้เฉพาะฮีดบ้าน คนที่ถือหมากดิงมักเป็นผู้อาวุโสที่เป็นหัวหน้าทำพิธี เวลาเว้าผีหรือเชิญผี หรือเรียกกันว่า เจ้ากกเจ้าเหล่า คือ ผู้อาวุโสของครัวเรือน หมากดิงไม่ต้องใช้แรงมากนัก จึงมักให้ผู้เฒ่าเป็นผู้เชย้าได้เอง แต่ก็องลาและปะเนาะปะฮัดมักให้คนหนุ่มตี เพราะจะต้องใช้แรงพอสมควร ส่วนกะบังก็แล้วแต่คนที่มีความสามารถจะเป่าได้

เครื่องดนตรีพิธีกรรมนี้ บางที่มีอีกชนิดหนึ่ง คือ ก้องตบ ลักษณะเป็นกลองที่ทำจากไม้ทั้งท่อน

๕๘ สุวรรณ เกรียงไกรเพชร

ทะลวงตรงกลางแล้วชิงแผ่นหนังหรือผ้าปิดทั้งสองด้าน เวลาเล่นต้องใช้มือตบลงไปบนหน้ากลองจึงเรียกว่า ก้องตบ แต่ก้องตบนี้ไม่กำหนดว่าต้องใช้เฉพาะพิธีกรรม อาจจะไปใช้บรรเลงให้จังหวะในการเล่นดนตรีเพื่อความบันเทิง เช่น ในช่วงการกินเลี้ยงม่วนขึ้นในการแข่งฮิดก็ได้ หรือบรรเลงเล่นในโอกาสอื่นๆ ก็ได้

ในการแข่งฮิดกินควายของกะตูปบ้านยิบ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ในระหว่างที่แขกจากบ้านอื่นเข้ามาในเขตบ้านยิบ ตามกระบวนการรับแขกเต็มพิธีการนั้น ทั้งแขกและเจ้าของบ้านจะตั้งขบวนมาเดินอ้อมรอบกว้านบ้าน ดังที่เรียกว่า ฟ้อนรอบกว้าน และเป็นการอ้อมรอบควายไปด้วย เพราะควายผูกหลักอยู่ที่หน้ากว้าน ในระหว่างนั้น บนกว้านจะมีการตีกลองลา ปะเนาะ ปะฮัด ตลอดเวลา และเพื่อให้เกิดเสียงดังกึกก้องยิ่งขึ้น ก็มีการใช้ท่อนไม้ตีถึงน้ำมัน และมีผู้ชายอีก ๕-๖ คน ใช้ท่อนไม้ขนาดข้อมือสูงเสมอไหล่ของคนที่ถือ กระทุ้งจังหวะบนพื้นกว้าน พร้อมกับย่าเท้าไปด้วย ทำให้เกิดเสียงดังมาก และเมื่อการเดินอ้อมรอบกว้านครบรอบ ทุกคนก็จะขึ้นไปบนกว้าน กระทืบเท้าและตบมืออยู่อีกระยะหนึ่ง จึงถือว่าจบขั้นตอน คนที่บรรเลงเครื่องดนตรีทุกชนิดอยู่ก็หยุดพักได้ การขึ้นไปกระทืบเท้าและตบมืออย่างกึกก้องนี้ ทำให้เข้าใจได้ว่า เหตุใดจึงต้องมีการซ่อมกว้านใหม่ก่อนการแข่งฮิดขึ้นทุกครั้ง เพราะถ้ากว้านไม่แข็งแรงพอก็คงจะพังทลายลงมาได้ เพราะคนเป็นจำนวนมากจะขึ้นไปอยู่บนกว้านนั้นในเวลาเดียวกัน

เครื่องดนตรีที่เพิ่มขึ้นมาในกรณีของบ้านยิบนี้ ท้าวคำสุน ซึ่งเคยเป็นรองเจ้าเมืองกะลิมและทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของนายบ้านบ้านยิบ อธิบายว่า จะมีหรือไม่มีก็ได้ และจะใช้อะไรก็ได้ ไม่ต้องเป็นเครื่องดนตรีจริงๆ เพราะต้องการแต่เพียงให้เกิดเสียงคึกคักกึกก้องกว่าปรกติเท่านั้น ผีจะได้พอใจ แสดงว่าเสียงในกระบวนการประกอบพิธีกรรมไม่ได้เป็นเสียงที่ประสงค์จะให้เกิดความไพเราะ แต่ต้องการให้มีความคึกคัก หรือมีเสียงดังไปกว่าเสียงปรกติ นอกจากการใช้เครื่องให้เสียงต่างๆ แล้ว ก็อาจจะมีการโห่ประกอบด้วย การโห่นี้จะทำได้เฉพาะในการแข่งฮิดเท่านั้น แทบทุกเผ่าจะบอกว่า ในเวลาปรกติธรรมดาจะโห่ไม่ได้ ถือว่าชะล่า

เครื่องดนตรีสำหรับพิธีกรรมนี้ส่วนใหญ่จะระบุตรงกันทุกเผ่า มีข้อแตกต่างอยู่บ้างก็ตรงรายละเอียดของลักษณะซึ่งอาจเกิดจากผู้ออกข้อมูลแต่ละเผ่าหรือแต่ละคน และความแตกต่างอีกประการหนึ่งคือ ข้อยกเว้นในการเล่นเครื่องดนตรีพิธีกรรม เช่น ชนเผ่าส่วนมากจะบอกว่า ไม่ให้เล่นนอกโอกาสการแข่งฮิดบ้านอย่างเด็ดขาด และมักไม่เรียกว่า ชะล่า แต่จะเป็นการทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับผีโดยตรง แต่ท้าวฮั่นวิไล เผ่าจะต้องบอกว่า เครื่องดนตรีนี้ปรกติจะไม่นำมาเล่น แต่จะเก็บไว้ที่เรือนก็ได้ และเจ้าของจะนำมาซ่อมเล่นหรือฝึกฝนมือบ้างก็ได้ แต่ที่แน่นอนคือไม่ให้เด็กๆ เอามาเล่น และตามปรกติ

ผู้หญิงก็จะไม่เล่นไม่แตะต้อง แต่ก็ถือว่าขะลำ

ที่บ้านละวีน้ำพัน เมื่อจะจำลองพิธีแข่งฮึดควายให้ดูเพื่อบันทึกข้อมูลและบันทึกภาพ นายบ้านละวีน้ำพันไม่กล้าตัดสินใจ เพราะเกรงจะผิดข้อกำหนดและต้องรับผิดชอบหากมีเรื่องร้ายเกิดขึ้น แต่ผู้เฒ่าผู้แก่ของบ้านแนะนำว่า ให้จัดทำพิธีจำลองได้ แต่ต้องข้ามฟากน้ำไปอีกด้านหนึ่งของบ้าน เพื่อไม่ให้ผีตามเสียงมาที่บ้าน ในการบรรเลงดนตรีนั้น ใช้เครื่องดนตรีจริงของบ้านน้ำพัน คือ ก้องลา ปะเนาะ และปะฮ้ำด อย่างละ ๑ ลูก ส่วนกะบังทำขึ้นใหม่ ๑ ชุด ๕ อัน และมีคนที่เป็นหัวหน้าทำพิธี (ไม่ใช่ผู้อาวุโสตัวจริงของบ้าน) ถือจ้าว (มิดยาว) และเชนทำด้วยหนังสัตว์ และมีอีกคนหนึ่งถือหมากตึงเดินอ้อมรอบหลักควาย (จำลอง) ตามหลังคนถือจ้าว ตามด้วยคนตีก้องลา ปะเนาะ ปะฮ้ำด ส่วนคนที่เป่ากะบัง ๕ คน จะมีผ้าทอสีดำผืนใหญ่ ๑ ผืน มีฝ้ายขาวผูกทั้งชายเป็นระยะ ผ้านี้ใช้คลุมรอบตัวคนทั้ง ๕ คนเป็นวงเดียวกัน เมื่อเริ่มบรรเลง คือเป่ากะบัง ทั้ง ๕ คนนี้จะเป่ากะบังพร้อมกับหมุนไปทั้งวงอย่างช้าๆ แต่ไม่ได้อ้อมรอบหลักควาย เมื่ออ้อมรอบหลักควายครบ ๓ รอบก็ถือว่าหมดพิธี ถ้าเป็นพิธีจริงก็จะลงมือฆ่าควายได้ ระหว่างฆ่าควายจะตีก้องลา หรือปะเนาะ ปะฮ้ำดไปด้วยก็ได้ ไม่ตีก็ได้

ดังได้กล่าวแล้วว่า ก้องลาเป็นเครื่องดนตรีสำคัญที่สุดสำหรับแต่ละบ้าน และมีราคาแพง จึงมักมีเพียงหนึ่งหรืออย่างมาก ๒ ลูกในแต่ละบ้าน นอกจากบ้านที่มั่งคั่งร่ำรวยจึงจะมีได้จำนวนมากกว่านี้ แต่ปะเนาะและปะฮ้ำด แม้จะมีราคาสูงเช่นกันแต่ก็ยังย่อมเยากว่าก้องลา และมักใช้เป็นส่วนหนึ่งของสินสอด ในแต่ละบ้านจึงอาจมีปะเนาะปะฮ้ำดหลายชุด และเก็บไว้เป็นสมบัติของเรือนแต่ละเรือน เมื่อฝ่ายชายเอาปะเนาะปะฮ้ำดมามอบให้พ่อแม่ฝ่ายหญิง พ่อแม่ก็มักจะเก็บไว้ในเรือนของตน และนำออกมาใช้ในการแข่งฮึดเรือน หรือถ้าลูกชายของครัวเรือนแต่งงาน ก็จะเอามาใช้เป็นค่าสินสอดของลูกชายก็ได้ แต่โดยทั่วไปจะไม่ทำกัน เพราะหากเกิดกรณีหย่าร้างอาจจะต้องพิจารณาว่ามีการคืนสินสอดหรือไม่ ถ้าฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายขอย่าหรือมีความผิด ฉะนั้นถ้าพ่อแม่เอาปะเนาะปะฮ้ำดที่เป็นสินสอดให้ครัวเรือนอื่นไปก็อาจเกิดปัญหาต้องซื้อหามาชดเชยได้

นอกจากเพลงที่บรรเลงด้วยเครื่องดนตรีที่กล่าวแล้วไม่มีข้อมูลว่าจะมีการขับลำที่เป็นลักษณะของเพลงในการทำพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นการแข่งฮึดบ้านหรือฮึดเรือน โอกาสของการขับลำเป็นเพลงทำนองและเนื้อร้องต่างๆ นั้นจะอยู่ในระหว่างการเลี้ยงรื่นเริง การกินเหล้ากินอาหารเลี้ยง จึงไม่ถือว่าเป็นองค์ประกอบของพิธีกรรม แต่อย่างไรก็ตาม ในบางเผ่าจะมีข้อนิยมน่าสนใจว่าเพลงทำนองใดจะขับลำในงานประเภทไหน

เพลงและเครื่องดนตรีพิธีกรรมจึงมีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจและมีความหมายสำคัญในชีวิต

ของชนเผ่า ทุกคนจะต้องเรียนรู้ข้อกำหนดของเผ่าในเรื่องดังกล่าว เพราะพิธีกรรมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตโดยตรง เช่นเดียวกับการทำมาหากิน และยังผูกพันอยู่กับชุมชนโดยรวม นอกเหนือไปจากความเกี่ยวพันกับชีวิตของแต่ละคนในชุมชน

เพลงกับความบันเทิง

ในการเล่นดนตรีและขับลำเพื่อความบันเทิง ชนเผ่าจะมีเครื่องดนตรีที่เหมือนกันและต่างกันไปบ้าง เพราะเครื่องดนตรีประเภทนี้ส่วนมากจะทำได้เองเพื่อใช้เล่นเป็นส่วนตัว เช่น ขลุ่ย ขอปาก หรือมีคนในบ้านที่มีความรู้ความชำนาญในการทำเครื่องดนตรีบางอย่างที่ซับซ้อนขึ้น จะเป็นผู้ทำหรือแลกเปลี่ยนกับของอื่นที่ต้องการ บางอย่างก็อาจต้องหาซื้อจากที่อื่นที่เป็นแหล่งผลิตโดยตรง เช่น พิณน้ำเต้า แคน กลอง เครื่องดนตรีบางอย่างทำขึ้นเพื่อใช้เล่นลำลอง เช่น จู๊จ๊ะ หรือจู๊เตี้ยะ ที่นิยมเล่นกันในเผ่าละวี่และเผ่าอื่นๆ ก็มีเล่นกันบ้าง เมื่อเลิกเล่นแล้วก็อาจเก็บไว้ก็ได้หรือทิ้งไปเลยก็ได้ เพราะทำได้ง่าย วัสดุที่มีทั่วไปคือ ไม้ไผ่ลำเล็กๆ

ในด้านเพลงขับลำ ดังที่กล่าวแล้วว่า เพลงขับลำเกือบทั้งหมดเป็นเพลงที่ใช้สำหรับงานบันเทิง ไม่มีเพลงขับสำหรับพิธีกรรมโดยเฉพาะ การขับลำจึงไม่มีรูปแบบที่เคร่งครัดหรือข้อกำหนดข้อห้าม เพียงแต่ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ขับลำ อีกทั้งไม่มีการสอนหรือถ่ายทอดที่เป็นระบบ แต่คนที่สนใจก็จะเรียนรู้จากประสบการณ์การฟัง และจดจำไว้ฝึกหัดเอง หรือขอให้คนที่ชำนาญช่วยแนะนำบ้าง

ลักษณะดังกล่าวทำให้เพลงขับท่วงทำนองต่างๆ ของชนเผ่าแต่ละเผ่าแตกต่างกันไป และมีความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามกาลเวลา ตลอดจนเกิดการรับอิทธิพลระหว่างกลุ่ม เช่น เพลงขับลำของเผ่าเงะจะแพร่หลายมากในกลุ่มชนที่อยู่แถบเมืองกะล๋ิม จนทำให้ชนเผ่าแถบนี้ เช่น กะตู เรียกการขับลำของตนว่า ขับเงะ หรือการใช้ภาษาลาวลุ่มในการขับลำ ทำให้ถ้อยคำหรือลักษณะดั้งเดิม บางอย่างของเพลงขับของเผ่าเปลี่ยนแปลงหรือสูญหายไป

ในส่วนของการบรรเลงเพื่อความบันเทิงนั้น เครื่องดนตรีที่เล่นกันอยู่ทั่วไป ได้แก่

ขลุ่ยไม้ไผ่

ปี่

ระนาด

กะจับปี่

ขอ

ลักษณะและขนาดต่างๆ กัน มีลิ้นสำหรับบังคับให้เกิดระดับเสียง

มีระนาด ๕ ลูก และระนาด ๗ ลูก ทำจากไม้ไผ่ และไม้แก่น

ใช้ชื่อเรียกเป็นภาษาลาวลุ่ม เพราะเป็นเครื่องดนตรีที่รับมาจากลาว

เป็นเครื่องดีด มีสายทำด้วยเอ็น อาจมี ๒ หรือ ๓ สายก็ได้

- ชอนนี้อาจจะทำเอง หรือซื้อมา
- ชอปาก มักเป็นไม้เล็ก ดัดให้โค้ง มีเชือกขึง ไขว้วางที่ริมฝีปากแล้วเป่าลม ให้เกิดเสียง ส่วนมากไม่เป็นทำนองชัดเจนนัก ผู้ชายหนุ่มและ เด็กๆ ทำเพื่อเล่นกันสนุกๆ ในหมู่เพื่อนฝูง
- แคน เป็นเครื่องดนตรีที่รับมาจากลาวลุ่ม ชนเผ่าบางบ้านที่อยู่ไกล จะไม่รู้จักแคน เพราะไม่ใช่เครื่องดนตรีดั้งเดิมของเผ่า แต่ปัจจุบัน ก่อนข้างแพร่หลายทั่วไป

เนื่องจากชนเผ่าแต่ละเผ่ามีคำที่ใช้เรียกเครื่องดนตรีต่างๆ กันตามภาษาของเผ่า และผู้บอก ข้อมูลก็ไม่สามารถอธิบายได้ชัดเจนว่าเครื่องดนตรีชนิดใดมีลักษณะอย่างไร เล่นอย่างไร จึงควรให้ รายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องดนตรีของเผ่าแต่ละเผ่า ตามที่ผู้บอกข้อมูลบันทึกและอธิบาย ดังนี้ เครื่องดนตรีของตะเรียง ได้แก่

- ดาไล้ย ชลุ่ม ทำจากไม้ปึก (ไม้ไผ่ลำขนาดกลาง) มักใช้เป่าเล่นในเดือน ๑ เดือน ๒ และเดือน ๓ คือช่วงที่ยังไม่มีงานในไร่และสวน
- เครื่องดนตรีของแยฮู ได้แก่

- ก้องเก-ลง ระนาด ทำจากไม้แก่น และใช้ไม้ท่อนหุ้มปลายดี ทำเองได้ไม่ต้อง ไปหาซื้อจากที่อื่น และจะเล่นคนเดียวหรือเล่น ๒-๓ เครื่อง พร้อมกันก็ได้ มีทำนองต่างกันออกไปและมักมีคนร้องเพลง ประกอบไปด้วย
- บินบุย กระโหลกน้ำเต้า ทำจากไม้ปึกประกบกับน้ำเต้าแห้ง ทำเป็นคู่ เวลาเล่น เอาส่วนที่เป็นกะโหลกน้ำเต้ามาเคาะกันให้เป็นเสียง ผู้ชายแยฮู มักใช้บินบุยเล่นเวลาไปเกี้ยวสาว หรือจะเล่นสนุกๆ ตามใจชอบก็ได้ เป็นเครื่องดนตรีที่ทำเล่นกันเอง เด็กๆ ก็ทำได้
- เตลน ชลุ่ม ทำจากไม้ไผ่และทำได้เอง โดยตัดไม้ปึกมาให้ได้ขนาดแล้วเจาะรู ใช้นิ้วปิดเปิดให้ได้เสียงต่างๆ ผู้ชายแยฮูจะทำเตลนไว้เป่าเล่น เวลาเสร็จงานเกี้ยวสาวไร่ หรือเก็บพืชผลจากสวน มักจะเป่าเล่น ลำพังคนเดียว หรือในกลุ่มเพื่อนฝูงก็ได้ ไม่ต้องมีคนร้อง

เครื่องดนตรีของตะวี่ว ได้แก่

- ปรีฮู้ดเตอะ** ปี่ (หรือขลุ่ย) ทำด้วยไม้ไผ่ เป็นเครื่องดนตรีที่ทำเล่นเองได้ ใช้ปล้องไม้ไผ่ขนาดเล็ก ตัดให้เรียบทั้งสองด้าน ปี่ชนิดนี้ไม่มีลิ้น ลักษณะคล้ายขลุ่ย แต่เจาะรูหนึ่งเดียวตรงปลายด้านที่จะเป่าปรีฮู้ดเตอะนี้ จะเล่นเมื่อไรก็ได้ ไม่ต้องมีโอกาพิเศษ ผู้หญิงก็เป่าเล่นได้ เล่นเป็นเพลงโดยไม่ต้องร้องประกอบทำนอง
- อาสัง** ปี่เขาควาย หรือการเป่าเขาสัตว์นั่นเอง ปี่เขาควายนี้นำทำเอง โดยต้องขัดตรงปลายด้านที่จะเป่าให้เรียบ ใช้เป่าเวลาล่าวาง หรือหมู่บ้านได้ หรือในเวลาปีใหม่ ทำกรวนใหม่ ทำประตูโค้ง ปากทางเข้าบ้าน เล่นคนเดียวก็ได้ และไม่ต้องมีคนขับลำประกอบ
- อีรูด** หรือ ดู้ดอีรูด คือ ขลุ่ยไม้ป่อง (ไม้ไผ่ชนิดหนึ่ง) ทำเองได้ ส่วนมากผู้ชายเป็นคนเป่า เพราะต้องใช้แรงลมมากกว่าปรีฮู้ดเตอะ ต้องใช้นิ้วปิดตามรูที่เจาะเพื่อทำให้ระดับเสียงต่างกัน จะเล่นเวลาใดก็ได้ และเล่นคนเดียว ไม่ต้องมีคนร้อง
- อีลลิด** กลองขนาดเล็ก ทำด้วยไม้ป่องลำใหญ่ เวลาเล่นต้องเอามือปิดด้านปลายข้างหนึ่ง และเปลี่ยนมือตีตามจังหวะ อีลลิดนี้ทำเองได้ มักใช้เล่นเวลาในงานบุญตอนรื่นเริง เป็นเครื่องให้จังหวะ ทำให้คึกคัก สนุกสนาน

เครื่องดนตรีของเงะ เงะมีเครื่องดนตรีหลายอย่างที่เล่นเองเพื่อความบันเทิง ได้แก่

- กะจับปี** ทำด้วยไม้แก่น นิยมใช้แก่นขนุน มีสายป่านสำหรับดีด ๓ สาย
- ละนาตใหญ่** เป็นไม้เนื้ออ่อนตัดเป็นท่อนๆ แขนวเรียงกัน ยาวประมาณ ๒ เมตร ลักษณะคล้ายโปงลางของภาคอีสาน ใช้ไม้แก่นอีกท่อนหรืออาจใช้สองท่อนก็ได้ เคาะไล่เสียงเป็นทำนองเพลง คนเล่นละนาตใหญ่ได้มีน้อยคน ท้าวสวนเทียนอธิบายว่า การทำไม่ยาก แต่เล่นยาก
- ขอปาก** เป็นไม้เล็กๆ ตัดให้โค้งแล้วขึงเส้นป่าน เวลาเล่นต้องเอาวางที่ปาก แล้วดีดสายป่านให้เป็นเสียง ประกอบกับลมที่เป่าจากปาก

- ปี่** ทำจากไม้ไผ่ลำเล็ก มักใช้ไม้เหียะ ถ้าเป็นปี่ที่ผู้หญิงเล่น จะใช้ไม้ซอด ซึ่งลำเล็กคล้ายไผ่รวก ปี่นี้ไม่มีลิ้น ลักษณะคล้ายขลุ่ยมากกว่า
- ก้องตบ** คือ กลองที่ทำด้วยไม้แก่น มีหนังวัวปิดปากกลองสองด้าน เวลาเล่นก็ตบให้เป็นจังหวะประกอบการขับ จะเล่นพร้อมกับเครื่องดนตรีอื่นก็ได้
- แคน** คือ แคนอย่างที่เราลุ่มใช้เล่นกันทั่วไป เครื่องดนตรีชนิดนี้จะรับมาจากลาวลุ่มโดยตรง เพราะแต่เดิมไม่มี และไม่มีคำเรียกในภาษาของเผ่าด้วย
- ท้าวสวนเทียนกล่าวว่า เจะบ้านไกลๆ ไม่รู้จักแคนก็มี

เครื่องดนตรีเหล่านี้จะเล่นลำพังหรือประกอบการขับลำก็ได้ และจะขับลำเฉยๆ โดยไม่มีดนตรีเล่นประกอบก็ได้เหมือนกัน ซอปากและปี่นั้นส่วนมากจะเล่นเพื่อความบันเทิงส่วนตัวหรือเล่นกันในกลุ่มเพื่อนและเด็กๆ ก็ได้

เครื่องดนตรีของกะตู่ มักเป็นเครื่องดนตรีขนาดเล็กเฉพาะตัวคนและเล่นเมื่อใดก็ได้ ส่วนมากทำเองได้ในบ้าน และไม่กำหนดโอกาสในการเล่น ได้แก่

- ฮูดแกน** แคนสาว ผู้ชายมักไปเป่าที่เรือนผู้หญิง ผู้หญิงจะเอายาสูบใส่ก๊อก ลงจากเรือน แล้วไปนั่งคุยกันที่ไหนก็ได้
- ปองรอง** ขลุ่ย เวลาไปทางไร่หรือเดินทางไปไหนๆ อาจเอาขลุ่ยไปเป่าเล่นระหว่างทาง หรือเป่าเล่นกันในกลุ่มเพื่อนฝูงเวลาพักงาน
- ดิงต็อง** โป่งกลาง ใช้ไม้ท่อน ๕ ท่อน ผูกกับเสาไม้ ตีไล่เสียงกัน เรียกตัวบนสุดว่า *ตัวน้อย* ถัดมาเป็น *ตัวนาง* *ตัวกลาง* *ตัวผู้* และมี *ตัวแม่* อยู่ล่างสุด ตัวผู้จะยาวที่สุด ดิงต็องนี้มักมีคนไปทำทั้งไว้ระหว่างทางไปไร่เป็นบ่อนพักเหนื่อย เพื่อตีเล่นเป็นการพักผ่อนและถือว่าบ่อนป่าดงไม่ให้เจ็บเหงา หรือเป็นสัญญาณให้คนที่รู้ว่ากำลังจะมาถึง
- ดิล** กะจับปี่ คล้ายซิ่งหรือพิณ แต่มีสองสาย ผู้ชายมักจะเล่นมากกว่าผู้หญิง
- อิมปาม** ปี่ ยาวประมาณ ๔๐ เซนติเมตร ปี่สั้นแต่ใหญ่เรียกว่า *โกรากูซ* ทำจากไม้ไผ่ คล้ายกะบังที่เป่าในพิธีแต่งงาน แต่ทำอันเดียว เป่าเล่นเวลาเดินทางก็ได้
- ปี่อีกชนิดเรียกว่า ปี่ลิ้นทอง คือ มีลิ้นทองเหลือง เป่ายากกว่า และทำให้เกิดเสียงต่างออกไป

๖๕ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

ตวรุ	แคนน้ำเต้า ใช้เป่าเรียกสาวเวลากลางคืน มักเป็นสัญญาณที่รู้จักกันเฉพาะตัว
อินตอจ	ซอปาก เป่าได้เป็นเสียงเหมือนเสียงพูด หนุ่มใช้เป่าเกี้ยวสาว
เครื่องดนตรีของจะต๋อง	
ตวบล	ขลุ่ย ทำด้วยไม้ป๋องขนาดลำไม่ใหญ่ เจาะรู เวลาเป่าใช้นิ้วปิดรูเพื่อบังคับเสียง ถ้าใช้ไม้ขนาดต่างๆ ก็ได้เสียงต่างกันออกไป
กรูยาง	กระดิ่งพวง พวงหนึ่งมีประมาณ ๓๐ ลูก เขย่าให้เกิดเสียง อาจใช้เขย่าเล่น ก็ได้ หรือประกอบเวลาเรียกผีในพิธีแข่งฮีตด้วย
จอรุลาย	หมากแข่ง คล้ายลูกแซ็ก ทำด้วยทองหรืออลูมิเนียม ข้างในใส่เม็ดหมากไม้ อะไรก็ได้ที่แข็งๆ สั่นแล้วมีเสียงดังกราวๆ ทำเลียนเครื่องดนตรีสมัยใหม่ของลาวลุ่ม
ดั่งกอย	ปี่เขาควย ทำด้วยเขาควย เจาะรูให้เกิดเสียง เป่าได้เสียงดังกว่าปี่ไม้ไผ่
ฮากิรุ	กลอง คือ กลองที่ชิงด้วยหนังวัวควาย ตีได้ ๒ ด้าน

เครื่องดนตรีของจะต๋องประเภทที่เล่นได้ทั่วไปนี้จะใช้เวลาว่างเล่นขึ้นระหว่างพิธีกรรมก็ได้ หรือนำมาเล่นตามลำพังเพื่อความบันเทิงก็ได้ โดยเฉพาะขลุ่ยมักใช้เป่าเล่นเวลาเดินทางไปไร่หรือไปที่ต่างๆ หนุ่มๆ มักนำขลุ่ยติดตัวไปเป่าเล่น หรือเป่าให้ผู้หญิงฟังก็ได้ แต่ผู้หญิงน้อยคนที่จะเล่นดนตรีเป็น และไม่ค่อยเล่นมากนัก โดยเฉพาะดนตรีพิธีกรรม ผู้หญิงจะไม่เล่นเลย

เครื่องดนตรีของตะไอย

เครื่องดนตรีของตะไอย ที่นอกไปจากดนตรีสำหรับพิธีกรรม ได้แก่ กะปี่ ซอ แคน ก้องตบ (กลอง)	
ไฮ่ดป๋าม	ปี่หรือกะปี่ ทำด้วยไม้เหียะ คนที่เป่าเก่งๆ อาจใช้เสียงปี่เป็นสัญญาณพิเศษสำหรับคนที่รู้จัก
แคน	เป็นเครื่องดนตรีที่ได้จากลาวลุ่ม ทำจากไม้เหียะ อาจจะเป่าเล่นคนเดียวก็ได้ หรือเป่ากันหลายๆ คนเวลาว่างรื่นเริงบันเทิงต่างๆ ก็ได้

การเล่นเครื่องดนตรีเหล่านี้ไม่ต้องมีการขับลำประกอบ หรือถ้าจะขับลำแล้วใช้เครื่องดนตรี เช่น ก้องตบ แคน ปี่ ด้วยก็ได้

เครื่องดนตรีของฮารัก ประเภทที่เล่นเพื่อความบันเทิง ได้แก่

ปล้องเปุลล	ระนาด ๕ ลูก เป็นปล้องไม้ไผ่ชนิดลำเล็กๆ ตัดขนาดต่างกัน ๕ ปล้อง ผ่ากลาง เวลาเล่นวางบนปากครกหรือท่อนซุงก็ได้ ใช้ไม้ไผ่ท่อนเล็กๆ
-------------------	--

โคงสิ่ง	สองท่อนตีบนปล้องที่วางบนขา ส่วนมากผู้หญิงชอบเล่น เด็ก ๆ ก็เล่น เป็นชนิดเดียวกับจู้จ๊ะ หรือจู้เตี้ยะของละวี่ ระนาด ๗ ลูก ลูกกระนาดมักนิยมทำด้วยไม้จริง (ไม้แก่น) คล้ายโปงลางของ คนอีสาน เวลาเล่นต้องแขวนกับท่อนไม้ใหญ่ ใช้เชือกสองเส้นมัดไว้ แล้วใช้ไม้ท่อนดีไล่เสียงให้เป็นทำนองเพลง ส่วนมากผู้ชายเล่นเพราะ ต้องใช้แรงมากกว่า แต่ผู้หญิงจะเล่นก็ได้ ไม่ห้าม
กายบ่ปี	หรือกะจับปี มี ๒ สาย บางทีมี ๓ สาย ใช้มือตีดแบบกีตาร์
ซอซี	ซอ (สี่) ใช้คันชักมีสายเป็นเอ็นหรือลวดเล็กๆ สายซอเป็นเอ็น
ปะเลล	ปี เป่าได้ทั้งผู้หญิงผู้ชาย แต่มักเป็นผู้ชายเพราะต้องใช้ลมมากและเหนื่อยเร็ว
แคน	แคน ส่วนมากผู้ชายเป่าแคน ผู้หญิงไม่เป่า
ในยามที่เป็นฤดูกาลผลิต ต้องอยู่ที่ไร่ ก็อาจตีระนาดเล่นได้ แต่ในเดือน ๗-๑๒ ซึ่งมักอยู่เรือน จะไม่ค่อยเอามาเล่นในเรือน จึงกล่าวได้ว่าเป็นเครื่องดนตรีที่เล่นกันในกลุ่มเพื่อนฝูง	
เครื่องดนตรีของละเวน	
ก้องชะจี๊ด	ฆ้องน้อย คือฆ้องขนาดเล็กกว่าก้องลาที่ใช้ในพิธีกรรมทั่วไป ละเวนไม่มี ก้องลา และไม่มีเครื่องดนตรีพิธีกรรม
แคนห้าลูก	เป็นแคนขนาดยาวสอกเศษๆ เป็องละ ๕ ลูก สั้นกว่าแคนลาว แคนลาว จะมี ๗-๘ ลูกและยาวกว่า
ปี	ใช้ไม้เฮียะ เจาะรู เป่าเป็นเสียงดังค่อนข้างแหลม
ตังเต็ก	ระนาด ใช้ไม้จริงเป็นแผ่นๆ เรียงกัน ไม้ดีใช้ไม้จริงเหลาปลายเป็นตุ้มกลม มักหุ้มผ้า ทำให้เสียงทุ้ม
คุย	เป็นแผ่นโลหะตีบางๆ ใส่ปาก ใช้นิ้วดีด จะเกิดเป็นเสียงตามเสียงลม ที่เปล่งจากคอ ลักษณะใกล้เคียงกับที่เรียกว่า ซอปาก นั้นเอง
เผ่าส่วยและละเวนไม่ค่อยเคร่งครัดเรื่องเครื่องดนตรีประกอบพิธีกรรม เพราะถือว่าไม่ได้ยึด ความเชื่อเรื่องผีเป็นหลัก ไม่มีการแบ่งฮีดเกี่ยวกับผี เครื่องดนตรีจึงไม่มีข้อห้ามกำหนดว่าจะเล่นอะไร เมื่อใด สุดแต่แต่ความพอใจและความชำนาญ อาจจะถือว่าส่วยและละเวนไม่มีเครื่องดนตรีพิธีกรรม ส่วนเครื่องดนตรีพื้นบ้านดั้งเดิมของส่วยมี ก้อง (กลอง) ซอ กระจับปี และแคนแบบลาว	
เผ่ากะเซมมีการเล่นรื่นเริงและมีเครื่องดนตรี ตลอดจนการร้องรำทำเพลง เช่นเดียวกับเผ่าอื่นๆ	

๖๖ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

แต่ท้าวสมสีบอกว่า คนกะเซงไม่มีชื่อเสียงเด่นในด้านนี้ เพียงแต่มีอย่างที่เขาอื่นๆ มีอยู่เท่านั้น เช่น มีก้องลา สำหรับพิธีกรรมแปงฮีตเลียงผี มีปี่ มีขลุ่ยไม้ไผ่เป่าเล่นกัน และร้องเพลงในเวลามีงานรื่นเริง มีการกินเลี้ยงของบ้าน แต่เนื่องจากท้าวสมสีไม่ค่อยสนใจเรื่องดนตรี จึงไม่สามารถจะบอกเล่าได้มากนัก เช่นเดียวกับผู้บอกข้อมูลของเผ่าดักกั๋ง คือ ท้าวคำวัน ซึ่งบอกว่า ดักกั๋งมีเครื่องดนตรีเล่นเพื่อความเพลิดเพลินบันเทิง แต่ท้าวคำวันไม่ค่อยสนใจ จึงบันทึกข้อมูลไม่ได้

เครื่องดนตรีเหล่านี้ ส่วนมากจะเล่นโดยไม่ต้องมีการขับลำประกอบ แต่ถ้าจะขับลำแล้วใช้เครื่องเหล่านี้เล่นประกอบโดยเฉพาะเครื่องให้จังหวะก็ได้ บางทีก็ใช้กะบังไม้ไผ่ จะเป็นรูปใหญ่ทางด้านข้าง แล้วใช้ไม้อีกท่อนตีให้เกิดเป็นเสียงดังกราวๆ เป็นเครื่องให้จังหวะเช่นเดียวกัน และจะใช้ตีประกอบเครื่องดนตรีอื่นก็ได้ ตีให้จังหวะระหว่างขับลำก็ได้

เพลงขับลำทำนองต่าง ๆ ของชนเผ่า

เพลงขับของชนเผ่ามีทั้งที่เป็นเพลงขับคนเดียว หรือขับด้วยกัน ๒-๓ คน และที่ขับโต้ตอบกัน ระหว่างผู้ชายผู้หญิง ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น เพลงขับเกือบทั้งหมดจะใช้ขับในการรื่นเริงบันเทิง ไม่มีเพลงขับสำหรับพิธีกรรม แต่ในบรรดาเพลงขับเพื่อความรื่นเริง อาจแบ่งออกเป็นเพลงที่มีท่วงทำนองค่อนข้างเคร่งขรึมหรือเป็นพิธีการ และเพลงที่ร้องเล่นรื่นเริง นอกจากนั้นยังอาจแบ่งเป็นเพลงขับประเภทเล่าเรื่องยาวๆ และเพลงขับที่มีเนื้อหรือถ้อยคำสั้นๆ เป็นการอวยพร ตักเตือนสั่งสอน หรือร้องเป็นเนื้อความอะไรก็ได้สุดแต่โอกาสและความพอใจของผู้ขับผู้ฟัง ซึ่งก็มักจะอยู่ในกลุ่มเดียวกัน ไม่มีการแบ่งแยกชัดเจนระหว่างผู้ขับกับผู้ฟัง

เพลงขับของเผ่าต่างๆ มีดังต่อไปนี้

เพลงขับลำของตะเรียง ได้แก่ เปล และ บรัล

ทั้ง เปล และ บรัล เป็นเพลงขับตะเรียงแบบดั้งเดิม ใช้ขับในโอกาสงานบุญปีใหม่ บุญขึ้นเรือน งานดอง และจะขับในงานแปงฮีตก็ได้ คือขับในช่วงการกินเลี้ยงรื่นเริง หรือขับตามเรือนที่มีการกินเลี้ยงของพี่น้อง จะขับกลางคืนหรือกลางวันก็ได้ ความยาวของการขับแต่ละช่วงมักจะตกประมาณ ๒ บรรทัด แล้วก็พักหายใจ เพราะในการขับต้องเปล่งเสียงติดต่อกันยาว ส่วนมากผู้หญิงจะช่วยกันขับหลายๆ คนพร้อมกัน ใครเหนื่อยก็พักก่อน บางทีร้องพร้อมกันถึง ๑๐-๒๐ คนก็มี เครื่องดนตรีที่ประกอบมักเป็นกระดิ่งพวง อย่างอื่นไม่ค่อยได้ใช้ เพราะการขับเป็นช่วงทอดเสียงยาว ทำนองเพลงนั้นมีทำนองเดียว ถ้อยคำที่ขับเป็นภาษาตะเรียงทั้งหมด ไม่ใช้ลาวลุ่มหรือภาษาอื่นเลย มักเกี่ยวกับความ

สามัคคี การอวยพร หรือบางที่ผู้หญิงก็ร้องเป็นทำนองเตือนสามีและลูก

เวลามีกงานบุญของบ้าน อาจใช้เพลงแปลและบรัล ร้องเชิญคนบ้านอื่น เพื่อมาร่วมสนุกสนานด้วยกันก็ได้

เพลงขับของเฝ้าเย็ฮู ได้แก่ *ยะฮู* และ *กะรัง*

ยะฮู เป็นเพลงที่ผู้ชายจะร้องในพิธีกรรมต่างๆ ในช่วงของการรื่นเรึง ระหว่างกินเลี้ยงกินเหล้าให้ เพลงยะฮูจะต้องมีคนตั้งต้นร้องคนหนึ่ง แล้วคนอื่นก็อาจจะร่วมร้องด้วย คล้ายๆ สร้อยเพลง หรือผลัดกันร้อง เนื้อเพลงมักเป็นเนื้อที่คิดขึ้นเองในขณะนั้น บางคนอาจจะจำจากเนื้อร้องที่เคยมีคนร้องเก่งๆ ร้องไว้ เป็นที่ติดใจก็จดจำไว้ร้องบ้าง เพลงยะฮูนี้ร้องไปได้เรื่อยๆ เมื่อเหนื่อยก็อาจจะหยุด แล้วก็มีคนตั้งต้นร้องขึ้นมาใหม่อีกได้

กะรัง เป็นเพลงผู้หญิงร้อง ผู้หญิงจะผลัดกันร้องคล้ายๆ โต้ตอบกัน เหมือนเพลงปฏิพากย์ของไทย เย็ฮูมักใช้คำว่า *เจ้ากะรังให้ข้อย ข้อยกะรังให้เจ้า* คือโต้ตอบกันด้วย “กะรัง” แต่เพลงกะรังนี้ไม่ค่อยนิยมเท่ายะฮู ซึ่งเหมาะสำหรับคนกินเหล้าที่จะร้องกันไปได้ตลอดคืน

การละเล่นร้องรำทำเพลงในเวลามีพิธีกรรมตามเทศกาล และประเพณีพิธีกรรมอื่นๆ ของเย็ฮู คงจะมีอยู่เช่นเดียวกับตะเรียง แต่คนเย็ฮูมักถือเอาตะเรียงเป็นอ้าย (พี่) จึงกล่าวว่า ทั้งภาษาและการพ้องรำทำเพลงของเย็ฮู ใกล้เคียงคล้ายคลึงกับตะเรียง

เพลงของตะเรียว เพลงขับลำของตะเรียวที่เป็นทำนองหรือรูปแบบดั้งเดิมของเฝ้า มักจะมีลักษณะเป็นเพลงพื้นบ้าน คือ คนร้องเป็นใครก็ได้ ที่รู้จักเนื้อเพลงที่จดจำกันสืบๆ มา คนที่เก่งๆ เท่านั้นที่จะคิดถ้อยคำขึ้นใหม่ได้ในเวลาที่ร้องแต่ละครั้ง ส่วนมากจะจำคำร้องที่ชอบใจกัน แล้วร้องกันต่อมา เพลงเหล่านี้ร้องเล่นในงานรื่นเรึงต่างๆ จะเป็นการแข่งฮึดหรืองานกินดอง หรือร้องกันเล่นๆ สนุกสนานในเรือนก็ได้ เพลงแบบนี้ไม่มีการสอนเป็นเรื่องเป็นราวแต่จดจำกันตามความพอใจ ทำนองมักซ้ำๆ กัน ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลง ทำนอง คนที่ไปร้องเพลงไม่ว่าในงานบุญงานพิธีกรรม หรือร้องเล่นกันในเวลารื่นเรึง ส่วนไม่มีคำตอบแทน และไม่ต้องใช้ดนตรีประกอบ แต่ถ้าจะเป่าปี่เป่าขลุ่ยด้วยก็ได้ ส่วนมากร้องลำพังโดยไม่มีดนตรี

ถ้อยคำที่ร้องเพลง เป็นภาษาเฝ้าตะเรียวเอง คนที่เก่งจะคิดคำไปเรื่อยๆ อย่างที่เรียกว่า ด้น ถ้อยคำที่ร้องมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรัก การสั่งสอนอบรม คำเตือน และสมัยปัจจุบันบางที่ร้องเกี่ยวกับเรื่องสมัยใหม่ เช่น การออกแรงงาน การร่วมมือร่วมใจกัน

ถ้ามีงานบุญประเพณี พิธีกรรม งานม่วนขึ้นรื่นเรึงของบ้าน คนที่จะร้องเพลงเป็นคนมาจากในบ้านเอง แต่ก่อนนั้น ใครๆ ในบ้านก็สามารถร้องเพลงเล่นได้ แต่ปัจจุบันคนร้องได้มีน้อยลง

เพราะคนรุ่นใหม่ๆ ไม่รู้ถ้อยคำ และไม่รันทานองหรือวิธีร้อง

ในสมัยที่มีการลิบล้างฮิตคอง ถ้าเรือนหลังใดในบ้านมีคนเจ็บ มักจะให้คนในบ้านไปร้องเพลง เป็นหมู่ คนเจ็บจะดีขึ้น เชื่อว่าเพราะเลิกหรือเปลี่ยนแปลงฮิตคองจึงทำให้เจ็บป่วย การฟังเพลงจะทำให้ มีกำลังใจดีขึ้น

ท้าววันบันทึกเนื้อเพลงหรือถ้อยคำของเพลงเป็นภาษาตะริวให้หลายเพลง แต่มักเป็นเพลง สมัยใหม่ เพราะถ้าเป็นเพลงเก่า หนูวันบอกว่าถ้อยคำก็คิดเอาเอง ไม่รู้ว่าเริ่มตรงไหน จบตรงไหน แต่ เพลงสมัยใหม่จะมีถ้อยคำที่แน่นอนและจบเป็นเพลงๆ ไป ที่เรียกว่าเพลงสมัยใหม่ คือ เพลงที่ร้องตาม แบบลาลู่มั่นเอง แต่ใส่ถ้อยคำเป็นภาษาตะริว เช่น เพลง เบาะเองาม หรือ เกือบหวาน

เบาะเองาม จาแก้งาม นามเอเลิบ กิรยงเลิบ จูเอเลิบบาวเลิบ บาวเอกลอง
กลองเหโตด หรือ ตวม โตดกาชะ เอลาบาระเอเตียง ดิงกง เตียงอาโฮะ
เอจิน อานจิน จฮามเอเยี้ย จราเจรีย เทหสินจา กินเอสมุลโตดสุมล
ถอดความเป็นภาษาลาลู่ม

เกือบหวาน ดินสายหวาน เหล็กบ่เข้า กกดาวเข้า ขวานบ่เข้า กะบังเข้า
กะบังบ่มี หาไม้บังมี หาท่านหนอ ผีบ่เข็ด ผู้เฒ่าผู้แก่เข็ด
บ่อนบ่สุก มันเผือกสุก หากบ่สูง กะต้องแจบ กองตบ่ตั้ง กองลาดัง

ท้าววันอธิบายว่า เนื้อหาเป็นการร้องเล่นๆ เอาความเปรียบที่ตรงกันหรือแย้งกันมาร้อง ไปเรื่อยๆ ไม่ได้เป็นเรื่องเป็นราว

เพลงขับลำของเงะ

เงะมีชื่อเสียงเด่นในด้านการขับลำที่เรียกว่า ขับเงะ ซึ่งมีท่วงทำนองต่างๆ กันหลายอย่าง ส่วนคำขับนั้นก็มีลักษณะเป็นมุขปาฐะ คือ ไม่มีคำร้องเฉพาะแต่ละเพลง ผู้ขับที่ชำนาญจะคิดคำร้องไปเรื่อยๆ ส่วนคนที่ฝึกหัด หรือสนใจจะขับบ้าง ก็มักจะจดจำเวลาที่ฟังคนขับเก่งๆ ในงานบุญต่างๆ ของบ้าน

ท้าวสวนเทียนเป็นผู้ที่มีความสามารถในการขับเงะ และได้ขับทำนองต่างๆ เป็นตัวอย่าง แต่ขับไม่ยาวนาน เพราะไม่ใช่การรื่นเรึงม่วนชื่นในงานบุญจริง จึงไม่ค่อยมีแรงบันดาลใจให้นึกถ้อยคำที่จะขับต่อเนื่องไปยาวๆ

การขับเงะมีทำนองต่างๆ ดังนี้

ลำกะเลื่อย หรือ กะเลย เป็นลำที่มีขนาดยาว จะลำก็คนก็ได้ เพราะมักจะรู้หรือจำเนื้อได้คนละเล็กละน้อย บางทีก็คิดเนื้อความเอาเอง ไม่ต่อเนื่องกันก็ได้ แต่ขับให้ต่อกันไป ลำกะเลยนี้ท่วง

ทำนองซ้ำว่าล่ำบะบอจ

บอจ หรือ **บะบอจ** เป็นเพลงสำหรับลำเล่นเวลาอยากจะลำ หรือจะลำเวลามีงานในเรือนก็ได้ ถ้อยคำเป็นการอวยพรสั้นๆ

บอยตอง ลำเรื่อง เป็นการลำที่เหมือนเล่าเรื่องขนาดยาว เล่าเป็นเรื่อง ส่วนมากคนที่ลำจะเป็นผู้ชายแก่ๆ ซึ่งจดจำเรื่องราวหรือถ้อยคำที่ขับไว้ได้มาก

ดักม่วน เป็นเพลงลำขนาดสั้น ลำได้ทั้งผู้ชายผู้หญิง มีลักษณะเป็นการโต้ตอบเกี่ยวพาราสีกันก็ได้ หรือบางทีเวลากินเหล้ารื่นเริง ก็มักจะขับดักม่วนอวยพรกันก่อนกินเหล้าแต่ละรอบ บางทีก็ขับตอบกัน

บะเบือะ ผู้หญิงเป็นผู้ลำหรือขับบะเบือะ เวลาไปซื้อของขึ้นปลา หรือทำงานประจำวันเล็กๆ น้อยๆ บะเบือะ จะใช้เสียงเบาๆ ค่อยๆ จึงเหมาะกับผู้หญิง ส่วนถ้อยคำก็คิดเอาเอง

ล่อง คือการร้องเพลงแบบสมัยใหม่ เรียกว่า ลำลอง คำที่ขับลำเป็นภาษาของเผ่า และมีดนตรีประกอบคือ กระทบปีและซอ

ตัวอย่างคำขับบะแบบดักม่วน กล่าวถึงความสามัคคี

เด้อ เด้อ เด้อ เด้อ แรตัวแวงโตนแอมโตจฮ้าย

โจ กัรโบะ กัรโปลม โจปรัโจม ตีจกัรตาง

โจ ต่าป่าง กัรวาง กัรแอม กันกัรแกนฮุ่นกัรยม

โจ ปรัโจม ปรัตอรุ ปลุมกัรมอ โจกัรจอ ตีรกัรตำ

โจปังกล่า โตจตง โตจเวน ลางฮา ไมอา

เพลงขับของกะตุ

กะตุมักนำเอาเพลงขับของเงะ ที่เรียกว่า ลำกะเลย มาขับและเรียกว่า ขับลำเงะ คือขับเป็นภาษาเงะ จะขับในคืนก่อนแบ่งฮีดฆ่าควาย เนื้อความก็แล้วแต่คนขับจะว่าไปเรื่อยๆ ในทำนองกล่าวให้บ้านดีมีความสุข เช่น

สารบุญญ ให้ฮั่งให้มี ให้ดีให้หลาย การเป็นการอยู่ให้อุดมสมบูรณ์ เรือนชานบ้านแปน

เฮ็ดไฮ่เฮ็ดนาให้ได้ข้าวหลาย คิดสร้างอันหยั่งก็ได้เงินได้คำ ให้ได้ลูกชายหญิง

เต็มเรือน เต็มชาน นอนฝันดี ให้อยู่ให้ม่วน ...

คนลำกะเลยของบ้านกันดอนที่เก่งมาก ชื่อ ท้าววินา อายุประมาณ ๓๕ ปี ในเวลาว่างบุญญของบ้าน จะต้องเป็นคนลำ บางทีก็ไปช่วยลำบ้านอื่นด้วย โดยทั่วไปนั้น ใครอยากขับก็ขับได้ มักจะเมาเหล้าด้วย การขับลำเรียกตามคำเงะว่า **ดักม่วน** คือทำให้รื่นเริง แต่ที่เรียกว่าคนลำเก่งนั้น คือ ลำไปได้

ยาว จนกว่าจะเหนื่อยและหยุดพัก ส่วนคนอื่น ๆ จะเป็นเพียงช่วยลำ หรือลำเวลาคนลำจริงหยุดพัก

นอกจาก ลำกะเลย หรือ ขับกะ และ ตักม่วน ที่นิยมขับกันทั่วๆ ไปในหมู่คนกะตุแล้ว ยังมี การขับลำ หรือการขับเพลงอื่นๆ ของเผ่ากะตู่เอง อีกบางอย่าง คือ

ราเรียน เพลงขับของผู้หญิง ผู้หญิงชอบขับเล่นเวลาไปไร่ไปป่าดง หรือเมื่อขึ้นฝ้าย ต่ำหูก อยู่ นอกบ้าน จะขับเรื่องความรัก เรื่องผู้บ่าว บางที ๒ คนก็ขับเว้าหยอกกันไปมา หรือเว้าว่าคู่รักไปทำอะไร ทำนาไปทางไกล จะสุขภาพดีไหม เจ็บป่วยไหม จะกลับมาไหม ราเรียนนี้ไม่มีการสอน ฟังเอาจำเอา แล้วก็ขับเล่นเอง

ราเรียน อาจขับเป็นคำท่วย คือ คำที่แต่งกันไว้แต่ก่อนแล้วจดจำกันต่อๆ มา บางทีก็มีคำสด บ้าง ถ้าคนขับคิดคำเก่งๆ ก็ขับไปได้เรื่อยๆ บ้านกันตอนเคยมีผู้หญิงที่ขับราเรียนเก่ง ชื่อ นางจุน แต่ ตายแล้ว ราเรียนนี้เชื่อกันว่าถ้าขับไปมากๆ หรือสนุกมากๆ อาจชะล่า และอาจมีคนในครัวเรือนของคนขับนั้นตายได้ แสดงให้เห็นว่าเพลงขับเพื่อความสนุกสนานนั้นก็ต้องจำกัดโอกาสเช่นกัน

ปรุหน้อจุ เพลงขับที่ผู้ชายเกี่ยวกับผู้หญิงเวลาเดินทาง เวลาเดินทางหรือไปป่าไปดง ผู้บ่าวอาจขับ เกี่ยวกับสาว เพื่อให้เพลิดเพลินเวลาเดินทาง คำร้องแล้วแต่จะคิดได้ บางทีก็ขับตามที่นิยมจดจำกันมา เช่น มักเริ่มต้นว่า **ปรุหน้อจุปาวจะบันดิล อาบันดิล...**

มาล่าเห็ดให้แม่หญิงสาว แม่หญิงสาวฟังความฮัก...

เพลงขับของจะต้อง เรียกว่า **มวน กะเลยอ ปัยริตะปัยริ** และ **ปะหนอยจูดังกงฮู** เป็นเพลงที่มีทำนอง คล้ายๆ กัน แต่ลีลาและจังหวะจะต่างกันไปบ้างเล็กน้อย การขับลำนี้ขับเวลาใดก็ได้ ความยาวของ เพลงขึ้นอยู่กับความสามารถของคนร้อง ร้องตลอดคืนก็ได้ ถึงรุ่งเช้าก็ได้ จะร้องด้วยกันหลายๆ คนก็ได้ ร้องคนเดียวก็ได้ ผู้หญิงก็ร้องได้ ผู้ชายก็ร้องได้

การขับลำนี้ไม่มีการสั่งสอนหรือถ่ายทอดกันเป็นการเฉพาะ คนรุ่นเด็กหรือหนุ่มสาวจะฟังจากรุ่นผู้ใหญ่แล้วก็ค่อยๆ จดจำร้องกันไปเรื่อยๆ เนื้อความหรือถ้อยคำที่ขับก็คิดขึ้นมาเอง หรือถ้อยยังไม่ชำนาญ จะจดจำคำที่คนขับเก่งๆ เคยขับให้ฟังก็ได้ เรียกว่าเป็นการขับลำด้วยความสมัครใจ และด้วยความ สนุกสนานรื่นเริง เนื้อความที่เรียกว่าเป็นคำท่วย คือ คำขับตามธรรมเนียม หรือตามแบบแผนที่สืบๆ กันมา เช่น ขับลำเนื้อความว่า บ้านนี้ทุกข์ยาก ข้าวปลาอาหารน้อย ต้อนรับแขกได้ไม่ดีไม่เต็มที่ อีกฝ่ายหนึ่ง ก็ขับลำตอบว่า ไม่มีข้อติข้อดั่งการต้อนรับ ที่บอกว่าต้อนรับขาดตกบกพร่องนั้น ไม่ถือสา เพราะเข้าใจ สภาพความเป็นอยู่

เนื้อความของลำกะเลยอ ที่ได้ตอบกันระหว่างชาย-หญิงนั้น ฝ่ายผู้หญิงมักจะขับว่า

ถ้าจะให้เจ้พลึง (ไทเคลือบใส่เกล้า) ประเนาะ ประฮาด หมากบัต ก็ให้เอามาให้
พ่อแม่ของข้อย

บางที่พี่น้องชายของผู้หญิงก็เป็นผู้ร้องนัยยะของเนื้อความก็คือการเรียกค่าตองแล้วฝ่ายผู้บ่าวก็ร้องตอบว่า
ถ้าเป็นช่ง เป็นเสื่อเป็นเข้าของอื่นๆ ก็ให้เอามาให้เรือนข้อย ผู้สาวแก้มแดงๆ
รูปงามๆ ทำงานหมั่นขยัน ขอให้มาสู่เรือนข้อย

เพลงขับลำของฮารัก เฝ้าฮารักมีการลำ (ขับ) อยู่ ๒ ชนิด คือ **สะกา** และ **บะบอด**

สะกา เป็นการลำเรื่องทั่วๆ ไป เล่าถึงการผลิต การทำไร่ทำนา เรื่องของบ้านของเรือน
หรือเรื่องเกี่ยวกับบ่าวสาว คนลำสะกามักเป็นคนหนุ่มหรือวัยกลางคน

บะบอด ส่วนมากคนลำบะบอดจะเป็นคนเฒ่าอายุมาก การลำจะมีเสียงเอื้อนยาวกว่าสะกา
จึงค่อนข้างช้า คนหนุ่มๆ ไม่ชอบลำบะบอด เพราะไม่ทันใจ ไม่ค่อยสนุกสนาน

ทั้งสะกาและบะบอด เป็นการลำที่ทำได้เฉพาะโอกาสมีพิธีกรรมแข่งฮีด แต่ไม่ใช่ในส่วนของ
พิธีกรรม จะลำที่เรือนที่แข่งฮีด หรือที่กว้านของบ้านในระหว่างการกินเลี้ยงรื่นเริงม่วนขึ้น ถ้าไม่มีการ
แข่งฮีดก็ไม่มีการลำ ถือว่าผิดฮีด แต่ถ้าออกไปจากบ้านไปอยู่ป่าดง ตามลำน้ำลำเซ เวลาไปหาของกิน
หรือหาของป่าต่างๆ ก็อาจจะลำได้ คนที่อยากลำสะกาและบะบอด ต้องจดจำและเรียนรู้จากการฟังคน
เฒ่าคนแก่ ไม่มีการเรียนการสอนกันอย่างจริงจัง ปัจจุบันคนที่ลำได้มีอยู่ไม่มากนัก เพราะนิยมร้อง
เพลงแบบลาวลุ่มสมัยใหม่มากกว่า ที่บ้านกะสังกาง บ้านกะโดนและบ้านปะออร์ ยังมีการขับลำสะกา
และบะบอดบ้าง แต่ก็มีคนลำได้เหลืออยู่น้อยคนแล้ว

เพลงขับของส่วย

เฝ้าส่วยมีการลำเพลงพื้นบ้าน มีหมอลำที่เคยลำด้วยภาษาส่วย แต่ปัจจุบันไม่มีใครลำเป็นภาษา
ส่วยแล้ว มักลำเป็นภาษาลาว และนิยมลำเป็นเพลงสมัยใหม่ เกี่ยวกับการทำสงครามปลดปล่อยและอื่นๆ

เพลงขับของละเวน

คับปะต้อช หรือเรียกว่า **ลำบ้านท่ง** ผู้ชายหรือผู้หญิง ก็ร้องได้ แต่ส่วนมากผู้ชายร้อง คำร้อง
มักเกี่ยวกับการไปไร่ไปนา ส่งเสริมความสามัคคี คำร้องต้องมีคนแต่ง หรือจะจำต่อๆ กันไป หรือคิด
แต่งเอาเองก็ได้

มารอง ลำละเวน เป็นการลำเล่น เว้าเล่น ผู้หญิงผู้ชายโต้ตอบกัน เสียดสีกัน คิดถ้อยคำเอง ไม่มีคนแต่ง ไม่มีลายลักษณ์อักษร

เพลงเด็กกับการละเล่น

นอกจากเพลงขับต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนของความรื่นเริงบันเทิงของผู้ใหญ่ในชุมชนแล้ว ยังมีเพลงเด็ก (nursery rhyme) ซึ่งแบ่งเป็นประเภทย่อยๆ อีกหลายอย่าง ได้แก่ เพลงกล่อมเด็ก เพลงเด็กร้องเล่น และเพลงประกอบการละเล่นของเด็ก

ผู้บอกข้อมูลส่วนใหญ่มักจะบอกว่าไม่มีเพลงกล่อมเด็กเพียงแต่เอาลูกใส่อ้อมแขนแล้วก็โยกไปมา หรือใส่ในผ้าสะพาย แล้วซ่อนตัวลูกไว้ และแกว่งไปมา บางทีก็ทำเสียงอืออือ อาอา บ้าง ไม่เคยมีที่เป็นเนื้อความหรือเป็นถ้อยคำให้จดจำได้ แต่ก็มีบางคนที่ยกเล่าถึงเพลงกล่อมเด็กที่แม่กล่อมลูก แม้จะจำถ้อยคำไม่ได้มากนัก แต่ก็แสดงให้เห็นว่า ชนเผ่ามีเพลงกล่อมลูกเช่นกัน ข้อมูลที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งคือ พ่อจะช่วยเหลือลูกได้ กล่อมลูกนอนก็ได้ แต่ทุกคนจะยืนยันตรงกันว่า พ่อจะไม่กล่อมลูก มีแต่แม่เท่านั้นที่กล่อม ซึ่งทั้งนี้อาจเป็นเพราะภาระการเลี้ยงลูกของพ่อเป็นเพียงภาระชั่วคราว เวลาที่แม่ติดหน้าที่การงานอย่างอื่น พ่อจึงต้องช่วยเหลือ แต่ไม่ได้ทำเป็นประจำ โดยเฉพาะการกล่อมลูก ซึ่งมักจะเป็นสิ่งที่ต่อเนื่องกับการให้นมลูก อันเป็นหน้าที่ของแม่เท่านั้น

เพลงเด็กของตะเริง ท้าวแสงพา บุนทะงัน บอกว่า เพลงกล่อมเด็กภาษาของเผ่าเรียกว่า **อัยกอน** กอน คือ ลูก หรือ เด็ก อัยกอน คือ กล่อมเด็กให้นอน ท้าวแสงพาบอกคำร้องเป็นเนื้อความภาษาลาวลุ่มดังนี้

แม่ดำข้าว เอาแม่ยาเยียง ไปให้ลูกอยู่นำ พ่อกับแม่ไปไรนา ให้ลูกกับแม่ยาอยู่เรือน
ส่วนเพลงร้องเล่นของเด็ก ท้าวแสงพาเรียกว่า **ดอแพงหาดบัล** มีเนื้อความว่า

เจ้าเอ๋ย พวกเราเคยกัน ไปเล่นอยู่ทุ่ง ลงเล่นทางเดิน

เพลงเด็กของแอ้ช

เพลงกล่อมเด็กของแอ้ช เรียกว่า **ปียกอมดอเลก** ตัวอย่างเพลงกล่อมที่ท้าวพงษ์ไชจำได้ มีคำร้องที่แปลเป็นภาษาลาวลุ่มว่า

นอนสาลูกน้อยอย่าร้องไห้	พ่อบ่ออยู่ไปไว้
มีดปานนี้แล้วจันไก่อขึ้นแล้ว	บ่เห็นพ่อตำมา
นอนสาลูกคำมาแล้ว	พ่อจึงตำบ้าน

อีกเพลงหนึ่งว่า

แม่คิดฮอดน้ก

ข้าวชั้นยามแล้ง

แม่จะเบ้งแยง

ลูกให้ใหญ่สูง

นอกจากนี้มีเพลงที่เด็กๆ ร้อง ในการละเล่นของเด็กที่เรียกว่า ยิน เพลงที่ร้องกันเวลาเล่นยิมนั้น เรียกว่า จิบเปอเปอ สร้อยเพลงตอนหนึ่งว่า จิบเปอเปอ โปะกอมงา จิบเปอเปอ

เพลงเด็กของกะตุ

เพลงร้องเล่นของเด็กหรือร้องหยอกเด็กของกะตุ มีอยู่หลายเพลง เช่น

๑. **ปะยีนอาแปะกาถอน** และ **โปะอิมปอล** เป็นเพลงร้องเล่นกับเด็กๆ พ่อหรือแม่เหยียดขาออกไป เอาเด็กเล็กๆ นอนบนขา หัวอยู่ปลายเท้ายกเท้าขึ้น แล้วดบมือร้องหยอกเด็กเล่นว่า

โปะอิมปอล งอนเลงอ จอปริ อีรีอีรีอินตาญ

ตัจอิ่นเตียงจุ เลียงอะอั้ง ลั้งอะเลียว เตียวอาบ๊อก

ตะม้อกอาโตะฮู เอาะฮูจุม กะต้อมทุลาจุ

๒. **เปืออะฮูอิมเปอย** เป็นเพลงผู้ใหญ่ร้องเล่นกับเด็กอีกเพลง ร้องว่า

เปืออะฮูอิมเปอย เลอยอาปอ รอกะซอน ออนยะมจุ อูจะริ

จะก็จ๊ะก็รุ จะก็รุละเตม เตมละเตง ตะเบ้งชนาย กลายชะนูล

ปะยุรจันตอง กลองอซัล อลยาจาตะริ ปะติกะไ

เตรูงแซร จะเตรูงเปอน เปลาเปือยตงแนว

ส่วน **ลิกกีเรี** คือ เพลงที่เด็กชอบร้องเล่นเวลาไกวชิงช้า มีคำร้องว่า

ลิกกีเรี กิเรีช จะยุบเตือกอะเรียง เจียงเบียงเตือกกันโตจ

อบรือคปันนุกะจา เจียะฮูบราฮูเอลาง กะจั้ง ปอมปลั่งฮอรุกอซ

มอซุบตีล็ก จะตักปะและฮูกะแอล ปะแปลปะยุรอินตึง กมอรูเซงแลจ

ตะล้าก ปวักเตมตะกะ เลาะฮูจะละฮูตักกะเลอย เปยฮูปองแซรเลยลาว

มาลจอวุกันตู ตะลुरुจิริย จะจูยจืดแตฮอรุ อะจอลอม ปลอมกันยีนยั้ง

จริงเอแกัด อาเวัดกะวัญ ปะนัญเกนเดช อิมเบซ ปะยุร ตูรเอเตร

อะแรรองอิมเปือกะฮู เปเลาเปือนตงแนว

(คำแปล) ทางลุ่มคือห้วยอะเรียน ทางเทิงคือห้วยกันโตจ มีแม่เฒ่าเห็ดถ่านไฟ เด็กน้อยมาจุมหัวกัน หนูตัวน้อยๆ ถือหอกทางหลัง (หาง) แมงกะมับเกาะหลัง นกแซงแซวพ่อนเซน แมงมุมยกกะบังน้ำ ผู้สาวใส่บ่วงหู แมงกะเบือผูกควาย นกกะจาบขับกะเลอย แมงไม้แพกเจาะปล้องไม้ แมวเมื่อ

๗๔ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

เมืองข้า จิ้งเหลนอยู่ยอดไม้ กวางถูกขย้ำ หมากินตับ ทากกินน่อง ชันแห่งมัดไว้ แห้วถูกปิด นำถูกยิง
ตกเบ็ด งูเห่าถูกปาด กะเจี๊ยะข้าวสะพายบ่า ฆ่าพ่อปู่ถูกจับ

(ตอนจบเด็กที่ไกวชิงช้าจะกระโดดไปจับตัวคนอื่นแล้วร้องคำสุดท้ายให้ตกใจ)

เต๊ะฮูฮินแตล เป็นชื่อเพลงร้องเล่นอีกเพลงหนึ่ง แต่ท้าวจันสอนจำเนื้อไม่ได้ ส่วน **เปรากอง**
เป็นเพลงร้องเล่นประกอบการจับแขนไขว่กันแล้วเขย่า คล้ายๆ เล่นแมงมุมขยุ้มหลังคาของเด็กไทย

เพลงเด็กร้องเล่นของเต๊ะรีว เรียกว่า **ปรีฮัก** เพลงหนึ่งชื่อว่า **ตักจิรีเบ็ดเบลิอบ**

ตักจิรีเบ็ดเบลิอบๆ อาเตือ เซาะเบลม อาเต็มจิดกหลามๆ ลามบาตะ

แอตๆ ตักดุงอคีแจรด วองๆ บึงจองแกล้ง วาดปาแม้ง วั๊กๆ ตักดุง หาจอ

บลดี ลลัวกาติต บล็ก

ถอดความเป็นภาษาลาวลุ่มว่า

ตัดหลักเพือบาง เปียกเข้าแปะ แป่มันดาง

เต็งแปนดั่งแอตๆ ฎกะบังดั่งออตๆ ปกผ้าจอง

เฮ็ดเอือนหมา เหล้าไฟ

เพลงเด็กร้องเล่นอีกเพลงไม่มีชื่อ ร้องดังนี้

เดชมดาตาก ตาวาก ดอสมอาตง กกตาวอยู่แควนนา ไม้ป่องอยู่แถมห้วยน้ำ

เพลงข้างต้นนี้เป็นเพลงเด็กเต๊ะรีวร้องเล่นกัน แต่เพลงกล่อมเด็กท้าวหนูวันบอกว่าไม่มี เพียงแต่
แม่จะทำเสียงกล่อม ฮือๆ เฮอๆ ไปเท่านั้น

เพลงเด็กของจะต๊อง

จะต้องมีเพลงที่ถือได้ว่าเป็นเพลงเด็ก เช่น เพลงกล่อมเด็กและเพลงเด็กร้องเล่น ดังนี้

เพลงกล่อมเด็กที่ร้องกันแพร่หลาย เรียกว่า **ปะยีน** และ **อินดีด** ใช้เวลาจะลูก (เอาผ้าสะพาย
ลูกไว้กับตัวพ่อหรือแม่) แล้วเขย่าตัวเอง ทำให้ตัวลูกเขย่าตาม แล้วร้องกล่อมให้ลูกหลับ

เพลง ปะยีน มีเนื้อร้องว่า

ยีน ยีน กอน ยีน กาไซโดมเก๊ะฮู

กรอง กะไซโดมตอง กรุเปอย

กะไซโดมกราย ตาล็อกฮู

เตือกฮูจ็อกฮู โดมกุย

ตามิฮู ตัดกัต โดมจรี กะล่ำ

ปี้ช ปี้ช กอน ปี้ช ปี้ช

เอย เอย ลูก เอย เดือนข้าวเก๊ะฮู สุก ข้าวกรองสุก เดือนหมากถั่วหมากกรุเปอยสุก
เดือนข้าวกรายสุก ข้าวตาล็อกฮูสุก หมากยางสุกเหลือง หมากยางสุก มะไฟสุก เต็มตันเต็มกิง กะล่ำ

(หมากสีด้า) ด้นขึ้นอยู่ริมน้ำ) นอน นอน ลูก นอน นอน

เพลงเด็กเล่น เวลาเล่นซ่อนหา ฝ่ายที่เป็นคนหาจะร้องว่า **ย้าบ กะตุงยัร** ร้องประโยคนี้นี้ซ้ำๆ ตลอดเวลาที่ตามหาคนซ่อน ข้อความนี้หมายถึง ทรายขาวๆ มีชายห้อย ซึ่งไม่ได้มีความหมายชัดเจน เป็นเพียงคำร้องเล่นเท่านั้น

เวลาเด็ก ๒ คน เล่นขัดแขนไขว้กันเป็นห่วง ให้เด็กอีกคนหนึ่งขึ้นนั่ง คนเล่นจะร้องว่า

ปรีด้าปรี ปรีด้าปรี บุงตะเบือด มัจ ดาปุรุ โตจุตุโกลุ มวยมวย

กระต๊อบลงมา ตีนหก ตาเจ็ด หัวเข้าหนึ่ง

คำร้องนี้ไม่มีความหมาย แต่เป็นเหมือนการให้จังหวะ เวลาร้องก็จะไกวหรือเขย่าแขนเป็นจังหวะ ทำให้เล่นสนุกสนานและจังหวะพร้อมกัน

เพลงเด็ก หรือ nursery rhyme นั้น เป็นข้อมูลสำคัญที่สามารถจะวิเคราะห์เพื่อศึกษาค่านิยม และโลกทัศน์ของคนในชุมชนที่เป็นเจ้าของเพลงนั้นๆ ได้ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อม และระหว่างคนในชุมชนด้วยกันทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เพลงเด็กของชนเผ่าที่รวบรวมได้นี้ ก็มีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นลักษณะดังกล่าวเช่นกัน

ส่วนการละเล่นของเด็กนั้น เนื่องจากผู้บอกข้อมูลทั้งหมดเป็นผู้ใหญ่ ทำให้ไม่สามารถอธิบาย ลักษณะและวิธีการเล่นของเด็กๆ ได้ชัดเจน และในการเก็บข้อมูลก็ไม่สามารถติดตามการเล่นของเด็กในบ้านต่างๆ ที่เดินทางไปเยี่ยมได้ อีกประการหนึ่งคือ การละเล่นของเด็กที่ผู้บอกข้อมูลบางเผ่าบันทึกหรือบอกเล่าด้วยวาจา นั้น ส่วนใหญ่เป็นการละเล่นของเด็กในปัจจุบัน ซึ่งปะปนกันทั้งการเล่นของในท้องถิ่น และการเล่นที่รับเอารูปแบบมาจากลาลุ่ม และจากโรงเรียน

อย่างไรก็ตาม ลักษณะและวิธีการเล่นของเด็กชนเผ่าต่างๆ โดยรวมนั้น มีข้อสังเกตคือ ส่วนใหญ่มักจะเล่นด้วยกันทั้งเด็กชายเด็กหญิง นอกจากการเล่นบางอย่างที่เด็กผู้ชายชอบเล่นเพราะใช้กำลัง เช่น เล่นปล้ำกัน หรือการเล่นที่ค่อนข้างโลดโผน เช่น เดินไม้สูง ซึ่งเด็กผู้หญิงจะไม่ค่อยเล่น แต่จะเล่นการเล่นประเภทที่นั่งเล่นกับพื้น เช่น เล่นดักแมลงมะขาม หรือเล่นตั้งบ้านตั้งเรือน เลี้ยงลูก ทำอาหาร ซึ่งก็ตรงกับการเล่นของเด็กโดยทั่วไป

ลักษณะที่เห็นชัดอีกอย่างคือ การเล่นของเด็กชนเผ่ามักจะเล่นนอกเรือน เล่นที่ลานบ้าน นอกจากเวลาที่ฝนตกหรือในเวลากลางคืนที่ออกไปเล่นนอกเรือนไม่สะดวก บางเผ่าก็จะมีข้อห้ามไม่ให้เด็กออกไปเล่นนอกเรือนตอนกลางคืนหรือมีข้อห้ามไม่ให้เล่นเลียนแบบกิจกรรมบางอย่างที่ถือว่าไม่เหมาะสม

๗๖ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

เช่น เล่นเกี่ยวกับพิธีกรรม โดยเฉพาะการทำศพ ผู้ใหญ่จะห้ามไม่ให้เล่นเด็ดขาด

ในที่นี้ จะบันทึกการเล่นของเด็กเป็นบางเผ่า เพื่อเป็นตัวอย่างการเล่นของเด็กชนเผ่าใน
ปัจจุบัน ดังนี้

การเล่นของเด็กกะเหรี่ยง

๑. เล่นเดินไม้สูง (*มะลองต๊ีบ*) ส่วนมากเด็กผู้ชายเล่น
๒. เล่นไล่จับ (*ละเบ็ดยารับบอน*) เล่นทั้งผู้หญิงผู้ชาย เล่นด้วยกัน
๓. เล่นกระโดดเชือก (*ลอมกแซ*) เล่นทั้งผู้หญิงผู้ชาย ยกให้สูงก็ได้
๔. เล่นซ่อนหา (*ด๊ีบมัต*) ปิดตาซ่อนหา ถ้าหาไม่พบคนซ่อนมาแต่หลัง
ก็ต้องเป็นโทษ ปิดตาใหม่
๕. เล่นตีตเม็ดมะขาม (*เตะรีะกุงบิว*) แต่ละคนลงเม็ดมะขามจำนวนเท่าๆ กัน
แล้วตีด้วยเล็บให้ ลงหลุมที่ขุดไว้ในดิน ถ้าเม็ดมะขามลงหลุมได้หมดก่อน ก็ชนะ
ถ้านิวไปถูกเม็ดของคนอื่น ก็ต้องหยุดเล่นก่อน ให้คนอื่นเล่นเป็นรอบๆ ,
๖. เล่นรถลาก เอาไม้มาทำล้อกลมๆ ๒ ล้อ เอาไม้ยาวมาเสียบแกน ทำแกนยาว
ลากพาดบ่า ส่วนมากเด็กผู้ชายเล่น
๗. เล่นเลี้ยงลูก ส่วนมากเด็กผู้หญิงเล่น เหมือนเลี้ยงลูกอ่อน เอาผ้ามาสะพายเฉียงบ่า
เหมือนแม่อุ้มลูกนอกจากนั้นก็เล่นตักน้ำดำข้าว
๘. เล่นตีตเม็ดมะขาม (*กุงบิว*) ตีตเม็ดมะขามให้สองเม็ดมาต้องกัน แต่ต้องไม่ไปถูก
เม็ดอื่น ใครตีได้ก็เก็บไปเป็นของตัวเอง

การเล่นของเด็กดกักัง เรียกว่า *ตฺรฺแย* มีหลายอย่าง คือ

๑. *ตฺรฺแยกำปัดมัต* ปิดตา ซ่อนแอบ คนปิดตาจะถามว่า แล้วหรือป
แล้วจึงเปิดตาออก ตามหาตัวเพื่อนเล่นอื่นๆ จนครบ
๒. *ตฺรฺแยตริตมัต* คนเล่นคนหนึ่งจะผูกตา ไปคลำตัวคนอื่นๆ และทาย
ชื่อเพื่อนคนนั้น
๓. *ตฺรฺแยตระกอบ* คือเล่นปล้ำกัน เล่นเฉพาะเด็กผู้ชาย เด็กผู้หญิงไม่เล่น
๔. *ตฺรฺแยกะเรงตี* จับมือเป็นวงล้อม โยกไปโยกมา เวียนกัน มีเพลงร้องเล่นๆ
ในขณะที่วงผู้เล่นเวียนไปมา เด็กผู้หญิงชอบเล่นมากกว่า
๕. *ตฺรฺแยตระบ๊วะ* คู่เล่นขึ้นหลังกันแบบขี่ม้าส่งเมือง เล่นได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

- จะขึ้นหลังเล่นเฉยๆ หรือวิ่งแข่งกันก็ได้ (ตรุษจะฮ้าว)
 ๖. **ตรุษเยะเจ็ก** กระโดดสูง เล่นด้วยกันทั้งผู้หญิงผู้ชาย
 ๗. **ตรุษเยะจุม** เล่นปล้ำกันหลายๆ คน เรียกว่า กุมกัน
 ๘. **ตรุษเยะร็อก** เล่นกำท่าย ใช้เมล็ดพืช เช่น ข้าวโพด วางลงแล้วคว้ามือทับไว้ แล้วท่ายกัน ใครท่ายถูกก็ชนะ
 ๙. **ตรุษเยกายด้าก** เล่นกันในน้ำ บางทีเรียกว่า **ตรุษเยียดด้าก** คือ เล่นดำน้ำ
 ๑๐. **ตรุษเยดักตะเลอ** เอาขนไก่มาเสียบขึงข้าวโพด แล้วเอาไม้ตีให้ลอยไปลอยมา
 ๑๑. **ดักแดง** เล่นชักกะเย่อ แบ่งเป็นสองฝ่าย เด็กหญิงชายปนกันได้
 ๑๒. **จักตุ๊ต** เล่นสองคน ใช้ไม้ลำหนึ่งผลัดกันตีไปมา จนกว่าฝ่ายหนึ่งจะชนะ
 ๑๓. **ตรุษปลำ** เล่นไล่จับ เล่นได้ที่ละหลายๆ คน
 ๑๔. **ตรุษวัด** เอาเขาควยไล่ชนกัน มักเป็นเด็กผู้ชายที่โตหน่อย
 ๑๕. **ตรุษเต็ก** เล่นฟันกัน ใช้กิ่งไม้เล็กๆ หรือลำไม้ไผ่เล็กๆ เอามาฟันกัน
- การเล่นของเด็กกะตุ ได้แก่
๑. **ลือกแตมอย** เล่นไล่จับ เล่นที่ลานบ้านก็ได้ บนเรือนก็ได้
 ๒. **ปรือดปรามะอ็อก** เล่นเสือไล่หมู มีคนหนึ่งเป็นเสือ คนอื่นๆ เป็นหมู มีคนจับมือล้อมเป็นวงไว้ เสืออยู่ข้างหนึ่ง หมูอยู่อีกข้าง เสือพยายามไล่จับหมูแต่จะเข้ามาในวงไม่ได้ หมูวิ่งหนีแต่ต้องไม่ออกไปนอกวง เพราะเสือจะจับได้
 ๓. **ลือกกีเรรุ** ชิงช้า ผูกไม้กับกิ่งไม้ใหญ่ มักโหนกันสูงๆ แล้วปล่อยมือไปจับกิ่งไม้พอชิงช้า แกว่งมาอีกที ก็ปล่อยกิ่งไม้มาจับชิงช้า เวลาไกวชิงช้าจะร้องเพลงเล่นประกอบไปด้วย
 ๔. **ลั้งอาลู** เล่นไม้กระดกบางที่เอาไม้ไปพาดกับหลักควายหน้าเรือนก็ได้ไม่ห้าม
 ๕. **ตรุษฮอล** ชักเย่อฝ่ายหนึ่งนอนเอาเท้ายันไม้ไว้จับสายเชือกแล้วจับเอาต่อๆ กันอีกฝ่ายยืน จับปลายเชือกอีกข้าง แล้วดึงกันว่าฝ่ายไหนจะแรงมากกว่า ประกติคนยืนจะมีจำนวนมากกว่าคนที่นอนอยู่
 ๖. **กรจุ๊ต** ยันไม้ เด็กผู้ชายจะเล่นจับปลายไม้คนละข้าง แล้วยันปลายไม้กัน
 ๗. **ยิรกะตาง** เล่นเกาะดิน เด็กผู้หญิงเล่นที่ละ ๖-๘ คน คนครึ่งหนึ่งนั่งเอาเท้า

ยันกันไว้ อีกครั้งหนึ่งยืนระหว่างคนที่นั่ง เอามือจับกับมือคนที่นั่ง ล้อมกันเป็นวง แล้วเหวี่ยงไปรอบๆ คนที่นั่งจะถูกดึงและเหวี่ยง ให้อลอยไปเรื่อยๆ เล่นกันจนกว่าหมดแรงเหวี่ยง เวลาเล่นจะร้อง เพลงไปด้วยว่า อิมบรูดางอาฮุม อิมบรุมตางอะลัย ร้องทวนไปทวน มาเหมือนกับให้จังหวะคนเหวี่ยง

๘. แป้น्हกอนเตย

ภาษาลาวลุ่มเรียก นาคำพา คือ เล่นลูกกำพร้าว เอาไม้มาทำนำเล็กๆ แล้วทำลูกนำ มีวิธีวางลูกนำที่ทำให้ดูเหมือนว่าลอยอยู่เฉยๆ ไม่ติดกับอะไร จึงเรียกว่า เล่นลูกกำพร้าว หมายถึงมีแต่ลูกนำ ไม่มีตัวนำ

๙. กรุเลา

คือ บั้งโพละ เด็กๆ เอาไม้ซางมาทำบ้อง ใส่ลูกยิงกันเล่นๆ

๑๐. กั้งกรง

เขย่าไม้กระบอก (คล้ายอังกฤษ) คือเอากระบอกไม้มาใส่หิน หรือ ข้าวสาร ให้มีขนาดต่างๆ กัน แล้วเขย่าเล่นดังกราวๆ

ดนตรีและการขับลำทำเพลงของชนเผ่าทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งผู้ชายและผู้หญิง ทั้งคนรุ่นเยาว์ และผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นวัฒนธรรมมุขปาฐะแขนงหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนค่านิยมและโลกทัศน์ของชนเผ่าได้ ดังที่กล่าวมานี้

บทที่ ๔ คำกล่าวบอกเล่าชีวิต

คำกล่าวที่บอกเล่าค่านิยมและโลกทัศน์

คำกล่าวของชนเผ่าทั้ง ๑๓ เผ่าในแขวงเซกอง แม้จะมีข้อมูลที่รวบรวมมาได้ไม่มากนัก และมีอุปสรรคทางด้านภาษา ที่ทำให้การถ่ายทอดจากคำพูดในภาษาของเผ่ามาเป็นถ้อยคำลาลุ่ม และบันทึกเป็นตัวเขียน ทำให้อาจเข้าใจเนื้อความผิดพลาด ถ้าไม่ได้ได้ถามทบทวน แต่เมื่อพิจารณา คำกล่าวทั้งหมดที่ได้มา จะเห็นได้ว่า มีลักษณะของการใช้ภาษาและความหมายของเนื้อความที่บ่งบอกถึงชีวิต ทศนคติ และอุดมคติของชนเผ่าได้ไม่น้อยไปกว่าการศึกษาวิเคราะห์จากข้อมูลชุมชนประเภทอื่นๆ เช่น ภูมิปัญญา เพลง ตลอดจนประเพณีพิธีกรรม คำกล่าวสั้นๆ เพียงไม่กี่คำอาจรวมความหมายที่ส่อสะท้อนถึงการดำรงชีวิต และความใฝ่ฝันของคนพูด เช่น คำอวยพรของคนแก่ที่กล่าวแก่ลูกหลาน คำอบรมสั่งสอน และแม้แต่คำสาปแช่ง คำบริภาษ ก็อาจทำให้เข้าใจค่านิยมและโลกทัศน์ของชนเผ่าได้ดีขึ้น

ในการรวบรวมข้อมูลประเภทคำกล่าวของชนเผ่าในแขวงเซกอง ได้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ คำกล่าวทั่วไปในชีวิตประจำวัน และคำกล่าวในโอกาสเฉพาะ

คำกล่าวทั่วไปในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ภาษิต พงพยา คำสั่งสอนเด็กเตือนทั่วไป คำสาปแช่ง คำบริภาษ และคำเปรียบเทียบ คำกล่าวประเภทนี้จะปรากฏในการพูดจาปราศรัยทั่วไป ไม่ขึ้นกับสถานการณ์และโอกาสเฉพาะ แม้ในบางครั้งจะดูเหมือนกับมีวาระเป็นพิเศษ เช่น คำสั่งสอนเด็กเตือน แต่ที่จริงนั้นพบว่าการสั่งสอนเด็กเตือนของชนเผ่า จะเกิดขึ้นในการพูดสนทนาทั่วไป เช่น การพูดกันในครอบครัว พ่อแม่ลูก หรือปู่ย่า ตายาย ผู้ใหญ่จะแทรกถ้อยคำเตือนลูกหลานไว้ในถ้อยคำที่พูดกันเป็นประจำวัน มากกว่าที่จะเป็นการกำหนดวาระ ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมเมืองหรือชุมชนใหญ่ ที่จะมีการให้โอวาท หรือตั้งใจที่จะสั่งสอนเด็กเตือนเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เช่นเดียวกับคำสาปแช่ง คำบริภาษ ที่เป็นถ้อยคำติดปากทั่วไป ไม่ได้มีความหมายรุนแรงถึงขั้นของการวิวาทหรือลักษณะการเป็นศัตรูกันอย่างจริงจังเสมอไป

คำกล่าวในโอกาสเฉพาะ ได้แก่ คำให้พร คำอธิษฐาน คำสาบาน คำเกี่ยวพาราสี คำเรียกขวัญ คำเชิญผี (เรียกผี) คำกล่าวประเภทนี้จะเป็นส่วนที่มักประดิษฐ์ขึ้นให้ต่างไปจากถ้อยคำตามปกติ และมักมีความหมายที่กว้างหรือลึกซึ้งกว่าความหมายของคำแต่ละคำที่ประกอบกันขึ้นเป็น

สำนวน แม้คำกล่าวบางประเภท เช่น คำให้พร จะดูว่าเป็นคำธรรมดา ที่ใช้พูดกันทั่วไป แทบจะไม่ต้องคิดประดิษฐ์ขึ้น แต่ที่จริงแล้ว นัยของคำให้พรนั้นผ่านการกลั่นกรองมาเป็นเวลานานพอสมควร แล้วจึงปรากฏเป็นถ้อยคำสำนวนสั้นๆ ที่คนพูดและคนฟังจะเข้าใจได้ดีถึงความหมายที่แฝงอยู่ในคำสั้นๆ นั้น เช่น คำอวยพรเมื่อแต่งงาน ให้มีลูกเต็มบ้านมีหลานเต็มเมือง หรือมีตัวงั่วตัวควาย มีเงินมีคำ ให้อยู่กันจนปากขบหัวเข้า เหล่านี้ล้วนมีความหมายลึกซึ้งที่เจาะจงใช้ในโอกาสเฉพาะทั้งสิ้น การศึกษาถ้อยคำและความหมายของคำที่เลือกมาใช้ในคำกล่าว เป็นกระบวนการที่ต้องการความรู้และความเข้าใจทั้งในด้านภาษานั้น และความหมายที่เกิดจากสภาพแวดล้อมของชีวิตของผู้ที่ใช้คำกล่าวนั้น แต่เนื่องจากอุปสรรคทางภาษาดังกล่าวข้างต้น การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำกล่าวของชนเผ่าที่รวบรวมจึงทำได้เพียงพิจารณาความหมายและนัยที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้ใช้คำกล่าวนั้น รวมไปถึงค่านิยม ทศนคติ และโลกทัศน์ของผู้กล่าว เท่าที่จะวิเคราะห์ได้ในขั้นนี้

คำกล่าวทั่วไปในชีวิตประจำวัน

ภาษิต พังเพยและคำสั่งสอนตักเตือน

ภาษิต พังเพย และคำสั่งสอนตักเตือน หมายถึง ถ้อยคำ วลี และประโยคสั้นๆ ที่มีเนื้อความเตือนใจ ให้ข้อคิด หรือให้ข้อคิดในเชิงกล่าวเปรียบ เป็นถ้อยคำเชิงสั่งสอน แต่มีความหมายกว้างสำหรับคนทั่วไป ไม่ได้กล่าวแก่คนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ เพื่อสั่งสอนหรือตักเตือน ภาษิตและพังเพยของชนเผ่าชนั้น เมื่อดูตามรูปลักษณะอาจจะแตกต่างไปจากภาษิตและพังเพยที่คุ้นเคยกันอยู่ในภาษาไทย คือมักจะเป็นถ้อยคำง่ายๆ ไม่ได้ตกแต่งให้ต่างไปจากคำพูดธรรมดาสามัญ แนวคิดของคำกล่าวในกลุ่มนี้ก็จะมาจากการดำรงชีวิตและสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ รวมทั้งมาตรฐานของชุมชน คือ รูปแบบความประพฤติที่ชุมชนเห็นควร ซึ่งสะท้อนให้เห็นค่านิยมของชุมชนนั้นๆ ด้วย ดังตัวอย่าง คำกล่าวของเผ่าต่างๆ ต่อไปนี้

ตะเรียง อย่าเฝ้าผัดปากผัดหู

 ให้หมั่นขยันออกแรงงาน อดต่อทุกข์ยาก

 ให้รู้จักเลือกที่จะไปจะมา (หมายถึง ให้รู้จักกำหนดที่ควรไปควรมา)

ดักกั ตึกกะมิด เตอะกะแยร

 ให้ขยันทำงาน บ่ให้ชู้ดำน

ตะรื้อ อย่าเฝ้าผัดพลาตต่อหมู้คู่

 อย่าทำผิดใจคนอื่น

 อย่าเฝ้าตืนสันมือยาว

 อย่าขี้เกียจ คิดแต่จะได้

เงะ	หลักไม้หลักแก่น บ่มันทหลักคน เอาหัวกลอยหัวล่า บ่ท่เข้า เอิ้นเฒ่าแก่เจ้านาย กีบ่สุดท่ตนเอง ย่านงู ย่านเสือ ย่านผี บ่ท่ย่านคน สุดที่ไวก็บ่ท่แสงตา	ล่อมรั้วไม้หลักไม้แก่น ก็ไม่มั่นคง เท่าล่อมด้วยคน (กิน) หัวกลอยหัวล่าก็ไม่เท่ากินข้าว ขอให้คนเฒ่าเจ้านายช่วย ก็ไม่เท่าช่วยตนเอง กลัวงู กลัวเสือ กลัวผี ก็ยังไม่เท่ากลัวคน อะไรที่ไวที่สุด ก็ไม่เท่าสายตาคน (เตือนว่า อย่างนี้กว่าทำอะไร จะไม่มีคนรู้)
จะต้อง	บ่ให้ขี้ลักมักจก บ่ให้เฮ็ดดินสั่นมือยาว บ่ให้ผัดพลาตบ้านเมือง	อย่าให้ขี้ลักขี้ขโมย อย่าเกียดคร้าน เอาแต่ได้ อย่าทำผัดกฏของบ้านเมือง
๔	อย่าลั่นไม้ร้อย เด็กน้อยลั่นผู้ใหญ่ จนแก่กั้ว ลัวจัวแก่กั้วพะ	อย่าทำอะไรเกินตัว เด็กอย่ารู้ดีเกินผู้ใหญ่ เป็นผู้น้อย เป็นเณร ก็ให้รู้จักกลัวพระ
ฮารัก	บ่อยู่บ่เข้าคือหางหมู ผู้ชักช้า เฮ็ดส้างเฮ็ดหยังบ่ว่องไว บ่ไ้วบ่ว่าคือหอยเลื้อ ผู้ใจใหญ่ เหมือนงูเหมือนม้า ผู้ใจน้อยเท่าเส้นผม ทำอะไรก็ไม่กล้าไม่หาญ ใจร้อนคือไฟ ใจเร็วคือรถยนต์	หางหมูไม่ได้อยู่นิ่งๆ (หมายความว่า อย่าขี้เกียจ ให้ดูหางหมู ไม่ได้หยุดอยู่นิ่งๆ เพราะหมูจะเที่ยวเดินหากินตลอดเวลา) คนทำอะไรช้า ไม่ทันการ ไม่ทันเพื่อน ช้าเหมือนหอยทาก คนใจใหญ่ ไม่มีก็ว่ามี (ถือว่าไม่ดี คืออวดโอ่) คนใจเล็กใจน้อยทำอะไรก็กลัวไม่สำเร็จ คนใจร้อน ทำอะไรจะให้ได้ดีตั้งใจ
ส่วย	ดูเฮ็ดดูสร้าง บ่ให้ขี้ค้ำนมักหน่าย บ่ให้เป็นคนดินสั่นมือยาว คนดูกินก็กินอ้ม คนขี้ค้ำนกินก็บ่เต็มท้อง	ขยันหมั่นทำงาน อย่าเกียดคร้านเบื้อหน่าย อย่าขี้คร้าน คิดเอาแต่จะได้ คนขยัน กินอะไรก็ได้เต็มอ้ม คนเกียดคร้าน ได้กินไม่เต็มท้อง
ละเวน	ดีก็ย้อนเหล้า สั่ว (ชั่ว) ก็ย้อนเหล้า มีหมูมีเสี้ยวก็ย้อนเหล้า บ่มีหมูมีเสี้ยวก็ย้อนเหล้า ให้อีกพ่อเฒ่าแม่เฒ่า อาหารการกินให้แบ่งให้ปัน พันไม้พันดอกอย่าให้พันเข้าบ้าน	หมายความว่า เหล้ากินให้ดีก็ได้ กินให้ชั่วก็ได้ ให้ดูแลพ่อแม่ อย่าให้อดอยาก ทำอะไรระวังอย่าให้เป็นภัยถึงตัว

แย้ฮู แม่เด็กน้อยเอ๋ย ให้เจ้าอยู่เบิ่งเรือนเบิ่งชาน เบิ่งลูกเบิ่งหลาน บให้เจ้าเป็น
ส่วนน้อยเองจะไปชอกไปหา ชื้อเครื่องซื้อของจากบ้านอื่นพุ้น
เมื่อสามีจะออกจากเรือนไปซื้อข้าวของแลกเปลี่ยนกับบ้านอื่น จะพูดสั่งความกับภรรยา
ให้ดูแลเหย้าเรือน ดูแลลูกหลาน อย่าให้เป็นอันตราย

เมื่อถามผู้บอกข้อมูลว่า สามีจะสั่งความกับภรรยาจริงหรือว่าเป็นเพียงถ้อยคำโบราณที่เคยกล่าว
กันมา ท้าวพงไซบอว่า สมัยก่อนการเดินทางออกไปหาซื้อข้าวของจำเป็นหรือไปแลกเปลี่ยนของใช้
ของกินกับบ้านอื่นนั้นไม่ใช่ไปชั่ววันสองวัน เพราะหนทางไกลและทุรกันดารกว่าจะไปจะกลับ ฉะนั้น
คำกล่าวสั่งความนี้จึงเป็นคำกล่าวที่ใช้กันจริงในสมัยก่อน แม้สมัยนี้จะไม่ค่อยได้สั่งกันเป็นถ้อยคำอย่าง
นี้ทุกคำ แต่ก็ต้องสั่งความกันในการทำงานคล้ายๆ กันนี้เหมือนกัน เพราะในปัจจุบัน บ้านแย้ฮูแต่ละ
บ้านก็ยังห่างไกล ต้องเดินเท้าแรมวันแรมคืนกว่าจะไปถึง เมื่อสามีไม่อยู่เรือน ภรรยาก็ต้องคอยดูแล
ระมัดระวังรักษาเหย้าเรือนลูกหลานให้ดี

เช่นเดียวกับเวลาที่พ่อจะสั่งลูกว่า

พ่อซีไปไฮไปสวน ให้ลูกอยู่เรือนเกือหมู เกือไก่ บให้ลูกไปเที่ยวเล่นทางอื่น

ลูกจะต้องมีหน้าที่เท่าที่เด็กจะทำได้ คือให้อาหารหมูอาหารไก่ ไม่ให้ไปมั่วเที่ยวเล่นอยู่ที่อื่น
ไรสวนของบ้านแย้ฮูมักจะอยู่ไกลบ้าน เพราะพื้นที่ราบมีจำกัด จึงเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย บางทีก็ต้อง
ไปค้างที่ไร่เมื่อเวลามีงานไร่มาๆ เช่น ระบายสักข้าวหรือเก็บเกี่ยว บ้านแย้ฮูบางบ้านยังต้องทำไร่ร่วมกัน
ทั้งบ้าน และแบ่งปันผลผลิตกันตามจำนวนคนในครัวเรือน มิฉะนั้นก็ไม่พอกิน

ฉะนั้น แม้จะมีภษิต และคำสั่งสอนที่ได้มาจำนวนน้อย แต่ก็พอจะเห็นภาพการดำรงชีวิต
และแนวคิดจากการสั่งสอนเหล่านี้ได้ชัดพอสมควร

คำเปรียบและความเปรียบ

คำเปรียบและความเปรียบของชนเผ่ามีลักษณะเนื้อความและวิธีการเปรียบที่น่าสนใจ แม้จะ
เป็นคำง่ายๆ แสดงแนวคิดตรงไปตรงมาไม่ซับซ้อน แต่ก็เห็นสภาพแวดล้อมและทัศนคติของผู้พูดได้ว่า
ผู้พูดอยู่ในสิ่งแวดล้อมอย่างไร และมีแนวทัศนะต่อผู้คนและสิ่งรอบตัวอย่างไร

ตัวอย่างคำเปรียบบันทึกได้จากผู้พูดไม่กี่คน เพราะแม้คำเปรียบจะเป็นคำที่ใช้อยู่บ่อยๆ แต่ก็
ต้องเป็นการใช้ที่อยู่ในสถานการณ์จริง มิฉะนั้นก็จะนึกไม่ค่อยออก

๘๔ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

ดักกั	งามเหมือนกะแซ งามเหมือนมัดตัง (งามเหมือนพระจันทร์ เหมือนตะวัน)	
	งามเหมือนอรุไมย (ดาว)	
	งามเหมือนปิลรอ (ปลาที่ตัวแดงเรื่อๆ)	
	เปรียบของสีข้าวว่า เหมือน ลอนกบ้ำลฮู (ดอกฝ้ายที่อยู่กับต้น)	
	ของสีดำว่าเหมือน ม่วนกดี (ดินหม้อ) ชะจ๊ะ (ถ่านไฟ)	
กะตู	เปรียบคนอ้วนว่าเหมือน โตะไถ้เกรียว (หมูตอน)	
	หรือเหมือน โตะปือจกะ (ควายถึก)	
	คนสูงเปรียบว่าเหมือน โดกฮูโดงอก (ภูเขา)	
	ส่วนคนตัวเล็กเปรียบว่าเหมือน โตะกวย (จิ้งเหลน) จงโกรงจงเกรง (กิ้งก่า)	
	ขาวคือปอกเปลือกหอย	ดำคือกะตอกกลางไข่
ละเวน	สูงคือกกไม้ปาก	เตี้ยคือกกหมากเผ็ดขี้หนู
	ขาวคือไผ่บง	เลื่อมคือบังกือ (ดำเป็นมันเลื่อมเหมือนกังกือ)
	ตุ๊กกินคือไก่	ไวคือเสือ (ตุ๊กกิน คือ กินเก่ง ไก่หาอาหารกินทั้งวัน)
	ดำคือหม้อ	แดงคือน้ำสี (ผู้ชาย)
	งามคือเจ้าคือนาย	
	ดีคือพระเวส (เวสสันดร)	
	งามเหมือนนางฟ้า	

จากคำเปรียบเทียบกับจะเห็นได้อีกเช่นกันว่า สิ่งที่น่ามาเปรียบจะเป็นสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ และแสดงให้เห็นสภาพแวดล้อมของผู้พูดได้ดี คำเปรียบยังมีอีกมาก (ดูรายละเอียดในภาคผนวก) แต่ก็มักจะมีเนื้อความและแนวเปรียบคล้ายๆ กับที่ยกมานี้ สิ่งที่น่าสังเกตคือ เผ่าละเวน ซึ่งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มเช่นเดียวกับส่วย และรับอิทธิพลความเชื่อพุทธศาสนาเช่นกัน จะนำเอาคำทางพุทธศาสนามาใช้ในการเปรียบเทียบ เช่น พระเวสสันดร เป็นตัวอย่างของคนที่ดีที่สุดในแนวคิดหรืออุดมคติของคนละเวน งามเหมือนนางฟ้าก็เป็นความเปรียบที่ชนเผ่าอื่นๆ มักไม่มีเปรียบ เพราะชนเผ่าไม่มีแนวคิดเรื่องนางฟ้าหรือเทวดา แต่ละเวนได้แนวคิดนี้จากชาดก จึงนำมาใช้เป็นความเปรียบ จึงเห็นได้ว่าแนวคิดและหลักการของละเวนต่างไปจากชนเผ่าอื่นๆ ที่อยู่ในสภาพแวดล้อมคนละแบบ

คำสาปแช่ง คำบริภาษ

คำสาปแช่งและคำบริภาษ เป็นคำกล่าวที่แสดงสภาวะอารมณ์ตรงกันข้ามกับที่กล่าวมาแล้ว ผู้พูดจะพูดด้วยความโกรธ ด้วยอารมณ์แรง ถ้อยคำที่พูดจึงมักจะสั้น ห้วน และมีความหมายรุนแรง ทั้งๆ ที่บางครั้งสถานการณ์ไม่ร้ายแรง แต่ก็เป็นเพราะคำบริภาษหรือสาปแช่งเป็นคำที่สั้น พูดได้เร็ว ออกจากปากได้เร็วโดยไม่ต้องคิด มีลักษณะเป็นคำติดปากอย่างหนึ่ง คือไม่มีความหมายเต็มตามถ้อยคำ เพียงแต่เป็นการแสดงอารมณ์ตามสถานการณ์ในขณะนั้น

เมื่อขอให้พูด หรือบันทึกคำปรึกษา และคำสาปแช่ง ผู้บอกข้อมูลมักจะไม่ค่อยเต็มใจออก เพราะรู้สึกว่าเป็นคำที่ไม่ดี ไม่เหมาะสมที่จะพูดกับคนอื่นที่ไม่ได้เป็นคู่ชีวิตจริง หรือเป็นคนที่กำลังโต้แย้งถกเถียงกันจริง กล่าวสั้นๆ คือ ไม่ได้อยู่ในอารมณ์โกรธจริงก็จะพูดไม่ค่อยออก แต่ถ้าบันทึกจากการสนทนาจริงๆ ในวงของชาวบ้านที่คุ้นเคยกัน คำประเภทนี้ก็จะได้ยินอยู่เป็นระยะๆ ในวงสนทนา ตัวอย่างคำกล่าวประเภทคำปรึกษา และคำสาปแช่ง ที่บันทึกได้ เช่น

ดักกัங ให้ตายดับตายวอด (เป็นได้ทั้งคำบริภาษ สาปแช่ง และคำสาบาน)

ให้ควยเน่าควยหนอน (แข่งดำ)

ให้ผีน้ำเอาไป ให้ผีตายโหงเอาไป (แข่งดำ)

สาธุให้เจ้าตายโหง

สาร ให้คนมาแทงมาฟันเจ้า

และอีกประโยชน์หนึ่ง มีลักษณะเป็นคำบริภาษอีกฝ่ายโดยตรง ไม่ใช่ลักษณะคำติดปาก คือ

พ่อแม่เจ้าสั่งสอนบ่

คำบริภาษติดปากทั่วๆ ไป คือ ว่าอีกฝ่ายเป็นหม (ไอ้ก) หรือเป็นหมา (จอ)

คำต่ำกับคำแข่งมักจะต่อเนื่องกันไป จึงมักใช้ว่า คำแข่งต่ำ เผ่าตระกูลนี้มีคำบริภาษติดปากว่า

กาจิตมฺยงฺ หมายความว่า ขอให้ตายเน่าเหม็น

คำบริภาษของกะตุ มักจะเกี่ยวโยงไปถึงหมาหรือหมู เช่น

ชั่วคือหมา

ชั่วคือหม (หมายความว่าไม่รู้จักแม่ตัวเอง)

ขี้เด็ดคือควยหมา

เป็นคำดำของผู้อื่น

ชั่วคือนมหมา

เป็นคำด่าเชิงเปรียบเทียบกับว่า นมหมาแก่งไปมา

เหมือนคนหลุดจากลัทธิโลก เชื่อไม่ได้

๘๖ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

ถ้าอยู่ในการทะเลาะวิวาท และต้องการสาปแช่งอีกฝ่าย แต่มักจะเป็นสถานการณ์ที่ฝ่ายซึ่งถูกสาปแช่งเป็นผู้ผิด หรือเป็นผู้น้อย เกียงไม่ได้ ฝ่ายที่สาปแช่งก็จะพูดได้ยืดยาวว่า

ขืนกูให้เสือขบ ลงน้ำให้แกกิน ไปป่าไปดง ให้งูขบขี้เข็บขบ หินกลิ้งมาแต่พุ้น มาตีหัว
ตีดับไตไส้พุง จนมุนออกขมอม

คำสาปแช่งที่ยาวกว่านี้คือ ไปอยู่ดินลาวดงละเวน ให้มูยึงด้วยปืนด้วยมนตร์ ให้ดับมอด
ให้ตายมุดตายมอด บิให้กลับคืนเมื่อบ้าน ให้หมดให้สูญ ชีคร้านเบ้งชีคร้านบ้าน คนสั่ง
ที่บ่ตีบจบบ่งาม คือเจ้านั้นแหละ บิให้เป็นมนุษย์อีกแต่หนีฮอดพุ้น

ส่วนฮาร์กจะมีคำบริภาษและคำสาปแช่งคล้ายๆ กับที่กล่าวมาแล้ว เช่น เจ้าจ้งแม่นชั่วคือหมา
เจ้าคือหีแม่เจ้า ให้เจ้าตาย ให้เจ้ากุดมุด (หมายถึง ทำอะไรอย่าให้ได้ดี) ให้งูตอด ให้เงือกเอา ให้เสือขบ

คำบริภาษของละเวนก็ทำนองเดียวกัน คือ แซงให้ตายดับ ให้ตายมุดตายเน่า ให้หนอนกัด
หนอนกิน ให้เสือขบให้ช้างเหยียบ ให้ฟ้าผ่า ให้กินดิน (หมายถึงให้มีความทุกข์ยาก) และคำบริภาษ
สั้นๆ ที่อาจเป็นคำติดปากด้วย เช่น กซ้อกพัก (บั๊กผีห่า) กซ้อกเบรียง (ผีสายโง่) กซ้อกซัว
(ไอ้โง่)

ลักษณะคำบริภาษเหล่านี้ จะตรงหรือคล้ายคลึงกันกับคำบริภาษในภาษาอื่นๆ ไป ซึ่งจะด่า
หรือสาปแช่งให้ตาย ให้มีความทุกข์ยากมากๆ หรือเปรียบเทียบให้เป็นสัตว์ที่เลวร้าย หรือสกปรก เช่น
หมา หมู และอื่นๆ คำบริภาษเหล่านี้ทำให้เข้าใจทัศนคติบางแง่มุมของชนเผ่า เช่น การกำหนดว่า
สัตว์อย่างไหนเลว จึงจะเอามาเป็นคำเปรียบคำด่า ดังจะเห็นว่า หมา ซึ่งก็เป็นสัตว์เลี้ยงประจำเรือน
น่าจะเป็นที่พอใจใคร่ของคน แต่กลับถูกนำมาใช้เป็นคำด่า มีความหมายโดยนัยว่า ความประพฤติไม่ดี
เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น ฉะนั้น ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างคนกับหมาที่เลี้ยงไว้ในครัวเรือน แทนที่จะ
สะท้อนออกมาเป็นความเปรียบในเชิงที่ดี กลับกลายเป็นตรงกันข้าม ทั้งนี้เพราะคนอาจคิดว่าหมามี
สถานะต่ำต้อย อาจจะถูกปรก น่ารังเกียจ จึงนำมาใช้เป็นคำบริภาษ

คำกล่าวในโอกาสเฉพาะ

คำให้พร

คำให้พรในโอกาสต่างๆ ของชนเผ่ามีอยู่ไม่มากนัก เพราะต้องเป็นช่วงเวลาพิเศษที่ต่างไปจาก
ชีวิตปรกติธรรมดาประจำวัน เช่น ในพิธีแต่งงาน ในการเรียกขวัญ อาจกล่าวได้ว่าการให้พรจะเกิดขึ้น
ในวาระที่มีการเปลี่ยนแปลงขั้นตอนของชีวิต หรือในช่วงเวลาวิกฤตที่คนต้องการกำลังใจ และความ

มั่นใจในการที่จะดำเนินชีวิตต่อไป ในขณะที่เดียวกันคำให้พรนั้นมักจะบ่งบอกไว้อย่างกว้างๆ ด้วยว่าชีวิตที่จะดำเนินต่อไปนั้นควรมีเป้าหมายอย่างไรที่เป็นสิ่งพึงประสงค์ของคนทั้งหลายโดยรวม หรือดำเนินไปสู่อุดมคติในชีวิตของสังคมนั่นเอง

คำให้พรโดยทั่วๆ ไปจะมีเนื้อหาหลักอยู่ที่ชีวิตที่เป็นที่ปรารถนา อุดมสมบูรณ์ ปลอดภัย แข็งแรง คำให้พรของชนเผ่ามักจะเป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจน ว่าชีวิตที่ปรารถนานั้นคืออย่างไรบ้าง เช่น คำให้พรของตระกูลเมื่องานแบ่งฮีดบ้าน มักจะกล่าวแก่กันและกันว่า

ให้อยู่ดีมีแอง เจ็บบให้ได้ ไข้บให้เกิด

ไก่และหมูให้มีมากมาย จัวควายให้เต็มคอก

ความฮั่งมีและความสะอาดกาย

การฮั่งมีและการนำพาพ่อและแม่

ให้มีลูกเต็มบ้านให้หลานเต็มเมือง

คำให้พรของแอฮูในโอกาสงานบุญ ขึ้นเรือน หรือแต่งงาน ก็คล้ายคลึงกัน คือ

อยากให้เจ้าใหญ่ ให้เจ้าฮั่งมี สาบู่สาอย่า สาพ่อ สาแม่

ให้เจ้าเลี้ยงควายเลี้ยงวัวให้ตึกได้ เลี้ยงหมูเลี้ยงไก่ให้หลาย

เบ่งพี่เบ่งน้องให้จบให้งาม

คำให้พรของดักกังกล่าวว่า

บให้ขี้ค่าน ให้เฮ็ดไเฮ็ดนา บให้อึดบให้อยาก

ให้ได้ควายถึกใหญ่ ให้ได้ข้าวร้อยกะพ้า

ให้ได้หม้อทองใหญ่ๆ ให้ได้คำได้เงิน

และเมื่อเวลางานแบ่งฮีดใหญ่ ที่มีการตีก้องลา ดักกังจะมีธรรมเนียมเอาเหล้าให้ผู้ตีก้องลากิน คนตีก้องลาเป็นคนสำคัญ เพราะก้องลาก็คือสัญลักษณ์ของงานแบ่งฮีดบ้าน คำให้พรที่กล่าวแก่ผู้ตีก้องลาว่าดังนี้

อยากให้ดี อยากให้ได้ อยากให้มั่งมี อยากให้อยู่ดีกินดี

มีข้าว มีฮิ้น มีเรือน มีเครื่องนุ่งเครื่องถือ

กินอ้ม กินอร่อย กินหวาน บ่เจ็บบเป็น

มีน้ำไหล มีท่อนไฟสว่าง

สิ่งที่ให้พรกันก็คือ พื้นฐานสำคัญของชีวิต หรือหากจะกล่าวตามแนวคิดพุทธศาสนาก็คือ

ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค นั่นเอง

คำให้พรของชนเผ่าที่รวบรวมมาแสดงว่า ไม่จำเป็นที่ผู้ให้พรจะต้องอยู่ในสถานะสูงกว่าผู้รับพรเสมอไป ลูกหลานก็อาจให้พรปู่ย่าตายายได้ นั่นคือการตั้งความหวังและแสดงความรักปรารถนาดีในรูปแบบหนึ่ง ยิ่งกว่านั้น ยังอาจจะมีขอบเขตของความหมายกว้างออกไปถึงแนวคิดว่า เมื่อตั้งสิ่งที่ปรารถนาไว้ดังนั้นแล้วทั้งผู้ให้พรและผู้รับพรก็ควรที่จะร่วมกันทำให้เป้าหมายนั้นเป็นจริงขึ้นมา ดังเช่น เมื่อคนรุ่นหนุ่มสาวให้พรคนแก่ ว่าให้แข็งแรง อายุยืน ก็เหมือนกับกำหนดกับตนเองด้วยว่า จะต้องมีส่วนร่วมในการทำให้คำพรนั้นเกิดเป็นจริงขึ้น คือต้องดูแลคนแก่คนเฒ่าให้ดี หนุ่มสาวเผ่ากะตุมักให้พรคนเฒ่าคนแก่ว่า

ให้พ่อแม่อยู่เรือนชานครอบครัว บัญชาครอบครัว บ่ให้อดอยาก เสาะของกินของอยากร
ต้องให้พ่อได้กินแต่ละปี และเก็บไว้เล่าข่าว และให้เอาไปขาย หมูเฝ้าผู้ไป พวกเฝ้าผู้เป็น
ลูก ใส่ใจพ่อแม่ผู้อยู่ชานเรือน ให้อยู่ดีมีแสง มีความสุขความเจริญ เพื่อให้ลูกหลานบ่มีความ
ละอายต่อบ้านเมือง

จะเห็นว่า นอกจากคำพรจะแสดงความรักปรารถนาดีแล้ว ยังวางแนวคิดของวิถีปฏิบัติต่อกัน และสะท้อนความสำนึกทางคุณธรรมตามกรอบของสังคมด้วย

คำให้พรในโอกาสพิเศษอีกโอกาสหนึ่ง คือ ในการแต่งงาน ที่พ่อแม่และผู้ใหญ่จะให้พรคู่แต่งงาน คำให้พรมักจะมีคำสั่งสอนถึงแนวประพฤติปฏิบัติ เมื่อเปลี่ยนสถานะจากเดิม จากคนโสดที่มีหน้าที่ต่อครัวเรือน พ่อแม่พี่น้องเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบของตนและครอบครัวใหม่ที่จะขยายขึ้นไป การเปลี่ยนขั้นตอนชีวิตในช่วงนี้จึงมักมีคำที่ตักเตือนถึงการเปลี่ยนสถานะและเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์ของคู่แต่งงาน ดังเช่นคำให้พรของเงะ ว่า

... สร้างเป็นลูก ผูกเป็นเมีย บ่ให้เจ็บไข้ บ่ให้ลั่นซูลิ้นสาว ทำการงานเฮ็ดไฮ่เฮ็ดสวน
ไปหากินหาอยู่ หากวยหาจัว คำทุกคำแพร่ ตักน้ำคำข้าว ให้เป็นเจ้าเรือนอยู่ในที่นี้
เป็นพื้นฐานอยู่กับพี่น้อง มาสู่ยายเอื้อย เบิ่งพ่อแม่แม่นายให้ดี แต่งอยู่ครว้กินให้สะอาด
ให้ลูกให้แซบ เพื่อเลี้ยงผัวเลี้ยงเมีย พ่อเฒ่าแม่เฒ่าแขกคน

คำให้พรของละเวนก็คล้ายกัน คือ

ให้มีสัตว์เต็มคอกเต็มเล้า ให้มีความมีจัว ทรัพย์สินสมบัติให้งั่งให้มี ให้อยู่ดีมีแสง สร้างบุญสร้าง
ทำอะไรก็ให้สำเร็จ ให้อยู่ยากจนตาย บ่ได้ปะห่างกัน อยู่กันจนหลังคดหลังโค้ง

นอกจากจะให้พรคู่แต่งงานให้มีชีวิตที่พึงปรารถนาและแนวประพฤติปฏิบัติแล้ว พ่อแม่ผู้ใหญ่อีก

ยังอาจอบรมสั่งสอนในรายละเอียดของการสร้างความสัมพันธ์ ซึ่งไม่ใช่เฉพาะคู่แต่งงาน หากขยายออกไปถึงครอบครัวของทั้งสองฝ่าย ซึ่งจะมาเกี่ยวดองกันด้วย เช่นที่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงจะกล่าวให้พรและตักเตือนว่า

ลูกหมู่เฮา คือเบ็งกะบัง คือ แนมใบหยวก บ่แม่นลูกใช้ไต่กินเป็น ลูกบ่จบบ่งาม
ลูกคร้านบ่เฮ็ดเวียกงาน มีแต่ม่กกินม่กอยาก คนบ่ฉลาดบ่เฉลียว เฮ็ดยังบ่ได้ เสียตาย
แต่ลูกเขยอยากได้ ลูกฮาด้องเบ็งแยง ดูแลให้คัก บ่ให้เตะ บ่ให้ดี บ่ให้ด่าบ่ให้บ่ย
ถ้าลูกเขยพ่อเผ่าแม่เผ่าด่าบ่ย มูลมรดกของพ่อแม่ หรือของเจ้าเองจะเสียหมด
มูลมรดกของเจ้าคือไฟไหม้ไหลน้ำ หนึ่งหน่วยก็บ่ยอม ส่งคืนให้พ่อเผ่าลูกเขย

นั่นคือ ถ้าฝ่ายหญิงทำผิดพลาด ไม่ดีไม่งาม ไม่ถูกต้อง ก็จะไม่ยอมส่งค่าสินสอดเครื่องดองคืนให้ฝ่ายชาย แต่ถ้าฝ่ายชายทำผิดพลาด หุบตีตำว่าภรรยา ก็ให้ส่งผู้หญิงคืนมา และจะไม่ยอมส่งค่าดองคืนให้แม่แต่สักชิ้นเดียว

คำให้พรและสั่งสอนในการแต่งงานจึงเป็นการวางวิถีประเพณีปฏิบัติ และเป็นการย้ำข้อตกลงเงื่อนไขที่รับรู้กันในชุมชนให้ชัดเจน เพื่อให้ตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของทั้งสองฝ่าย

ส่วนคำให้พรในพิธีเรียกขวัญสู่ขวัญก็จะคล้ายคลึงกัน เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ของเงจะเรียกขวัญลูกหลานว่า

มาเยอขวัญเยอ แต่ป่าแดง แต่ภูแต่ผา แต่ห้วยแต่น้ำ แต่บวกแต่ตม แต่กกไม้กกตอม
มาเยอขวัญเยอ มาอยู่กับพ่อกับแม่ มาอยู่เอื้อนอยู่ชาน บ่ให้หนีไปอยู่บ่อนดึกบ่อนไกล
มาเยอขวัญเยอ

จากนั้นก็ให้พรว่า

อย่าให้เจ็บอย่าให้ไข้ ให้ยืนยงคงตัว อย่ายุ่งจิตยุ่งใจ ให้มีเงินมีคำ ไปหาแขกหาตอย
ได้ควายได้วัว เฮ็ดไฮ่เฮ็ดนาให้ได้ข้าวได้น้ำ

ในส่วนของคำอธิษฐานนั้น ขนเผ่าส่วนมากไม่ได้คิดถึงการจัดความหวังในรูปของการกล่าวคำอธิษฐานขอสิ่งที่ปรารถนาจากผู้อื่นหรืออำนาจอื่นใด เพราะชุมชนดั้งเดิมมักมีชีวิตอยู่ในสภาพยากลำบาก หรือแม้ไม่ยากลำบากก็ต้องถือเอาการพึ่งพาตนเองและชุมชนของตนเป็นหลัก ไม่ค่อยนึกถึงการได้รับสิ่งที่หวังจากอำนาจอื่นๆ นอกไปจากแรงงานของตนเอง ความคิดความฝ่ฝั่นในสิ่งที่ปรารถนาในเชิงคำอธิษฐานจึงมีลักษณะใกล้เคียงกับการให้พรอันเป็นสิ่งที่ตั้งงามที่ประสงค์ เช่น

ขอให้ไต้ยังไต้มี ไต้เงินไต้คำ ไต้ควายไต้โก ปะเนาะปะฮาด อย่าให้เจ็บให้ไข้

ลักษณะส่วนที่แตกต่างกันอยู่ที่อิทธิฐานคือการขอสิ่งที่อยากได้ โดยไม่ได้บอกเล่าว่าควรทำอย่างไรจึงจะได้สิ่งที่ต้องการนั้นมา

เมื่อเปรียบกับคำให้พรเหล่านี้ กับคำให้พรที่ค่อนข้างมีลักษณะเป็นสมัยใหม่และมีแนวคิดแบบสากลของกะเซง (ท้าวสมสี) ก็จะได้เห็นว่า ความปรารถนาในเชิงรูปธรรมเริ่มเปลี่ยนไปเป็นลักษณะเชิงนามธรรมมากขึ้น เช่น

ขออวยพรชัยให้แก่ท่าน พร้อมด้วยครอบครัว จงมีสุขภาพแข็งแรงไปตลอดชั่วกาลนาน

คำให้พรในโอกาสต่างๆ ของชนเผ่า จึงสะท้อนถึงชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน แม้จะมีความทุกข์ยากขาดแคลน แต่ก็มีความหวังถึงชีวิตที่สมบูรณ์ตามสภาพแวดล้อมและความใฝ่ฝันของชุมชนและสิ่งนั้นจะเป็นไปได้หรือเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการลงแรงลงงานของตนเองและชุมชน

คำเกี้ยวพาราสี และทาบตามสู่ขอ

คำเกี้ยวพาราสีแม้จะมีลักษณะคล้ายกับเกิดขึ้นในการพูดจาทั่วไปในชีวิตประจำวัน แต่หากพิจารณาให้ชัดเจนก็จะเห็นว่า ถ้อยคำนั้นบ่งบอกลักษณะพิเศษที่ไม่ใช่ถ้อยคำธรรมดา หากมีการตกแต่งจัดวางหรือเรียบเรียง มีการปล่าวเปรียบเทียบ ไม่พูดตรงไปตรงมา จึงเป็นถ้อยคำในรูปของโวหาร และโวหารเหล่านี้มีการถ่ายทอดกันเป็นแนวทางในชุมชน ซึ่งมีความคล้ายคลึงกันในด้าน สภาพแวดล้อมและแนวคิด โวหารเหล่านี้จึงคล้ายกันระหว่างเผ่าต่างๆ ด้วย เช่น คำเกี้ยวพาราสีของหนุ่มสาวเงะที่มีลักษณะเป็นโวหารโต้ตอบกันอย่างน่าฟังว่า

เจ้าเอ๋ย ขอแนวข้าวตอ ข้าวสามเดือน เพื่อไว้เป็นแนวปลูกไต้บ่ ดินดอนดอนนี้งามแท้ได้
ขอถางไฮ่ถางสวนไต้บ่ หรือว่ามีผู้หมายแล้วบ่ น้ำห้วยนี้มีบ่ ปลาจา ปลาแก้มแดง มีอยู่
หลายบ่ ข่อยอยากได้ไ้เจ้าเมื่อเอือนไว้เลี้ยงไต้บ่ อ้ายขอกินข้าวของเจ้าคือสหอมไต้บ่

สาวอาจจะตอบหนุ่มว่า

เจ้าบ่อยากไ้ดอก ไ้ข้อบ่แม่นแนวงามปานใด อ้ายบ่มักกินข้าวของน้องดอก
ข้าวบ่หอม บ่แซบ

บางทีหนุ่มก็เลี้ยงไปเหมือนว่าพูดกับผู้ใหญ่ในเรือนของสาวว่า

ลุงป้าเอ๋ย ดอกไม้งามๆ นี้ จะเก็บเมื่อเอือนไต้บ่

ผู้ใหญ่ในเรือนก็อาจร้องตอบว่า

ซื่ออยากไ้แท้บ่ ดอกไม้บ่จบบ่งาม เข้าสิบ่อยากเอาเมื่อเอือนเจ้าดอก

จะมีลักษณะเป็นเชิงโต้ตอบหยอกเย้ากันด้วยสำนวนโวหารที่มีนัยนำฟัง เมื่ออยู่ในขั้นของการส่อหรือทาบทามเพื่อแต่งงาน แม้ส่วนใหญ่การส่อจะเกิดขึ้นเมื่อได้นัดหมายตกลงกันระหว่างหนุ่มสาว และพ่อแม่ก็มักจะรับรู้แล้ว แต่ในโอกาสที่เป็นพิธีการ ก็จะมีการใช้สำนวนโวหารโต้ตอบกัน เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือตัวแทนของฝ่ายชายจะกล่าวว่า

ข้อยสือยากได้ปาดัวงามๆ ของเจ้า

ฝ่ายหญิงจะตอบว่า ปาดัวใด ป่าบ่อนใด เจ้าชิดาง (ถ้ามีลูกสาวหลายคน)

ป่าอยู่บ่อนที่สอง (ลูกสาวคนรอง)

มีผู้ชิดางแล้ว (ความหมายคือไม่ให้)

หรืออาจตอบว่า คั้นเจ้าบ่ดีว่าป่าบ่งาม ข้าวบ่งาม เจ้าจะถางก็ถาง

ผู้

เขาบ่เป็นปัญหาสั่ง ย่านมีแต่ผีป่านั่นบ่ให้

(ฝ่ายหญิงไม่รัก หรือผู้ใหญ่ไม่พอใจ)

ถ้าจะตกลงก็ว่า เจ้าจะถางก็ถางเด้อ เขาบ่เป็นปัญหา

นอกจากคำกล่าวในโอกาสที่เป็นพิธีการ หรือกล่าวต่อหน้าญาติพี่น้องผู้คนในเรือนแล้ว ก็ยังมีคำเกี่ยวพาราสีที่หนุ่มสาวให้หักทลายหยอกเย้า หรือเกี่ยวกันโอกาสได้พบปะกันตามทีต่างๆ รวมทั้งในการทำงานท่ามาหากินตามปรกติในชีวิตประจำวันด้วยแต่ก็ไม่ใช่อภัยคำกล่าวเป็นคำพูดธรรมดา แต่เป็นโวหารที่เรียบเรียงให้เป็นถ้อยคำพิเศษดังกล่าวแล้ว

คำสาบาน

คำกล่าวในโอกาสพิเศษหรือเฉพาะเจาะจงอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันตามปรกติคือ คำสาบาน ชนเผ่าจะกล่าวคำทำนองสาบานเพื่อแสดงความสัตย์ซื่อ หากเกิดมีกรณีของความผิดใจกัน หรือกล่าวหากันด้วยเรื่องหนึ่งเรื่องใด แต่ในส่วนของการทำสัตย์สาบานในเชิงการตกลงที่จะมีความสัมพันธ์ มีภาระหน้าที่ผูกพันต่อกัน เช่น ผูกเสี่ยว ผูกอายุผูกแอม (เป็นพี่เป็นน้อง) นั้น เห็นได้ว่าเป็นกระแสนิยมของวัฒนธรรมลาว เพราะในวัฒนธรรมชนเผ่า นั้น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยเฉพาะการสืบสายโลหิต มีความสำคัญสูงสุด และในการดำรงชีวิต ก็ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกันทั้งชุมชนอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์พิเศษขึ้นอีก

คำสาบานแสดงความสัตย์ซื่อ ดังเช่น คำกล่าวของละเวนที่ว่า

ถ้าอายุต๊ะเจ้า ให้ข้าตาย ให้ฉิบหายวายวอด

๔๒ สุวรรณ เกรียงไกรเพชร

ให้ข้อยถูกลูกปืนคมง้าว ให้ฟ้าผ่าดินกิน (สาบานว่าไม่ได้ลักไม่ได้ขโมย)

ถ้าข้อยบ่เบี่ยงแยงเจ้า บ่ฮักบ่คิดฮอดเจ้า ให้ข้อยตายสุด (สาบานผูกเสี่ยว)

ละเวนนั่นอยู่ในกระแสรูปลัทธิวัฒนธรรมลาวอย่างใกล้ชิด จึงรับเอาลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม เช่นการผูกเสี่ยวเข้ามาในระบบความสัมพันธ์ของตนด้วย

คำกล่าวของชนเผ่าเหล่านี้จึงแสดงให้เห็นทั้งวิถีชีวิต แนวทางปฏิบัติเพื่อไปสู่เป้าหมายของชีวิต ที่เป็นความเฝ้านหรือเป็นอุดมคติของชุมชน เป็นค่านิยมที่คนในเผ่าในชุมชน สร้างและสืบทอดร่วมกัน และที่สำคัญคือ สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ด้านความสัมพันธ์ในชุมชน ซึ่งมีความใกล้ชิดผูกพันกัน มีความร่วมมือร่วมใจกันเป็นหลักการที่เด่นชัดของชุมชน เช่นเดียวกับการพึ่งพาตนเอง ความขยันขันแข็ง ทำมาหากิน และการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ซึ่งจะทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามควร และดำเนินไปสู่เป้าหมายของชีวิตร่วมกัน แม้ในสภาพแวดล้อมที่อึดอัดขัดสนดังที่เป็นอยู่

บรรณานุกรม

โครงการวิจัยภาษาและวัฒนธรรมของเฝ้าไทยและเฝ้ากวางสี.

- ๒๕๓๔ เกีย เซ็น ป็อง (กัว ซาน ป่าง) หนังสือเดินทางข้ามเขตภูเขา. กรุงเทพฯ :
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประกอบ นิมมานเหมินท์.

- ๒๕๔๓ นิทานพื้นบ้านศึกษา. กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประกอบ นิมมานเหมินท์ และ เรืองวิทย์ ลิ้มปนาท. บรรณาธิการ.

- ๒๕๔๘ คนไทได้คง ไทใหญ่ในยูนนาน. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยศึกษา ฝ่ายวิจัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

ประกอบ นิมมานเหมินท์ และ ดาว เซิง หวา.

- ๒๕๔๒ อาปมไทได้คง นิทานกับสังคม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แม่คำผาง.

ปราณี วงษ์เทศ.

- ๒๕๓๙ สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม.

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์.

- ๒๕๒๕ มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศิริพร ณ ถลาง.

- ๒๕๓๙ การวิเคราะห์ตำนานการสร้างโลกของคนไท. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัย
และพัฒนามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

สถาบันค้นคว้าสนธิปะวันนะคะดีแห่งชาติ.

- ค.ศ. ๑๙๘๙ นิทานพื้นเมืองลาว. เล่ม ๑, เล่ม ๔. เวียงจันทน์.

หุ้มพัน ลัตตะนะวง.

- ๑๙๙๖ ความโอ่นชา. เวียงจันทน์ : สถาบันค้นคว้าวัดทะนะท่า.

๙๔ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

อมรา พงศาพิชญ์.

๒๕๓๔ วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : การศึกษาสังคมไทยแนวมานุษย-
วิทยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บทความ

Dang Nghiem Van.

“The Flood Myth and the Origin of Ethnic Groups in Southeast
Asia,” **Journal of American Folklore**. 106 (421) : 304–337.

Dundes, Alan.

1984 “The Flood (Genesis 6–9)” In **The Flood Myth**. Alan Dundes ed.
California : University of California.

,

,

,

นิทาน ๑๓ ชนเผ่า

นิทานเมืองดักจิง

นิทานตะเรียง

ชื่อผู้เล่า ท้าวแสงพา บุณทะงัน

อายุ ๓๕ ปี

บ้านดักจิง เมืองดักจิง

เรื่อง คนเกิดจากหมา

ในสมัยก่อน ปู่ตายายเคยเล่าว่า เกิดมีน้ำท่วมหลากแผ่นดินหมดทั่วโลก ยังแต่ผู้กะเสียน (เทวดา?) บ่ได้ท่วม ส่วนมนุษย์ยังเหลือคนกับหมาเท่านั้น คนเป็นผู้หญิง หมาเป็นหมาถึก ฉะนั้นในการทำมาหากิน นัยมื่อได้พบความยุ่งยากหลายอย่าง เพราะอาหารการกินอยู่ เครื่องมือเครื่องใช้ ก็บ่มี ส่วนไฟก็อยู่ห่างไกลจากภูกองกิงหลายอยู่ ผู้กะเสียนลิเอาไฟนั้นก็พบความยุ่งยาก หมากับคนจึงปรึกษากันว่า ให้หมานั้นไปเอาไฟจากผู้กะเสียน หมาอยู่จำกัว่าจะไปเอาประการใด คนจึงบอกว่า ให้หมาไปคาบหม้อดวงน้อยไปไว้ไฟ หมาจึงตัดสินใจล่อน้ำไปเอาไฟจากผู้กะเสียนจนฮอดผู้หญิงคนนั้น

ต่อมาหลายมื่อหลายวัน น้ำก็บกแห้งลง หมากับคนจึงเสาะหาของกินด้วยความลำบาก แล้วจากนั้น คนจึงปรึกษากับหมาว่า ปีน้าจะกินหยัง หมากไม้ก็หล่นเหี่ยวแห้งหมด เก็บกินหมดหมากก็บ่ชิตอบ ทากก็ได้พบคนกับหมาปรึกษากันอยู่ในนั้น ทากก็เลยถามว่า พวกเจ้าปรึกษากันหยังน้อ หมากับคนตอบว่า วิธีซืหากินหายาก ซิเฮ็ดหยังกิน ทากตอบว่า ก็บ่ยาก ตัวเองรู้จักหมากที่คนกับหมากินได้ สุขภาพดี สุขภาพแข็งแรง หมากินได้ คนกินได้ วัวควายเปิดไก่อก็กินได้ คนกับหมาจึงถามว่ามันมื่ออยู่ใส ทากบอกว่า มันมื่ออยู่บ่อนปุ้อลุมพัดแสง คนกับหมาไปบ่ได้ ก็เลยไปจ้างทากให้เจ้าช่วยช้อยแน ทากก็ไปได้เม็ดข้าวสับ ไปเทื่อที่สองได้เม็ดข้าวเต็ม ทากก็ถามว่า เจ้าจะต้องจ้างเฮดด้วยเลือด ๒ ถ้วย ช้อยจะเอาเม็ดข้าวให้สองเม็ด จนถึงปัจจุบัน จึงได้ปลุกข้าว มีข้าวสับและข้าวเต็ม ทากก็ถามว่า ใส่ละเลือดที่จ้าง ก็ได้ถ้วยเดียว เพราะได้เม็ดข้าวสับมาเม็ดหนึ่ง ทากก็บอกว่าไม่ได้สัญญาไว้ว่าตัวสับบ่เอา คนจึงว่าเจ้าต้องติดหนี้ตัวเอง เลือดถ้วยหนึ่ง ปัจจุบันทากจึงกินเลือดคนเรื่อยมา

ส่วนคนกับหมาเป็นคู่เมียผัวกัน ฉะนั้น มาถึงเดี๋ยวนี้ เผ่าตะเรียงจึงถือว่คนเกิดจากหมา “ตาจอ ยารอด” จนปัจจุบัน บางคนก็ไม่กินหมา โดยเฉพาะพวกหมอดู ไม่กินหมา

ชื่อผู้เล่า ท้าวแสงพา บุณทะงัน

อายุ ๓๕ ปี

บ้านดักจิ้ง เมืองดักจิ้ง

เรื่อง นากกับแลวเป็นเพื่อนกัน

ในสมัยก่อน นากกับแลวแลกเลือดเสียกัน เสียวฮักเสียวแพงกัน จากนั้นนากก็ไปให้แลวไปเที่ยวบ้านตัวเอง เว้าไปเว้ามา เลยตกลงกันว่า แลวต้องไปบ้านนากก่อน ไปบ้านนากแล้ว นากให้แลวจับหางนากไปด้วย ตามห้วยหนองคลองบึง จนแลวร้องบอกนากว่า เสีย เสีย เสีย บ่ให้ไปอีก แต่ผลสุดท้ายไปจนสำเร็จถึงบ้านเสียวนาก จากนั้นแลวจึงสั่งให้นากไปเที่ยวบ้านแลว ให้นากขบหางแลว แลวสั่งให้นากร้องดัก ดัก ดัก จะได้บินต่ำลง นากยังไม่ได้ร้อง พออ้าปากก็ตกลงมาใส่หิน เกือบตาย

จากนั้น เสือจึงพบนากเลยตีใจได้อาหารกินแล้ว นากก็เลยบอกว่า ให้คอยอยู่ริมน้ำ มีรูอยู่ เสือกี่ซุดูริมน้ำ จะเผานากกิน เพราะนากบอกว่า เผานากกินธรรมดาไม่แซบ จะไหม้และขม ให้ซุดูเอาดินกลบนากแล้วเผา พอเสือผ้งนาก นากก็ซุดดินหนีไป เวลานั้นเสือจึงเสาะหาบ่อนที่เผานาก ก็ไม่เห็น ไปเสาะตามห้วยหนอง บึง ไปถามต้นไม้ต้นตอว่า เจ้าเห็นนากบ่ ต้นไม้ว่าบ่เห็น ครั้นข้อยเห็น ต้องได้ดังจู้จี้ นากสั่งไว้แล้วว่าถ้าเสือมาถามก็อย่าบอก เสือถามน้ำ น้ำก็บอกว่า ถ้าข้อยเห็น เจ้าก็ได้ยินเสียงดังจ๊อกๆ แจกๆ ตามไยแมงมุม เจ้าเห็นบ่ ไยแมงมุมว่า ถ้าได้เห็น ข้อยก็ต้องขาด เสือร้องถามนากเอย นากเอย นากก็บอกให้หอยตอบว่า บ่เห็น เสือหาจนโซ เมื่อยแทบตาย ก็ไปถามปูปลา ปูปลาก็ว่า พุ้นเด นากจึงจะเอาปลาฟาดหิน ปูปลาก็บอกว่า ต้องทับข้อยใส่ น้ำ ข้อยสิดาย นากก็ทับปูปลาใส่ น้ำ ปูปลาก็หนีไปได้ นากจึงว่า ต่อไปนี้ข้อยสิกินเจ้า จนฮอดปัจจุบัน นากจึงกินปูปลา

ชื่อผู้เล่า ท้าวแสงพา บุณทะงัน

อายุ ๓๕ ปี

บ้านดักจิ้ง เมืองดักจิ้ง

เรื่อง สองอ้ายน้องกำพร้าว

สองอ้ายน้องกำพร้าวแม่ มีพ่อ แต่พ่อจะเลี้ยงลูกสองคนนั้น อยู่บ้านตนเองนั้นบ่คุม ต้องไปเสาะหางานบ่อนบ้านอื่นมาเลี้ยงลูก ลูกสองอ้ายน้องอยากได้น้ำไปย้งนก มีนกตัวหนึ่ง เป็นนกพิเศษ อยู่ไกล ลูกสองคนก็ร้องอยากได้ พ่อก็อดไม่ได้ จึงทำนาไปให้ลูก ลูกเอาไปย้งนก ได้มาให้พ่อดู ลูกก็เผานากอยู่กลางบ้านอื่น (ที่พ่อไปทำงาน) เวลาเผานก ขนนกหอมทั้งบ้าน นายบ้านก็เลยขอ บอกว่า เจ้ากำพร้าว บ่ต้องกินนกแบบนี้ ลูกก็ให้นกไป คนนั้นก็เอาดับนกให้สองคนกิน พอถ่ายออกมาเป็นทองคำ คนใน

บ้านในเมืองก็เลยไล่ไปไม่ให้อยู่ ไปบอกพ่อให้ไล่ลูกสองคนไป หรือเอาไปฆ่า พ่อให้ลูกคอยอยู่ก่อน พ่อไปฝนมีดจะตัดคอลูก ลูกก็ถามว่าพ่อจะฆ่าลูกหรือ พ่อก็ร้องไห้ ลูกบอกว่าลูกจะให้ฆ่าพี่อ้ายก่อน พ่อจะฆ่า ลูกอีกคนก็ร้องไห้ พ่อก็ฆ่าไม่ได้ พ่อก็ออกไปเลย ให้ลูกอยู่ในป่า พ่อก็กลับเข้าบ้านไป

ในป่ามีคนเฒ่าแก้อยู่ในป่ามาถามว่า ร้องไห้ทำไม ก็บอกว่าแม่ตาย พ่อก็ทิ้งไป คนเฒ่าจึงบอกให้อยู่ด้วย จะเลี้ยงดู พี่น้องก็อยู่สองสามปี ก็บอกว่าต้องไปหางานทำเลี้ยงตัวเอง น้องก็ไปกับพี่ คนเฒ่าทำนาให้คนพี่ ให้อาหารคนน้อง และให้มีดจักตอกคนละเล่ม พี่น้องก็ไปในป่าจะไปยิงช้าง ช้างก็กลัวและยกลูกให้ จะยิงชะนี ชะนีก็ให้ลูกมาอีก จะยิงลิงลม ก็ไม่ให้ยิง ยกลูกให้ อ้ายก็ไม่เอา สองคนนัดกันว่า แยกกันไปคนละทาง ถ้าเกิดเรื่องกับใคร มีดของคนนั้นจะเป็นสนิม (ก็แลกมีดกัน)

น้องไปพบงูสิบสองหัวที่เคยกินคนในบ้าน เวียนมากินทุกเรือนจนถึงเรือนนายบ้าน (พญา) มีลูกสาว ให้นายบ้านขังไว้ ลูกสาวก็ร้องไห้ กำพรวักถามว่า ร้องไห้ทำไม ลูกสาวบอกว่างูจะมากินแล้ว งูใหญ่มาจากดง กำพรวักบอกว่าไม่ต้องกลัว จะช่วยชีวิต ผู้หญิงก็บอกว่าถ้าช่วยได้จะยอมเป็นเมีย วันต่อมา งูก็มาจากป่า ก็เอางัวออกมาสู้กับงู ช้าง ชะนี และลิงคอยดู กำพรวักก็ตั้งงูที่เลหัวจนเลือดแดง ลิงลมบอกให้ช้างไปตักน้ำ ชะนีไปหักกิ่งไม้มาฟัด จนในที่สุดชนะ ก็นอนพัก ให้ลูกสัตว์เฝ้า ลิงลมนอนหลับ คนรับใช้พญาไปดูว่าลูกสาวพญาถูกงูกินหรือยัง จะทำพิธี ก็พบลูกสาวอยู่ดี งูหัวขาด ก็เลยเอางัวตัดคอกำพรวัก เอาลูกสาวไป บอกว่าตัวเองชนะแล้ว กำพรวักตาย ช้างลุกขึ้นดู เห็นตาย ก็ถามได้ความว่าลิงลมหลับ จะฆ่าลิงลม ลิงลมก็ไปหายามาใส่ได้ ลูกสาวพญาไม่ยอมอยู่กับคนใช้ จะเอาแต่กำพรวัก กำพรวักจึงขี่ช้างไปกับชะนี ลิงลม ไปถึงบ้าน เห็นมีงานใหญ่ ก็ถาม คนที่เล่าเรื่อง กำพรวักบอกให้ไปซื้อเหล้า ไปขอเหล้าชะนีก็ไปบอกลูกสาวพญา ลูกสาวพญาเคยแลกของกับกำพรวัก แลกกะเตี๋ยกับหมากบัต พอชะนีเอาไปให้ดู ลูกสาวพญาก็ร้องไห้ พอกำพรวักไป ลูกสาวก็บอกพ่อ พ่อจึงฆ่าคนรับใช้และยกลูกสาวให้กำพรวัก

ฝ่ายน้องมาดูมีด เห็นเป็นสนิม ก็เที่ยวตามหาอ้าย ได้พบว่า อ้ายกลายเป็นหิน น้องก็เอาไม้มาเคาะ อ้ายก็ฟื้นมาเป็นคน

ชื่อผู้เล่า ท้าวแสงพา บุณทะงัน

อายุ ๓๕ ปี

บ้านดักจิ้ง เมืองดักจิ้ง

เรื่อง เสือเป็นสืลาย

ในสมัยแต่ก่อน เสือร้ายกาจที่สุด ไม่ได้กินสัตว์ กินแต่คน กินชุดหนึ่ง ๓๐ กว่าคน ถ้าไป ๓๐ คน เสือต้องได้กิน ๒๙ คน ไว้ ๑ คน ถ้าไป ๑๐ ต้องกิน ๙ คน ไว้ ๑ คน หลายวันต่อมา คนคันควัวชื่อ ท้าวตางก ได้ไปป่า เอาห้วยยาวๆ ไปด้วย ได้พบเสือ เสือถามว่า เจ้าเอาห้วยมาลิ เอ็ดอียัง ตางกตอบว่า ชิมตลุกเมีย จะมัดลูกผูกเมียเอ็ดอียัง ตางกตอบอีกว่า มืออื่นมือฮือ ดินจะเจื่อนดินไหว บิให้ลูกเมียจมน้ำตาย เสือกนั้นก็บถึง ครั้นยังงั้นให้เจ้ามัดข้อยก่อน ข้อยบมัดผ่านเจ้าร้าย เสือตอบว่า ตนบิได้ร้าย อยากรมีชีวิต จากนั้นตางกเลยมัดเสือผูกจนแน่น เอาไม้แสดฟาดตี จนเสือดายคิ่น (สลบ) จนสัญญากับเสือดว่าเจ้าเคยกินคน ตัวเฮาซิฆ่าเจ้า จากนั้นเสือดอ่อนยอมมอบโดยบิให้ฆ่าต่อไปตนจะไม่กินคนอีก นับถือแต่นั้นมาเสือดให้ตางกนั้นแก่เสือดออก แล้วก็หนี สุดท้าย เสือยังเว้าอีกว่า ส่วนคนแม่ บิได้กินบิได้กัด ถ้าผัดให้ตัวเอง ส่วนสัตว์ควาย จัว หมู จะต้องกิน ปัจจุบันเสือดจึงได้กินสัตว์ บิได้กินคน ลายเสือนั้นเพราะตางกเอาไม้แสดตี รอยไม้แสดเป็นลายเสือด

ชื่อผู้เล่า ท้าวแสงพา บุณทะงัน

อายุ ๓๕ ปี

บ้านดักจิ้ง เมืองดักจิ้ง

เรื่อง ตัวลันไม่มีเขี้ยว

ในสมัยก่อน ลันมีเขี้ยว (เขี้ยว) คือสัตว์อื่นๆ และมีพิษในเขี้ยว สัตว์อื่นๆ บิมีพิษ งู ฝูง ต่อตัวแมลงต่างๆ ก็บิมีพิษ สมัยก่อนนั้น ลันกัดคนตรงตาตุ่ม (ลัน- *บิซุรเสียด*) กัดคนตามทางตาย คือมาทำรูดอยู่ตามแคมทาง เวลาคนเดินผ่านเหยียบรู ลันก็กัดคนตรงตาเกียล (ตาตุ่ม) เป็นประจำ มีเฒ่าตางยะรอง เดินไปตามทาง เอาไม้เท้าสกกง พอตีถูกรูตัวลัน ลันกัดไม้เท้า ตางยะรองเลยเอาตัวลันมาต่อยเขี้ยวออกหมด ส่วนพิษนั้น ตัวลันเรียกบรรดาสัตว์ต่างๆ เป็นต้น งูเห่า งูจงอาง งูอื่นๆ อีกตลอดจนแมงไม้ มากินพิษตัวเอง ส่วนงูสา งูสิง งูเหลือม มาฮอดก่อน กินจนอ้ม เลยได้พิษหลาย งูเห่า งูจงอาง แมงไม้อื่นๆ ที่ได้กินพิษน้อย ปัจจุบันแม่นัดัด งูเหลือม งูสิง งูสา พิษจาง ขบคนบิเจ็บตัวที่กินพิษน้อยจะได้พิษแรง สุดท้ายแมงบั้งมา กินบิได้แล้ว มีแต่เกลือกตัวใส่ พิษตัวลันจึงติดใส่ขนตัวบั้ง ปัจจุบันเวลาถูกบั้ง จึงคันเป็นพิษ เจ็บตัว

ส่วนตัวลันเลยถามตางยะรองว่าจะกินยัง เขี้ยวบิมี ตางยะรองตอบว่า เจ้าได้เสาะหา เจาะรู

กินมด และปลวก ปัจจุบันล้นจิ้งกินมดและปลวก

ชื่อผู้เล่า ท้าวแสงพา บุณทะนัน

อายุ ๓๕ ปี

บ้านดักจิ้ง เมืองดักจิ้ง

เรื่อง นกกตขายนกแจนแวน

ในสมัยก่อน นกแจนแวนเป็นผู้ฉลาดเฉลียว เคยไปเล่นไปเที่ยวหลายแห่ง รู้ภาษานกอื่นหลายประเภท และอีกเมื่อต่อมา นกแจนแวนไปเที่ยวหาเล่นตามเคย เลยโซคปดี เลยพ้อ (เจอ) นกกตโตร้าย นกแจนแวนป้อนิสัยนกกต นกกตนั่งสงก บ่ปากบ่ติง นกแจนแวนเห็นดังนั้น นกแจนแวน เลยถามนกกตว่า กตเจ้าเป็นหยั่งจิงโซคเศร้า บ่สบายบ่? หรือครอบครวับ่สบาย นกกตตอบว่า ข้อยบ่สบายเมื่อคืนเห็นหัวแสงข้อยนอนบ่หลับ นกแจนแวนเว้าอีกว่า ครั้นเจ้าอยู่แนวนี้บ่ย่านผี เสือ แมว บ่ย่านผี แหลเห็นใหญ่อันตราย บ่คือเจ้า บ่สติจักน้อย

เมื่อนกกตได้ยินนกแจนแวนเว้าใส่ตนเองแนวนั้นคิดอยากย้ายแต่อย่างเดียว บ่คิดหน้าคิดหลัง บ่คิดนกแจนแวนมาสงสารให้ตนเอง แล้วลุกปุปบ่คุบทั้งเว้าให้นกแจนแวนว่า “มิงบ่ตีมิกด่าทุกสงสารเว้าภาษาผู้อื่น” จากนั้นนกกตเอานกแจนแวนมากักขังหลายมือ ข้าเอานกแจนแวนมาขายให้เขตลุ่มการขายนกนกกตช่วยกำหนดเอา ถ้าแม่นจัว เอางัวตัวใหญ่ที่สุด หรืออื่นๆ ก็เรียกราคาเช่นเดียวกัน ฉะนั้นบ่สามารถซื้อได้

เมื่อนกแจนแวนเห็นสภาพคือดังนั้น นกแจนแวนก็เลยเว้าว่า เดียวนี้ เฮาขายนกกตตนบ่เอาราคาแพงและสูง พวกเจ้าแลกเปลี่ยนกับควายน้อย จัวน้อย เป็นลูกหมู ลูกหมา เป็นมิดเป็นพร้าว เป็นกะด่า กะบุงก็เอา เมื่อเขตลุ่มได้ยินนกแจนแวนขายนกกตราคาถูกเขาเจ้าเลยซื้อเอานกกต

มาฮอดปัจจุบันเวลา ๗ โมงเช้า นกแจนแวนมีความเบื่อบานม่วนขึ้นและสอนภาษานกอื่นๆ ส่วนนกกตก็หงอยเหงา ในเวลา ๗ โมงเช้าออกอ้งหายใจผิด ปัจจุบันจิงร้องออก ร้องนั้นแม่นย่อนนกแจนแวนขายนกกต

ชื่อผู้เล่า ท้าวแสงพา บุณทะนัน

อายุ ๓๕ ปี

บ้านดักจิ้ง เมืองดักจิ้ง

เรื่อง ตากะนวย

ตากะนวยเป็นคนแต่แม่ผี กินเลือกคนดีแต่ละมือ

ในสมัยก่อนนั้นฮอดยามเดือนสามเดือนสี่ปีใหม่ ประชาชนในเผ่านี้เคยเฮ็ดบุญกินควาย เพื่อเรียกเอ็นญาตพี่น้องที่อยู่ไกลและไกลเต้าโฮมกันกินบุญ มาฮอดเวียนครั้งหนึ่งมีบ้านหนึ่งเฮ็ดบุญกินควายตามฮึดครองประเพณีของตนซึ่งเคยเรียกเชิญเอ็นญาตพี่น้องทุกๆ ภาคส่วนโฮมกินบุญดังกล่าว แต่มีครอบครัวหนึ่งพ่อแม่คาเวียก พาลูกพาหลานของตนไปกินบุญได้ พ่อแม่เลยได้แต่งตั้งลูกสาวสองคนต่างหน้าครอบครัวไปร่วมกินบุญ

ลูกสาวทั้งสองคนตอบพ่อแม่ว่า ลูกทั้งสองคนจะไป พวกลูกย่านหลงทาง ลูกไม่รู้เส้นทาง บ่เคยไปบ้านเขาจักเทื่อ พ่อแม่ยังแนะนำลูกตนอีกในคำคั้นนี้ว่าทางไปบ้านเขาเฮ็ดบุญกินควายนั้นต้องแม่นเส้นทางเขานามัยเปิดแป้นงามสะอาดดี ส่วนเส้นทางไปบ้านผีตากะนวยแม่นรกเรือ,

ตากะนวยลักฟังคำแนะนำของพ่อแม่สอนเอื้อยน้องอยู่นอก ได้ยินแวนั้นตากะนวยก็รีบร้อนอนามัยทางไปบ้านตนเองสะอาดดี เส้นทางไปบ้านเขากินบุญนั้นผีตากะนวยก็เอาพดไม้ใบไม้มาปักและทิ้งเอา

ฮอดตอนเข้ามื่ออื่นมา สองเอื้อยน้องก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ เมื่อฮอดเส้นทางแฉนั้นสองเอื้อยน้องหลงทางเพราะทางแจไปอกบ้านตากะนวยเปิดแป้นดี แต่ตรงกันข้ามเส้นทางไปบ้านเขากินบุญผิดรก ฉะนั้นสองเอื้อยน้องหลงทางไปเจอทางบ้านผีตากะนวย และตากะนวยเห็นสองเอื้อยน้องมาฮอดเรือนตนเองแล้ว ตากะนวยก็หัวด้วยความดีใจทั้งเว้าว่า พวกเจ้ามาทางนี้ดีแล้วฮ้อยอดอาหารหลายมือฮ้อยหิวหลายวันแล้ว เมื่อสองเอื้อยน้องได้ยินตากะนวยเว้าแวนั้นสองเอื้อยน้องก็ตกใจเฮ็ดแวนใดจะแก้ไขคือซิบตักแล้ว ผู้เป็นเอื้อยก็ร้องอยู่หั้น ผู้เป็นน้องฉลาดรู้วิธีทางออกและผู้เป็นน้องตั้งใจเว้าด้วยความสุภาพถามตากะนวยว่า ตากะนวยมีเครื่องหอมกินครบชุดแล้วบ่ ตากะนวยตอบว่า เครื่องหอมอื่นๆ มีครบแล้วมีแต่หมากเผ็ดบ่ทันได้ตำ ผู้เป็นน้องถามตากะนวยต่ออีกว่า อื่นๆ เครื่องครบแล้วบ่ ตากะนวยตอบว่า ยังแต่เขียงสิหั้นบ่ได้มี ผู้เป็นน้องก็เว้าให้ตากะนวยว่า คั้นชันให้ตากะนวยไปตัด ตากะนวยก็ว่าย่านพวกเจ้าหั้น ผู้เป็นน้องเว้าอีกว่า คั้นตากะนวยย่านพวกเจ้าหั้น ให้ตากะนวยอัดประตูใส่ล็อกแน่นดี ตากะนวยก็ปฏิบัติตามคำเว้าของผู้เป็นน้อง ส่วนผู้เป็นเอื้อยบ่รู้แผนของผู้เป็นน้องจะเฮ็ดแวนใด เอื้อยย่านแต่ตากะนวยกินตนเองเท่านั้น ตากะนวยพอออกจากเรือนไปตัดไม้เฮ็ด

เชียง ผู้เป็นน้องก็ปรึกษาวางแผนกับเอี้ยผาดากะนวย

ให้เอี้ยดำหมากเผ็ด น้องเอาน้ำใส่หม้อ เพื่อกะลนหมากเผ็ด หลังจากนั้นผู้เป็นเอี้ยหาทาง
ซื้อมาก ผู้เป็นน้องเอาพวยจูงใส่ น้ำ และหมากเผ็ดนั้นเพื่อสิดใส่ตาและหน้าของตากะนวย

ตากะนวยกลับจากการตัดไม้เอ็ดเชียง เขาขึ้นเรือน ผู้เป็นเอี้ยเตรียมกายไม้ซิง ตากะนวย
เลยโดดซิบกัดกิน แต่ตอนตากะนวยพวมโดด ผู้เป็นน้องเอาพวยที่จุ่มใส่น้ำหมากเผ็ดดังกล่าวมา
สาดใส่หน้าตากะนวย ตากะนวยหลับตาพอดีโดนขบผู้เป็นเอี้ยป้ถูก เลยโดดหวัดนอกชานตกลงดิน
คอหักตาย

ชื่อผู้เล่า ท้าวแสงพา บุญทะวัน

อายุ ๓๕ ปี

บ้านดักจิ้ง เมืองดักจิ้ง

เรื่อง คนเฮากินข้าวย่อนแมงจูจี คนเฮารู้วิธีรูตข้าวย่อนแม่เหงานอน

ทำอิดคนเฮาในสมัยก่อนปู่ย่าเคยเล่าสู่กันฟังว่า คนเฮากินข้าวเม็ดเดียวก็อิม เจ็บและบาดน้อย
หนึ่งคนก็จะตาย ตายเพียงแต่ ๖ วันเท่านั้น เกิดมาคืน การออกแรงงานก็บหลาย ข้าวเม็ดหนึ่งกิน ๒๐
กว่าคน รูตข้าวก็บเป็น มีสิเอาเพื่อละเม็ด

มือหนึ่งคนไทบ้านอื่นมาออกแรงงานช่วยครอบครัวหนึ่ง เขามาช่วยอยู่นั้นประมาณ ๓๐ คน
ผู้เป็นแม่ก็สั่งลูกสาวเมื่อเรือน ต้มข้าวและแม่ลาวบอกลูกสาวเอาข้าวเม็ดครึ่ง แต่ลูกสาวเลยเอาข้าวแอบ
ครึ่งมาต้ม เวลาข้าวสุกห่มมัดมัดข้าวดังกล่าวเลยแตก แม่ลาวเมื่อจากการออกแรงงาน อยากซ้าย
เอาพริ้วมาผ่าหัวลูกสาวออกครึ่งหนึ่ง เมื่อลูกสาวเห็นหัวตนเองแม่ผ่าออกแล้วครึ่งหนึ่ง ลูกสาวก็ให้ร้อง
ร้องและถามแม่ว่า ลูกจะเอ็ดแนวใด หัวลูกครึ่งหนึ่งแม่ผ่าออกแล้ว แม่ลาวตอบว่า เจ้ามักแนวนั้น เจ้าบ่
ปฏิบัติตามความสั่งสอนของแม่ เจ้าบ่ อยากเป็นคน บ่อยากกินข้าวให้เจ้าอยู่แบบนี้ ลูกสาวยังถามแม่
ต่ออีกว่า ครั้นจั้งขึ้น ให้ลูกกินอีหยัง ให้ลูกเป็นคนแนวใด แม่ลาวตอบว่า ให้เจ้าเป็นแมงจูจี ดุดซี้มากิน
ปัจจุบัน แมงจูจีดุดซี้มากิน และนับแต่นั้นมาคนเฮาตายแล้วเกิดบ่เป็น ส่วนผู้เป็นแม่กินข้าวนับมือ
หลาย บ่คือเก่า เอ็ดให้แม่โกรธ มีสุขภาพอ่อนเพลียลงอิดเมื่อย เว้าบ่ไหว เวลาจับรวงข้าวเขาเหงานอน
ไปเวลานั้น แม่สิลัม พอดีมีรูตรวงข้าว เอ็ดให้เม็ดข้าวผล็อยใส่ฝ่ามือ นับแต่นั้นมาคนเฮาจึงรูตข้าว
มาชอดถึงปัจจุบัน

ชื่อผู้บันทึก ท้าววันนะวง พมสะลาด ห้องการแถลงข่าวและวัฒนธรรม แขวงเซกอง

เรื่อง รู้จักกินโตเจยเป็นอาหาร

ในอดีตกาล ผ่านมาได้หลายยุค ประชาชนในแถบภูดอนส่วนหลายแม่น้เอ็ดไรเป็นอาชีพ
ต้นตอ แต่ละปีชาวบ้านเขาเจ้าก็พากันเก็บเกี่ยวข้าวด้วยบรรยากาศ ด้วยความเบิกบานม่วนซื่น
และคึกคัก และการดำรงชีวิตแบบนี้สืบเนื่องกันมาหลายปี แต่บังเอิญในฤดูเก็บเกี่ยวข้าวของชาวบ้าน
แห่งนั้นมีปรากฏการณ์ข้าวเสียหาย แต่บ่รู้ว่าผู้คนทางใดเป็นคนรูดข้าวไร่ของเขา ฉะนั้น ชาวบ้าน
ที่สามัคคีกันและพากันจอบเบ้ง บ่พอเท่าใด ข้าวไร่ภายหลังกลับเมื่อบ้านแล้ว ปรากฏการณ์อยู่กลางไร่
เห็นสีดำนี่แล้ว ชาวบ้านที่จอบเบ้งเห็นมือก็เริ่มติดตามการเคลื่อนไหวอย่างใกล้ชิดและไปใกล้มัน
ทุกที แล้วก็เห็นมันรูดข้าวอย่างเอาใจใส่ ชาวบ้านเลยเอ็งว่า ผีตอแลม และชาวบ้านว่าจะฆ่ามัน แต่ผี
ตอแลมพัต่ว่า เฮาขออวน ขออ้อมและขอเอาชีวิตข้าน้อยไว้ได้ ถ้าพวกท่านบ่ฆ่าข้าน้อย ข้าน้อยจะช่วย
เหลือพวกท่านทุกอย่างและชาวบ้านตกลงตามคำขอร้องของมัน มีมือหนึ่งชาวบ้านพากันไปป่าเพื่อหา
กินและพอดีพบบกับผีตอแลม ผีตอแลมก็พาชาวบ้านเข้าในถ้ำแห่งหนึ่ง และในถ้ำนั้นมีโตเจยอย่างหลวง
หลาย ผีตอแลมก็เอาให้ชาวบ้านผู้ละ ๒-๓ ตะกร้า และก็ให้หมดทุกๆ คนอีกด้วย เผาบ้านได้เจยแล้วก็
พากันเมื่อบ้านด้วยความเบิกบานม่วนซื่น คำมาก็พากันแต่งอยู่กิน เอ็ดหลายอย่าง บาดเมื่อกินแล้ว
ได้รสชาติแซบและกินมีเรี่ยวแรงอีกด้วย นับแต่นั้นมา ชาวบ้านแถบนี้เมื่อฮอดฤดูเก็บเจยแล้วเขาก็ไป
ในถ้ำเพื่อจับตัวเจยมาเป็นอาหาร และก็สืบมาฮอดปัจจุบันนี้

ชื่อผู้เล่า ท้าววันนะวง พมสะลาด ห้องการแถลงข่าวและวัฒนธรรม แขวงเซกอง

เรื่อง ตัวทากกินเลือดยอนทวงหนี้ (สำนวนที่ ๒)

แต่ก่อนแต่ก็คนและสัตว์ทั้งหลายได้ดำรงชีวิตร่วมกัน รู้จักภาษาปากว่าของกันอีกด้วย

อยู่มาวันหนึ่งได้เกิดอุทกภัยทางธรรมชาติอย่างร้ายแรง เรือนชานบ้านช่อง สัตว์สาวยาว
และมนุษย์ให้ล้มหายตายจากอย่างหลวงหลาย และเป็นน้ำสงสาร แต่ในอุทกภัยครั้งนี้ก็มีสิ่งมีชีวิตรอด
มาได้ นั่นคือ คนผู้หญิงและหมาตัวหนึ่ง

ในเมื่อสภาพการณ์กลับคืนสู่สภาพปกติ ข้าวปลาอาหารก็เสียหายบ่มีหลงเหลือเพื่อเลี้ยงชีวิต
ของคนและหมาตัวนั้น มีวันหนึ่งคนและหมาเดินทางเพื่อขอหาอาหารไปไกลแสนไกล และเวลา

ไปนั้นเลยพบทากและสนใจการมีชีวิตของฝูงทากก็เลยถามทากว่า “ท่านทากเอ๋ย พวกเจ้ากินหยั และชอกอาหารอยู่ใสมากิน” ทากตอบว่า พวกเราพากันไปอยู่รูลม ต้องใช้ความพยายามสูงและเสี่ยงต่อชีวิตอีกด้วย ถ้านั้นพวกเราก็จะเห็ดแนวใดจึงจะได้กินอาหาร คือพวกท่านนี้ได้ ทากตอบว่า บ่ยาก พวกเราไปนำกัน และพวกเราจะช่วยพวกท่านดอก แต่คนและหมาพยายามไปหลายครั้งปรับผลสำเร็จ ย่อนลมนั้นแรงหลายและก็มีรูน้อยไม่สามารถเข้าไปได้ จากนั้นคนและหมาให้อ้อนให้ทากเอาให้และจะตอบแทนบุญคุณของทากตามความร้องขอทุกอย่าง หลังจากนั้น ทากเห็นว่า หมูช่วยบ่ต้องการอื่นดอก พวกเราต้องการกินแต่เลือดอย่างเดียว หมาและคนก็ตกลงตามทากว่าและจะให้เลือด ๗ ถ้วย หอยทากก็ปฏิบัติตามนี้ คีบคลานไปหาป่องรูลม บ่อนมีข้าวสาลี เผือก และอื่นๆ ที่เป็นอาหารให้แก่คนนั้น ทากพยายามม่นเข้ารูลมจนสำเร็จผล ผ่านขบวนการพยายามของมันหลายเทื่อได้สำเร็จ กระทั่งร่างกายของมันมีการเปลี่ยนแปลง มีหนังตรงและชื่อ

แต่เมื่อได้อาหารให้คนและหมาแล้ว แต่ฝ่ายคนและหมาเอาเลือดให้เพียงแค่ ๖ ถ้วยเท่านั้น ยังติดหนี้ ๑ ถ้วย ส่วนนี้ทากถามหนี้หลายครั้งหลายทีแต่คนและหมาก็บ่ให้และยังฮ้ายตัวทากอีกซ้ำ และฆ่าตัวทากอย่างหลวมหลาย แต่การฆ่าของคนและหมาก็บ่สามารถหมด ส่วนผู้เหลือก็ผู้ทวงหนี้ นำพวกเจ้าเรื่อยไป และจะดูตักินเลือดที่พวกเจ้าติดหนี้มันแหละ

ดังนั้น ทากที่กัดและดูดเลือดคนและสัตว์จนฮอดทุกวันนี้เป็นอาหารย่อนทวงหนี้ นำคนและสัตว์

นิทานแอฮู

ชื่อผู้เล่า ท้าวแก้วสวน สุลีปึง

อายุ ๓๒ ปี

บ้านดักเก เมืองดักจิง

เรื่อง เผ่าแอฮู

เรื่อง ประวัติบ้าน

บ้านเดิมชื่อดักสตุย มีพลเมือง ๓๐๐ คน มีประเพณีกินฮืดควาย มีการไปเสาะแสวงล่าสัตว์ มีสัตว์เป็นมาประดับในพิธี มีนกจับเป็นๆ และนกกา จักจั่น ชีเซย หางผึ้ง ปลา จากห้วยดักตาง เอามาตกแต่งห้อยไว้ที่เสาหลักควาย ดั้นไปดั้นมา คนก็ไปดู พอประมาณ ๗ โมงค่ำ มีแผ่นดินไหว ผู้คนล้มหายตายจาก ก็ย้ายไปอยู่ที่ใหม่ เป็นหิน เป็นกกไม้ เป็นดวงดาว ดวงเดือน บนฟ้า ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่มี ๖-๗ คน ได้เป็นผัวเมียกัน ได้ลูกได้หลาน มีชีวิตจนปัจจุบัน ขณะนี้จึงมีผู้คนมากมาย ต่อมาก็ดำ

๑๐๔ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

อพยพแยกย้ายจากบ้านดักสตุย มาเป็นบ้านดักมุง บ้านวังลี และบ้านดักเก
(ท้าวแก้วสวนฟังเรื่องเล่านี้จากแม่)

ชื่อผู้เล่า ท้าวแก้ววิเศษ

อายุ ๔๙ ปี

บ้านเก่า สำนักเมืองดักจิง

เรื่อง ที่มาของเผ่าแอฮู

ในปางก่อนมีครอบครัวหนึ่ง อยู่ยงอนลูก ประเทศเวียดนาม มีท้าวสะกูปิดกนกอยู่ใต้ต้นไม้ ตอนที่เขากำลังดักนกอยู่นั้น ปรากฏว่ามีเสียงเหมือนนกร้องดัก กาว กาว อยู่ เมื่อเป็นอย่างนั้น เขาก็มองขึ้นไปดู แต่ไม่เห็นว่าจะมีอะไรอยู่บนต้นไม้ เขากลับบ้าน เมื่อกลับถึงบ้านแล้ว เขาก็เล่าเรื่องให้ครอบครัวฟัง ว่าเขาไปดักนกวันนี้ มีเสียงร้องเหมือนนกแต่ประหลาด ครอบครัวได้ยินดังนั้นจึงว่าอย่าไปอีก ขึ้นไปก็ไม่ได้อะไร ถ้าไปอีกอาจจะเกิดเรื่องไม่ดีกับครอบครัวลูกหลาน จากนั้นมาท้าวสะกูปิดกนกไปดักนกที่ต้นไม้ที่อื่น ๆ ๒-๓ อาทิตย์ ทำแต่งงานอื่นอยู่บ้าน แต่เขาคิดว่าตัวเองมีทองคำได้มาเมื่อก่อน ๒-๓ สลึง อาทิตย์ต่อมาเขาก็จึงเอาทองคำนั้นไปหาซื้อควายจากบ้านนอกและเขตลุ่ม การไปนั้นไปเส้นทางที่เขาไปดักนก พอไปถึงต้นไม้ที่เขาดักนกนั้นก็ปรากฏมีเสียงอีก เขาก็มองขึ้นไปดู เห็นผลไม้ ๑ ลูก เขาคิดว่า ลูกไม้ร้องอย่างนี้อยากให้เราเอาไปใช้ไหม เขาก็จึงปีนเอาลูกไม้นั้น แล้วกลับบ้าน ไม่ได้ไปซื้อควายอย่างที่ตั้งใจไว้ พอถึงบ้านก็เล่าให้ลูกเมียฟังว่า คงเป็นลูกไม้แหละที่ร้อง แล้วจึงปอกเปลือก ปรากฏว่ามีลูกคนร้องให้อยู่ ท้าวสะกูปิดกนกจะเอาก็ก็เสียดาย ไม่อยากขายกลับบ้าน ตัดสินใจเอาเด็กที่เกิดจากหมากไม้นั้นมาเลี้ยงเป็นของตนให้ชื่อว่าท้าวสะกูปิดกนก

เลี้ยงหลายปีผ่านไป จนท้าวสะกูปิดกนกอายุ ๑๗-๑๘ ปี โตเป็นหนุ่ม การไปขอสิ่งของต่างๆ ของพ่อเลี้ยงมาเลี้ยงท้าวสะกูปิดกนกจากชาวบ้านเขาจึงไม่ให้อีก หรือถ้าให้ก็ให้น้อย หรือให้แลกเอาจึงจะให้ตามที่ต้องการ แต่ถ้าท้าวสะกูปิดกนกไปขอเกลือ ๑ กา ชาวบ้านก็จะให้มาเป็นกิโล จากนั้นมาก็กลับกลายเป็นว่าท้าวสะกูปิดกนกท้าวสะกูปิดกนก ว่าทำไมชาวบ้านนับถือมากกว่าพ่อเลี้ยง เราเป็นคนดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของเจ้า ทำไมชาวบ้านไม่นับถือมากเท่าเจ้า พ่อเลี้ยงคิดว่าจะทำอย่างไรให้ลูกเลี้ยงตาย พอถึงเวลาเผารั้วก็คิดวิธีที่จะฆ่าลูกเลี้ยงออก วันหนึ่งจึงชวนลูก เมีย และลูกเลี้ยงไปรื้อไร่ และจะให้ท้าวสะกูปิดกนกตาย เมื่อไปถึงไร่ก็ไปรื้อไร่ที่ไฟไหม้ไม่หมด พวกมันรื้อไร่ที่ไฟไหม้ไม่หมดมากองเป็นกองใหญ่ แล้วให้ลูกเลี้ยงอยู่บนกองนั้น แล้วพ่อเลี้ยงจุดไฟเผากองนั้น จุดยังใกล้จุดไม่ติด จนหมดวันแล้วเลยให้ลูกเลี้ยงออกจากกองนั้น พวกมันกลับบ้าน พอถึงบ้านก็ให้ท้าวสะกูปิดกนกอยู่ตรงทางแคบๆ สองข้างทางมีรั้วล้อมอยู่ พ่อเลี้ยงคิดว่ายังไ

ก็ต้องตาย เขาคิดว่าจะปล่อยวัวควายหลายร้อยตัวที่มีอยู่ ท้าวสะกึ่ทำตามคำสั่งของพ่อเลี้ยง พ่อเลี้ยงก็ปล่อยควายวัวออกจากคอกตามทางที่ท้าวสะกึ่อยู่ ในที่สุดควายวัวจำนวนมากนั้นก็ไม่ได้เหยียบท้าวสะกึ่เลย พ่อเลี้ยงคิดว่าท้าวสะกึ่มีอะไรจะเจ๊งเตี้ย(?)นัก สักหน่อยเราจะให้ชื่อว่าเตี้ยเสียเลย แต่ยังไม่ทันได้ใช้

ต่อมาวางแผนยิงปืนประลองกันระหว่างพ่อเลี้ยงกับลูกเลี้ยง พ่อเลี้ยงบอกให้พ่อยิงลูกก่อน ให้ลูกนั่งอำปากอยู่ไกลประมาณ ๒.๕ เมตร พ่อเลี้ยงยิงลูกเลี้ยง ๓ ครั้ง แต่ไม่ถูกปากท้าวสะกึ่ ต่อมาพ่อเลี้ยงเอาปืน (นกน้อย) ให้ลูกลองยิงพ่อดู ก่อนลูกจะยิงพ่อแอบเจาะฝาก่อนจึงอำปาก ให้อำปากใส่ช่องที่เจาะฝาไว้ ลูกเลี้ยงก็ยิงนกน้อยไปติดปากเลย แต่เพราะว่าเป็นนกน้อยจึงไม่ตาย ถ้าเป็นนกใหญ่ พ่อเลี้ยงคงตายไปแล้ว

พ่อเลี้ยงจึงว่าท้าวสะกึ่นี้เตี้ยจริง ๆ ต่อไปจะให้ชื่อว่าท้าวตาเตี้ย ตอนนี้อย่างไรจะมาให้ใจอ่อนในการขอขมานี้ มึงจะเอาอะไรมาให้ เช่น หมู วัว แพะ ควายก็ไม่เอาเด็ดขาดเพราะมีที่ผูกทุกอย่างแล้ว มึงต้องเสาะหาช้างมาขอขมาเพราะกูยังไม่มีช้าง ท้าวตาเตี้ยคิดไปร้องไห้ไปว่าจะเอาช้างมาจากไหน เพราะส่วนใหญ่ตนเองพึ่งพาท้าวสะกึ่มาตั้งแต่เล็ก ๆ แต่อย่างไรก็ตาม ท้าวตาเตี้ยต้องพยายามไปหาช้างจากในป่าหิมา ท้าวตาเตี้ยไปไล่ปากก็ได้ลูกช้างมา ๑ ตัว ตัวใหญ่ไม่ได้ ท้าวตาเตี้ยคิดว่าแค่นี้ก็น่าจะพอแล้ว ดังนั้นจึงเอาลูกช้างที่ได้มากลับบ้านนอนลูก ท้าวตาเตี้ยบอกว่าตอนนี้เราได้ลูกช้างมาให้แล้ว ฉะนั้นท้าวสะกึ่ก็ต้องเอาชาวบ้านมาทำหลักขวัญให้ช้างจนสำเร็จ แล้วเอาลูกช้างผูกใส่หลักขวัญ ท้าวตาเตี้ยกล่าวว่าเรามอบให้แล้ว ถ้าเป็นอย่างไรจะไม่รับผิดชอบอีก สุดแล้วแต่พ่อ

พวกเขาทำหลักขวัญจำนวนหนึ่งตีหม้ออยู่ในบ้าน และส่วนหนึ่งอยู่ข้างนอกก็หยอกลูกช้างและตีลูกช้าง ลูกช้างร้องขึ้นจนแม่ช้างได้ยิน สักครู่หนึ่งแม่ช้างก็มาถึง มันดึงหลักขวัญออกจนหมด ลูกช้างจึงหนีไปกับแม่มัน ชาวบ้านที่ลานกลางบ้านจึงไปรายงานท้าวสะกึ่ว่า ลูกช้างหนีไปแล้ว ท้าวสะกึ่ออกจากบ้านถามว่าใครทำให้ลูกช้างหนีไป ชาวบ้านตอบว่า จะบีจะบอง แม่ลูกกำพร้าที่ทุกข์ยากและพ่อแม่ตายหมด ท้าวสะกึ่จะทำอย่างไรกับพวกนี้ดี จะปรับไหมใส่โทษก็เป็นพวกยากจนอยู่แล้ว ตกลงจะให้สองพี่น้องไปตัดต้นไม้ใหญ่ที่เขกะมานโน่น ภูให้ข้าว ๑ กะพ้า เนื้อ ๑ กะบังใหญ่ สองพี่น้องพากันไปตัดต้นไม้ใหญ่ ท้าวสะกึ่บอกว่าถ้าโค่นได้ให้กลับมาเป็นชาวบ้านนอนลูกเหมือนเดิมตลอดชีวิต พอตัดโค่นหลายวันข้าวและเนื้อหมดแล้ว แต่ต้นไม้ยังไม่ล้ม พอมีดลงสองพี่น้องกลับบ้านก็ถือไม้แปกได้มาตามทาง พอไปถึงรากต้นไม้ที่ตึงกว่าที่อื่น ไฟก็ดับ จึงหยุดหาไม้แปกที่รากไม้นั้น พอตัดรากมันคลอนเหมือนจะล้มเลยเข้าจมน้ำไม่ล้ม สองพี่น้องรู้สึกใจชื้นขึ้น เพื่อจะได้รายงานให้ท้าวสะกึ่

รับรู้ และตนจะได้ยู่บ้านนอนลูกเหมือนเดิม เมื่อสองพี่น้องมาถึงบ้านก็รายงานว่าต้นไธให้โคนล้มแล้ว ท้าวสะกุดตอบว่า จึงจะล้มก็ตาม ตอนนีพวกเจ้าต้องไปยู่เมืองใหญ่โน้น ไม่มีสิทธิ์ยู่บ้านนอนลูกอีก

วันต่อมาท้าวสะกุดชักชวนพี่น้อง พาสองพี่น้องไปยู่เมืองใหญ่ที่ไม่เคยไปนั้น แต่ความจริง ท้าวสะกุดได้ตกลงจะขายสองพี่น้องไว้แล้ว พอไปถึงเมืองใหญ่ เขาก็เอาควาย ๓๐ ตัว พวกกันจูงควาย กลับบ้านเดิม ในระหว่างที่เดินมาท้าวสะกุดถูกควายขวิดตายเนื่องจากทำกรรมกับสองพี่น้องกำพร้า ดังกล่าว ส่วนสองพี่น้องกำพร้าก็จัดการศพท้าวสะกุดตรงนั้น หลังจากนั้นสองพี่น้องก็พากันกลับบ้าน พอถึงบ้านครอบครัวก็ถามหาท้าวสะกุด จึงตอบว่า ท้าวสะกุดถูกควายขวิดตายแล้ว เมื่อได้ยินดังนั้น ครอบครัวก็ร้องไห้ คิดว่าไม่มีใครจะทำงานเลี้ยงครอบครัวอีกแล้ว แต่ก่อนยังพึ่งท้าวดาเตียงทำงาน ทุกอย่าง

หลังจากที่ท้าวสะกุดกับท้าวดาเตียงยิงนกน้อย ขอมมากขึ้นแล้วก็แยกกันไป ตอนนีท้าวดาเตียง ยู่ดุกโปรง เพราะว่าท้าวดาเตียงยู่บนลูกแล้วไม่สบายใจ ไปยู่ดุกโปรง ๑-๒ ปี ก็มีสาวมาชอบ ดังนั้นจึงสร้างครอบครัว ถึง ๒-๓ ปีได้ลูกชาย ๑ คน ท้าวดาเตียงให้ชื่อว่า ตางง แล้วแม่ก็ตายไป ตางงก็เป็นลูกกำพร้าแม่ แต่ท้าวดาเตียงพยายามเลี้ยงดูลูกของตน จนอายุได้ ๑๘-๑๙ ปี วันหนึ่ง ตางงไปส่งเสบียงทางห้วยวึ่ง ทางดินดอนตะเรียงเวลาไปส่งถึงกรงยี ห้วยวึ่งก็พบกับสาวตะเรียง ๑ คนแต่ไม่รู้จักชื่อ แต่ทั้งสองคนถามกันว่าส่งเสบียง ได้มากเท่าไรแล้ว ทางฝ่ายหญิงก็ตอบไม่ได้ ฝ่ายหญิงก็ถามฝ่ายชายว่าเจ้าได้เยอะไหม ฝ่ายชายก็ตอบว่า ไม่เยอะเพราะมันไม่มี ต่อมานางพอส มควรจึงถามชื่อกัน ท้าวตางงถามว่า เจ้าชื่ออะไร ฝ่ายหญิงตอบว่า เขาชื่อ ยาย่าง แล้วฝ่ายหญิงก็ ถามว่า ชื่ออะไร ฝ่ายชายตอบว่า เราชื่อตางง

จากนั้นทั้งสองจึงพูดถึงความรัก ยาย่างถามว่าทางบ้านดุกโปรงมีผลไม้อะไรบ้าง ท้าวตางง ตอบว่า หนากเวก หนากปิ่น หนากกูปและอื่นๆ มีเยอะเยะ ท้าวตางงถามว่าทางตะเรียงมีผลไม้ ไรกิน ยาย่างตอบว่ามีหนากหว้า หนากหยัด หนากบูน หนากปอก มีเยอะเยะไม่อดอยาก สุดท้าย ยาย่างว่าถ้าเจ้าให้เราแต่งเข้าบ้านทางเจ้าเราก็กเลิกัน ถ้าเข้ามายู่บ้านเราเราจะตกลงเป็นเมีย ท้าวตางง ก็ตกลงปลงใจ แต่ว่าท้าวตางงไปตั้งบ้านยู่ดักเบียด ถ้ายู่บ้านดาตือที่ยู่บนเบ็งนั้น ทั้งสองก็เห็นดี แล้วถามญาติทั้งสองฝ่ายก็เห็นดีด้วย เขาทั้งสองจึงตั้งครอบครัวเลย มาตั้งถิ่นฐานยู่บนเบ็งสูง มอง เห็นบ้านนอนลูก ดุกโปรงก็เห็น แต่ท้าวตางงบอกว่าถึงจะเอาเมียตะเรียงก็ตาม ต่อไปมีลูกหลานก็เรียกว่า เผ่าแอฮู เพราะท้าวตางงเป็นเผ่าแอฮู มาจากเวียดนามโน่น ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบันเขตเซกมะนา ตาแสงดาตือ จึงเรียกว่าเผ่าแอฮู และภาษาพูดคล้ายภาษาตะเรียง เพราะท้าวตางงเอาเมียตะเรียง

นิทานดักกั๋ง

ชื่อผู้เล่า ท้าวคำวัน พันเงินเมา

อายุ ๔๘ ปี

ห้องการค้า สำนักเมืองดักจิ้ง

เรื่อง คนไปล่าเนื้อ

ตายองไปล่าเนื้อ (ยิงนก) ไปถึงกกไม้ มีนกเกาะอยู่ ก็ยิง แล้วก็มีเสียงดัง มีผู้สาวผีร้องว่า โอ ใครมายิงนก อยากกินนกกินกะแต ผู้สาวก็ไปตำหูก ตายองก็ถามว่าใครตำหูก ผู้สาวก็บอกว่า อยากได้ชิ้นได้เสื่อป ตายองก็บอกว่า อยากได้ชิ้นได้เสื่อ จึงขึ้นไปบนเรือน เจ้ามก เจ้าบมก ก็จะแต่งงานกันเพี้ย ๑๕ คำ ตายองบอกให้ไปเอียน ผู้สาวก็ให้ชิ้นให้เสื่อให้ผ้าปก ตายองกลับไปบ้านเอาเสื่อ เอาชิ้นใส่กระติ๊บไว้ พ่อแม่เปิดดูเห็นเป็นของไม่เคยมี ก็นึกว่าเป็นขโมยมา เลยไปดักฟันตายองที่ทำน้ำ ตายองตายก็เอาไปฝัง

พอถึงวันนัด ผู้สาวยกขบวนมา ถามคนอื่น ก็ชี้ทางไปเรือน แต่บอกว่าตายองตายแล้ว พอไปถึงเรือน น้องสาวมาเรียกเชิญ ผู้สาวก็ไม่ขึ้น น้องคนกลางมาก็ไม่ขึ้น จนถึงน้องหล้า ก็ให้ขึ้นเรือน ผู้สาวบอกให้พาไปที่เล่าข้าว ไปเคาะๆ ก็มีข้าวเต็มเล่าข้าว แล้วบอกให้พาไปที่ป่าช้าฝังตายอง ไปแล้ว ก็เอาสายรัดเอวเป็นทองให้น้องสาวตายอง บอกให้กลับบ้านไป แล้วผู้สาวก็เอาขี้กระต้อนตัวใหญ่ มาที่ป่าช้าตายอง ให้ขี้กระต้อนจะเป็นรูเข้าไป แล้วผู้สาวก็เข้าไปอยู่เรือนป่าช้านั้นเลย

ชื่อผู้เล่า ท้าวคำวัน พันเงินเมา

อายุ ๔๘ ปี

ห้องการค้า สำนักเมืองดักจิ้ง

เรื่อง น้ำท่วมโลก

น้ำท่วมเต็มไปหมด เหลือแต่ภูกระแตกับภูกองกึ่งน้ำไม่ท่วม มีคนอยู่ที่ภูกระแตจุดหนึ่ง มีอยู่ ภูกองกึ่งจุดหนึ่ง มีหมาอยู่ภูกองกึ่งกับคน มีไฟอยู่ที่ภูกระแต คนที่ภูกองกึ่งอยากได้ จึงให้หมาไปเอามาก็ไปเอา ถึงภูกระแตเรียกขอไฟ คนก็เอาดันไฟผูกคอหมาไป หมาว่ายน้ำกลับมา ไฟก็มอด หมาก็กลับไปอีก คนก็เอาไฟใส่ในกระบอก มัดใส่หมา หมาว่ายน้ำกลับมา คนที่ภูกองกึ่งเอาออกมาทำไม่เป็น หมาก็ร้องว่า ตมอ ปลา ปิด ก็เอาเหล็กไฟมาตีกัน เอาฝายมาใส่ตรงเปลว หมาก็ร้องอีก คนก็เอาไม้แปกมาใส่ไฟ จุดไฟติด (ตมอ-หิน ปลา-เหล็ก ปิด-ไม้แหลมๆ บู-เป็นฝอยไม้ทำเชื้อเพลิง งอ-ไม้แปกทำ ดุ้นฟืน)

ชื่อผู้เล่า ท้าวคำวัน พันเงินเมา

อายุ ๔๘ ปี

ห้องการค้า สำนักเมืองดักจิง

เรื่อง เชียงเมี่ยง

เชียงเมี่ยงอยากนอนกับเมียพญา ก็เอาคำไปให้เมียพญา เมียพญาจะเอาเครื่องอื่นมาให้ก็
ไม่เอา ก็เปิดเสื้อ เชียงเมี่ยงก็รีบ เลยได้นอนกับเมียพญา พญาก็กลับมา ถามว่า เชียงเมี่ยงมาทำอะไร
เชียงเมี่ยงก็ตอบว่ามารอคำ พญาก็สั่งให้เมียเอาคำคืนให้เชียงเมี่ยง

ชื่อผู้เล่า ท้าวคำวัน พันเงินเมา

อายุ ๔๘ ปี

ห้องการค้า สำนักเมืองดักจิง

เรื่อง เชียงเมี่ยงกินยาเบื่อ

เชียงเมี่ยงหลอกให้พญากินขี้ไก่ พญาไม่รู้ก็เลียขี้ไก่ และโกรธเชียงเมี่ยง ก็เลยเอายาเบื่อให้
เชียงเมี่ยงกิน เชียงเมี่ยงกินแล้วรู้ตัว สั่งให้เมีย-ลูกอย่าร้องให้ ให้เอาตัวเองแต่งตัวนั่งทำงานธรรมดา
พญาให้คนไปดูก็ไม่เห็นมีอะไรผิดปกติ นึกว่ายาไม่เป็นอันตราย ก็เลยลองกินยาเบื่อ พญาก็ตาย
ครอบครัวพญาก็ร้องไห้ ครอบครัวเชียงเมี่ยงก็ร้องไห้

ชื่อผู้เล่า ท้าวคำวัน พันเงินเมา

อายุ ๔๘ ปี

ห้องการค้า สำนักเมืองดักจิง

เรื่อง พ่อลูกเคียดกัน

มีพ่อคนหนึ่ง มีลูกชื่อ เตว พ่อไม่รักลูกเลย ทารุณต่างๆ ให้นอนชานบ้าน เอาไม้ตี ไม่ให้
กินข้าว แต่ลูกก็อยู่มาจนโต วันหนึ่งลูกไปหาขี้สุต เอาไปขาย แลกได้ควาย เอาควายไปแลกงูเห่า เอางู
ใส่ต้มไก่ กลับบ้าน มาบอกพ่อว่า เอาไก่มาให้ พ่อล้วงลงไป งูก็กัดแต่ยังไม่ตาย เตวเอาพ่อขึ้นไปนอน
บนห้าง เอาไฟสุ่ม แล้วตัวเองเอาไก่ไปต้ม เอาชิ้นไก่มายื่นให้พ่อ แล้วดึงกลับไปกินเอง ที่ละส่วนๆ
จนพ่อตาย

เรื่องนี้สอนว่า พ่อลูกต้องรักกัน อย่ารังแก อย่าเกลียดชังกัน

ชื่อผู้เล่า ท้าวคำวัน พันเงินเมา

อายุ ๔๘ ปี

ห้องการค้า สำนักเมืองดักจิ่ง

เรื่อง พิซ 4 ชนิดประชุมกัน

ข้าวเปลือก ข้าวสาลี (ข้าวโพด) ข้าวขะเหนียน ข้าวฟ่างปรึกษากันว่าใครจะเป็นหัวหน้า ข้าวสาลีบอกว่า ตนไม่ควรเป็นเพราะไม่มีระเบียบ สุกก็ไม่พร้อมกัน กินดิบก็ได้ กินสุกก็ได้ จะต้มหรือจะปิ้งไฟก็ได้ ไม่มีระบบระเบียบ ข้าวขะเหนียนบอกว่าตัวเองเม็ดน้อยๆ ต้มก็ไม่พอกิน ข้าวฟ่างบอกว่า ตนก็ไม่เป็นหัวหน้า เพราะเปลือกมี ๘ กลีบ ตำลำบาก กินลำบาก ในที่สุดจึงให้ข้าวเป็นหัวหน้า ข้าวต้องกินสุก ก่อนกินต้องรูดมาผัด มาตำ มาตาก แล้วต้มให้สุกจึงจะกินได้ ข้าวจึงได้เป็นหัวหน้า คนก็ได้กินข้าวเป็นพืชหลักสืบมา

(ข้าวขะเหนียน คือ ัญพิซประเภทข้าวเมล็ดเล็กๆ สีขาวและสีแดงๆ ก็มี ใช้อัดใส่ปากเหล้าไห เรียกว่า เหล้ากกหรือเหล้าขะเหนียน)

ชื่อผู้เล่า ท้าวคำวัน พันเงินเมา

อายุ ๔๘ ปี

ห้องการค้า สำนักเมืองดักจิ่ง

เรื่อง รวงข้าวน้อย

เวลาคนเดินผ่านมา ได้ยินเสียงเด็กร้องไห้ มาดูก็ไม่เห็นอะไร เดินไปก็ได้ยินเสียงร้องให้อีก กลับมาดูก็เห็นมีรวงข้าวน้อยๆ เหลืออยู่จากรูดข้าว จึงรูดข้าวใส่กระเจาะ ใส่รวงเดียวก็เต็มกระเจาะ จึงสอนว่าไม่ให้ทิ้งรวงข้าวเล็กๆ ต้องเก็บให้หมด รวงเล็กรวงน้อยก็สำคัญ เหมือนเด็กน้อยก็มีความสำคัญ ไม่ให้ละทิ้งเหมือนรูดข้าวก็ต้องเก็บข้าวให้หมด

ชื่อผู้เล่า ท้าวคำวัน พันเงินเมา

อายุ ๔๘ ปี

ห้องการค้า สำนักเมืองดักจิ่ง

เรื่อง ผีตึงคนนอน

เป็นเรื่องลือเด็กๆ ว่า ถ้านอนริม ผีจะตึงไปภู ถ้านอนริมท้ายสุด ผีจะตึงไปที่ฝาด้านหัวนอน ถ้านอนกลาง ผีจะตึงไปที่หัวย เวลาล่าเรื่องนี้ เด็กๆ ก็จะเลือกที่นอน เพราะกลัวผีมาตึง ผีที่มาตึงนี้เรียกว่า ตาเซย

นิทานตะริ้ว

นิทานของเผ่าตะริ้ว มีผู้เล่า ๓ คน คือท้าวคำสะวัน อายุ ๔๕ ปี บ้านดงเมือง เมืองดักจิ่ง ท้าวบุญ อายุ ๕๒ ปี บ้านดงตาลัง เมืองดักจิ่ง และท้าวหนูวัน อายุ ๒๙ ปี บ้านเพี้ยใหม่ เมืองละมาม แขวงเซกอง (บ้านเดิม บ้านดงตาลัง เมืองดักจิ่ง) เนื่องจากท้าวหนูวัน ผู้บันทึกข้อมูล ไม่ได้แยกว่า ใคร เป็นผู้เล่านิทานเรื่องใด จึงถือว่า นิทานของเผ่าตะริ้วมีผู้เล่า ๓ คน ดังรายชื่อข้างต้น

นิทานเรื่อง เย็ด (ภาษาลาวลุ่ม ว่า เรื่องสิบ)

นานมาแล้วในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ในวันหนึ่งพากันไปลัดป่าชอกกว้างมากิน และมีคนเฒ่าผู้หนึ่ง ว่า ถ้าพวกเจ้าได้กวางตัวผู้บอกให้พ่อเต้อ ถ้าได้กวางตัวเมียบอกพ่อก็ได้ เพราะว่าผู้เฒ่าคนนั้นอยากได้อันตะกวาง ชาวบ้านไปไล่กวางได้กวางตัวผู้จริง ๆ เขาก็บอกให้พ่อเฒ่าว่า เตี้ยนี้พวกเราได้กวางตัวผู้ พ่อเฒ่าก็ตีใจรีบไปปาดเอาอันตะ พอดึงเรือนท้าวแล้ว ก็ปาดเป็นท่อน หน่วยละ ๕ ท่อน (๒ หน่วย = ๑๐ ท่อน จึงเรียกว่า เรื่องสิบ) พ่อเฒ่าแล้วก็ยัดใส่ในน้ำเต้าไว้ในเรือน

พอลูกมาแต่นา ลูกก็รู้ว่าพ่อเอาอะไรใส่ไว้ในน้ำเต้า ก็เลยเอาไปตักน้ำ เมื่อไปถึงท่าน้ำก็ส่องดูในน้ำเต้า เห็นคนอยู่ในน้ำเต้า ก็เลยโยนทิ้งลงน้ำ แล้วน้ำเต้าลูกนั้นก็ไหลไป ไหลไปถึงสวนอ้อยยักษ์ น้ำเต้าก็ติดอยู่สวนอ้อยของยักษ์ คนน้ำเต้าก็ออกไปเห็นสวนอ้อย พอดียักษ์ไปเห็น ยักษ์คิดว่าจะกินเป็นอาหาร แต่คนที่ออกจากน้ำเต้าก็พูดกับยักษ์ว่า ลุงเออย่ากิน พวกเรายังน้อย ลุงกินบ่แซบและบ่อ้ม ให้ลุงเลี้ยงพวกหลานก่อนให้พวกหลานใหญ่ซะก่อน ลุงจึงกินอ้ม ลุงยักษ์ก็ตกลง แล้วถามเขาว่าอาหารอะไร เขาตอบยักษ์ว่า หมากงา ชัน หมู ไก่ ลุงยักษ์ก็ออกไปหาของทางไกล ใช้เวลาได้ ๑ เดือนก็กลับมา ในเวลาที่ยักษ์ไปหาหมากงา มาเลี้ยงเขา แต่เด็กน้อยทั้ง ๑๐ คนก็พากันตากเรือเพื่อหนีบให้ยักษ์กินเป็นอาหารของมัน ดันไม้ที่จะทำเรือจะล้มทางทิศตะวันตก ใผ่ ๆ ก็เหวี่ยงเพราะกลัวยักษ์จะมากิน ไม้ล้มทางทิศตะวันออก ใผ่ ๆ ก็ดีใจให้ร้องเสียงดังสนั่นทั่วป่า คิดในใจว่าพวกเรานี้บ่ตายแล้ว แล้วพากันตาก ชาวบ้านอื่นมาเห็น พูดว่า ใผ่ตากเรือนี้งาม แต่ยังบ่อนี้หน้อยหนึ่ง พวกเขาได้ยินเขามายังบ่อนี้ เขาออกมาตากบ่อนั้น เวลาคนอื่นมาก็ไปแอบอยู่ในป่า

พอดีได้ ๑ เดือน ตากเรือก็พอดีเสร็จ ยักษ์ก็มาถึงสวนอ้อยของตน และยังอยากจะกินพวกเด็กน้อย เขาก็พากันขึ้นเรือไปถึงกลางน้ำ ยักษ์ก็มาถึงสวนอ้อย เห็นเขาอยู่บนเรืออยู่กลางน้ำ ยักษ์ก็หาวิธีที่จะเอาเขามากิน ยักษ์คิดออกแล้ว เขาต้องเอาเบ็ดตก ยักษ์ตกเบ็ดเขาก็เรียกยักษ์ว่า ลุงยักษ์เอย ลุงตกเบ็ดให้ลุงงะซากว้าง ๆ เต้อ ยักษ์ยืนแยกขาตามเขาบอก ยักษ์สะบัดคันเบ็ดไว้ในหว่างขา

ยักษ์ ตกเบ็ดใส่เขา เขาก็ตึงเบ็ดหมดแรง คันทึงก็ติดใส่อ้นทะยักษ์ ยักษ์ก็ตื่นตายเลย

เขาก็กินพายเรือ พอตีไปเจอนกกระเต็น นกก็ถามเขาว่า พวกเจ้าพากันไปใส เขาตอบ
นกว่า พวกเราจะพากันเมื่อบ้านลุงที่ผลิตพวกเราเป็นคน นกเอ่ยเจ้ารู้ป่ะ นกตอบว่า นกรู้ แล้วพูดว่า
เดี๋ยวนี้ให้พวกเจ้านำตามข้อยไปได้ บอนใดข้อยร้องว่า ปิง ปอก ปิง ปอก ให้ พวกเขาก็กินพายเรือไป
ตามนกพาไปนั้น พอตีได้ยีนกร้อง ปิง ปอก ปิง ปอก เขาก็กินลงขึ้นหาบ้านลุงที่ผลิตพวกเขา
เมื่อถึงบ้านแล้ว ใครก็อยากได้ตาบให้ลุงตีตาบให้ ลุงก็ตีให้เขาครบคน เขาบอกให้ลุงตีตามความ
ต้องการของแต่ละคน ผู้หนึ่งบอกให้ตียาวศอกหนึ่ง ผู้ที่สองสองวา ผู้ที่สามสามวา ผู้ที่สี่สี่วา ผู้ที่ห้าห้าวา
ผู้ที่หกหกวา ผู้ที่เจ็ดเจ็ดวา ผู้ที่แปดแปดวา ผู้ที่เก้าเก้าวา ผู้ที่สิบสิบวา แล้วก็พากันฟันนกแล้วบินอยู่บน
ผู้ที่ตาบนั้นศอกหนึ่งพันถูก แต่คนอื่นไม่ถูก

หลังจากนั้นบอกให้ลุงหาเมีย ลุงก็หาเมียให้ทุกคน แต่ในนั้นผู้หญิงมีที่งามกว่าทุกคน ทั้งขยัน
ในการออกแรงงาน แต่นางเอาเขมาหม้อมาทาใส่หน้าจนทั่ว ใครก็เลือกเอาคนขาวงาม ผู้ต้องการตาบ
สั้นๆ เลือกเอาผู้หญิงที่ดำๆ เมื่อนางอาบน้ำเห็นว่างามกว่าคนอื่น แต่งกันแล้วเมียก็ถือพาทุกคน
พวกที่ตาบยาวเห็นเมียตนเองถือพา แล้วอยากเห็นลูก บรู๊วายังไม่ทันถึงเวลากำหนดจะออกเอง
เขาพากันปาดท้องเมีย เมียก็ตายเลย แต่ผู้ที่ตาบสั้นบังเอิญไปตกเบ็ด พอเห็นพานออกลูกอยู่ป่า
ท้าวก็เลยปาดไว้ให้มันออกเอง สุดท้ายยังเหลือแต่เมียผู้ตาบสั้นเท่านั้น

เรื่อง แม่กับลูกขุดถั่วดิน (อุสุดตาตุง)

แต่ก่อนแต่กี้ มีแม่กับลูกพากันไปขุดถั่วดิน ลูกมีสองคน เป็นผู้ชายหมด แม่เป็นผู้ขุด ลูกก็
กิน พอแม่ให้ลูกกินถั่วดิน แม่ห้ามลูกว่า ลูกเอ๋ย อย่ากิน จักหนอยเจ็บท้องเด ลูกทั้งสองก็บ่ฟังความ
แม่เลย แม่เป็นผู้ขุดเอาไว้หนึ่งหน่วยลูกกินหนึ่งหน่วย ขุดสองกินสอง แม่ขุดจนหมดบ่อนที่ปลูกถั่วดิน
แม่เห็นว่าถั่วดินที่ตนขุด ลูกกินหมดบ่เหลือสักหน่วยเลย แม่ก็เคียดลูกแรง แม่ก็ขุดขุมเพื่อฝังลูกไว้
ลูกบ่ให้เมื่อบ้าน ลูกเห็นแม่ขุดขุมก็ถามแม่ว่า แม่เอ๋ย เฮ็ดหยัง แม่ตอบว่าแม่ขุดขุมฝังไว้ถั่วดิน แม่ขุดขุม
(ขุมหนึ่งลึก ขุมหนึ่งปลึก) ขุมลึกฝังผู้เป็นอ้าย ขุมปลึกฝังผู้เป็นน้อง ผู้เป็นน้องฝังเพียงเวย ผู้เป็นอ้าย
ฝังเพียงคอ ฝังไว้แล้วแม่ก็เมื่อบ้าน ทั้งทั้งสองไว้อยู่สวนถั่วดิน

ผู้เป็นน้องฝังเพียงเวย ดั้นไปดั้นมากี่ขึ้นได้ รู้ว่าตนเองขึ้นได้แล้วก็กลับบ้าน ผู้เป็นอ้ายเอ็นว่า
น้องเอ๋ย เจ้าเมื่อผู้เดียว เจ้าอยู่ใสอยู่ผู้เดียว เจ้ายืนกับสังเจ้าบ่ขุดอ้ายออก ผู้เป็นน้องกลับคืนขุดอ้าย
ออกจนได้แล้วก็พากันไปปลูกเรือนอยู่ป่าแห่งหนึ่ง

๑๑๒ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

สองอ้ายน้องพากันเห็ดไรเห็ดนาได้ข้าวหลาย ชาวบ้านจากบ้านแม่ไปซื้อข้าวจากสองอ้ายน้อง ผู้ไปหาซื้อข้าวกับสองอ้ายน้องเมื่อฮอดบ้าน ชาวบ้านถามว่าพวกเจ้าซื้อได้ข้าวมาจากใส ไผ่ๆ ก็ตอบว่า มาแต่เสียงสอง แม่ได้ยินเขาว่าซื้อเข้าจากเสียงสอง แม่ก็เฝ้าว่า บ่แม่นดอก เสียงเพียงคอ สองเพียง แอว (ภาษาเผ่าว่า เสียง มูอีรลอง สองมูอาแอว) แต่สุดท้ายแม่ก็ไปขอข้าวนำเสียงสอง พอดีแม่ฮอด นอกชาน เสียงสองเ็นว่า แม่เอ๋ย อย่าฟ้าวเข้าในเรือน ให้แม่แก้ขึ้นก่อน แม่ก็ปฏิบัติตามลูกเสียง สองสั่ง แก่แล้วให้หุงแต่ทางเสียงสอง หยั่งเก็บขี้ควายจะให้แม่เมื่อบ้าน เมื่อเก็บขี้ควายแล้วก็เ็นแม่เอ๋ย เข้าเรือนได้แล้ว แม่ก็เข้าเรือน ลูกเอาข้าวให้กิน ลูกบอกแม่ว่า เมื่อบ้านแม่เห็นผู้ใดอยู่กลางทาง ให้แม่ เอาข้าวให้ข้าวเด้อ แม่ก็ปฏิบัติตามลูกบอก แม่เจอผู้ใดก็เอาให้ เอาให้หลายคน แล้วนางก็เอาให้อีก จนฮอดขี้ควายที่ลูกเก็บให้แม่ ผู้เป็นแม่ก็อ้ายบ้านเมืองเขา แม่ก็เลยเป็นแมงไม้

นิทานเรื่อง ท้าวโตรได้ควาย

ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีท้าวโตรเป็นคนขี้คร้าน มีแต่อยู่เรือนบ่ไปใส พ่อแม่ให้ไปมากับไป มีแต่ ไปโกหกเด็กน้อยอยู่บ้านกินข้าวนำเด็กน้อย พ่อแม่เด็กเอาข้าวไว้ให้ลูกของตนเอง มีแต่ท้าวโตรว่านำ เด็กน้อยในบ้านว่า เตี้ยวันนี้พวกเจ้าอยากฟังบ่ข้อยตีกองลา อยากฟังให้อาดีเด้อ พวกหลานอยากฟัง ถ้าพวกหลานอยากฟังพวกหลานต้องเอาข้าวให้อากินก่อน แล้วอ่าจึ่งตีกองลาให้พวกหลานฟังเด้อ พวกเด็กน้อยก็ตกลงนำอาโตร

เมื่อแม่ของพวกเด็กมาแต่่นาลูกก็ขอข้าวนำแม่ว่า ลูกอยากกินข้าวแม่ แม่ถามลูกว่าอ้าว ข้าวแม่เอาไว้เมื่อเช้านั้นไปใส ลูกก็บอกแม่ว่าลูกเอาให้อาโตรหมดแล้ว อาโตรบอกให้พวกหลานเอา ข้าวให้กินก่อนจึ่งตีกองลาให้พวกหลานฟังเด้อ แบบนี้นะอาโตรว่านำลูกแม่ แม่ก็บอกให้พ่อแม่ท้าวโตร ทุกมือทุกวันพ่อแม่ท้าวโตรก็อ้ายชาวบ้าน พ่อแม่ก็ตกลงกัน เตี้ยวันนี้พวกเราต้องเอาท้าวโตรนี้ไปไว้เทิง กกไม้ บ่อนพ้อมันเคยใส่ตั้งให้หนักกกนั้น

ในมือหนึ่งพ่อกับโตรพากันไปใส่ตั้งอยู่กกไม้ใหญ่ที่พ่อเคยใส่ ไปฮอดแล้ว พ่อบอกท้าวโตรว่า ขึ้น ลูกกับพ่อขึ้นนำกัน ท้าวโตรก็ขึ้นนำพ่อ ขึ้นไปจนฮอดปลายยอดไม้ พ่อก็บอกลูกว่า ให้ลูกอยู่นี้ ก่อนเด้อ พ่อลงไปก่อน แต่ความจริงแล้วแม่นพ้อมันลงตึดเชือกมัดกกไม้เพื่อเหยียบนั้น แต่ท้าวโตร ได้ยินเสียงดัง โตรก็ถามพ่อว่า พ่อเอ๋ย พ่อเห็ดหยัง พ่อก็ตอบลูกว่า พ่อบ่เห็ดหยังดอก กะบั้งดั่งกระแทก ใส่กกไม้เฉยๆ ดอก ได้นานพอสสมควรโตรบเห็นพ่อขึ้นมา ท้าวโตรจะลงไปหาพ่อ เห็นพ่อตึดเชือกมัด เวลาเหยียบขึ้นและลงออกหมด ท้าวก็ขึ้นไปอยู่เทิงปลายไม้อีก จะลงก็ลงบ่ได้ จำเป็นต้องได้นั่งร้องไห้

อยู่เทิงกกไม้

แต่ท้าวจิโรเห็นฝูงนกกกบินผ่าน โดรงก็เอ็นใสว่า นกกกเฮย แวะเอาช้อยแน ฝูงนกที่มี ๖ ตัวก็ บ่แวะเอา ฝูงที่สองมาชอดอีก ท้าวก็เอ็นคือเก่า ฝูงที่สองมี ๘ ตัว ฝูงที่สองจึงแวะเอา นกกกถามจิโรว่า เจ้าสิไปไซ จิโรตอบว่า ช้อยสิไปหน่วยภูโน้นเด้อ เห็นควันไฟให้เอาลงอยู่บ้านเด้อ นกกกตกลง แล้วท้าวจิโรก็เอากะเตี๋ย มามัดนกกกทุกตัว มัดแล้วจิโรบอกว่าไปได้แล้ว ฝูงนกกกก็ห้ามบินไป ตามท้าวจิโรสั่ง ให้ไปฮอดจุดแล้ว ช้อยสิเอาให้ค่าแรงพวกเจ้าเด้อ บินไปฮอดจุดแล้ว เอาจิโรวางลง ดิน จิโรบอกให้นกกกว่า ทำก่อนเด้อ ช้อยไปเอาเงินให้ค่าแรงงาน ให้พวกเจ้า แต่ความจริงแล้วจิโร ไปหาไม้ค้อนตีฝูงนกเพื่อฆ่าเอาปีก เมื่อท้าวได้ไม้แล้ว เมื่อมาชอดก็ตีเลย ฝูงนกกกนั้นจนตายหมด แล้วจิโรตัดเอาปีกเอาหางนกกกจนหมด

แล้วท้าวก็ย่างไปหาบ่อนที่มีควันไฟ บ่อนชาติเหล็ก พวกตีเหล็กถามท้าวจิโรว่า เอามาขาย หยั่ง ท้าวจิโรตอบว่า บ่มีหยั่ง มีแต่ปีกกับหางนกกกเท่านั้น พวกตีเหล็กว่าสิเฮ็ดหยั่งได้ มีแต่ปีก จิโรอธิบายให้พวกเขาว่าปีกนกกกนี้เอาไปใช้เวลาร้อน เอาไว้ให้มันเย็น พวกเจ้านี้ตีเหล็กแรงร้อนนะ พวกตีเหล็กก็ทดลองวี โอ้ย แม่นฮีหลี เย็นแท้เด้อ พวกตีเหล็กทุกคนทดลองวี เย็นแท้ๆ ทุกคนอยากได้ ถามท้าวจิโรว่า เจ้าจะขายกับหยั่งช้อยกับควาย ปีกนกกกสองตัวเอาควายหนึ่งตัว พวกตีเหล็กตกลง เอาควายให้จิโร ๔ ตัว จิโรก็จูงเมื่อข้ามบ้านหาพ่อแม่ เห็นท้าวจิโรจูงควาย พ่อแม่ท้าวจิโร บ่เชื่อท้าวจิโรได้ควาย หลายคนมาบอกแม่จึงออกเบิ่ง เห็นจิโรจูงควายฮีหลี แม่รีบเมื่อดักข้าว ดีใจ ลูกได้ควาย ดักไวๆ ก็เลยเอาด้ามจอบของเสียของลับแม่ตายเลย ยังแต่พ่อ

หลายมือพ่อมีงานจัดเลี้ยงลูกได้ควาย คัดเหล่าให้ลูก งามไว้อยู่นอกชาน กินเหล้ากลางคืนบ่มี ของแกล้มเหล่า ลูกบอกพ่อว่าพ่อบ่มีของแกล้มพ่อไปเอาไข่ไก่อยู่สุมนั้นเด้อ ให้พ่อส่องเบิ่งเด้อ ถ้าบ่ เบิ่งก็แปะๆ บ่เห็นอะไร พ่อก็ปฏิบัติตามลูกบอกให้ ส่องแปะๆ งามตาพ่อก็ตายเลย

นิทานเรื่อง จินปาปลื้อ (นกปาปลื้อ)

นานมาแล้วมีนางปาปลื้อตั้งบ้านผู้เดียวในป่าแห่งหนึ่งบ่อยากอยู่นำคนหลาย เรือนนางปลุก หลายหลังเรือน เป็นบ้านใหญ่ แต่ละมีนางตั้งไฟแต่ละหลังเรือนทุกเช้าทุกแสง แต่ละเช้าจะออกไป นางก็เอ็นใสว่า ไปเด้อไปน้ามันสายแล้วนะ นางก็ออกไป เอาเชือกหวายตึงไปด้วยทุกๆ มือ คนบ้านอื่น ได้ยินเสียงดังเหมือนมีคนหลายเพราะว่ามันดังตามหลังตามความยาวของเชือกหวาย บ้านอื่นคิดว่า บ้านปาปลื้อเป็นบ้านใหญ่พลเมืองก็หลาย ไผ่ๆ ก็หน้าอายมีแต่บ้านและบางคนก็เคียดแค้นบ้านปา

ปลื้ม อยากเห็ดสงครามกับบ้านป่าปลื้ม เพราะอยากได้ของดี คิดว่ามีของดีในบ้าน บางบ้านอยากเข้าไปทำสงครามก็บ่กล้าเข้าไปเพราะกลัวว่า บ้านป่าปลื้มมีพลเมืองหลาย กลัวทำบ่ได้

แต่มีมือหนึ่งมีกำพร้าสองยายน้องตัดสินใจไปส่องดูว่า บ้านป่าปลื้มมีพลเมืองหลายปานใด เพราะว่าความอยากได้ของดีในบ้านป่าปลื้มนั้น สองยายน้องจอบเห็นแต่นางป่าปลื้มผู้เดียว สองคนนี้ก็ซุกซมอยู่กลางทางไปมา หลุมมีขวากปักใส่ประมาณ ๑๕-๒๐ วัน มีต่อไปนางป่าปลื้มออกไปมา แต่เช้า เอาเชือกหวายตึงไปนำก็ตกลงขุม สองยายน้องไปซ้ำเติมอีก นางป่าปลื้มก็ตายเลย สองยายน้องเข้าไปในบ้านหาของดี แต่ละหลังเรือนบ่เห็นหยั่ง เห็นแต่กองลากับตั้งใส่สกเท่านั้น

เมื่อบ้านสองคนพากันไปใส่ตั้ง อยู่ตามลำห้วยเป็นวงใส่ลงใส่หลายบ่อน มีต่อไปตอนไปเบ่งตั้งบ่อนทำอิดนกถูกตัง น้องบอกให้ยายว่า ยายเอยเอาไ่ว่เลี้ยงบ่ เอาไวกี้ได้ ไปดูบ่อนที่สอง นกถูกตังอีกเอานกถูกตังที่สองนั้น เลี้ยงบ่ให้ฆ่า เอานกบ่อนที่หนึ่งฆ่ากิน เอ็ดแนวนั้นต่อๆ ไปจนฮอดบ่อนสุดท้ายจึงเอาไ่ว่เลี้ยงหนึ่งตัว ยามสุดแล้วเมื่อบ้านอยู่กลางทาง ซอกตัดไม้เอาไ่ว่บ่อนนกจับ ตัดกกทำอิดน้องว่างาม ยายว่าบ่ทันงามเลย ตัดไม้หลายกกยังบ่งามจนฮอดเครื่องที่คด คือคนเอวขอไ่ว่ ยายจึงว่างาม ไม้ได้แล้วพากันเมื่อบ้าน อีกมือหนึ่งสองยายน้องไปถางไร่ในป่าแห่งหนึ่ง ถางไม้่น้อยแล้วไค่นไม้ใหญ่อีก สองยายไค่นไปลงหน้า ทางหลังไม้ลุกขึ้นยืนคือเก่าอีก มือที่สอง สองยายน้องไปจอบดูมันเป็นหยั่งหนอ จึงไม้ไค่นแล้วลุกขึ้นคือเก่า จอบดูเห็นท้าวสังนองผู้เดียว สองคนฆ่าสังนอง ตรวจดูในตัวสังนองเห็นเครื่องวิเศษ ที่น่าสนใจอันหนึ่งเท่านั้น สองคนลงต๋อยไม้ที่ลุกขึ้นมันล้มลงคือเก่าสองก็วิธีใช้เครื่องวิเศษนั้น เข้าถางไร่แล้วใช้มือต๋อยเอาเครื่องวิเศษนั้น อยากได้ยังมีต๋อยเอาเครื่องวิเศษเท่านั้น แต่นั้นมาสองคนนี้ไม่ทำอะไร อยู่เฉยๆ อยากได้ยังต๋อยเอาและสองยายน้องกลายเป็นคนมั่งมี

เรื่อง กำพร้าฆ่าเงือก

นานมาแล้ว แม่กับลูกไปรูตข้าวนามาอยู่แคมห้วยน้ำ ตะวันขึ้นสูงแดดก็เริ่มร้อน ลูกจึงลงอาบน้ำลอยไปมาตามวังน้ำ แต่ในวังน้ำนั้นเคยเห็นเงือกลอยไปหากินคน ในมีอนั้น ลูกแม่คนนั้นลงอาบน้ำ เงือกโตนั้นก็กลืนกิน ลูกเอ็นแม่ว่า แม่เอย แม่ เงือกกลืนกินลูก แม่ตอบลูกว่า ลูกเอยบ่แม่มันกินดอกมันหยอกลูกเฉยๆ แต่เงือกตัวนั้นดีใจจนได้อาหารดี เงือกก็มุดกินลูกอยู่พื้นน้ำ แม่เหลียวดูบ่เห็นลูก แม่จึงรู้ว่าแม่แล้ว เงือกกินลูกซ่อยแล้ว แม่แล่นเมื่อบอกผัวว่า เตี่ยนี้เงือกกินลูกพวกเราแล้วผู้เป็นผัวตกใจหมดแรง ทั้งถามเมียว่าอยู่ใส เมียบอกว่าอยู่โน่น อยู่วังน้ำแปะนาพวกเรา ผัวแล่นไปหาชาวบ้านบอกเขาว่า เตี่ยนี้เงือกกินลูกเราแล้ว ผู้ใดกล้าไปฆ่าเงือกตัวนั้นได้ ซ่อยจะมอบลูกสาวให้เป็น

เมีย ตามผู้ใดก็บักล้ำ

แต่ในหมู่บ้านนี้มีกำพร้าสองยายน้องได้ยินแวนั้น ก็ตกลงไปฆ่าเจือกตัวนั้นบ่ให้ผู้ใดรู้ มีแต่แม่รู้ว่า สองยายน้องออกไปตัดเชือกหวายก่อน เชือกหวายได้แล้ว ไปหาวังน้ำนั้น ตระเตรียมเรียบร้อย แล้วผู้ยายสั่งให้น้องตัวลงก่อน ให้เจือกกินน้องแล้ว ผู้เป็นยายกระโจนตามหลังเอาดาบลงมา มุดลงพื้น น้ำเห็นเจือกกำลังกลืนน้องอยู่ ท้าวเอาดาบมาสอดใส่แต่ปากเจือกปาดลงจนสอดท้องน้องก็ออก แต่ท้องเจือกฟูขึ้นบนหน้าน้ำ ลอยดูไม่เห็นยายขึ้นมา กลัวยายตาย น้องก็ร้องไห้ แต่ความจริงแล้วเวลานั้น ยายปาดเจือกจนและ แล้วจึงไผ่ขึ้นมา น้องดีใจเห็นยายปาดตาย เจือกก็ตาย ฟูขึ้นบนหน้าน้ำ และสองยายน้องก็พากันอาบน้ำ ล้างดาบให้สะอาด บ่ให้เลือดและเกล็ดเจือกติดอยู่ดาบเลย ทางพ่อเฒ่าไปเบิ่งเห็นเจือกตายอยู่บนหน้าน้ำ พ่อสงสัยว่า ฆ่าตัวนี้ต้องเป็นสองยายน้องเป็นกำพร้าแน่แน่นอน

พ่อเฒ่าเห็นเจือกตายก็เมื่อบ้านแหวหาสองยายน้อง พ่อเฒ่าเห็นแต่แม่เฒ่านั่งในเรือน ถามแม่เฒ่าว่า พวกหลานสองคนมือนี่เขาไปใส แม่เฒ่าตอบพ่อเฒ่าว่า เขาบ่ได้ไปใสดอกเป็นไข้หมด สองนอนอยู่เรือนหมดนี้ สองยายน้องทำเหมือนเป็นไข้จริง เอาขี้เถ้ามาทาตีนนอน แต่พ่อเฒ่าตรวจดูดาบเห็นเลือดติดหน้อยหนึ่งอยู่ดาบ พ่อเฒ่ารู้แล้วต้องแม่นสองยายน้องนี้แล้วฆ่าเจือกแน่นอน ในมือหนึ่งพ่อเฒ่าเอ็ดบุญเรือน เชิญสองยายน้องมาร่วมกินน้ำ คนอื่นๆ ผู้ที่มั่งมีไปก่อนเข้าเรือนไปนั่งที่เขาสาดงามๆ สองยายน้องไปตามหลังเพื่อน เข้าเรือนพ่อเฒ่านั่งตรงสาตซาตๆ พ่อเฒ่าเฝ้ากับสองยายน้องว่า ลูกเคยไปนั่งตรงโน้น บ่อนสาตงามๆ โน้นเด้อ บ่อนนี้สาตซาตจักหน้อยเปื้อนลูกเคย สองยายน้องตอบพ่อเฒ่าค่อยๆ ว่า พ่อเฒ่าบ่เป็นหยังดอกลูกนั่งนี้ก็ได้ อีกบ่คนพ่อเฒ่าก็เอาสาตซาตนั้นออก อยู่ลุ่มมีสาตงามๆ ผู้อื่นเห็นอย่างนั้นก็อาย บางคนก็กลับเรือน บางคนยังกินน้ำสองยายน้องอยู่ กินข้าวกินน้ำแล้ว พ่อเฒ่าให้กินเหล้าในปากไหม้กำคำ (??) ๒ อัน ก่อนจะกินพ่อเฒ่าก็มอดไฟเบิ่ง เห็นสองยายน้องหมดสองถูกกำคำ พ่อเฒ่าคิดในใจว่าต้องสองยายน้องนี้แล้วที่ฆ่าเจือกแท้ๆ พ่อเฒ่าคิดผู้เดียวข้อยต้องเอาลูกสาวให้สองยายน้องนี้เพื่อตอบแทนบุญคุณ

กินเหล้าให้ดึกแล้วสองยายน้องพากันนอนอยู่เรือน พ่อเฒ่าเพราะว่าพ่อเฒ่าบ่เมื่อให้นอนเรือนตนเอง สองยายน้องตื่นนอนหลับ พ่อเฒ่าเห็นเขานอนหลับแล้ว พ่อเฒ่าก่องเหล้าใส่ถ้วยดินวางไว้ทางข้างสองยายน้องนอนนั้น ถ้าว่าถ้วยเหล้านี้ล้มสองคนนี้บ่สตัยซื่อ สองยายน้องนอนตื่นไม่ขยับ ถ้วยเหล้าที่พ่อเฒ่าวางไว้นั้นยังเหมือนเดิมไม่คว่ำสักใบเลย ใกล้เคียง สองยายน้องตื่นนอนทั้งเว้าว่า พ่อเฒ่าพวกลูกนอนบ่ตื่นนอนช่วงนอนซัด พ่อเฒ่าตอบว่าพวกลูกเคย บ่เป็นหยังดอก แต่ความจริงพ่อเฒ่าใจฆ่าเจือกได้

เมื่อต่อไปพ่อเฒ่าเอ็ดบันไดข้ามทำด้วยเหล็ก เชิญให้ผู้บ่าวชาวบ้านไปได้บันได พ่อเฒ่าอธิบาย

๑๑๖ สุวรรณ กะริยงไกรเพ็ชร

ให้ทุกคนว่า ถ้าผู้ใดฆ่าเงือกแท้ บันไดข้ามนี้มันจะอ่อนลง ผู้อื่นๆ ใต้ไปก่อน สองอ้ายน้องใต้ไปอีก ใต้ไปบ่ฮอดครึ่งเอง บันไดข้ามอ่อนๆ ลง คือจะหักแล้ว พ่อเฒ่าตอบว่าบ่เป็นหยังดอกลูกเอ๋ย ใต้ไปจนพ้น เมื่อเรือนพ่อเฒ่า เอาลูกสาวสองคนมอบให้สองอ้ายน้องเป็นภรรยา ค่าตองก็บ่เอาเลยพ่อเฒ่า เว้วว่าพ่อแม่ บ่เอาค่าตองให้พวกลูกดูแลพ่อแม่จนสุด พ่อแม่ดีใจแล้ว

เรื่อง หาคคนเป็นเมีย

นานมาแล้ว มีผู้ชายสองคนหาคคนมาเป็นเมีย ในมือหนึ่ง ไปส่องเห็นแม่หญิงสองคนใหญ่เต็มสาวแล้ว ไปเกี่ยวหญ้าในป่าแห่งหนึ่ง ผู้ชายสองคนนี้ไปส่องอยู่ทางหน้าของแม่หญิงสองคนนั้นและหาวิธีจะเอาแม่หญิงสองคนนั้นมาเป็นเมีย ทำอย่างใดจึงจะเอาได้

ถึงตอนบ่าย แม่หญิงสองคนก็ตระเตรียม เมื่อบ้าน หาดัดเครื่องมือเพื่อหญ้าที่จะเอาเมื่อบ้านพากันตัดเครือ แม่หญิงสองคนตั้งเคียว เห็นปลายเครือเบื่องบนนั้นเป็นมิดตัดไว้แล้ว แม่หญิงสองคนคิดสงสัยเบื่องนั้นต้องมีคนแน่นอนแล้ว แม่หญิงสาวผู้หนึ่งเห็นแนวนั้นก็ร้องเพลงขึ้นแบบกาพย์กลอนว่า นิดเอ๋ยแม่ฮอยผ้าบ่ นิดเอ๋ยน้บ่แม่นฮอยดาบบ่ ผู้ชายสองคนได้ยินแม่หญิงสองคนร้องเพลงแนวนั้น คิดอยากหว่า ผู้ชายสองหว่าบ่ได้ หัวตั้งขึ้น อี อี แม่หญิงสองคนกลัวเป็นโจร ก็เล่นเมื่อบ้าน ผู้ชายสองคนนั้นก็เล่นนำตามหลัง คิดอยากจับเอาเมื่อบ้านของตนเอง แม่หญิงทั้งสองเห็นผู้ชายสองคนจะทันแล้วก็พากันรื้อขึ้นขึ้นเพียงเอว ให้ผู้ชายสองคนคิดอยากหว่า แต่ผู้ชายสองคนนั้นเห็นกันแม่หญิง สองคนคิดอยากหว่า จนได้นั่งหว่า และหว่าจนจะตาย แม่หญิงสองคนก็เล่นเมื่อฮอดบ้าน บอกให้ผู้ชายคนชวบ้านว่า เตี้ยวันนี้มีพวกโจรไล่พวกเรา ให้พวกอ้ายไปลัดฆ่าพวกมัน ผู้ชายในบ้านก็ถามคืนอีกว่าอยู่ไล่ แม่หญิงสองคนตอบว่า อยู่โน้น มันไล่พวกเราฮอดกลางทางโน้น พวกผู้ชายก็พากันไปลัดอยากจับพวกโจร พวกโจรก็เล่นเข้าป่า ผู้ชายในบ้านก็เลยบ่ได้

เรื่อง กำฟ้าได้เมียดาวช้าง

แต่ก่อนแต่กี้ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีกำฟ้าผู้หนึ่งทุกข์ยากตรากตรำอาศัยอยู่นำแม่ย่าในเรือนหลังหนึ่ง ยังแต่สองคนนั้นอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ในมือหนึ่ง ชาวบ้านพากันไปอาบน้ำห้วย ไปพบเห็นหญิงสาวดำหูอยู่พื้นน้ำ ผู้บ่าวหลายคนคิดอยากได้เป็นภรรยา

แต่ความจริงแล้วหญิงสาวคนนี้อยู่เทิงกกไม้พุ่ม เห็นเงามันอยู่พื้นน้ำ เขาเหลียวเห็นตัวแท้ที่อยู่เทิงกกไม้พุ่ม หาวิธีเอาผู้หญิงคนนั้นลงได้ กกไม้ก็ใหญ่สูง ชีบ้ำลงก็แข็งหลาย ในนั้นคนที่มั่งมีบ่มีไผ

สามารถปล้างได้ แม่ย่ามีวิธีเอ็ดให้กกไม้ที่ดาวช้างอยู่เทิงนั้นให้อ่อนๆ บ่แข็งอีก อธิบายให้กำพำว่า กำพำก่อนจะปักกกไม้ให้เอาซี่เถ้าโรยตามกกมันให้รอบแล้วจึงปล้าง กำพำก็เอ็ดตามแม่ย่าบอกให้นั้น กำพำปล้างกกไม้นั้นจนได้ชัยชนะ กกกไม้อยู่แคมน้ำมีวังลึก กกกไม้นั้นล้มน้ำใสวังน้ำลึก ผู้อื่นเห็นกกไม้ล้มน้ำใสๆ ก็ลงขอหาเอาดาว ไผ่ๆ กีบเหิน กำพำปล้างแล้วนั่งเฝ้าเมื่อยบ่สนนนำเขาเลย ขอตามวังน้ำนั้น บ่เห็น แล้วพากันต้อนน้ำห้วยใส่ชอน ให้ดาวนั้นถูกชอน ผู้อื่นก็ยาดกัน ต้อนแปะวังน้ำ กำพำอยู่สุดท้าย หมูอยู่ลุ่ม กำพำใส่ชอนมีสองอัน อยู่กลางอันหนึ่ง อยู่แคมอันหนึ่ง คนอื่นใส่อยู่กลางหมด

วันรุ่งขึ้นผู้อื่นลุกไปต้อนแต่เช้าๆ กำพำยังนอนอยู่บ่ทันตื่น ผู้อื่นลักไปต้อนกำพำหมด โยนชอนของเขาทิ้ง เมื่อเขาเมื่อฮอดบ้านแล้ว เรียกกำพำว่า กำพำเอ๋ย ดาวช้างถูกชอนเจ้าแล้ว กำพำกำลังลุกแต่บ่ฮอดแล้วออกไปต้อนตามหลัง กำพำไปฮอดชอนแล้ว ไปเบ็งชอนอยู่กลางเขาถึงแล้ว เบ็งชอนอยู่แคมยังอยู่ กำพำจึงขึ้นไปตอกอยู่โคกเห็นแต่ปลักแขน เขาก็เก็บเอาเมื่อบ้านไปไว้อยู่เล่าข่าว

ฮอดตอนค่ำ คนอื่นเห็นฮงอยู่เล่าข่าวกำพำ เมื่อให้กำพำ เล่าข่าวเจ้าไฟไหม้ แม่ย่าเห็นแฉวนนั้นก็ถามกำพำว่าเจ้าเอาฮงไว้อยู่เล่าข่าว เขาบอกว่าไฟไหม้เล่าข่าวพวกเรา กำพำตอบแม่ย่าว่า บ่เป็นหยังดอกแม่เอ๋ย กำพำรู้ว่าเขาเห็นแสงสว่างแสงดาวนั้นเพราะยามค่ำคินต้องเห็นแสงรุ่งขึ้น เหมือนกับดาวอยู่เทิงฟ้า แต่กำพำเอาเมื่อไว้ในเล่าข่าวได้สามสี่คินแล้ว ดาวหน่วยนั้นก็เกิดเป็นคน เมื่อเห็นผู้อื่น จะกลายเป็นดาวคือเก่า เมื่อเห็นกำพำ ออกมาเป็นคนงามกว่าหมู ผู้บ่าวในบ้านไผ่ๆ ก็อยากได้มาเป็นเมีย เขาขอทวิวิธีการลืงกำพำ จึงเอาเมียมันได้ ช่าแนวได้กำพำก็บ่ตาย จนกำพำได้บอกให้เขาว่า พวกเจ้าช่าแนวอื่นบ่ได้ดอก มีแต่เอาซี่เข็บยัดใส่กำเหล่าแล้วให้ช้อยดูตอกิน มันจึงชบคอช้อยช้อยจึงตายได้

กำพำกินตายแล้วเขาไปฝังทิ้ง เมียบอกให้เขาว่า เดี่ยวนี้พวกเจ้าตัดไม้หาม ต้องตัดเอาไม้มีหนามบ่ให้ลือก ให้หามแฉวนนั้นเลย ถ้าผู้ใดหามช้อยเมื่อเป็นเมียผู้หนึ่ง ผู้ใดก็อยากได้มาเป็นเมียของตนก็พยายามหามจนฮอดบ่อนเขาฝั่งมันทิ้ง เบ็งผู้ใดก็หน้าแดง น้ำก็ไหลออกตามแขน เวลายังบ่ทันได้ไปทั้งกำพำ เมียร้องให้ เมียก็เอาถ้วยมารองน้ำตาเพื่อรดบ่อนเขาฝั่งผัว หลังจากฝังเรียบร้อยแล้ว เมียก็เอาถ้วยน้ำตามร่องน้ำรดใส่ แล้วบ่อนฝั่งนั้นเป็นหินเลย

หลังจากนั้นผู้บ่าวในบ้านผู้ใดอยากได้ แต่มีหญิงผู้หนึ่งคิดอยากได้ผัว ยามเขาเอาเมียกำพำ เวลาเมียกำพำอาบน้ำ นางฮิฮากเอาเข้าทางกว้างล้างเทิง เมียกำพำรู้แล้วนางบ่ถูกธาตูกับเขาแบบนี้ แล้วเมียกำพำก็ตายแล้วขึ้นไปอยู่เทิงฟ้า จนถึงปัจจุบันอยู่เทิงฟ้า

เรื่อง เกวไปหาเห็ด

นานมาแล้ว มีท้าวเกวผู้หนึ่งเป็นคนขี้ตัวแม่หญิง ในมือหนึ่งเมียลาวถามเกวว่า อ้าวเกวเอ๋ย
อ้ายसानกะเจาะ กะพาเป็นบ่? ท้าวเกวตอบเมียว่า สำหรับอ้ายนี้ อ้ายसानอีหยังบ่เป็น อ้ายसानหยัง
ได้หมด น้องบ่ต้องกลัวว่าอ้ายसानบ่เป็น

ในมือหนึ่งคนในบ้านมาจากไปค้าขาย ท้าวเกวไปทำอยู่ทางชาวบ้านมาถึง เขาร้อยกล้วยไว้
อยู่เทิงกกไม้ พอดีเห็นเงาอยู่พื้นน้ำ เกวบอกเขาว่าผู้ใดอยากกินกล้วย นั้นใจช้อยเอาอยู่พื้นน้ำ พวกมา
จากค้าขายผู้ใดก็อยากกินกล้วยแรง ทุกคนลงเอา ท้าวเกวว่าก่อนจะลงต้องให้ช้อยมัดไว้กับหินก่อน
จึงโตนลงเอากล้วย ท้าวเกวมัดทุกคนไว้กับหินแล้วคนหนึ่งโตนลงก่อน จะลุกขึ้นไม่ได้ ดิ้นตาย
ชี้แตกตาย ท้าวเกวว่าดูหน่อย เขอ้มจนช้อยออก คนที่ยังอยู่บนโคกคิดว่า กลัวตนเองจะไม่ได้โตนลง
ตามลำดับ จนโตนได้ ๔ คน ผู้ที่ ๕ จะโตนลงอีก ผู้ที่ห้านี้เป็นอ้ายของเมียของเขาเอง เกวจึงบอกว่า
เจ้าเบ้งอยู่เทิงพื้นแน โตนลงหยัง อ้ายของเมียเขาเหลียวเบ้งกล้วยอยู่เทิงกกไม้พื้น อยู่พื้นน้ำแม่นเงา
เฉยๆ อ้ายของเมียบ่ได้แล้ว พวกกันเมื่อบ้านจูงควายของผู้โตนน้ำตาย

เมื่อฮอดบ้าน ชาวบ้านถามว่า พวก ๔ คนคือบ่มานำกัน อยู่ไหน เขายังบ่มาพวกเฮามาก่อน
เขาขายเครื่องยังบ่ทันหมด ยังเลาะไปขายอยู่ บางทีมืออื่นนี้หรือหลังจากนั้นเขาจึงมา มือต่อไปอีก
ท้าวเกวไปตามทางก็เลยเห็นเห็ดสองดอกเท่านั้น ใส่กะพาเมื่อบ้าน ชาวบ้านถามว่า เกวเอามาจากไหน
เห็ดนั้นหลายปานนั้น เหลือบ เกวตอบเขาว่า ยังบ่หลายๆ อยู่โน้น อยู่ป่า เขาว่า ไผ่อยากได้เห็ด
มืออื่นไปเก็บนำช้อยเด้อ ช้อยจะพาไป ผู้หญิงในบ้านคิดอยากกินเห็ด ก็เลยบอกเกวว่า มืออื่นให้อ้าย
พาพวกน้องไปหาเห็ดนำกันเด้อ เกวตอบว่า ไปก็ไป

พอวันรุ่งขึ้น ผู้หญิงในบ้านไปนำเกว ไปหมดมือ จนตะวันตกดินฝนก็ตก แม่หญิงถาม อ้ายเกว
ยังบ่ทันฮอดบ่ เกวตอบว่ายังอยู่โน้น บ่ทันฮอดเทื่อ แล้วฝนก็ตก ผู้หญิงบ่มีผ้าयर่ม ท้าวบอกเขาให้
เอาใบบอนคันมาปกหัว เขาก็ปฏิบัติตามเกวสั่งให้ จนฮอดค่ำแล้ว ท้าวเกวว่าเดี๋ยวนี๊พวกเราไปยังบ่
ทันฮอด ค่ำก่อน พวกเฮานอนอยู่ปานี้ก่อน มืออื่นจึงไปต่ออีก แล้วพากันนอนอยู่ป่า พวกแม่บอนคัน
กินตามตบตัว คันทมหตตัวเลยนอนบ่หลับ เกวสังเกตดูผู้ใดงามๆ บอกเขาว่ามาอ้ายบ่าวให้ มืออื่นเข้า
บ่ได้ไปต่ออีก เกวบอกให้เมื่อ พวกแม่หญิงก็เมื่อบ้านหาลูกหาผ้าของตน

เมื่อฮอดลูกผ้าถาม ไสเห็ดพวกเจ้าไปหาแต่มีอ้วนนี้ แม่หญิงทุกคนที่ไปนำท้าวเกวแต่มีอ้วน
เกวพาไปเฉยๆ ให้ไปนอนปาน่าเฟิ่น เฟิ่นขี้ตัวไปเลาะป่าทั้งวัน ฝนตกจนเปียกหมด ผ้าयर่มก็บ่มี
เขาบอกให้เอาใบบอนมาร่มต่างผ้าयर ก็นอนหมดคันทมหตตัวเลย เขาตัวว่าบ่าว ความจริงแล้วเขา

นอนนำผู้ใดงามๆ ผัวพวกแม่หญิงคิดเคียดแค้นท้าวเกวอยากฆ่าทิ้ง ในมือหนึ่งมีน้ำดาว เขียวท้าวเกว มากินน้ำ เขาเอาน้ำดาวอีหลี่ให้ผู้อื่น ฮอดท้าวเกวให้น้ำใบงวน เกวก็กินแล้วท้าวเกวก็เมาตายเลย

เรื่อง มนุษย์เกิดขึ้นมา

อดีตในโลกนี้มีหมาตัวหนึ่ง มีแม่หญิงผู้หนึ่ง กับไฟป้อมมี แม่หญิงบอกให้หมาเถิกลอย ไปเอาไฟมาจากดงผีป่าช้า หมาก็ลอยไปเอากับมาถึงน้ำไฟก็มอด คิดวิธีใดหนอจะเอามาบให้ไฟมอด แม่นคิดออกแล้วให้เจ้าในอุ้ ให้เจ้าอัดปากอุ้บน้ำเข้า หมาก็ลอยไปเอาครั้งที่สอง หมาทำตามแม่หญิง สั่งให้มันจึงได้ไฟ

แต่นั้นมาแม่หญิงกับหมาเถิกนั้นเป็นผัวเมีย ได้ลูกผู้หนึ่งเป็นผู้ชาย ลูกชายใหญ่เดินได้แล้ว แม่บอกให้ลูกว่า ลูกเอ๋ยบอกพ่อมากินข้าว ลูกถามแม่ว่าแม่เอ๋ย อยู่ไสพ่อช้อย แม่บอกว่า อยู่นอก ลูกว่าไส บ่เห็น อยู่นอกนี้เห็นหมาหนาแม่ แม่ตอบว่า โดนันแหละพ่อเจ้า

จากนั้นหลายปี ลูกก็ใหญ่ขึ้นมาแล้ว ในมือหนึ่งบอกพ่อไปซุดตัวหมู พ่อซุดลิกแล้ว เห็นพ่อ เข้าไปซุดเขาก็เอาดินถมรู หมาตัวนั้นก็ตายในรูเลย ลูกชายนี้ก็เป็นผัวกับแม่ของตน และขยายหลายคน ในปัจจุบันจึงเผ่าตาริวในสมัยสูงที่เกิดก่อนหมู่

นิทานกะเซง

ชื่อผู้เล่า ท้าวยม

อายุ ๘๕ ปี

บ้านดักนง เมืองดักจิง

เรื่อง นางผมหอม

(ผู้เล่าบอกว่า เล่าตามคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่)

แต่ก่อนมีหญิงสาวคนหนึ่งที่อยู่คนเดียว ที่ป่าลึกแห่งหนึ่ง ซึ่งแม้แต่ผียังไม่เข้าไป มีกระท่อมน้อย หลังหนึ่ง นางผมหอมอยู่ในนั้นท่าทุกดั่งดอก แต็ก ผู้ใดยินคือท้าวพา คนยากจน ได้พบและได้กลิ่น ผมหอมของนาง นางเห็นท้าวพา และเรียกขึ้นมาแวะกระท่อมน้อยของตน ท้าวพาได้เล่าเรื่องชีวิต ความเป็นอยู่ของตนให้นางฟัง ว่าตนเองเป็นคนอยู่ป่าตงมาตั้งแต่เล็ก ทำให้ทั้งสองคนมีความรักต่อกัน และตกลงเป็นผัวเมียกัน

อยู่ด้วยกันที่กระท่อมน้อยหลังนั้น ๑ ปี นางก็ได้ลูก ๑ คน แล้วจึงตกลงโยกย้ายมาอยู่บ้าน

ดักนาง โดยล่องเรือแพมาตามห้วยสู่บ้าน พอถึงกลางทางมีคนมารั้งแก แกล้งนางดมหอม แล้วเตะนางลงจากแพ แล้วเอาลูกของนางมากินนมตน นางคนนี้ชื่อว่า ดุกฮาก นางเป็นคนสวย เมื่อถึงบ้านแล้วก็ได้บอกข่าวว่าจะแต่งงาน แต่ลูกของท้าวพารู้ว่านางไม่ใช่แม่ของตน ลูกคนนี้ไปกินนมแม่ของตนทุกวัน ไม่กินนมนางดุกฮาก

ต่อพาท้าวพารู้ว่านางดุกฮากเป็นตัวปลอม เพราะผมไม่หอม ไม่เหมือนเมียตน นางดมหอมบอกลูกที่ไปกินนมว่า ให้บอกพ่อให้รวมชาวบ้านมาฆ่านางดุกฮาก แล้วเอาเลือดของนางมาให้แม่อาบเพื่อแม่จะได้สวยที่สุด มีกลิ่นหอมเพิ่มขึ้น ได้กลิ่นไปไกลถึง ๓๐ เมตร จากนั้นมา ชาวบ้านก็มารุมล้อมทำให้นางกับท้าวพาเป็นคู่ฟัวเมียที่ร่ำรวยที่สุดและมีความสุขตลอดมา ชาวบ้านมีความนิยมชมชอบมาก มีการทำบุญกินเลี้ยง ๓ วัน ๓ คืนฉลองกันอย่างครึกครื้น

นิทานเมืองกะลิม

นิทานเงาะ

ชื่อผู้เล่า นางมะนิสอน

อายุ ๔๐ ปี

บ้านตราก เมืองกะลิม

เรื่อง นางไก่อ่ำ

ตามการเล่าของผู้เล่า มีลูกกำพร้าในสมัยก่อนอาศัยอยู่ผู้เดียว พ่อแม่ตายปะ ลาวเลี้ยงชีพด้วยตนเอง และเป็นคนคหุหมั่นในการล่าสัตว์ป่า ในแต่ละมือลาวได้สัตว์เป็นต้น นก กระรอก กระแต และสัตว์อื่นๆ ในมือหนึ่งลาวได้ไก่อ่ำถูกแร้ว จึงไว้ยู่หึง คนไปจนลาวลิมกิน

ต่อมาในมือหนึ่ง ไก่อ่ำตกจากหิ้งกลายเพศเป็นนางสาวงาม ในเวลานี้ท้าวไปออกแรงงาน นางไก่อ่ำกลายเพศเป็นคน ปัดเรือนชานแต่งอาหารการกินให้ท้าว หลังจากแต่งอยู่พอกินแล้ว กลับอยู่บ่อนเก่าที่ท้าวปะไว้ สายมาท้าวกลับจากแรงงานแล้วเมื่อเชื่อน ลาวเหลียวเห็นมีอาหารสุกดี เรือนชานก็สะอาดกว่าทุกมือ ท้าวบ่นึกว่าไก่อ่ำที่ตนฝากไว้นั้นจะเป็นคน ลาวคิดเรือนใกล้เคียงอยู่นำกันมาให้ ลาวก็เลยดีใจและให้อาหารการกินให้เขาเจ้า แต่ละมือก็คือน

ในมือลาวได้คิดว่าตนเองเฮ็ดเวียกคือนแต่ละมือ แต่ลาวตัดสินใจกลับเมื่อจอบเบ้ง ปรากฏเห็นไก่อ่ำตกจากหิ้งกลายเพศเป็นคนมารับใช้และทั้งเป็นนางสาวงามเมื่อสำเร็จการแต่งกินแล้วก็หมดแรง นางได้หมดแรงเหลียวเห็นก็ตกใจจักซิเฮ็ดแบบใด ซิกกลับคืนบ่อนเก่าก็บ่เป็นเลยเป็นคนอยู่นำกัน เอา กันเป็นผัวเมียได้ลูกนำกันหนึ่งคน

ฮอตปีใหม่มาไปถางไร่บ่อนใหม่ เมื่อยามไปสักข้าวไร่ นางคิดว่าอยู่นำกัน ๓ ปีแล้วก็มีปัญหาหยังกับผัว ในมือหนึ่งผัวไปสักไร่ นางอยู่ในเถียงกับลูกผัวหันไปสักไร่ลาวก็บ่หวัชนางแต่งเพศในแต่ละมือ ผัวเลยเกิดใจ บ่ปากพอความเลย เมื่อเว้าสุดความแล้วนางถามว่าเจ้าสักแล้วหมดแพนไร่บ่ ถ้าสักหมดแพนไร่เฮาซิเอาข้าวไปใส่ให้หมดเลย ส่วนอ้ายผัวก็บ่เชื่อได้แต่บ่อยด่า เมื่อฟังบ่ได้คำที่ผัวอ้ายด่า ดังกล่าวนางได้เอาข้าวกะปลาไปใส่ นางได้ร้องไห้ เอ็นพ่อแม่พี่น้องของตนไปด้วย พี่น้องของนางได้ยินก็เลยไปถามว่าร้องไห้เฮ็ดหยัง นางตอบว่าใส่ข้าวบ่หมดแพน ผัวข้อยซิให้กิน เมื่อสุดคำเว้าของนาง พี่น้องคิดอดทนก็เลยช่วยนางใส่ข้าวบ่พอนานก็แล้วทั้งแพนไร่ และบ่คำก็แล้ว นางกลับเมื่อเรือนผัว แสงอ้ายอีก ว่าเอาข้าวเปลือกไปหิงอยู่แคมไร่ ไล่หนีนาง ออกจากเรือนบ่ให้อยู่นำ นางเอาเครื่องของทั้ง ร้องไห้อุ้มลูกน้อยเข้าป่าเมื่อหาพ่อแม่ของตนอย่างสบาย

๑๒๒ สุวรรณ เกรียงไกรเพ็ชร

๓-๔ มื้อต่อมาข้าวก็สูงเต็มแพนไว้ เลยคิดคืนหลังและกินแห้งต่อเมียที่ตนไล่หนี เป็นมื้อมาได้แต่ร้องไห้คิดฮอดเมียและลูก ท้าวได้อ้อนวอนต่อเมีย สารภาพต่อเมียให้เมียกลับคืนมา เมียก็บ่ยอมกลับคืนหาผัวเด็ดขาด ส่วนท้าวหมดปัญญา

มื้อหนึ่งท้าวไปเฝ้าเจ้าอยู่แคว้นไรรู้ เพราะไก่อเป็นฝูงลงอยู่ เขาหาเหยื่อแคว้นไรรู้ของลาว นางได้เหยื่อของผัวเลยตายช้า ท้าวเอาไก่อ้นี้บ่กินฝากไว้คือเก่าว่าเมียซิกกลับคือเก่า แต่บ่ได้ตายกลางไฟนั้นไก่อ้นั้น เมื่อไก่อบ่กินแล้วลาวก็ทนบ่ได้ต่อความคิดฮอด และต่อความกินแห้ง ความเสียตายเป็นเมียเลยตัดสินใจไปฆ่าตนเองอยู่แคว้นไรรู้ ส่วนข้าวสุกแคว้นไรรู้บ้านได้ไปเก็บเกี่ยวกิน ลาวเองตายช้า

ชื่อผู้เล่า นางมะนิสอน

อายุ ๔๐ ปี

บ้านต๊าก เมืองกะลิม

เรื่อง คอเอื่อม

ปีก่อนนี้มีชายคนหนึ่งเป็นคอเอื่อมวิเศษ ปากกว้างเป็น ถ้วยยากินข้าว กินน้ำคอเอื่อมขอเอา และสั่งให้ท้าวโน้นกิน แต่ท้าวบ่กินสาละมอยากฮ้ายและอยากฮ้ายหมู่เพราะมันปากได้ว่าเป็น ในวันหนึ่งคนในบ้านไปกินบุญหมด ส่วนท้าวคอเอื่อมบ่ได้เพราะฮ้ายคนอื่น คอเอื่อมก็บ่บอกว่าไปกินบุญนำหมู่ อยากกินอาหาร ท้าวเว้ากับคอเอื่อมว่า เจ้าอยากก็ไปแต่ฮอดทาง ให้เจ้าลง ถ้าหากกลับมา ถ้าเจ้าได้ยินเสียงขับลำหรือแม่หมาเหมา เดอ ถ้ามีดแม่หมาบ่ทันมาผู้อื่น ลาวก็เลยปฏิบัติตามคำสั่งของท้าวว่า เออ

ส่วนท้าวคอเอื่อมเลยไปนำทั้งหมู่ ท้าวเลยกินนอนท่า มื้อใหม่มาไทบ้านกลับจากบุญมีคนขี้ต้อมาก่อนหมู่ ทั้งร้องลำทำเพลงเมื่อฮอดก็พักเมื่อย เห็นและได้ยินเสียงร้องท้าวเอื่อมว่า ขึ้นคอท้าวขี้ต้อนั้น ท้าวเว้าว่า ข้อยบ่แม่หมาท้าวเอื่อมเดอ ท้าวคอเอื่อมยัง แต่เอื่อมก็บ่เชื่อ ขึ้นคอท้าวเลย ท้าวได้แต่ร้องไห้ ส่วนท้าวเจ้าของคอเอื่อมมาหนหลัง สบายไปมาได้ ท้าวคอเอื่อมใหม่ก็หมดปัญญาและบ่ได้ไปทางใดได้มีแต่นอนอยู่เรือน

ในมื้อหนึ่งลาวตัดสินใจไป ท้าวเอื่อมทนบ่ได้อากินน้ำและลาวกินหมากเผ็ด ท้าวเอื่อมเลยอ้อนวอนของว่า อยากกินน้ำในบ้านไปตักน้ำมากิน ท้าวกบ่ฟังทั้ง ทั้งกินแจ่วหมากเผ็ดเต็มอีก ท้าวเอื่อมได้แต่ขออยากกินน้ำ เมื่อดังนั้นท้าวเลยเว้าว่าถ้าเจ้าอยากกินน้ำให้เจ้าลงจากคอเขาเขาซิกไปตักน้ำถ้าบ่ลงเขาก็ไปตักน้ำ ท้าวเอื่อมก็เลยลงจากคอ นอนท่าอยู่ตบ่น้อย ท้าวไปตักน้ำ ท้าวเลยมีปัญญาท้าวได้ตัดสงสัย แล้วตั้งไฟเพื่อจุดตบ่น้อย เพราะท้าวเอื่อมท่าอยู่ทีนั้น ตบใหม่เอื่อมก็ได้แตกเป็นโตกองนับแต่นั้นมาลาวก็บ่มีคอเอื่อมและได้อยู่สบายมีความสุขคือหมู่

ชื่อผู้เล่า นางมะนีสอน

อายุ ๔๐ ปี

บ้านตราก เมืองกะลิม

เรื่อง ขะล่ำกวาง

ตามได้เล่าสืบกันมาหมู่บ้านแห่งหนึ่งมีคนจนอนาถาคนหนึ่งอยู่กับย่าเฒ่าและปลูกตูปแคมบ้าน เพราะมีคนอันธมดีและไต่บ้านไล่หนีย้อนเขาเจ้าทุกข์จนเขาบ่อยากให้อยู่ร่วมกัน

สองหลานกับย่าได้อยู่ร่วมกันและเป็นครอบครัวชะล่าโตกวางในมือหนึ่ง ไต่บ้านไปหาเนื้อได้ กวางโตหนึ่ง ย่าได้บอกกับหลานว่า พวกเฮาชะล่ากวาง บ่ให้หลานอยู่นำเขาเตื่อ แต่หลานบ่ฟังคิดว่า ย่าเฒ่าเล่นซ้อๆ ท้าวก็ไปอยู่นำเด็กในบ้าน คนที่บ่ดีรู้จักย่ากับหลานชะล่าโตกวาง ก็เลยอยากให้เขา เจ้าตาย ก็ได้เอาเอ็นกวางให้ท้าวกำพร้าว ท้าวกำพร้าวเก็บเอาเมื่อจ้อยู่วือน เมื่อได้แล้วก็เมื่ออัดประตู และบ่อนมีป้อน้อยๆ ใหญ่ๆ เพื่อบ่ให้ย่าออกได้ ท้าวกำพร้าวจ้อยู่นกวาง เมื่อเอ็นกวางแตกขึ้น ย่าของ ท้าวกำพร้าวก็เป็นโตกวางและแล่นหนีจากเรือน เมื่อเห็นคือเช่นนั้นลาวปะเอ็นกวางได้นำจับกวาง พอกวางแล่นหนีลาวก็นำไปตามป่าดง ไปหมดมือ ส่วนไต่บ้านพากันพวกเพิ่น

ส่วนย่าของท้าวที่เป็นโตกวางคิดสงสารหลานชายตน แต่บ่จักกลับคืนเมื่อได้ เป็นโตสัตว์แล้ว มีแต่ปลดเขาของตนให้หลาน แล้วเว้าว่าให้หลานจูงเขาของเฮาเมื่อ เขาคาอยู่ใส หลานอยู่ทางไร อยู่หันนี้เลยนะหลานนอย

ท้าวกำพร้าวเอาเขาและปฏิบัติตามย่าบอก ลาวจูงหมดมือ หมดเว็นฮอดเส้นทางแยกและ บ่อนที่แยกคนไปมาพักเขาเมื่อย เขากวางก็ไปค้างอยู่ที่นั่นเลยลาวอยู่ท่ามาหากินถางเฮ็ดไร่อยู่ทีนั้นเอง ฮอดมือถางไร่ลาวบ่มีพร้าวจักดวง มือหนึ่งมีแขกขายพร้าวมาพบนำลาว ลาวขอพร้าวแขกไปตัดไม้ เฮ็ด หมากกอกอยากสูบยา แขกให้พร้าวลาวได้ไปถางไร่จัดหมดมือ ฮอดยามสั๊กบ่มีพม มีแขกขายพมมา ลาวว่าขอว่าขอพมไปเจาะฝิงอยู่ร่มไม้ใหญ่ แท้จริงลาวไปบ่กไม้ใหญ่อยู่กลางไร่ของลาว ครั้นลาวบ่ตัวะ คือแวนั้น ลาวซิบได้ไร่ เพราะพ่อเศรษฐีในบ้านประกาศบ่ให้พร้าวมีดให้ท้าวกำพร้าวเด็ดขาด ยามจูดไร่ ลาวบ่มีไฟ ลาวขอไฟของไต่บ้านเขาก็บ่ให้ ลาวเอากอไม้ไล่ตัวะว่าขอจี้มันเผือก ลาวจี้ไม้จันใหม่เป็นไฟ ไปจุดไร่เสีย พอพระยาเห็นก็ฮ้ายว่าไฟเอาไฟให้ท้าวกำพร้าว ข้อยประกาศแล้วยังมีผู้เอาให้ ผู้ใดก็ว่า บ่รู้นอ ฮอดยามสั๊กไร่ท้าวกำพร้าวบ่มีแนวผลจะปลูกจักอย่างเลย ท้าวได้หาวิธีตักน้ำเส้นทางไปไร่พง พ่อพระยาเพื่อให้คนที่ไปขนข้าวเหยียบถูกแล้วลั่นลัมข้าวหกแนวปลูกอื่นหกตามทาง

ชื่อผู้เล่า นางมะนิสอน

อายุ ๔๐ ปี

บ้านต๊าก เมืองกะลิม

เรื่อง ภูกะแด

(ภูกะแดเป็นภูใกล้บ้านงะ)

มีผู้หญิง ๒ คน ชื่อ ประยุก กับ ประยูย ผู้ชาย ๒ คน ชื่อ ปริง กับ ปราง ทั้งสี่คนนี้จะสร้างภูเขา
แข่งกันระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย ในขณะที่แต่ละฝ่ายกำลังขุดดินมากมายนั่น ผู้หญิงถูกผ่านุง
ขึ้นไปเพื่อให้ทำงานได้ถนัด ผู้ชายมองไปก็เห็นขาของผู้หญิง จึงมัดแต่เฟลินดู ไม่ทำงาน ผู้หญิงถามว่า
ทำอะไรอยู่ ผู้ชายก็บอกว่าดูตัวกระแด ผู้หญิงพักไปอาบน้ำ กำลังจะอาบน้ำ ผู้ชายตามไป ผู้หญิงถามว่า
มาทำไม ผู้ชายบอกว่ามาดูกระแดและชี้ให้ผู้หญิงดู ผู้หญิงหันไปดู ผู้ชายก็ได้ดูขาของผู้หญิง

ภูทั้งสองลูกนี้ ภูที่ผู้หญิงสร้างได้ชื่อว่า ภูกะแด ภูของผู้ชายชื่อภูจะมอน สูงเสมอกันทั้งสองภู

ชื่อผู้เล่า นางมะนิสอน

อายุ ๔๐ ปี

บ้านต๊าก เมืองกะลิม

เรื่อง ลูกกำพร้าว (กอนเดอย)

หมู่บ้านแห่งหนึ่งมีพ่อเศรษฐีคนหนึ่ง มีลูกสาวงามสองคน ผู้ที่หนึ่งชื่อว่า กันทุม อีกผู้หนึ่งชื่อว่า
กันนาง ลูกสาวทั้งสองคนนี้นับแต่อายุสิบห้าปีไม่ได้เคยพูดกับผู้ชายเลย ถ้าพูดเพียงคำเดียวก็จะให้
แต่งกันเลย ความหวังและความปรารถนาของพ่อแม่อยากให้ลูกเอาผัวผู้ซึ่งมีดีได้ และคนจบคนงาม
แต่ความหวังนี้เป็นไปดังความปรารถนาของพ่อแม่

ในมือหนึ่งพ่อของนางได้สั่งให้พวกบริวารไปออกแรงงานสักข้าวไร่ของตน เพื่อให้ลูกได้ปาก
นำอ้ายบ่าวเพราะมีคนหลาย แต่พวกลูกก็ไม่ได้ปากสักความเลย มีแต่ก้มตำหูกอยู่นอกชาน และได้
แต่งตั้งเป็นสิบเวร พ่อได้สั่งว่าถ้าลูกสาวปากนำอ้ายบ่าวบาทหนึ่ง แม่จะให้เจ้าตีกลองสัญญาว่า
ปากแล้ว ส่วนสิบเวรแม่ท้าวสิ่ง ส่วนผู้แต่งกินก็แม่ท้าวก่อน ถ้าบได้เ็ดหยัง มีแต่เล่นอยู่กลางบ้าน
กับเด็กน้อย จนสิบอดสิบเ็ดสิบสองโมง อาหารบ่ทัน แต่เมื่อเป็นแวนนั้นนางก็อยากอ้าย (โมโห)
เลยด่าบ้อยท้าวกอนเดอย (กำพร้าว) ท้าวก็ตีใจ ผู้สาวด่า เลยสั่งให้สิบเวรตีกลองทีหนึ่ง ท้าวได้จับฆ่าหมู
ลาวปาดคอกหมู เบื้องฟ้าบ่เข้า หมูร้องนาน นางสาวทั้งสองคนด่าอีก ท้าวกบ่อกสิบเวรตีกลองเพื่อที่สอง
เวลาขางหม้อต้มน้ำร้อน ก็ป็นปากหม้อทางลุ่ม และทอกน้ำใส่ น้ำฮดไฟจนมอดเปียกเตาไฟหมดเกลี้ยง
เมื่อเห็นแวนนั้น ผู้สาวหมดอย่างอยากอ้าย ด่าอีก ท้าวก็ตีใจ ท้าวตีกลองบ่ด่าที่สาม

พ่อแม่เกิดใจโมโหขึ้นมา พวกมันเมื่อจากไร่ เมื่อฮอดเรือนก็เลยขับไล่ลูกสาว และท้าวคอนเดอยหนีออกจากบ้านไปอยู่แห่งอื่น ลูกสาวได้เล่าสภาพเหตุการณ์ต่างๆ สู่พ่อแม่ฟัง แต่พ่อแม่ก็บ่เชื่อลูก ลูกทั้งสองมีแต่ให้ เพื่อปากตามคำสั่งพ่อแม่ ข้าเจ้าทั้งสามคนขึ้นเรือล่องแก่ง เมื่อล่องเรือฮอดแจ่งใหญ่แล้ว นางสาวทั้งสองได้อ้อนวอนนำท้าว “อ้ายคอนเดอยเอ๊ย เชิญผีฟ้าผีแกน เพื่อบให้เรือจมลงแก่งส่วนเรือก็แม่น ไกลฮอดดาดฮูลี” ท้าวคอนเดอยก็เลยเอิ้นขึ้นว่า แต่นี้ต่อไปถ้ายังมีชื่อเสียงเรียงนามว่าคอนเดอย ให้ลมพัดเอา เรือขึ้นถึงยอดของเขากอง พอว่าสุดความ ลมก็ได้พัดจากปากเขากองขึ้นไปถึงยอดเขากอง ดังใจมักของท้าว นับแต่นั้น นางสาวสองคนจึงได้ปากนำ ท้าวเลยเอาเป็นผัวเมีย

เมื่อตกอยู่ยอดเขากอง บ่อนผีบ่ทองคนบ่เที่ยว อยู่กินนานก่นาหนู ข้าเจ้าเลยถางไร่ ไปทางมือนีมืออื่นปงคินคือเก่า หลายก็เป็นแบบนั้น ลาวได้ตีเบ็ดไปใส่บ่อนกลางไร่ของลาว

เมื่อต่อมาไปยามเบ็งเลยเห็นผีบังบด เมื่อเห็นผีถูกเบ็ดราว ก็ดีใจ ท้าวผีก็ยอมให้กองลา ให้ท้าวคอนเดอย กอนเดอยก็บ่ยอม ท้าวก็ตีก็กองลาให้ท้าวคอนเดอยเบ็ง เห็นว่า มีประโยชน์ถ้าต้องการอียัยก็ออกหมด ลาวจึงฮับเอาจากผีบังบด เมื่อได้แล้ว ท้าวก็ตีเทื่อที่หนึ่ง มีข้าวกินอาหารกิน และตีอีกก็แม่นเป็นบ้านเรือนคน ลาวจึงพาเมียเมื่ออยู่บ้านดังกล่าว ตีเป็นทรัพย์สินสมบัติมีค่าถึงปัจจุบัน เขาถึงนิยมใช้เป็นของแท้ สุดท้ายตีออกเป็นควายวิเศษ ควายมีเขา และมีหาง และมีทั้งหัวใจของลาวเอง ควายวิเศษบ่เคยไปทางอื่น มีแต่หน่วยเตาไฟ

นับแต่นั้นมา ท้าวได้อยู่ดีมีสุข เมียของลาวคิดถึงพ่อแม่หลาย จึงปลุกตันหมากอ้อ แล้วนางได้พูดว่า ถ้าพ่อแม่ยังมีชีวิตและยังคิดถึงลูก แม่นให้เครือหมากอ้อนี้เกี่ยวเข้าเรือน ให้แม่เก็บมือเข้า ผองมือแลงเครือหมากอ้อ ก็เป็นไปตามคำพูดของนาง แม่ลาวเห็นเป็นแนวนั้น ไปหาบ่อนจุดหมาย ก็ได้ฮอดบ้านคนเลยไปพบลูกสาวของตน หลังจากนั้นจึงไปเอาคำตองของแต่งลูกสาว พ่อแม่เห็นควายวิเศษดังกล่าวก็เลยขอเป็นคำตอง และมันวิเศษที่บ่เคยเห็นควายไฟจักเทื่อ ท้าวคอนเดอยก็บ่ให้ เพราะมีหัวใจของลาวเองอยู่หัวควายนั่น แต่คินความพ่อแม่บ่ได้ ท้าวก็เลยตกลงให้ นับแต่นั้น ท้าวคอนเดอยก็เจ็บไซ้แต่พ่อแม่ก็บ่เชื่อ เพราะลาวเคยเป็นคนขี้ตีวะเขา เมื่อฮอดยามกินบุญ พ่อแม่ฆ่าควายดังกล่าวตาย ท้าวคอนเดอยผู้อยู่บ้าน ก็เลยตายคือกัน

นับแต่นั้นมา บ้านของลาวก็บ่มีส่วนคน เรือนถูกทิ้งลงน้ำ ส่วนทรัพย์สินสมบัติอันมีค่าเลยกลายเป็นหินหมด ทำเกลี้ยงส่วนน้อยยังเหลือปัจจุบัน

ชื่อผู้บันทึก ท้าวสมดี ตัวอักษร

อายุ ๓๐ ปีเศษ

สำนักเมืองกะลิม เมืองกะลิม

เรื่อง งามเห่า

ในสมัยก่อนเหิงนานมาแล้ว ได้เล่าเรื่องสืบต่อกันมาหลายเส้นคน จนมาทอดผู้เขียนได้ยิน ได้รู้ จึงได้เขียนให้พวกท่านได้อ่านเกี่ยวกับเรื่องราว นิทานของเงาะ สมมติคือ นางองนางเป่ง มันมักจะมียูหลายเรื่อง การใส่ชื่อคือแวนนี่ มันเป็นหญิงสาวที่จับงามเป็นสาวซ่า

ยังมีแม่เฒ่าคนหนึ่งมีลูกสาวหลายคน จะมีนางดอกอี นางดอกแจง ดอกบวบ ดอกลอย นางอง และนางเป่ง ส่วนนางเป่งแม่นลูกสาวห้าของเธอและเขารักกว่าลูกสาวอื่นๆ ในมือหนึ่งแม่เฒ่าผู้นี้ ได้ออกเมื่อสวนกล้วย เพื่อตัดเอาหมากกล้วยมาไว้กินสุก ตัดไปตัดมาพอดีพำของลาวล่อนออกจากตำไปตกใส่บ่อนงูเห่าที่กำลังนอนขดอยู่กลางกอกล้วยบ่อนแม่เฒ่ากำลังดอตอยู่นั้น แม่เฒ่าก็วนหาพำของตน แต่ก็บ่เห็น เลยเปิดใบตองกล้วยแห้งอยู่กลางกอกล้วยก็เห็นงูเห่ากำลังนอนขด ก็เลยถามงูเห่าว่า

แม่เฒ่า - งูเห่าเอ๋ย เจ้าเห็นพำของแม่ล่อนอยู่ที่นี่?

งู - เห็นอยู่ดอก พำของเจ้าล่อนมาถูกโตของข้อยนี้ พำก็ยังอยู่

แม่เฒ่า - งูเอ๋ย ขอให้เจ้าส่งคืนพำให้แม่สา แม่มีพำดวงเดียวหมดเหือน

งู - ข้อยบ่ส่งคืนให้เจ้าดอก ถ้าอยากได้ต้องมียาคาตอบแทน

แม่เฒ่าบ่จักคิดแวนใด ก็เลยตอบว่า จะมอบลูกสาวให้เจ้า

งู - ถ้าเจ้าบ่ปฏิบัติตามคำเฒ่าของเจ้า ข้อยจะตอดให้ตาย

แม่เฒ่าก็กลับบ้านพร้อมทั้งเจียนงูใส่กะพำเมื่อเหือน เมื่อฮอดบ้านเรือนแล้ว ก็ปูสาดให้งูเห่านอนอยู่ที่นี่ แม่เฒ่าก็เอ็นลูกสาวทั้งหลายให้มาสูบกอก สูบยานางงูเห่า แต่ไผ่ก็บ่มาเพราะว่าแผนของแม่จะเอาพวกตนมาเป็นเมียของงูเห่า ไผ่ๆ ก็พากันโดนไปอยู่เหือนของผู้บ่าวพวกตน ยังเหลือแต่นางเป่งผู้เป็นลูกสาวห้า แม่ถามนางเป่งว่าเจ้าจะแต่งงานกับงูบ่ลูกเอ๋ย นางเป่งบ่ปากแต่อย่างใด แต่ก็อุตส่าห์เอาใจแม่ ย้อนความเอ็นดูแม่หลาย ต้องได้หลับตานอนกับงูเห่าอยู่เหือน

ในคืนมือหนึ่งในยามเที่ยงคืน ท้าวงามเห่าได้กินแต่ดินจนถึงรักแร้ นางได้ร้องใส่พ่อแม่ว่า งูกลืนกินดินข้อย แม่เอ๋ย งูกลืนกินขี้แฉ่ข้อย พ่อเอ๋ย แม่ได้ยินก็ตอบว่า บ่เป็นหยิงลูกเอ๋ย อันนั้นแหละผัวรัก ผัวจูบ ผัวกอด ในที่สุดงามเห่าก็กลืนกินนางเป่งจนหมดตัว งูก็โดนลงจากเหือนไป พอตีไปฮอดป่าทึบ บ่อนหนึ่ง ซึ่งมีห้วยน้ำ ซึ่งห่างจากบ้านประมาณ ๑๐๐ กว่ากิโลเมตร พ่อแม่ตื่นเข้ามา บ่เห็นลูกสาวกับลูกเขย สงสัยต้องแม่นงูเห่าเอาไปกินอย่างแน่นอน ก็บ่จักจะคิดแวนใด มีแต่อุกอ้ง น้ำตาไหลให้นาลูกสาวที่แสนรัก

งูเห่าเมื่อฮอดสถานที่ดังกล่าว ก็คายโตนางเปงออกจากท้อง นางเปงปรากฏว่ามีความงามกว่าเก่าเพิ่มอีกหลายเท่า นางก็มีความรู้สึกดีใจที่ได้เป็นคนอีกทีใหม่ ส่วนงูเห่าก็อยู่เหงาใจ และบอกกับเมียของเขาว่า บัดนี้แล้ว นางเปงเอ๋ย ข้อยจะฆ่ากินเจ้าอีหลี นางได้ยินผัวว่าเช่นนั้นก็อุก้องใจ งูได้สั่งให้นางหาพินดัง เพื่อจะเผานางให้สุกแล้วจึงกิน

นางก็ปฏิบัติตามคำสั่งของงู เมื่อนางไปฮอดกอไม้ตายเพื่อจะดึงเอาไปเฮ็ดพินดัง ที่กองกันอะยะมีง่าขับซ่อนเกาะก่ายกัน ที่บ่สามารถจะดึงเอาไม้ดังกล่าวด้วยมือเปล่าได้ แต่นางได้เสี่ยงโชคกับกองไม้ดังกล่าวว่า สาธุเด้อ ถ้าว่างูเห่าจะกินข้อยอีหลี ข้อยบ่สามารถจะดึงไม้ดังกล่าวอย่างง่ายดายได้ ถ้างูบ่กินข้อย ข้อยดึงเอาไม้มาเฮ็ดพินได้อย่างง่ายดาย ในที่สุดนางก็ดึงเอาไม้ที่กองกันได้อย่างสบาย แล้วก็เมือกองไว้อยู่กองรวมไม้ที่งูอาศัยอยู่ แต่ก็ยังบ่พอกับความต้องการของงู จึงสั่งต่อเมียอีกว่า บัดนี้ให้เจ้าจงไปฮุดเอาใบตองก้วยมาปูไว้ใกล้กับกองไม้เพื่อคั่วกินเอานาง นางเปงก็ต้องไปตัดเอาใบตองก้วยก่อนจะตัดใบตองดังกล่าว นางได้เสี่ยงต่อใบตองอีกว่า สาธุเด้อ ถ้าว่างูจะกินข้อยอีหลี ข้อยตัดใบตองกกไม้ให้จิกไปหมด ถ้าว่างูจะบ่กินข้อย ตัดใบตองกกนี้บ่ให้พอดี ในที่สุด ใบตองที่นางตัดแม่นบ่มีใบใบชาดจักดีเลย

ต่อมากองพินที่กองไว้ ก็เอาไม้มาตั้งและลูกไหม่ป่านกองรัง นางเปงก็นั่งใกล้กองไฟที่ลุกไหม่ งูก็เฝ้ากับนางเปงว่า เจ้าอยู่หันให้เกียมตาย ข้อยกินเจ้าเดี๋ยวนี๊ งูเห่าก็โอดใส่กองไฟ ก็กงคดโค้ง ดนโตนองงูที่เต็มไปด้วยความร้อน จากนั้นงูก็เลยออกจากกองไฟ มาสันตนโตนอนที่นางปูใบตองก้วย แล้วเกล็ดของงูอยู่พื้นน้ำ แล้วงูก็ออกจากน้ำมาเป็นคนชายหนุ่ม ที่มีรูปร่างสูงใหญ่พอสมควร ทั้งจบงาม นางเปงเห็นว่างูเป็นคนที่สวยสดงดงาม นางก็มีความดีใจหลายอันหาเปรียบบ่ได้ ส่วนเกล็ดของงูที่ขยายชะชาตามใบตองก้วยก็กลับกลายเป็นเงินคำและวัตถุมีค่า นอกจากนั้น ก็เกิดเป็นประชาชนพลเมืองเป็นบ้าน เป็นเรือน ทำวูงเห่าก็เป็นหัวหน้าบ้าน นางเปงกับทำวูงเห่าอยู่นานอย่างมีความสุข

แต่นางเปงยังบ่สิ้นความกับความคิดฮอดคิดถึงพ่อแม่ที่แสนรักของตน เป็นก็แม่นแม่ นางเปงเอากันกับงูได้งูหนึ่ง เป็นผู้ชาย ย้อนความคิดฮอดแม่จึงปุกกกหมากอี แล้วก็เฝ้าว่า ถ้าว่าแม่ของข้อยยังมีชีวิตอยู่ ขอให้เครืออีเลี้ยงไปฮอดเรือนของแม่นตน ในที่สุด เครืออีก็เลี้ยงไปฮอดเรือนของแม่นางเปง ส่วนแม่นางเปงก็มีความคิดถึงลูกอันแสนรักของตนเหมือนกัน ที่หายจากบ้านไปเป็นเวลาตนนานพอสมควรแล้ว บ่จักกว่าจะเป็นคนหรือเป็นงูเพราะบ่รู้ว่างูเอาไปทิศใดทางใด แม่เขามีแต่อกใจ ต่อนางเปงได้ไปตามเครืออีกับลูกของเขาตามเครืออีที่ยาวไกล จนฮอดบ้านของแม่ของเขา นางเปงก็นั่งกับลูกของเขาอยู่นอกบ้าน นางได้บอกกับเด็กน้อยในบ้านว่า ให้แม่ของข้อยมารับเอาข้อยแน่เด้อ เด็กน้อยก็นำไป

บอกกับแม่นางเป่งว่า แม่เฒ่าเอ๊ย ให้เจ้าไปรับแขกจะมายามเจ้าอยู่นอกบ้านพ้น แม่เฒ่าบ่หัวชาต่อเด็กน้อยที่มากบอข่าว แม่เฒ่าตอบว่า พวกเจ้าอย่าชวนุ่นวากับช้อย แสงช้อยเป็นห่วงนำลูกนางเป่งที่ท้าวภูกลืนเอาไปกิน

ต่อมานางเป่งบ่เห็นแม่แพงของตนออกมาจับ จึงบอกกับเฒ่าแก่ในบ้านว่า พ่อเฒ่าเอ๊ย ให้เมื่อบอกแม่ของลูกหน่อย ลูกอยากพบเห็นแม่ พ่อเฒ่าผู้นั้นก็กลับเมื่อบอกแม่ของเขาว่า แม่เฒ่าอันนี้เอ๊ย ให้เจ้าไปรับเอาแขกของเจ้าอยู่นอกบ้านพ้นแน่ ถึงแม่นไผ่ก็ตาม เขาอยากพบเจ้า เจ้าต้องต้อนรับเขา แล้วแม่เฒ่าก็ลงเรือนไปหานางเป่ง แม่เฒ่าก็บ่รู้ว่า แม่นางเป่งที่เป็นลูกของเขา เพราะรูปร่างสีสันท่าเปลี่ยนแปลงหลาย นางเป่งก็เล่าสู่แม่ว่าตนเองแม่นางเป่ง แต่แม่ของเขาบ่เชื่อ แล้วก็พาแขกเมื่อเรือนก็แต่งข้าวแต่งน้ำให้กิน

ตามธรรมดาเฒ่าจะถ้าว่าลูกสาวมาเยี่ยมยามเทื่อหนึ่งเทื่อเดียว ต้องต้อนรับอย่างอบอุ่น คือต้องฆ่าไก่โต้งใหญ่ให้ลูกกิน เอ็ดข้าวต้ม ก้อย อ้อย เครื่องกินแนวสัมนแนวหวานให้ลูกกิน แต่แม่เฒ่าจำผักอี้ยกให้ลูกกิน นางเป่งก็กินบ่อิมปานใด ย่อนนางอาหารบ่แซบนัว หลังจากนั้นกินข้าวของแม่แล้ว เขากับแม่ก็เล่าเรื่องต่อกันอีก เรื่องทั้งสองเป็นแม่ลูก แต่แม่ก็บ่เชื่อ จึงเล่าไปทางอื่นอีก แต่ในเรือนของแม่มีก้วยน้อยพิเศษอันหนึ่ง คือว่า ถ้าแม่นเชื้อสายหรือลูกเต้าของตนแท้ถ้าเอาไปเล่นหรือทับให้มันแตก มันจึงแตก ถ้าบ่แม่นพี่น้องก้วยดังกล่าวดังถึงจะทับกับแตก ลูกนางเป่งกำลังเล่นก้วยดังกล่าวกก็เลยไปทับใส่เสาเรือนแตกกระจาย พร้อมทั้งมีเสียงดัง เป้ง บาดหนึ่ง แม่เฒ่าจึงเฝ้าต่อหลานน้อยว่า เจ้าแม่นหลานช้อยบ่ นางเป่ง แม่นเจ้าอีหลีบ่ ลูกเอ๊ย สองแม่ลูกก็พากันกอดอ้อมกันทั้งให้สะอึกสะอื้น เต็มไปด้วยความดีใจและเสียใจที่แม่บ่ต้อนรับอย่างอบอุ่นให้แก่ลูก แม่เฒ่าจึงจัดข้าวปลาอาหาร ไก่โต้งใหญ่ฆ่าให้ลูกกิน บัดนี้เขาก็ดีอกดีใจที่ลูกสาวของตนได้หายตัวแล้ว ได้เจอหน้ากันอีกเทื่อใหม่ ทั้งงามกว่าเก่านางเป่งได้นอนแรมเรือนของแม่ได้ ๓ คืน ก็อำลาแม่กลับเมื่อบ้านของตนเอง แต่ก่อนจากกันไประหว่างแม่กับลูก แม่ได้นัดกับลูกว่า ให้ลูกเอาควายมาเป็นค่าทองให้แม่ พร้อมทั้งให้มาร่วมพิธีกินตองกับผัวของนางเป่งพร้อมอีก

เมื่อฮอดวันเวลานัดหมาย พิธีกินตองอยู่เรือนแม่เฒ่า พ่อเฒ่า นางเป่งกับท้าวภูเห่า พร้อมด้วยลูกก็มาพร้อมกัน เมื่อฮอดเรือนแม่เฒ่า ไร่บ้านทั้งหลายก็พากันมาเบ็งสองผัวเมียที่มีความสวยงามกว่าคนทั้งหลาย แต่ชายหนุ่มบางคนก็แนวอิจฉาท้าวภูเห่า เขาเป็นสัตว์ในเมื่อก่อน มาแต่งงานกับคน พ่อเฒ่าแม่เฒ่าได้ต้อนรับนางเป่งพร้อมผัวอย่างอบอุ่น ในคำคินมือนั้นก็เป็นมือที่ท้าวภูเห่ากินอย่างใหญ่ พร้อมเหล้ายา ปลา เป้ง ที่พ่อเฒ่าแต่งไว้อย่างครบชุด เมื่อฮอดเที่ยงคืน ท้าวภูเห่าการกินการเมาก็มา

แต่ แต่ส่วนนางเปงแม่นอนหลับอย่างแจ่มจนไม่รู้เมื่อถึงเลย ย้อนว่าชายหนุ่มที่คิดจิตใจได้จ้างผีบังคับให้นางเปงอยากนอน จนไม่รู้เมื่อถึง จากนั้น ท้าวภูเห่าก็ลุกขึ้นตีปะเนาะ ที่มีเนื้อในว่า ก้วยขาว ลูกชะล่ำเดอแม่ ไก่ขาวลูกบ่กินเดอแม่ พวกชายหนุ่มได้ยินแวนั้นก็เอาก้วยขาว ไก่ขาวหรือไก่ดอนได้มาแต่งให้ท้าวภูกิน ถ้าว่าท้าวภูเห่าได้กินเครื่องที่แต่งไว้ในก้วยขาวหรือกินไก่ขาวท้าวภูจะกลายเป็นงูเห่าคือเก่า เมื่อท้าวภูเห่าได้กินเครื่องกินที่ชายหนุ่มซุกยู่ให้แม่เฒ่าแต่งให้ท้าวภูกิน ท้าวภูก็รู้สึกในใจต่างเก่าต่างหลัง เพราะมันจะเปลี่ยนสภาพจากคนอยากมาเป็นงู ท้าวภูก็ลุกขึ้นมาตีปะเนาะอีกทีสอง มีเนื้อในว่า ก้วยขาวลูกชะล่ำเดอแม่ ไก่ขาวลูกบ่กินเดอแม่ ลูกขึ้นสาเถอะนางเปง ดินข้อยจะเป็นงู หูข้อยจะเป็นสัตว์ แต่นางเปงบ่มีความรู้สึกและรู้เมื่อต่อการว่าของผัวย้อนผีบังคับกล่อมนางเปงให้นอนหลับแจ่ม ถ้านางเปงรู้เมื่อเวลานั้น นางเปงทำพิธีแปงฮีดผัวของเขาก็จะเป็นงูดอก แต่ในที่สุดท้าวภูเห่าก็เขาตีปะเนาะปะเนาะหลุดจากบ่าท้าวภู และก็เป็นงูเห่าบักใหญ่ลงเรือนไป ส่วนนางเปงจึงรู้เมื่อต่อการปลุกของแม่ว่า ลูกसानางเปงเอ๊ย ผัวของเจ้าได้กลายเป็นงูเห่าแล้วเด

นางเปงรู้เมื่อถึงก็เห็นผัวของตนเป็นงูเห่าคือแต่ก่อนก็นำผัวของตน ส่วนท้าวภูก็เลื้อยไปตามง่าไม้เพื่อจะเดิน นางกลับบ้านงูของเขาดั้งก็ ส่วนพวกชายหนุ่มก็จ้องนางเปงบ่ให้ไปนำท้าวภู แต่นางก็บ่ฟังความเขาแต่อย่างใดเลย พร้อมนั้นเขาก็เอาน้ำธนูล่กยิงท้าวภูเห่า แต่ก็บ่ถูก นางเปงก็เจียลูกติดตามเดินทางนำผัวของเขา งูก็บอกกับเมียของเขาว่า ให้เจ้ากลับคืนเมื่อเรือนพ่อแม่ของเจ้าสาเมียเอ๊ย ข้อยบ่มีความสามารถจะเบี่ยงแยงเลี้ยงดูเจ้าต่อไปอีกแล้ว แต่นางเปงก็ไปนำผัวของเขาจดสุดทาง การเดินทางไปหาบ้านของงูมีความยาวไกลหลายร้อยกิโลเมตร การเดินทางก็หลายสิบมือจึงฮอดบ้านของงู เมื่อฮอดบ้านของงู ก็มีแต่กู้อ้อยด้อย มีงูหลายชนิด มีงูน้อยใหญ่นอนกอดก่ายกันสารพัด จำพวกงูดังกล่าวเห็นนางเปงเดินทางมาฮอดบ้านของเขา พวกงูก็คิดอยากกินอยากตอด เพื่อเป็นอาหารของเขา แต่ผู้เป็นผัวของเขาห้ามไว้ บ่ให้ทำร้ายต่อเมียของเขา ท้าวภูเห่าได้บอกกับงูทั้งหลายว่า พวกเจ้าจงอย่าทำร้าย เมียของข้อยเด้อ นี่แม่น้ำสาว แม่นหลานของพวกเจ้าเด้อ

นางเปงอาศัยอยู่บ้านงูหลายสิบมือ ท้าวภูเห่าได้หาของกินเป็นต้น เม่น ฟาน กวาง สัตว์ป่าต่างๆ มาสู่เมียกิน แต่ในมือนั้นท้าวภูเห่าออกเดินทางไปหาของกินให้เมีย พอดีท้าวภูจงอาจได้ตอดสองแม่ลูกตาย งูเห่ากลับมาแต่หากินเห็นลูกกับเมียตาย คือแวนั้นก็ถามพวกงูว่าแม่นไผตอดเมียกับลูกของข้อย งูจงอาจตอบว่า ข้อยนี่เป็นผู้ตอด เพราะว่าข้อยลืมน้ำแม่นเมียของเจ้า งูเห่าก็มอบกายของเมียให้งูทั้งหลายกินอย่างสบาย

ชื่อผู้เล่า ท้าวสวนเทียน ญาณดารา

อายุ ๖๕ ปี

บ้านวังใต้ เมืองกะลิม

เรื่อง ตลก อวมซิมกับปันตวย

คนสองคนไปหาปลา เมื่อได้มา มีปลาเนากับปลาดี หมออวมซิมเป็นผู้ปั้นปลา ปลาเน่า ปลาบูดให้ปันตวย ท้าวปันตวยกลับถึงเรือน เห็นว่าไม่มีปลาดีปลาใหญ่มีแต่ปลาเน่า ก็ไม่ว่าอะไร

มือที่สอง ไปหากบ ได้กบมา คราวนี้ท้าวปันตวยแบ่ง กบใหญ่กบดีก็เอาเอง ก้อนหินก้อนดินเอาไว้ล้าง เอากบดี ๒-๓ ตัว วางปิดบน แล้วเอาให้อวมซิม บอกว่า เมื่อไปถึงเรือนให้เรียกลูกหลานมา บอกเมื่อให้ต้มน้ำร้อนก่อน ถ้าน้ำไม่ร้อน เดี่ยวกบเป็นๆ หินไปหมด อวมซิมกลับเรือน ก็ทำตาม พอเมียดมน้ำเดือด ก็เรียกลูกหลานมา แล้วเทหม้อกบลงน้ำ หินหล่นลงหม้อน้ำ จนหม้อแตก น้ำเดือดลวกลูกหลาน

ต่อมานกโพระดกมาร้องอยู่ ท้าวปันตวยกับอวมซิม ต่างก็เถียงกันว่าเป็นของใคร ท้าวปันตวยบอกจะเลี้ยงก็ได้ แต่ให้ท้าวอวมซิมต้องฆ่าไก่ ฆ่าหมูไว้ เวลานกโพระดกร้อง แสดงว่าจะพักไข่ มันอยากกินหมูกินไก่

แล้วท้าวปันตวยก็เข้าไปอยู่ในกอไม้ แอบร้องเป็นเสียงนกโพระดก ท้าวอวมซิมก็ต้มไก่ต้มเป็ดหนึ่งข้าว เอาไปวางเลี้ยงนกโพระดก ท้าวปันตวยก็เอาไปกินหมด ต่อมา มือที่สองที่สามก็ทำยังงั้นอีก ท้าวปันตวยมาบอกท้าวอวมซิมว่านกโตะแล้ว ตอนนี้ออยากกินหมู อยากกินตับกินพุง อวมซิมก็ทำตาม ต้มหมูมาให้นกโตะกิน ท้าวปันตวยก็เอาไปกินหมดทั้งกาททั้งก้อยทั้งชิ้น

ท้าวปันตวยมาบอกท้าวอวมซิมให้เลี้ยงนก ๓ ครั้งต่อวัน จนอาหารการกินหมด ท้าวอวมซิมก็คิดว่านกคงมีลูกโตะแล้ว จึงพาลูกหลานไปปากไม้จะเอานก ก็ไม่เห็นนก จึงไปบอกปันตวย ปันตวยถามว่า นกมันร้องกี่หน อวมซิมบอกว่า ร้องครบแล้ว ปันตวยถามว่า แล้วไปปากไม้ใช้เวลาเท่าไร อวมซิมบอกว่า ๑ วัน ปันตวยก็บอกว่า ปากเข้าไป นกไปหมดแล้ว อวมซิมก็กลับไป ผ่านเรือนปันตวยเห็นลูกๆ ของปันตวยกินชมองหมูอยู่ จึงถามว่าเอามาจากไหน ลูกๆ ท้าวปันตวยบอกว่า พ่อเอามา พ่อบอกว่า ลุงอวมซิมเอามาตอนมารับไว้ที่กอกไม้ อวมซิมก็เลยรู้ว่า ถูกหลอก จนฆ่าไก่ฆ่าหมูหมด

ต่อมา สองคนไปเข้าป่าอีก ไปเห็นก้อนหินเกลี้ยงๆ ก็คิดว่าเป็นไข่ นกที่บินหนีมา จึงแย่งกันในที่สุตอวมซิมได้ไปเลี้ยง ปันตวยก็ตามไปดู บอกว่า ถ้าวร้อง ๒ ครั้ง ก็ให้เลี้ยง ๒ หน ร้อง ๓ หน ก็ให้เลี้ยง ๓ หน แล้วปันตวยก็ไปจับหมู บีบให้ร้อง ร้องแล้วก็วางลง เอาไข่เด็กน้อย ผสมกับของอื่นๆ เอามาวางกอกไม้ ให้นกกิน อวมซิมมาเห็นก็คิดว่าปันตวยฆ่าหมูมาเลี้ยงนก จึงเอากลับเรือน กลายเป็น

ชี้เด็กที่ปันตวยเอามาวาง

เมื่อต่อมา ปันตวยก็เอาไก่ไปบีบให้ร้องอีก แล้วต้มหมากพอกให้ร้อน มาทิ้งไว้ที่กกไม้ ให้นักกิน
อวมซิมลงมา เห็นก็เอาไปเรื้อน บ่นว่าทำไมไม่มีไส้พุง มีแต่น้ำมัน พอกินเข้าไปก็ร้อน รู้ว่าหมากพอก

มือที่สาม ปันตวยจับวัวไปให้ร้อง แล้วก็ตมน้ำหมากพอกกับหัวกะบูกัน เอามาเลี้ยงนก
ท้าวอวมซิมลงมาดู นึกว่าชินวัว เอาไปให้ลูกหลานกิน ก็ค้นลิ้นคั่นคอกันไปหมด

อวมซิมไปหาปันตวย บอกว่า ลูกมันโตแล้ว ทำยังไง ให้มาบอกได้ ท้าวปันตวยก็ตมน้ำร้อน
ใส่หมากพอก เทราดกกไม้ รดอวมซิมที่นั่งอยู่ในกก อวมซิมก็ร้องโวยวายออกมา ปันตวยถามว่า ทำไม
มาอยู่ในนี้ล่ะ ตั้งใจจะเอานกที่เลี้ยงไว้ อวมซิมก็ตอบไม่ถูก

ปันตวยกับอวมซิมไปหาเซยยามาทำเรื้อน นัดกันว่าตัดเซยแล้วเอามั้ดรวมกันตรงนี้ จะได้ช่วยกัน
ปันตวยก็ตัดเซยแล้วก็วางไว้เอากกหวายมัดวางไว้บนกกเซย แล้วตัวเองเข้าไปอยู่ข้างใน อวมซิมมาร้องหา
ปันตวยก็เฉยๆ ไม่ตอบ อวมซิมเห็นแต่กกเซย นึกว่าปันตวยเป็นอันตราย ก็เลยจะกลับเรื้อน คิดแบก
เอากกเซยมาให้ แล้วจะกลับไปเอาของตัวเอง พออวมซิมไปแล้ว ปันตวยก็ออกมาจากกก

ตกค่ำ อวมซิมมาถามหาปันตวย ปันตวยก็บอกว่ามาแล้ว มาบ่เห็นกกเซย ก็เลยตัดกกหวายมา
อวมซิมก็รู้ว่าเสียท่าปันตวย คิดจะแก้แค้น จึงบอกว่าได้เซยพอหรือยัง ปันตวยว่ายัง จึงนัดไปด้วยกัน
อีกวันรุ่งขึ้น ปันตวยกับอวมซิมก็นัดทำเหมือนเดิม พอมาถึงที่นัด อวมซิมก็เข้าไปแอบในกกเซยบ้าง
ปันตวยมาร้องเรียก อวมซิมทำเป็นเฉย ปันตวยก็แบกกกเซยไป พอระหว่างทาง อวมซิมเหยียดขา
ลงมา เหมือนปันตวย แต่ปันตวยเอาสันมีดตอกเข้าไป จนอวมซิมเจ็บไปหมด พอถึงเรื้อน ปันตวย
ร้องบอกเมียอวมซิมให้เอาน้ำร้อนมารดไล่มดง่ามในกกเซย อวมซิมก็ถูกน้ำร้อน ดันออกมาจากกกเซย
ปันตวยก็ต่อว่า อวมซิมก็ยอมแพ้

ปีต่อมา ตกลงกันว่าจะถางไร่ ปันตวยไปถางตรงที่ชัน อวมซิมถางตรงที่ราบ ไม่ได้ที่กว้างใหญ่
ปันตวยบอกว่าข้าวในนาตนามากกว่า จึงผลัดกันไปตรวจ นาของปันตวยเป็นที่ชัน ปันตวยให้ดูก็มาดูแห่งดู
อวมซิมก็เห็นแต่หญ้า ไม่เห็นดิน พอไปดูของอวมซิม ก็บอกให้ชันกกไม้ดู มองลงมาก็เห็นดิน เห็นขนไม้
จึงว่าไร่ของอวมซิมไม่งาม ปันตวยจึงบอกว่ายอมแลกที่กับอวมซิม พอไปถึงเวลาเก็บเกี่ยว ไร่อวมซิม
ได้ข้าวมาก ปันตวยจึงได้ไปหมด ไร่ปันตวยไม่มีข้าวเลย

ปีต่อมา นัดกันไปถางไร่ จุดไร่ ก็นัดกันว่าจะผลัดกันเฝ้า ยังไม่จุจจนกว่าจะร้องขึ้นค่อยจุด
อวมซิมก็รับคำ ปันตวยไปที่ไร่ ได้พบแมงมุม ก็เลยบอกว่า นัดอวมซิมจะจุดไฟ ขอลงไปอยู่ในรูแมงมุม
พออวมซิมขึ้นไปดูไร่ ให้ปันตวยจุดไฟ พออวมซิมร้องเรียก ปันตวยก็จุดไป แมงมุมบอกให้ลงมาหลบ

๑๓๒ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

อวมซิ้มไม่เชื่อจึงตีแมงมุมตาย บันทวยก็จุดไฟ อวมซิ้มเลยตายอยู่กลางไร่

บันตวยแต่งตัวให้อวมซิ้ม มัดอย่างดี เอาผูกไว้ที่ต้นไม้ เหมือนกำลังโก่งยิมนำไม้ แล้วบันตวยก็มาเรือน มาบอกเมียอวมซิ้มว่า อวมซิ้มสั่งให้ไปส่งข้าว แต่ให้บันตวยนอนกับเมียอวมซิ้มก่อน เมียอวมซิ้มก็ยอม แล้วให้ลูกไปส่งข้าว ก็ดูเหมือนอวมซิ้มกำลังยิมนำไม้ จนค้ำก็ยังไม่เข้าไปได้ ในที่สุดศพอวมซิ้มก็เน่าเปื่อยไป

บันตวยก็เลยได้สมบัติสิ่งของไร่นา และลูกเมียของอวมซิ้มหมด ถือกันว่า อวมซิ้มกลายเป็นผีดูแลคนทั้งหลายในการทำไร่ไถนา แต่บันตวยเป็นตัวอย่างของคนฉลาด คนมีไหวพริบ

ชื่อผู้เล่า ท้าวสวนเทียน ญาณดารา อายุ ๖๕ ปี บ้านวังใต้ เมืองกะลิม

เรื่อง กำพำกับไก่ป่า (สำนวนที่ ๒)

ท้าวคอนเตอย (กำพำ) ไม่มีลูกเมีย อยู่เรือนหลังเดียว ทำอะไรก็ทำคนเดียว ไม่มีใครอยากมาเป็นลูกเป็นเมีย

วันหนึ่งก็ไปถางไร่ ทำแล้ว ดักได้ไก่ป่า ก็ถลกขนถลกหนัง แล้วย่างไว้ที่เหนือหิ้งเตาไฟ ไม่ได้กินสักที กลางคืนคิดว่าจะกินรุ่งขึ้น แต่พอรุ่งขึ้นก็คิดว่ากินแล้ว วันหลังจะกินอะไร เลยไม่ได้กินสักที

วันหนึ่งถางไร่แล้วมาดูในเรือน สงสัยว่าใครดักน้ำตำข้าวให้เรียบร้อย ปิดกวาดบ้านเรือนอย่างดี ข้าวปลาอาหารเสร็จหมด สงสัยว่าใครทำ แต่ก็กินจนหมด รุ่งขึ้นก็ไปอีก กลับมาเย็น คิดว่าอดประตุไว้แน่แล้ว พอกลับมาเหมือนเดิมอีก มีข้าวมีแกงเรียบร้อย ก็คิดว่าคงมีคนสงสารมาช่วย จึงไปเที่ยวถาม ก็ไม่มีใครตอบได้

วันหนึ่งถึงเวลาสักข้าว ทุกคนต้องไปหมด ไม่มีใครอยู่ แต่ก็ยังได้ข้าวได้แกง ก็เลยคิดอุบายวันรุ่งขึ้น ทำท่าออกไปแต่กลับมาหลบอยู่ในกองฟืน ได้ยินเสียงคนไขประตุเรือน ปิดบ้านเรือน ได้ยินเสียงตำข้าว หนึ่งข้าว ก็เลยรู้ว่าเป็นไก่ตัวนั้นมาทำให้ พอไก่ลงมาที่ดิน ท้าวคอนเตอยก็เข้าไปหาถามว่ามาทำงานให้ไหม จะอยู่ด้วยกันไหม แต่ข้อยเป็นผู้ทุกข์ผู้ยาก ไม่มีพี่น้อง ตกลงไก่อ่าก็อยู่ด้วย ท้าว คอนเตอย

ต่อมา ท้าวคอนเตอยไปสักข้าววันข้าวเพียง สักได้ไวกว่า คนหยอดนั้นซ้ำ นางไก่อ่ายังหยอดข้าวไม่เสร็จ ท้าวคอนเตอยจึงโกรธว่า ไม่ทำตามคำสั่ง พอตอนแสงได้พบกับนางไก่อ่า ก็ต่อว่าว่าเมื่อไรจะเสร็จ นางก็บอกว่าไม่ต้องห่วงหรอก จะทำให้เสร็จ ท้าวคอนเตอยกินข้าวเสร็จก็นอนพัก

นางไก่ป่าไปเรียกพวกไก่ป่ามาช่วยหยอดข้าวจนเสร็จ กลับมาบอก ท้าวกันตอยไม่เชื่อ จึงตีเมีย
เมียกลายเป็นไก่ป่าบินหนีไป ๓ วันต่อมา ฝนตก ข้าวก็ขึ้นทุกหลุม งามดีเสมอกัน ท้าวกันตอย
ก็ร้องไห้คิดถึงเมีย ทำไร่ไปตักนกไก่ป่าเท่าไรๆ ก็ไม่ได้เมียกลับมา

พอตกกลางคืน มีนกตัวหนึ่งดำๆ มาร้องปลอบว่าอย่าร้องไห้ ให้ปกวากหางแฉวัดเสมอก
ท้าวก็ทำตาม พอเช้าป่าก็เข้าไปถูกขวากตาย กลายเป็นนกกะบา ตอนเช้ามีดจะบินออกไปหากิน
ตอนกลางวันซ่อนตัวอยู่

เผ่าเงะเชื่อว่า ผัวเมียแต่งงานกัน ห้ามกินไก่ป่า ต้องแต่งงานครบปีแล้วจึงจะกินไก่ป่าได้

ชื่อผู้เล่า ท้าวสวนเทียน ญานดารา อายุ ๖๕ ปี บ้านวังใต้ เมืองกะลิม

เรื่อง นกปะตอยแถมนกกา

นกกาแถมสีให้นกปะตอย (กะบา) สวยงาม สลับสี พอทำเสร็จ ตกเย็นนกปะตอยอยากไป
เที่ยวก็เลยแถมสีดำให้นกกาไว้ก่อน แต่ไม่ได้แถมลายสีให้ นกกาจึงโกรธแค้น พบที่ไหนก็จะเข้าจิกตี
นกกะบากับนกกาจึงไม่อยู่ด้วยกันมาจนทุกวันนี้

ชื่อผู้เล่า ท้าวสวนเทียน ญานดารา อายุ ๖๕ ปี บ้านวังใต้ เมืองกะลิม

เรื่อง นกเขา

ท้าวคนหนึ่งมีเมียเป็นนางนกเขา เป็นคนงามมาก ท้าวกำพราไปทำไร่ไถนา ได้รู้จักกับมด
มดก็บอกว่าจะช่วยตอนเก็บเกี่ยว ท้าวกำพราจึงทำสายเชือกยาวจากเสาข้าวไปถึงไร่ มดสัญญาว่า
จะขนข้าวมาให้ ท้าวกำพราสั่งเมียว่าให้อยู่บ้าน อย่าเอาข้าวมาตำหรือทำอะไร และระวังอย่าให้สาหร่ายนั้นขาด
เมียก็อยู่บ้านแต่งตัวทั้งวัน ร้อยลูกปัดเป็นสายๆ ใส่คอให้งาม

ฝ่ายท้าวกำพราไปเก็บเกี่ยว พอเก็บเสร็จ มดก็มาช่วยคาบเมล็ดข้าว เดินไปตามสายโยง
พอตีเมียท้าวกำพราเห็น ก็ตกใจว่า มดขึ้นเรือนมากมาย เลยเอาไม้ตีสาหร่ายขาด มดตกลงไปหมด มดก็
เลยคาบข้าวหนีไปซ่อนในถ้ำหมด

ท้าวกำพรากลับมาโกรธเมีย จึงตีนาง จนนางกลายเป็นนกเขาบินหนีไป นกเขาจึงเป็นนก
ที่เลี้ยงไม่เชื่อง เลี้ยงไว้นานเท่าไร พอปล่อยออกจากกรงก็จะไปเลย

ฝ่ายมดยังไม่ได้คำตอบแทน ท้าวกำพร้าสัญญาว่า จะให้ข้าวกะเจี๊ยะหนึ่ง ต่อการเก็บเกี่ยว ๑ แปลง
มดจึงคอยมาขนข้าวตอกไปเวลาคนเก็บเกี่ยวแล้ว

ชื่อผู้เล่า ท้าวสวนเทียน ญานดารา อายุ ๖๕ ปี บ้านวังใต้ เมืองกะลิม

เรื่อง ท้าวตั่วะ เชียงเมียง

ท้าวตั่วะอยู่กับเสือโคร่ง เสือจะขบ ท้าวก็บอกไม่ให้เสือขบ เพราะท้าวตั่วะจะบอกว่าจะไปเล่น
กับไม้แอบอ้อย (หีบอ้อย) ถ้าเสืออยากเล่น จะพาไป แต่ต้องไปเล่นเอง เพราะเป็นของยะฮู ท้าวตั่วะ
บอกว่าเวลาเล่น ต้องง้างไม้ขึ้นมา พอมันอ้าออก ก็เอามือตบ เสือก็ถูกไม้แอบอ้อยหนีบไว้ พอยกขาขึ้น
เสือก็เอามือออกได้ วิ่งตามท้าวตั่วะไป

ท้าวมีหินอยู่ในวังลึก ก็จับเอาหินผมาเล่น เสือตามมาก็บอกว่า จะขบละ เพราะมือหักแล้ว
ท้าวก็บอกว่า ขอเล่นกับหินก่อน เสือก็อยากจะเล่นบ้าง ท้าวบอกว่าต้องไปเล่นที่วังน้ำ แล้วจึงไปเอา
หยาวยมามัดเอาเสือกับหิน แล้วก็โยนลงวังน้ำ เสือก็จะจมน้ำตาย ขึ้นก็ขึ้นไม่ได้ จนกระโจนขึ้นมาได้
โกรธท้าวตั่วะจะทับหิน ท้าวก็บอกว่านี่ของย่า อย่าทำ เสือจึงเอาหินกลับมาไว้ที่เดิม ท้าวตั่วะก็หนีไป
พอไปถึงกกไม้ มีรังผึ้งสูง เสือก็บอกว่าเอาละจะฆ่าละ ท้าวก็บดมือผางๆ แล้วบอกไว้ว่า ข้อยบได้ทำอะไร
เจ้าเล่นกับหินไม่เป็น หินต้องเล่นในน้ำ เจ้าทนน้ำไม่ได้เอง ตอนนี้ข้อยจะเล่นตีปะเนาะปะฮ้ำด เสือก็
อยากตีบ้าง ท้าวก็บอกว่านี่ปะเนาะปะฮ้ำดอยู่บนกกไม้ ข้อยจะไปไกลๆ จนได้ยินเสียงกู่เบาๆ เจ้าค่อยตี
จะได้รู้ว่าปะเนาะนี้เสียงดีไหม เสือก็รอนจนไปไกลแล้วจึงตีรังผึ้ง เสือก็ถูกต่อยทั้งตัว

ท้าวตั่วะหนีไปไกล เสือก็ตามไป จะฆ่าท้าว ท้าวก็บอกว่า เตี่ยวข้อยหนีฟ้าตกทับอยู่ในหลุมนี้
คอยดูเมฆอยู่ เสือก็กลัวตาย ลงไปอยู่ในหลุมด้วย ท้าวก็บอกว่าถ้าอยากอยู่ด้วยกัน อย่าร้องอย่าโกรธนะ
เสือกียอม ท้าวก็ดึงหนด แยกจุมก จับห้า จับหางเสือ เสือก็อดทน จนในที่สุดเสือทนไม่ไหว ก็เหวี่ยง
ท้าวขึ้นไปจากหลุม เสือเลยติดค้างอยู่ในหลุม

ท้าวตั่วะไปพบคนเป็นแม่เฒ่าดำนาคา เอาผ้าปกหัวอยู่เพราะแดดร้อน ท้าวกัถามว่าทำไมมาอยู่
กลางแดด แม่เฒ่าก็บอกว่าไม่มีคนช่วย ท้าวจึงบอกว่าจะช่วยดำนาก็ได้ แม่เฒ่าก็ยอมให้ดำ แล้วตัวเอง
ก็กลับไปหุงข้าวหาปลา ท้าวกัดำนาเอาปลายลง เอาการขึ้น พ่อแม่เฒ่าเรียกว่ามากินข้าวก่อน ท้าวกั
บอกว่าดำนาเสร็จแล้ว จึงมากินข้าว แม่เฒ่าก็ไปดุนก ท้าวเอาข้าวของมารวมกันหมด เอาสาตปอกไว้
แม่เฒ่าไปดูข้าวเห็นรากโผล่ ปลายฝังดิน ก็โกรธมาก เอาไม้ฆอนท่อนยาวจะไปตี พอขึ้นบันได ขึ้นก็หัก

เพราะทำวมาบากันได้ไว้ พอขึ้นไปบนเรือน เห็นสาตคลุมอยู่เหมือนคน ก็เลยเอาไม้ฆอนตีกองสาตแตกกระจายหมด แม่เผ่าก็ร้องให้ ท้าวด้วะก็หนีไป

คนในบ้านช่วยกันไล่ตาม ท้าวด้วะขึ้นไปอยู่บนนกไม้สูง เอาอะไรเหยยก็ไม่ถึง ท้าวบอกให้เอาหวายมาเหยย คนก็เหยยหวายขึ้นไป ท้าวก็ม้วนหวายไปเรื่อย ๆ ก็เอาตัวไม่ได้ คนจึงบอกให้แม่เผ่าคอยเฝ้าไว้ ถ้าท้าวลงมาก็ให้ตีกลองบอก แม่เผ่าได้ยินเสียงท้าวกินหมากไผ่ว่าสั่มอยู่บนนกไม้แล้วเหยยควยลงมาให้ดูแดง ๆ แม่เผ่าก็เหยยบเข้าไปเลยถูกกับดักที่คนวางไว้ ท้าวก็มาตีกลองเรียกคนมาบอกว่า แม่เผ่าถูกกับตายแล้ว ท้าวก็หนีไป

ท้าวไปถึงบ้านพญาเมือง พญาก็เรียกว่ามาชิมมาตั่วจะช้อย ท้าวก็ไปหา พญาบอกว่า ลองตั่วจะกุชิตถ้าตั่วจะได้จะให้รางวัล ท้าวก็บอกว่าตั่วจะไม่เป็นแล้ว พญาก็ให้ตั่วจะให้ได้ ท้าวจึงบอกว่า ต้องต้มไก่แต่งพาร้างให้กิน มีแรงแล้วจึงจะตั่วจะได้ พญาก็ทำตามนั้น พอกินอิ่มแล้ว ก็บอกให้ตั่วจะ ท้าวก็บอกว่า ต้องเข้าไปอยู่ใต้ถ้องก่อน อย่าเพิ่งออกมา จนกว่าจะตั่วจะ พญาก็เข้าไปนั่งใต้ถ้องที่ห้อยอยู่ต่ำ ๆ ต้องนั่งขดนั่งงอคอยอยู่ ท้าวก็เอาหางกระรอกใส่บ้องไม้ ร้องว่า กะฮอก ๆ เมียพญาก็อยากได้ ท้าวบอกว่ามันอยู่กักไม้แล้ว ให้อัดไว้อย่าให้ออก จะไปเอากับมาใส่ เมียพญาก็อัดอยู่ที่กักไม้ แล้วท้าวก็ไปอาบนํ้า เอาหางปลาใส่โง่หิน ร้องว่า ปลาตัวใหญ่ ๆ ลูกสาวพญาก็อยากได้ ท้าวบอกให้เอาหินทอดมาอัดปลาไว้ จะไปเอาช่องมาใส่ปลา ลูกสาวพญาก็อัดอยู่ที่นั้น พญาก็นั่งอยู่ใต้ถ้อง บอกให้ตั่วจะ ท้าวก็บอกว่า ตั่วจะแล้ว สามคนก็อยู่ในที่ประจำ ไปไหนไม่ได้แล้ว

พญาก็เลยตั้งให้ท้าวเป็นผู้ดูแลบริเวณเขตดิน เพราะเป็นคนฉลาด

ชื่อผู้เล่า ท้าวสวนเทียน ญาณดารา อายุ ๖๕ ปี บ้านวังใต้ เมืองกะลิม

เรื่อง พ่อเผ่ากับลูกเขยโง่จา

ลูกเขยเป็นคนโง่ อยู่กับพระเผ่า อยู่กับเมียก็ไม่เป็น นอนหันหลังหันหน้าทำอะไรก็ไม่เป็น อยู่มา ๓-๔ ปีก็ไม่มีลูก ในที่สุดเมียก็ผอมเหลือง ตามก็ไม่รู้ว่าเป็นอะไร แม่หญิงก็บอกว่าผัวทำอะไรไม่เป็น ต่อมาก็ทำเรือนใหม่ ให้ลูกเขยขึ้นมุง แม่เผ่ากับพ่อเผ่าจะยื่นเชยให้ ลูกเขยก็ลงมามาดูเพราะพ่อเผ่าไม่ได้ยื่นเชยให้ มองลงมาเห็นพ่อเผ่ากับแม่เผ่าเอากัน จึงได้รับทราบ ก็จะมาทำกับแม่เผ่า พ่อเผ่าก็บอกว่าไม่ได้ ให้ไปทำกับลูกสาว ลูกเขยก็กลับไปเรือน แต่ไม่ได้เอามีดตอกออกจากเอว พอไปเอาเมีย ก็เลยเสียบเอวเมียตาย ก็ไม่รู้ว่าทำไมเมียถึงตาย ก็เลยหนีไปรับจ้างอยู่เลางาม

๑๓๖ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

ปรากฏว่าเมียไม่ตาย จึงกลับมาหาเมีย เมียก็ไม่ยอมบอกว่าผิดใจ ไม่ยอมอยู่ด้วย ลูกเขยนั้นก็นั่งคอยอยู่คอยๆ จนกันต่างไม่มีชน กลายเป็นลิงไป ลิงก็เอากันทางนอนไม่เป็น ต้องนั่ง

ชื่อผู้เล่า ท้าวบุญทวย

อายุ ๔๕ ปี

บ้านวังเหนือ เมืองกะลิม

เรื่อง กำพำรำกับปลีกกล้วย

ยังมีลูกกำพำรำในสมัยก่อน อาศัยอยู่ผู้เดียวห่างจากบ้านคนทั้งหลาย ปลุกตuben้อยที่มุ้งด้วยตองกล้วยและอื่นๆ ก็ทำด้วยตองกล้วย ต่อเมื่อต่อวันกันไป หลายเดือนหลายปีได้พ้นผ่านไป ท้าวกำพำรำผู้นั้นได้ตัดเอาปลีกกล้วยป่า เพื่อเอาเป็นอาหารกินกับข้าวประจำ แต่ในที่สุดท้าวกำพำรำมือใด ก็เอาปลีกกล้วยมาแต่งกินเป็นประจำ

บังเอิญในมือนั้น ท้าวกำพำรำได้ออกไร่ไปหมดมือ ปลีกกล้วยก็บังเกิดเป็นหญิงสาวสวยสดงดงาม นางปลีกกล้วยได้อนามัยเดินบ้านให้สะอาดตา หลังจากนั้นก็แต่งพาข้าวทำท้าวกำพำรำที่กลับมาแต่ไร่ สำเร็จหน้าที่แล้วก็กลับบังเกิดเป็นปลีกกล้วยคือเก่า ถึงยามแล่งท้าวกำพำรำก็กลับมาแต่ไร่ พอมาถึงบ้านของตนเองก็เหลียวเบิ่งเดินบ้าน ก่องล่างเรือน และภายในเรือน ก็ปรากฏว่ามีการปิดกวาดจนสะอาดงามตา ขึ้นเมื่อเที่ยงเรือนก็เห็นพาข้าวตั้งประจำที่ ทำเจ้าของเรือนกลับมาแต่ป่า ท้าวก็ลงมือกินโดยปกติจะย่านอันใดอีกแล้ว

ในเมื่อต่อมา ท้าวกำพำรำได้แอบจอบที่ก่องล่างเรือน นางปลีกกล้วย หลังจากที่ท้าวกำพำรำได้ออกจากเรือนไป ปลีกกล้วยก็กลับเป็นสาวงามคือมือก่อน ท้าวกำพำรำเห็นแนวนั้น ก็โดดไปจับเอานางไว้ นางปลีกบอกให้ท้าวกำพำรำปล่อยตัว แต่ท้าวกำพำรำบ่ยอมปล่อย เพราะเขาอยากได้มาเป็นเมีย ในที่สุดนางปลีกกล้วยก็ตกลงปลงใจเป็นเมียท้าวกำพำรำ

หลังจากเอากันแล้วเป็นเวลานานพอสมควร นางปลีกอยู่กับผัวก็เหลียวเห็นต้นกล้วยโอนเอน ต้นกล้วยพร้อมด้วยใบกล้วยถูกลมพัด นางบอกต่อผัวว่า มือนี้น้ำนพ้อมแม่ได้เฮ็ดบุญ แต่ท้าวกำพำรำบ่เชื่อฟัง ต่อมา นางบอกกับผัวตัวเองว่า อ้ายกำพำรำเฮย อย่าเอาปลีกกล้วยมากินคือมือก่อนเด้อ เพราะว่าน้องชะล่าแท้ใจ น้องกินกับได้น้ออีก แต่ท้าวกำพำรำแรงเอาปลีกกล้วยมาไว้เรือน พร้อมท้าวแต่งกินแล้ว ก็ป้อนใส่ปากนางปลีกกล้วย นางปลีกก็กลับเกิดเป็นปลีกคือเก่า ท้าวกำพำรำเห็นว่าเมียตนเองบ่มีความสามารถเป็นคนคือเก่าอีกแล้ว ก็ได้แต่ร้องไห้อยู่คนเดียวที่เรือน ท้าวกำพำรำก็บ่มีเมียอีกแล้ว

ชื่อผู้เล่า ท้าวสมดี ตัวอักษร

อายุ ๓๐ ปี

บ้านวังเหนือ เมืองกะลิม

เรื่อง จักจั่นกับอีฮวก

ในมือหนึ่ง กวางถือตัวหนึ่งกำลังยืนกินหญ้าอยู่แคมหนองอย่างสนุกสนาน บังเอิญจักจั่น โตใหญ่หนึ่งอีกที่จับอยู่ยกไม้ไผ่ๆ กับกวางที่กำลังกินหญ้า ได้ส่งเสียงร้องบาดแรงๆ แว้ แว้ แว้ กวางถือโตนั้นก็ตกตื่นใจหมดแรงก็เลยเดินชักกะโยง โขงเขงเล่นหนีอย่างบ่จักหน้าจักหลัง ไปบุก ป่าหมากงาที่กำลังสุกแห่ง ใบหมากงาก็เลยตกลงหล่นไปถูกตาไก่ป่า ท้าวไก่ป่ารู้สึกเจ็บปวดก็ไปตอดแมงปวก แมงปวกรู้สึกเจ็บปวดก็ไปกัดหางงู งูรู้สึกเจ็บปวดก็ไปกัดโตกะเล็ม ท้าวกะเล็มรู้สึกเจ็บปวดเลยไปกัดหมากอีที่เครือของมันปกคลุมกมไม้ ก็เลยตกลงทับหินใหญ่ก้อนหนึ่ง หินที่ตั้งเสียงเงินก็ล้มลง เต็งถูกกะปูที่อาศัยอยู่ก่อนหิน กะปูเลยเป็นโตแปงๆ จนเท่าวันนี้ กะปูรู้สึกเจ็บปวด เลยไปกัดท้องอีฮวก ใส่ของอีฮวกเลยชะชาอยู่ทั้งเจ็บปวด

อีฮวกร้ายจึงถามกะปูเพื่อเตรียมพ้อมจะปรับไหมว่า เป็นหยังเจ้าจึงกัดท้องของช้อย กะปูบอกว่า หินก้อนนั้นละ เต็งช้อยจนโตของช้อยแป อีฮวกถามต่อหินว่า เป็นหยังเจ้าจึงทับกะปูจนแป หินตอบว่า ช้อยเต็งแหลว ย้อนหมากอีตกลงทับใส่ช้อย ช้อยจึงล้มทับกะปู อีฮวกถามต่อหมากอีว่า เป็นหยังเจ้าจึงตกลงทับหิน หมากอีตอบว่า ช้อยตกย้อยท้าวกะเล็มกัดขั้วของเฮา เฮาจึงตกลงทับหิน อีฮวกถามต่อท้าวกะเล็มว่า เป็นหยังเจ้าจึงกัดขั้วของหมากอี ท้าวกะเล็มตอบว่า ช้อยก็กัดย่อนความเจ็บปวดงูมา กัดหางของช้อย อีฮวกถามต่องูว่า เป็นหยังเจ้าจึงไปกัดหางโตกะเล็ม งูตอบว่า ช้อยกัดย่อนปวกพากัน ตอมกัดหางของช้อย อีฮวกจึงถามต่อปวกว่า เป็นหยังพวกเจ้าจึงพากันกัดหางงู แมงปวกก็ตอบว่า พวกช้อยพากันกัดหางงูกีย่อนไก่มาตอดพวกช้อยเกือบหมด อีฮวกจึงถามต่อไก่ว่า เป็นหยังเจ้าจึงตอดปวกจำพวกนั้น ไก่ตอบว่า ช้อยตอดย่อนหมากงาตกจากกกของลาวแล้วมาเข้าตาของช้อยอีฮวกถามต่อหมากงาว่า เป็นหยังเจ้าจึงเข้าตาของไก่ หมากงาตอบว่า ช้อยเข้าตาไก่ก็ย่อนกวางได้มาชนกกของช้อย ช้อยจึงตกลงเข้าตาไก่ อีฮวกจึงถามกวางว่า เป็นหยังเจ้าจึงเล่นมาชนกกหมากงา กวางตอบว่า ช้อยกำลังกินหญ้าตามสบายใจ ท้าวจักจั่นร้องหมดแสง เฮ็ดให้ช้อยตื่นตกใจจึงเล่นบุกป่าหมากงาอย่างบ่จักตาย อีฮวกถามไผ่ก็ยังมีแนวแก้ย่อนมีเหตุผล อีฮวกจำต้องถามต่อจักจั่นว่าเป็นหยังเจ้าจึงร้องแสงเฮ็ดให้กวางตื่นตกใจท้าวจักจั่นบ่มีทางแก้ไขต่อการถามของอีฮวกอีฮวกต้องปรับไหมท้าวจักจั่น ย่อนความเจ็บปวดจนใส่ไปตอด อีฮวกจึงเว้าต่อท้าวจักจั่นว่า จักจั่นเอ๋ย บัดนี้เจ้าต้องออกใส่ของเจ้ามาให้ช้อยเดี๋ยวนี

ดังนั้นจักจั่นต้องได้ปฏิบัติตามคำสั่งของอีฮวก แต่นั้นอีฮวกจึงมีท้องบักใหญ่ และจักจั่นบ่มีใส่จน

เท่านั้น

ชื่อผู้เล่า นางมะนิสอน

อายุ ๔๐ ปี

บ้านตริาก เมืองกะลิม

เรื่อง ท้าวปัด

แต่ปางก่อนมีงูใหญ่ตัวหนึ่งที่อาศัยอยู่ในหนองบึงใหญ่แห่งหนึ่ง ที่คนไม่เคยไปมาใกล้เพื่อ

ได้มีผ้าเย็บคู่หนึ่งที่เอากันใหม่ๆ พวมฮักฮักกัน อยู่ต่อมาผ้าเลยมีแนวคิดอยากไปรับจ้างอยู่ ก่อนจะไปก็ได้ชอกหาปลาปลายๆ เก็บเลี้ยงไว้อยู่เรือน และดักน้ำไว้ให้เมีย ห้ามบให้เมียของตนลงอาบน้ำ อยู่ห้วย ห้ามไปหากินมีแต่กินที่ผ้าหาไว้ หลังจากหาปลาตักน้ำหาพินเรียบร้อยแล้วก็ไป ส่วนเมียอยู่เรือนกับได้ไปทางใด เพราะผ้าห้ามบให้ไป

มือหนึ่งหมู่ของนางชวนกันไปเก็บผักกูดอยู่หนองใหญ่ที่มีงูใหญ่อาศัยอยู่ นางก็คิดมวนนำธรรมชาติเลยตัดสินใจไปนำหมู่ ส่วนผู้อื่นก็เก็บยอดผักกูด นางพัดเก็บถูกหางงูใหญ่เพราะงูเทียมเป็นผักกูดตกดี เพราะงูก็มีจิตใจรักฮักกับนางเพราะนางเป็นงามกว่าคนอื่น หลังจากเก็บผักได้แล้วทุกคนก็พากันกลับบ้าน และแต่งอยู่ผักกินอย่างม่วนชื่น ผักของผู้อื่นแซบธรรมดา ส่วนของนางทั้งหมดทั้งมัน

หลังจากกินข้าวแลงแล้วก็พอตีค่ำ ดึกกลางคืนงูใหญ่ได้เมื่อเข้าบ้าน และทนายว่าผู้ใดหักหางข้อยคนในบ้านมิดเจียนบมีไผหาญตอบคำถาม ส่วนได้รู้จักและถ่มน้ำลายเสาะเรือนเพื่อบให้งูเข้าได้ งูก็เลื้อยถามทุกหลังเรือน เมื่อฮอดนาง งูก็ล่อยเข้ามา เมื่อเข้าสวนนาง งูก็เพตเป็นคนและงามกว่าผ้าของตน อ้ายงูก็ขอกถามและรักฮักกับนาง นางก็ตกลงเป็นผ้าเย็บคู่กัน นับแต่นั้นมาท้าวปัดก็มาหานางทุกคืน จนมีลูกนำท้าวปัด เมื่อผ้าของนางรู้ข่าวเมียอยู่บดี ผ้าก็กลับมาและถามว่าเจ้ามีผ้าไหมแล้วบ เมียก็ปฏิเสธว่าบมี เขาเว้าซื่อๆ บมีความจริง ลาวบกลับบอกย่านผ้าฆ่าทั้ง ในมือหนึ่งท้าวปัดก็ล่อยเข้ามาตามเคยเพราะบรู้ว่าผ้าของนางมา และผ้าของนางเฮ็ดไม้ดีดที่บ่อนป่องที่ท้าวเคยเข้ามาแต่ละเพื่อเมื่อเข้าป่อง ไม้ดีดลัมและถูกคอตาย หลังจากตายแล้วผ้าเลยสั่งให้เมียไปฝัง เมียทั้งให้คิดฮอดท้าวงู เพราะอยู่ร่วมกันคนเดียบ ทั้งเจ้ยท่อนงูที่ผ้าตัดไว้เป็นท่อนไปฝัง หลังจากฆ่างูตายไปแล้วอยู่สองสามมือต่อมา ผ้าเลยเสียใจทั้งคิดฮอดและรักฮักเมีย แต่เสียใจที่เมียมีผ้ากับตัวงู

มีมือหนึ่งผ้าชวนเมียไปหาปลา คิดอยากฆ่าเมียของตน แต่ฮอดและเสียดายอีก แต่ละมือลาวชวนเมียไปหาปลานำกันและชอกวิธีจะฆ่าเมีย ฮอดมือใหม่มา ลาวก็ชวนเมียไปอีก และมือตนเอง

ท้าวตัดสินใจฆ่าเมีย ลาวเมียไปนั่งหาเหากันอยู่ตาดสูง ทำอิดเมียหาหาให้ผัวแล้ว ผัวได้หาหาให้เมีย ท้าวหาให้ทั้งน้ำ น้ำตาดถูกหลัง จึงเว้าน้ำหยังเปียกหลังข้อย ท้าวตอบว่า น้ำเยียวจกจั่น ท้าวทั้งคิด ทั้งหาหาเมีย และถอดจ้าวตัดแอวเมีย ก่อนจะตัด ลาวเว้าว่า ให้ลูกไปหาถ้ำและบ่อนหิน

ลาวจะแม่นมาเอาเอง เว้าสุดความลาวตัดแอวเมียจนขาดเป็นสองท่อน ลูกงูกก็เล่นหนีไปบ่อนอื่น แล้วลาวซุกลงตาด เมียลาวตกและไหลน้ำ เมื่อกะปูไปเห็นก็เก็บ อยู่นำกะปูได้दनเติบโต สองท้าวเจยลูก เมื่อบ้านด้วยความโศกเศร้า

มีมือหนึ่งแม่ของนางทั้งให้ทั้งล้างข้าวเพื่อเอ็ดเหล้าเพราะไ้บ้านเตรียมเอ็ดบุญ กะปูเห็นข้าวตก กีบคาบข้าวของแม่นาง แม่ของนางเลยเว้าว่า เจ้าชิมอาบอายแหง คิดฮอดลูกเต้าของผัวเลยชีวิต กะปูเลยเว้าว่า ถ้าเจ้าอยากเห็นหน้าลูกของเจ้า เจ้าเอาข้าวให้เฮา เฮาชิซอกและส่งคืนลูกสาวของลาว ลาวเอาลูกหูลานเมื่อเอือนด้วยปีดลับ แต่บ่มีความลับ สุดท้ายของนางเลยไปไ้เอา นางบ่อยากเมื่อ เพราะผัวฆ่าทั้งแล้ว ผัวของนางรับสารภาพทุกอย่างซิบเอ็ดคือเก่า นางเลยตัดสินใจในเมื่อนำผัวคือเก่า

ชื่อผู้เล่า นางมะนิสอน

อายุ ๔๐ ปี

บ้านดรัก เมืองกะลิม

เรื่อง สองอ้ายน้อง

ปางกกมีสองอ้ายน้องอยู่ร่วมกัน แต่บ่ถูกกันปานใด ผู้อ้ายชื่อว่าอมchim ผู้น้องชื่อว่า อมตาง ในมือหนึ่งชวนกันไปหาเฮียะเพื่อเอ็ดเถียง เพราะฮอดยามสักไร เขาเจ้าไปหาเพื่อได้เฮียะมา ผู้น้องคืออมตางมีปัญญาดึกว่าอ้าย อมตางเข้าในมัดของเฮียะของตน ดิว่าเสือบ แล้วเอาเลือดกะปอมทามัดไม้เฮียะจนเต็ม เมื่ออ้ายเห็นแวนนั้นก็คิดว่า น้องของตนเองเสือบ ละเฮียะตัวเอง เอาเมื่อเฮียะของน้อง คิดอีหลีเสือบและอิตนพวกหลาน หาบไ้ เลยมัดเฮียะของน้องเมื่อส่งให้เมียลาวทั้งเว้าว่า อมตางเสือบแล้วเหลือแต่เครื่องลาว ฮอดมาค้ำอมตางก็ออกจากมัดเฮียะ อย่างเมื่อเอือนอย่างสบาย

มือต่อมาอ้ายอยากเอ็ดคือน้อง แต่น้องบ่เชื่อ เมื่อหาเฮียะได้แล้ว ลาวมัดและปาดมือตัวเองอยู่มัดเฮียะ น้องกลับมาเห็นมีแต่มัดเฮียะก็เจยเอาเมื่อ เมื่อฮอดเรือนเว้าให้พี่นางว่าอยู่ไม้มัดเฮียะของอ้าย มีแต่มัด ให้เจ้าต้มน้ำร้อนลาวก เมียของอ้ายก็ปฏิบัติต้มน้ำร้อนลาวกไม้ อ้ายเริ่มรู้สึกร้อนฟ้าว โดดไวๆ ออกจากมัดเฮียะ

มือใหม่มาพากันไปหาปลาอีก น้องเป็นผู้ปันปลา บันให้อ้ายน้อยหนึ่งทางพื้นไว้หินทางเทิง ปาส่วนของลาวเองหลายกว่า หลังจากบันก็พากันกลับเมื่อเอือน เมียอ้ายดีใจเพราะเห็นปลาเต็มข้อง

แท้จริงทางพื้นช่องมีหินใหญ่ก้อนยัดใส่ อ้ายคิดอยากฮ้าย มือต่อมาอ้ายได้เฮ็ดคือน้องเมื่อก่อนนั้น แต่น้องฉลาดคิดว่าโตเองซิไปถ่าย ก็เลยจอบเบ็ง เมื่อปั้นแล้วอ้ายเอิ้น ลาวติเฮ็ดเสียงตอบคือเสียงไกลๆ จากอ้าย แท้จริงลาวอยู่หลังอ้าย เมื่อเห็นอ้ายปั้นปลาให้ตนเองน้อย ก็บ่อนเอาปลาของอ้ายยัดใส่ช่องตนเองเมื่อเจย อ้ายเลยขอร้องให้ปั้นกันอีกแต่ลาวบ่ยอมปั้นให้อ้าย

มือต่อมาไปเยื้องกบ มือที่หนึ่งน้องชายตัวว่า อยู่ที่นี่มีกบใหญ่อีหลี แท้จริงน้องเขารู้แล้ว ร้องคือกบร้อง อบ อบ ส่วนอ้ายคิดว่า กบอีหลี ค่อยเยื้อง ส่วนอมตางรู้สึกร้อนก็ตื่นหยดอมซึม ถูกหน้าผากอมซึม ตกลงในหนองน้ำ อมตางเลยเว้าว่า หั่นแล้วกบใหญ่ที่สุด หยดคนก็ตาย แท้จริงแม่นผู้น้องนั้นเองเป็นผู้หยด

มือที่สองพากันไปเยื้องอีก อมซึมอยากแก้แค้นที่ตนตกใส่หนองน้ำมือก่อน ก็เลยตะแอมตางว่า อยู่ถ้ำใหญ่ ตนเองได้ยินเสียงกบใหญ่ร้อง จะพากันไปเยื้องเบ็ง ลาวเลยฟ้าวเข้าถ้ำแล้วร้องคือกบ อมตางรู้จักว่าอมซึมร้อง ได้เอาไฟไปจุดอมซึม อมซึมรู้สึกร้อนก็โดนลงน้ำ และเว้าว่าอัสังเจ้าเอาไฟจุด เขา อมตางตอบว่า ไฟซิจักเจ้าเข้าในถ้ำ แล้วร้องคือ เขาเลยคิดกบอีหลี, เขาก็จุดแล้ว คิดว่ากบอีหลี แท้จริงอมตางรู้จักว่าตนบ่รู้ซื่อๆ

นิทานกะตุ

ชื่อผู้เล่า ท้าวจันสอน พมมะจัน

อายุ ๕๘ ปี

บ้านกันดอน เมืองกะลิม

เรื่อง หน่วยตาเว็น

หน่วยตาเว็นขึ้นไปๆ มาๆ พอตีคนผู้หนึ่ง ดุ่มันขยันเพียรไปล่าเนื้อ ไปป่าไปดง เห็นทางบ่อนหนึ่งสะอาดสะอาดดี ดูกามไปหมด อยากรู้ว่าไปไหน ก็เฮ็ดฮ้าว ครั้งที่ ๑ ไปดู ก็เห็นฮ้าวถอดออกวางไว้ดีๆ เหมือนคนถอด ก็ไปสร้างแปงอีก ไปดูอีกวัน ก็ถอดไว้อีก ๓ ครั้ง ๔ ครั้ง ก็สงสัยว่าสัตว์อะไรฉลาดอย่างนี้ สุดท้ายเอาหอกไปคอยดู พอหน่วยตาเว็นออก แดดก็ฮ้อน ก็อดทนที่จะแทง เพราะไม่รู้จักตาเว็น คิดว่าสัตว์ ตาเว็นถามว่า เฮ็ดฮ้าวทำไม ก็บอกว่าจะเอาสัตว์ ตาเว็นบอกว่า บ่แม่นสัตว์ เป็นข้อย เดินทางต่อไปอย่าสู้เฮ็ดอีก คนนั้นก็กลับมาบอกพ่อแม่พี่น้องว่า ดินดอนที่เขาอยู่นี้ มีหน่วยตาเว็นเดินออกมา มีหนวดยาว ๓-๔ คอก เวลาปะคนก็หนวดยาว แดงยื่นออก เวลาปากเว้าก็ฮ้อน จนถึงปัจจุบันถือว่า หน่วยตาเว็นมีเส้นทางเดินรอบโลก หน่วยโลกตั้งตรงอยู่

ชื่อผู้เล่า ท้าวจันสอน พมมะจัน

อายุ ๕๘ ปี

บ้านกันดอน เมืองกะลิม

เรื่อง คนกะตุมมาจากไหน

มาจากภูกองกึ่ง เมืองดักจึ่ง มาจากแม่ย่ากับพ่อปู่หมา สมัยลบล้างโลกครั้งที่ ๑ คนตายหมด เหลือภูกะแตมีคนเดียว มีแม่ย่าผู้หนึ่ง ผู้อยู่ภูกองกึ่ง และหมาถึก เห็นไฟอยู่ภูกะแต บรูว่ามีคนหรือเปล่า ย่ากับหลานก็เบิ่งว่าเป็นไฟ แม่ย่ากับออกให้หมาลอบไปเอาไฟ หมาถึกลอบน้ำไปเอาไฟคาบมาจากภูกะแต คาบมาได้ครึ่งทางไฟก็มอด ต้องกลับไปเอา สามครั้งก็ไม่ได้ ครั้งที่ ๔ จึงหาวิธีการเอาน้ำเต้ามา เอาขี้ดิน ใส่เต้าน้ำเต้า เอาไฟใส่เต้าน้ำเต้า เอาขี้เต้าใส่ ถ่านไฟใส่ คล้องคอ ลอนมาภูกองกึ่ง ก็ได้ไฟมา แม่ย่าก็เลยเอา หมาผูกเป็นผ้า น้ำก็ลดลงๆ แม่ย่ากับท้าวหมาถึกอยู่เป็นผ้าเมี่ยง ออกลูกมาเป็นหมา ต่อมาออกเป็นคน ต่อมาออกเป็นหมา สลับกันไปเรื่อยๆ อ้ายน้องเอื้อยทั้งหมดก็เอากัน มีลูกหมาลูกคนสลับกัน จนได้เป็น บ้าน

ตกออกจากภูกองกึ่งไปอยู่บ้านแดแรช บ้านแรกหลังจากสร้างโลกใหม่ มีพลเมืองหลาย ไม่มีหมา ไม่มีลูกหมา มีแต่คน อยู่ได้ ๑๐ ปี ไปหาบ้านอาลิบ อยู่ห้วยอาลิบ มีพ่อเฒ่าผู้หนึ่งจุดธูปบูชา ไฟลามป่า ฮอดบ้าน ไฟไหม้หมด ปรับไหมให้ไปเสาะบ่อนตั้งบ้าน ห่างไปทางบ้านกัรวบิงนี้ ๑๐ กว่ากิโลเมตร มีดินเพียงไถล่น้ำ ก็ไปตั้งอยู่นั้น แต่บ่สิ่งมีดีได้ ก็ย้ายจากกัรวบิง ไปบ้านอินเตริน มีตาดสูงอยู่ได้ สิบกว่าปี ก็ไปอยู่บ้านกันต๊ีบ สิ่งมีดีได้

มีนางสาวผู้หนึ่ง แม่เฒ่าผู้หนึ่ง เก่งหลาย ได้ยินว่าคนบ้านโระอยากมายึดครองบ้าน จึงออกจากเรือนไปอยู่ป่าดง เหลือแต่แม่เฒ่ากับลูกในเรือนศาลากัวัน กำลังตำหูก พวกขโมยโจรก็เข้ามา เห็นแต่ผู้หญิง ก็อยากจับ แม่เฒ่าก็เอาไม้กระสวยตำแทง ขโมยหนีหมด นี่กว่ามีผู้ชายซ่อนอยู่อีก แม่เฒ่าก็ตีกลองประกาศว่า แม่หญิงผู้เดียวชนะผู้ชายเป็นร้อย ขโมยได้ยินก็กลับคืนมา แต่บ่กล้าขึ้น ศาลากัวัน ขะล่ำ ถ้าคนลงมาจากกัวันจึงจะได้ ก็ต่อสู้กันไป แทงขโมยได้หลายคน แล้วอยากลงจากกัวัน เลยถูกขโมยจับได้ คนบ้านนั้นก็หนีไปอยู่บ้านดั่งเราะฮูอยู่ไม่ไกล อยู่ที่นั่นดินกว้างดินเพียง

มีลูกกำพร้าผู้หนึ่ง ถูกว่าเป็นผีปอบ กับแม่ย่า เวลาคนเขากินหมู กินไก่ กินวัว กินควาย ก็เอากะตุมโยนใส่เรือนลูกกำพร้า หว่ากัคนคน ให้หนีไป แม่ย่าก็ว่าเปล่าไม่ได้กิน สองลูกกำพร้าก็หนีไป ชื่อท้าวฮอรุกับท้าวยะระฮู ไปเมืองสาละวัน สองคนก็ไปรับจ้างทำงาน คนบ้านดั่งเราะฮูรู้สึได้ว่าเคย คิดกับสองคนนี้ก็เลยกลัว จึงปรึกษาหารือเตรียมด้านทาน ขุดดินขุดหลุมสองทางเดิน คิดว่าถ้าสอง กำพร้าขึ้นมาจะจุดไฟให้ต้นไม้ล้มมาทับ ตัดเครือไม้ให้กองหินลงมาถม ก็ว่าเรียกว่า มาเด้อ ฮอรุกับ

๑๔๒ สุวรรณ เกรียงไกรเพชร

ยะเราะฮฺ ถ้าอยากมาเฮ็ดรายก็ให้มาเดี๋ยวนี๊ เผอิญสองคนมาอีกทาง ฟ้ามาทางหนึ่ง น่องมาอีกทาง ก็จับได้คนหนึ่งคือพี่ น้องก็รอดไป ไปถึงดั่งเราะฮฺ ท้าวฮอรุไปถึงบ้านดั่งเราะฮฺ ก็ยิงกัน คนในบ้าน ไม่มีเลย มีแต่ลูกกำพร้าอยู่ข้างบ้าน คนก็เลยจุดศาลาก้อน แต่จุดก็ไม่ไหม้ เห็นมีท้าวถนอยุ่นหลังคาก้อน ก็ยิงขึ้นไปถูกแขน ตกลงมาซี่ควาย คนก็หาไม่เจอ จุดเรือนชานบ้านช่องหมด กลับคืนเมื่อเมืองลาว ลูกกำพร้าก็คลานไปเก็บลูกธนู ได้มาแล้ว คนก็มาถามหา คนเฒ่าแก่ก็เลยยอมให้ลูกกำพร้าว่า การบ้านเมือง แต่ของลูกธนูไว้เป็นของกลาง สัญญากันแล้ว ก็เอาให้ดู ลูกกำพร้าก็เลยได้บัญชาการราษฎร เป็นตะกอง เรียขตะกองประจวบ (วีรบุรุษ) ของบ้านดั่งเราะฮฺ

เจ้าเมืองดั่งเราะฮฺ (กอนเตอย) มีเมียมีลูกสาวอยู่ที่นั่น ประชาชนไปเสาะหาของกิน หาน้ำ หาข้าวที่เมืองจะร็อก สามวัน ต่อมาไปนอนอยู่บ้านบง เรือนแม่เฒ่าคนหนึ่ง วันหนึ่งแม่เฒ่าก็ต้มน้ำร้อน ไปรดใส่บ่อนนอนลูกสาว แล้วหาว่าคนที่มาค้ำนั้น เยี่ยวรดที่นอน คนก็ไปฟ้องเจ้าเมือง เจ้าเมืองก็มาดูมานอนค้ำดูอยู่ เห็นแม่เฒ่าต้มน้ำร้อนมารดที่นอน ก็รู้ว่าแม่เฒ่าแกล้ง จึงบอกว่า จะเอาของมาให้ให้หัว ให้ควาย ปะเนาะ ปะฮ้ำด แต่จะขอพิสูจน์ดูก่อน คินนี้ให้คนบ้านบงมานอน ๓๐ คนบนเรือน แล้วเจ้าเมืองก็ไปสั่งลักปลอกหวายสำหรับมัดแขน มัดหัวเข้า มาเตรียมไว้ พอตกกลางคืน คนนอนหลังแล้ว ก็เอาปลอกแขนปลอกขาใส่ไว้หมด แม่เฒ่าก็ต้มน้ำมารด เจ้าเมืองจึงปลุกขึ้นมาบอกว่า จริ่งแล้วคนนอนตรงนี้แล้วเยี่ยวรดเรือน ให้ลุกขึ้นมา ก็ไม่มีใครลุกได้ เจ้าเมืองจึงขำระความ แม่เฒ่าก็รับว่าต้มน้ำมารด เจ้าเมืองจึงให้มัดคนบ้านบงเอาไปลงหลุม ฝังหมด

ชื่อผู้เล่า ท้าวจันสอน พมมะจัน

อายุ ๕๘ ปี

บ้านกันดอน เมืองกะลิม

เรื่อง เองฮูเอง

ปางก่อนก็มีบ้านกันดอน มีผู้คนทำไร่ ทำสวน เลี้ยงวัว เลี้ยงควาย วันหนึ่งมีควายไปลงหนองน้ำแห่งหนึ่ง ไปติดคาอยู่ที่หนอง ควาย ๓-๔ ตัวกลับบ้าน เจ้าของควายตามหาควายที่หายไปตัวหนึ่ง เดินย้อนตามรอยควายที่กลับมาบ้าน พบว่ามีรอยขึ้นภูเขา ข้ามห้วยสองสามแห่งจึงไปตามควาย พอไปถึงหนองน้ำวังใหญ่ เห็นหัวควายติดค้างอยู่ในหนอง ยังไม่ตาย แต่เกือบจะตายแล้ว พวกที่ไปตามก็กลับมารายงานเจ้ากกเจ้าเหล่าของบ้าน เจ้ากกเจ้าเหล่าปรึกษาหารือกัน เอาเชือกและเครื่องมือเหนียวจากป่า ขนผู้คนไปหมด ที่แรก ๓๐ คน ก็ดึงไม่ขึ้น ๕๐ คน ก็ไม่ขึ้น ในเวลาแก่ครั้งแรก ได้ยินเสียงร้องว่า อินตือ ดึงอีกก็มีเสียงร้อง อินตือ (อินตือเป็นชื่อลูกกำพร้าบ้านนั้น แต่มีลักษณะดี) เอาคนไป ๕๐ คน

ก็ดึงไม้ขึ้น อินตือจึงอาสาว่าจะดึงคนเดียวก็ได้ แต่เพราะควายเรียกชื่อเรา เราดึงได้แล้วก็ต้องตายลงไป อยู่วังน้ำ เจ้ากกเจ้าเหล้าก็บอกให้อินตือดึง ทุกคนช่วยกันจับเชือกดึง ให้อินตือจับคนสุดท้าย ถ้าฝืนดึงลงน้ำ พวกทั้งหลายจะได้ดึงเอาไว้

อินตือจึงตกลงว่า ถ้ารับรองอย่างนั้น ก็จะต้องควายให้ แล้วอินตือก็ไปจับอยู่ปลายเชือก คนทั้งหลายดึงก่อน ควายนั่นตายแล้ว ตัวหนักกว่าเดิม ดึงไม่ขึ้น เจ้ากกเจ้าเหล้าถามว่าทำไมอินตือไม่จับ อินตือก็บอกให้เตรียมนะ จะจับเชือกแล้ว พออินตือจับเชือกดึง ควายก็หลุดจากหนอง อินตือก็ปลิวลงจากภู ใครจับก็ไม่ทัน อินตือหลุดลงไปใ้หนองน้ำ ควายที่ดึงขึ้นมา มีเอ็งฮูเอ็ง (ผี) เกาะอยู่ที่ข้อตีนควาย (มีลักษณะเหมือนหม้อมีหู มีรูปคนรูปสัตว์มากมาย ตีตัง) อินตือก็ลงไปอยู่ในหนองน้ำนั้นเลย เอ็งฮูเอ็ง ก็กลายเป็นมูลมรดกของบ้านกันดอน เช่นเดียวกับละกามที่เป็นมูลมรดกของบ้าน เอ็งฮูเอ็งเป็นเงินขาว มีน้ำหนักมาก

มูลมรดก ๗ อย่าง ของเผ่ากะตู บ้านกันดอน มี ๑. ละกาม ๒. เอ็งฮูเอ็ง ๓. ปุงกันแตฮู (หม้อทอง) ๔. กันเป็ง (ไห) ๕. สิ้นไซ ๖. กงกู (เหมือนก้องแซน) ๗. ปะเนาะ

สิ้นไซ หมายถึงเทวดาฟ้าแดนที่หล่นลงมาจากเขาควายเมื่อตอนเผาตาลากวันบ้านดั่งเราะฮู เอ็งฮูเอ็ง มีลักษณะเหมือนกลองทองเหลือง หรือมโหรีทีก ด้านหน้ากลองมีรูปคนรูปสัตว์

ชื่อผู้เล่า ท้าวตือ

อายุ ๑๐๓ ปี

บ้านกันดอนใหม่ เมืองท่าแดง

นิทานเรื่อง เหตุที่มรดกชื่อว่าละกาม (สาเหตุที่ได้ละกาม)

ในเมื่อก่อนนั้น ชาวบ้านฮ้อฮาง ที่เมืองตะโอย (ตะออส) มีชายคนหนึ่งที่อยู่บ้านฮ้อ ฮาง ทำกะด่า ไร่ดักนก หนู เมื่อทำเสร็จแล้วแต่ละวันตอนเช้า ชายผู้นั้นไปดูก็เห็นรอยคนเอาไปก่อน เจ้าของกะด่าก็คิดโมโหอยากจะเห็นว่าใครที่มาขโมยของตน วันต่อมา กูจะมาอยู่แถวกะด่านี้

เมื่อคิดแล้ว เช้าต่อมาเขาก็ไปที่กะด่าแต่เช้าๆ ไปอยู่แถวๆ กะด่าก่อนสว่าง พอสว่างก็มีคนมาขโมยเอาสัตว์ ผู้ที่ลักสัตว์นั้นเป็นผู้หญิง มีลูกสาวน้อยอายุประมาณ ๗ เดือน อีตาดีนนั้นมาถึงกะด่าก็ห้อยลูกไว้ แล้วไปลักเอาสัตว์ในกะด่า เอานกหนูที่ถูกกะด่า ดีใจที่ได้สัตว์จึงเอาไปเรื่อยๆ มองไม่เห็นเจ้าของกะด่าออกมาจากพุ่มไม้ รับเอาลูกของมันที่ห้อยไม้ มาอุ้มไว้ ทันใดนั้นอีตาดีนมาถึงเห็นแล้ว จึงอยากได้ลูกคืน แต่แย่งไม่ได้ ชายคนนั้นไม่ยอมคืนลูกอีตาดีน อีตาดีนเลยบอกให้คนเอาไปได้แต่เสียงให้ตีๆ ถ้าลูกตาย อย่าฝังดินเด็ดขาด ถ้าตายให้เอากระบี่ขึ้นตั้ง ๓ มุม แล้ววางลูกที่ตาย และเอากระบี่ขึ้น

๑๔๔ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

อีก ๓ ใบ คลุมข้างบน อีก ๓ ใบกองไว้ในยั้งข้าว ๒ วัน ห้ามเปิดดูก่อนวันที่ ๓

ชายคนนั้นก็เอาลูกมาเลี้ยง เลี้ยงได้ ๓ วันก็ตาย เลยทำตามคำแนะนำไม่ฝังดิน ๓ วันหลังจากมันตายก็ไปเปิดกะเบียนในยั้งข้าวดู ก็ไม่เห็นลูกผี เห็นแต่ละกามลูกใหญ่มาก ๑ ลูก ชายคนนั้นคิดว่าผีเอาวัตถุนี้มาเปลี่ยนแทนลูกตน ลูกไม่ได้ตายจริง ๆ

ชายคนนั้นก็เก็บละกามไว้ในยั้งข้าวอย่างดี ปีต่อมาเขาคิดว่าเก็บก็ไม่มีประโยชน์ ขาดึกว่าเก็บไว้ ก็เลยประกาศข่าวให้คนทั้งเมืองรู้ เจ้าแขวงสาละวันต้องการวัตถุนั้นที่เรียกว่า ละกาม เลยติดต่อมาขอซื้อในราคาสิบพันสิบหมื่นโหลม (?) ชาวบ้านกันตอนได้รู้ข่าวอย่างนี้ก็คิดอยากได้ จึงพากันเก็บจากชาวบ้าน ได้แล้วจึงไปซื้อละกามดังกล่าวจนได้ เมื่อซื้อได้แต่ไม่รู้ว่าจะถือมาอย่างไร เพราะต้องหาถุงแหวน ๒ เส้น จึงทำสายจระ เมื่อเป็นอย่างนั้นเลยหาถุง จับได้ ๒ เส้นยาว เอามาเกี่ยวใส่ทำสายจระ (เจ๊ะ-สะพาย) แล้วจะมาถึงเขากอง ที่บ้านของตาลา ที่เขากะบาก เมืองกะลิมแล้ว ก็ขอเอาเรือบ้านของตาลา ลงไปถึงเขากอง ปากละกามสวมใส่ปากเรือ ละกามตกไปในวังน้ำเลยไม่ได้เอาไป แต่ว่าเจ้าแก้วที่ไปซื้อละกาม ได้เอาผ้าขาวผูกไว้หูละกามเพื่อให้รู้ว่ามิใช่เจ้าของ ถึงอย่างไรละกามที่ตกนั้นก็มิใช่ไปอยู่ร่วมกับละกามของผีหรอก คิดอย่างนั้น เจ้าแก้วนั้นก็ร้องประกาศว่า ขอบเขตบ้าน ถ้าผู้ใดทำร่องลัดหรือต้อนอัดละกาม พวกเราให้พวกเจ้าเก็บไว้แล้วแจ้งให้เรารู้ แต่ค่าแรงพวกเจ้า พวกเราต้องรับผิดชอบ จะให้คนสองแม่ลูกมาเป็นคนใช้ของเจ้า เจ้าส่งคืนละกามของข้อย ชาวบ้านก็เห็นด้วย

เมื่อถึง ชาวบ้านของตาลา ทำร่องลัดอัดปากห้วยสำเร็จ พอตีฝนตก และในเดือน ๘ น้ำเขากองมากเต็มฝั่งห้วย ห้วยก็ล้นเป็นวัง เลิกทวนพายก็ไหลกลับ ๒-๓ วันต่อมา น้ำแห้งลง ร่องลัดก็กลายเป็นโคลน ก็พากันไปดู ไปไม่ทันถึงร่องลัด ปรากฏว่าที่ร่องลัด ได้ยินเสียง จิกจิก จิกจิก แต่พอไปถึงไม่เห็นปลาสักตัว มองไปมองมาเห็นแต่ละกามลูกหนึ่ง ดูเหมือนเห็นว่าผ้าขาว ก็รู้ว่าเป็นละกามของบ้านกันตอน ก็พากันหามกลับบ้าน เก็บไว้อย่างดี แล้วบอกให้บ้านกันตอนมาเอา ให้เตรียมเอาคนสองแม่ลูกมาด้วย

เมื่อบ้านกันตอนทราบข่าวจากบ้านของตาลา ก็พากันหาคนสองแม่ลูกก่อน ดังนั้นชาวบ้านกันตอนหาชนิดกับบ้านอื่น รู้ว่ามีคดีเกี่ยวข้องกับบ้านอื่น เลยเถ่าแก่ในบ้านวางแผนและเอาคนไปจับคนแม่ลูกที่เกี่ยวข้องกับคดีได้ เมื่อจับได้แล้วคนที่จับได้นั้นคือ ท้าวอำป กับท้าวอำปung พี่น้องกัน เอาคนที่จับได้นั้นไปส่งให้บ้านของตาลา บ้านของตาลาส่งคืนละกามให้บ้านกันตอน

แต่นั้นมาวัตถุดังกล่าวเป็นมรดกบ้านกันตอน ตลอดจนถึงปัจจุบัน เป็นของส่วนรวมตลอดละกาม คือ หม้อทองเหลือง ราคาสูงมาก

ชื่อผู้เล่า ท้าวตีส

อายุ ๑๐๓ ปี

บ้านกันตอนใหม่ เมืองท่าแดง

เรื่อง สัตว์เป็นผัวเมีย

ต้นเรื่อง ท้าวอาจิตกับนางนกมูมเป็นผัวเมียที่รักกันมาก ไปปามาเรือนด้วยกัน ทำงานต่าง ๆ ด้วยกัน พวกบ่าวแมวป่า บ่าวกะเล็น บ่าวนกกก บ่าวนกแกง บ่าวนกกามีใจรักนางนกมูม เมียของท้าวอาจิตเลยพากหาวิธีฆ่าท้าวอาจิตแล้วจึงเอานางนกมูมมาเป็นเมียตัวเองแต่ยังไม่รู้ว่าใครจะได้นางนกมูมเป็นเมีย พวกบ่าวสัตว์อื่นหาวิธีฆ่าท้าวอาจิตยังไม่ได้

มีวันไหนวันหนึ่งท้าวอาจิตแผลงตัว อยู่กับเมีย เมียรักผัว (นางนกมูมรักท้าวอาจิต) นางจึงคิดโมโหที่เห็นบ่าวสัตว์อยากฆ่าผัว เมียเตือนผัวให้ระมัดระวังมากๆ เพราะสัตว์อื่นจะฆ่า

ท้าวอาจิตแผลงตัวเลยตอบว่า มันฆ่าข้าบ่ตายดอก เว้นแต่พวกมันเอาขี้เข็บน้อยปล่อยใส่เต้าแคนน้ำเต้าของข้า ถ้าทำอย่างนั้น ข้าสิดาย ท้าวอาจิตพูดอย่างนี้ เพราะไม่คิดว่าจะมีใครมาอยู่ใกล้ๆ ไม่รู้ว่าเมียอยู่ไหนแอบบ้าน พูดแล้วเรือดรู้หมด แล้วก็ลงเรือนไปบอกให้พวกบ่าวสัตว์อื่นๆ รู้ แต่ไม่ทันบอก เรือดมาถึงที่ที่บ่าวสัตว์อื่นอยู่ มันว่า กูได้ยินเรื่องดี ให้พวกเจ้าจ้างข้อย ข้อยจึงจะบอกพวกเจ้าให้พวกเจ้าได้เมียงาม พวกบ่าวสัตว์เลยตอบว่า จะให้จ้างเจ้าตลกจริงๆ เจ้านอนอยู่บนสาดที่คนนอน เจ้าดูคนเลือดคนตลอด ไม่ทำงาน แต่กินสบายอยู่ตลอด เรือดเลยบอกเรื่องที่ตัวเองได้ยิน ท้าวอาจิตพูดกับเมีย พวกเจ้าฆ่าตัวเองวิธีอื่นๆ ไม่ตาย ถ้าเอาต้องเอาขี้เข็บใส่เต้าแคน พอเป่าแคนขี้เข็บเข้าปากก็กัดตาย พวกบ่าวสัตว์พยายามจับขี้เข็บ จับได้แล้วเอาไปใส่แคนท้าวอาจิต

กลางคืนวันนั้นท้าวอาจิตกลับมาจากเวียงงาน อาบน้ำ กินข้าวกินน้ำ แล้วอยู่กับเมียอย่างม่วนชื่น ท้าวเอาแคนมาเป่า ทันใดนั้น ปรากฏว่าท้าวอาจิตร้อง โอ้ย แม่่นหยัง เมื่อเอาแคนลงเห็นขี้เข็บออกมา รู้ว่าตัวเองต้องตาย ท้าวอาจิตหัวใจขาด นางนกมูมร้องไห้ไม่หยุดจนหมดคืน ตอนเช้าพวกบ่าวอื่นมางันส่งสะกาน สัตว์ต่างๆ แสดงความรักท้าวอาจิต มีของกินของใช้ก็ช่วยนางนกมูมอย่างไม่เสียดาย

เมื่อส่งสะกานแล้วก็กลับมาเรือน นางนกมูมและบ่าวสัตว์อื่นก็มาหมด มาดูว่าใครจะได้นางนกมูม ท้าวแมวป่าว่าตัวเองจะเอาเพราะตัวเขาของให้ท้าวอาจิตมากกว่าเพื่อน ทั้งร้องไห้ไม่หยุด พวกบ่าวสัตว์ทั้งหลายอยู่ในเรือน นางนกมูมพักอยู่นอกชานกับท้าวกะเล็น ทันใดนั้นนางนกมูมบินขึ้นอย่างรวดเร็ว ท้าวกะเล็นก็คว้าจับไม่ทัน ได้แต่ความเอานาง นางก็หลบ ท้าวกะเล็นก็คว้า จนท้าวกะเล็นนั้นถูกลบดาจนตัวลายไปหมด นางนกมูมชวนใส่

บ่าวทั้งหลายคุยกันอยู่ในบ้าน แล้วทะเลาะกันเพราะนางนกมูม ไม่มีใครได้ และหลังจากนั้น

๑๔๖ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

ท้าวกะเล็นก็กลายเป็นเส้นลายตลอดมา

ชื่อผู้เล่า ท่านวีพอน จออาสาน

เมืองละมาม แขวงเซกอง

ท่านวีพอน จออาสาน ได้เล่านิทานชาวบ้านของกะตุให้ฟังบางเรื่อง เช่น เรื่อง สิงจอไม่กินหมา กะตุจะ
ถือ สิง (clan) เช่น สิงจอ สิงปะลอง สิงเรส ในกลุ่มที่เป็นสิงจอ (หมา) จะไม่กินเนื้อหมา และมีเรื่อง
เล่าว่า

เรื่อง กะตุสิงจอไม่กินหมา

สมัยก่อนโน้น สิงตัวหมา (ต้นตระกูล) เกิดมาได้ห้าพันปี เกิดน้ำท่วมแผ่นดินหมด มีเหลืออยู่
เพียง ๒ หน่วยภู ภูหนึ่งมีไฟ อีกภูมีคนกับหมา คนมองดูตอนกลางคืนเห็นว่าอีกภูหนึ่งมีไฟ ก็อยากไป
เอาไฟ แต่ไปไม่ได้ เพราะเป็นผู้หญิง แต่หมาเป็นหมาถึก (ตัวผู้) จึงขอให้หมาไปเอาไฟ หมาก็ไปอีกที่
ภูหนึ่งเอาไฟมาดับปลายหางมาให้ภูนี้จึงมีไฟได้ใช้หมากับคนก็ได้เป็นผัวเมียกัน ลูกที่เกิดจึงใส่ตระกูลข้างพ่อ
เรียกว่า สิงจอ สืบเผ่าพันธุ์แพร่หลายต่อมา คนในตระกูลสิงจอนี้จึงไม่กินหมา เพราะเป็นต้นตระกูล

สิงปะลอง

สิงปะลอง (ปะลอง แปลว่า ไหลตามน้ำ) เมื่อประมาณพันปีก่อน มีกลุ่มหนึ่งแยกออกมาจาก
สิงจอ มีสาวงาม พ่อแม่อยากให้แต่งงาน แต่แม่หญิงบอกว่าป้า ผู้บ่าวบ่งาม แม่หญิงจึงหนีไปนอนป่า
ผู้บ่าวตามไปเป็นเพื่อน เวลานอนก็เอามัดพินกันกลาง แต่พอตกดึก แม่หญิงกลัวผีจึงข้ามไปนอนด้วย
ผู้บ่าว ยอยากลงใจ วันรุ่งขึ้นจึงมัดรูปหุ่น แล้วเอาทั้งลงมาตามน้ำ ลงมาถึงเชิงภู แม่หญิงนึกว่าผู้บ่าว
ตกน้ำตาย เสียใจร้องไห้คร่ำครวญ ต่อมาก็ได้มีลูกกันมากมาย เกิดเป็นกลุ่มที่เรียกว่า สิงปะลอง
หมายถึงรูปหุ่นที่ทิ้งให้ไหลลงมาตามน้ำ

ชื่อผู้เล่า ท้าวบุญคอบ

บ้านกันดอนใหม่ เมืองท่าแดง

เรื่อง นางตักขีและนางตักแซะ

ในปางก็ก่อนมีแม่เผ่ามีลูกสาว ๒ คน ลูกสาวก๊กชื่อว่านางตักขี ลูกสาวหล้าชื่อว่านางตักแซะ มือหนึ่งแม่เผ่านั้นจะกะพาถือขวานไปหาตัดฟัน พอฮอดป่าที่มีไม้ตายหลายแม่เผ่าปลงกะพาห้วย จับตามขวานอย่างแน่น ตัดฟันด้วยความตั้งใจที่มีไม้คอนตายหลายลำ แม่เผ่าตัดได้สองท่อนแล้ว ปรากฏขวานหลุดออกจากด้ามปลิวไปใส่พุ่มไม้หัก ในพุ่มไม้หักมีงูสาพูที่มีพิษที่สุด ๑ ตัว ขวานของแม่เผ่านั้นงูสาพูนั้นเก็บกินเลย แม่เผ่าชอกขวานจนหมดแรงแต่ก็บ่เห็น ทนไฉนนั้น งูสาพูนั้นเลย ทวงถามแม่เผ่าว่า แม่เผ่าชอกหาอีหยัง แม่เผ่าตอบว่า ตัวเองชอกขวานลูกแต่ด้ามออกปลิวไปในพุ่มไม้นี้ งูสาพูตัวนั้นว่า โอ แม่เผ่า เอย แม่เผ่าเองชอกหมดมือกับเห็นดอก แม่เผ่าขอนางสาพูว่า ขอแค่ช่วย ชอกหาให้แต่ งูสาพูตอบว่า เออ ถ้าแม่ให้ลูกสาวตนเป็นเมียตัวเองสิหาได้อยู่ดอก เลยแม่เผ่าก็รับให้ลูกสาวตนเป็นเมียของ เมื่อแวนั้นงูสาพูคายขวานออกแต่ปากตน ส่งคืนให้แม่เผ่า แม่เผ่าก็รับขวานแล้วใส่ด้ามคืน ก็พางูสาพูเมื่อนำตามหลังเลย

เมื่อฮอดบ้านงูสาพูขึ้นอยู่หลักไก่อ้าง แม่เผ่าเข้าเรือนตัวเองแล้วปิดเรือนชาน แล้วปูสาดซาตๆ อยู่ข้างขึ้นไฟฟ้านอนข้างไฟ ต่างคือเจ็บหนัก ครางฮือ ฮือ ทั้งร้องเจ็บ เจ็บ ความจริงแม่เผ่าบ่มีอาการเจ็บอีหยัง หากมีปัญหาแหลม ชอกวิธีเพื่อลูกสาวมักทำงูสา ทนไฉนนั้น นางตักขี ลูกสาวก๊กมาแต่ป่า พอเข้าเรือนแล้วเห็นว่าแม่เจ็บหนัก ร้องให้ นางถามแม่ว่าเจ็บอีหยัง เจ็บจังใด ต้นเหตุเจ็บมาแต่ไส แม่เผ่าตอบว่า เจ็บหัวใจ เจ็บหนัก เริ่มเจ็บมาแต่ไปหาตัดฟัน ถ้าว่าลูกเสียดายแม่ให้ลูกบ่าวแก้ไข ถ้าบ่สนแม่เสียดาย นางตักขีถามแม่ว่า โดยความอ่อนนว่า แม่สิให้ลูกบีนบ่าวแนวใด หะแม่ แม่ตอบว่า ให้ลูกเป็นเมียของผู้อยู่หลักไกร้าง อยู่กองเรือนนั้น ถ้าลูกบ่เอาตามนั้นแม่เสียดาย นางตักขีเล่นลงเรือน ชอกเบ้งหลักไกร้าง เห็นงูสานอนเกี้ยว หลับตาดีๆ นางตักขี คิดไปมาสิบีนบ่าวพัตบ่แม่นมนุษย์คน ถ้าบ่เอาพัตเสียดายแม่จะตาย สุดท้ายนางตักขีตัดสินใจเอาผัวงูสา แม่เสียดายก็ตายสา คิดแล้วจึงเมื่อเรือนหาแม่ ตอบคำของแม่ว่า ลูกเสียดายแม่แต่สิให้เฮ็ดแนวอื่นก็สิได้อยู่ แต่สิให้เป็นเมียบ่ได้เพราะบ่แม่นมนุษย์คน ให้แม่บอกวิธีอื่น ๆ สา

ทนไฉนนั้น นางตักแซะลูกสาวหล้ามาแต่เฮ็ดเวียก พอฮอดเรือนก็เห็นแม่เจ็บหนัก เอื้อยน้ำตาไหลอาบหน้าเป็นจิงไฉนนี้ นางตักแซะก็ฟ้าววงตะกร้าลง มีลูบหน้าผากแม่ ลูบอกแม่ ทั้งถามแม่ว่าเจ็บอีหยัง เป็นจังใด เจ็บมาแต่ไส อีแม่บ่ควรตายติ บ่รู้เมื่อ บ่ยืมเลย นางตักขีผู้เป็นเอื้อยเล่าเหตุการณ์

๑๔๘ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

ต้นปลายสาเหตุที่เกิดอาการเจ็บของแม่สู่น้องสาวหล้าฟุ้ง นางดักแชะถามเอื่อยว่า เอื่อยได้บัวแมงอຍฝิบ ได้ไล่ผีน้ำผีภูบ่ นางดักชิตอบน้องว่าตอนที่แม่ยืนเสียงปาก ยังฝากเว้าได้ แม่ว่าบัวแนวอื่นบ่ดีเด็ดขาด มีแต่ให้เอื่อยเป็นเมียของงูสาที่อยู่หลักไกรร้างอยู่กองเรือนนั้น ถ้าบ่แม่นั้นแนวนี้แม่ต้องตาย นางดักแชะ ยินดังนั้น คิดอย่างทันทีและแก้ไขทันการณ นางดักแชะเลยถามแม่ที่เจ็บหนักว่า ลูกนี้จะเป็นเมียของ ท้าวงูสาอีแม่สิตีบ่ แม่ที่ตีต่างเจ็บหนักก็ร้องว่า ได้ดีโลด เลยนางดักแชะรับรองตัวเอง จะเป็นเมียของ ท้าวงูสา เมื่อเมื่อนั้นแม่เฒ่าก็ตีทันที แม่ให้นางดักแชะลงเือนงูสาพู่แต่หลักไก่อ ให้ขึ้นเรือน เมื่องูสาขึ้น มา แม่เฒ่ามอบนางดักแชะลูกหล้าเป็นเมียของเจ้า ให้เจ้าอยู่ดีเฮ็ดเวียกงานไร่สวนตลอด ท้าวงูสาถาม นางดักแชะ น้องมักตัวเองบ่ ตัวเองแม่นบ่แม่นมนุษย์คนเป็นมนุษย์สัตว์ น้องสิมักบ่ นางดักแชะตอบ ด้วยความจริงว่า ถ้าน้องเอาหาผัว แม่นหาชายมนุษย์คน แต่อันนี้แม่เจ็บหนัก ถ้าบ่เอาเจ้าแม่น แม่นบ่ดี เมื่อจิงขึ้น น้องจะต้องเอาเจ้าเป็นผัวด้วยความจิงใจ เพื่อกู้ชีวิตแม่คืน ท้าวงูผงหัว

แต่นั้นมา ได้ดำรงชีวิตเป็นผัวเมียในครอบครัวแม่เฒ่านั้นเลย แต่ตรงกันข้าม การเฮ็ดเวียก งานตอนเช้าให้เมียเฮ็ดอาหารไร่สวนมาก เมียพักเวียกแล้วก็ให้เมียพักผ่อนอยู่บ้าน ตอนแล่งท้าวงูสาว่า ตัวเองจะเฮ็ดต่อ เมียเมื่อบ้านแล่งงูสาออกคราบเพศเป็นคนงามกว่าหมูในบ้าน ท้าวงูสาเฮ็ดเวียกทั้งแรง ทั้งไว บาดคำมางูสาเอาคราบใส่คืนเป็นงู จึงเลื่อยเมื่อเรือน เช้ามืดใหม่ ผัวกับเมียไปไร่นางเมียเบ่ง เวียกงานที่ตัวเองปะ ท้าวงูเฮ็ดสำเร็จเกลี้ยง นางดักแชะเป็นตางิด จังได ผัวบ่มีดินมือ จังเฮ็ดเวียกได้ เมื่อนางดักแชะคิดแล้วจึงวางแผนในใจว่า ตนเองเฮ็ดตอนเช้า บาดตอนแล่งตัวเองจะเมื่อบ้าน จึงกลับ จอบเบ่งอยู่แคมสวน เพื่อเบ่งท้าวงูเฮ็ดเวียกแนวใดแท้

เมื่อฮอดแควนไกรก็กลับพักอยู่พุ่มไม้ ตาสองเบ่งผัว เบ่งไปปพอที่ใดก็เห็นผัวลอกคราบปลงเกล็ด ฎปะอยู่เทิงสันกะตอ เป็นคนงามอย่างดี ทำงานอย่างแข็งแรง นางดักแชะเบ่งผัวตัวเองเห็นว่างามบ่มี บ่อนดิกดีใจหลาย ก็เลยคิดวิธีจะเอาคราบบังหน้เกล็ดของผัวไปเพื่อผัวจะเป็นงูอีก นางคิดออกว่าให้ เอ็นนกกลางมาสาเลย นางนี้ไปไกลจากไร่ตัวเอง แล้วเอ็นนกกาจะนกคามหา นางดักแชะบอกให้นก กาไปเอาคราบหน้เกล็ดของผัวตัวเองจากสันกะตออยู่แพนไร่ ทั้งใส่กองไฟที่เพื่นจุดกองนั้นไว้ นกกา ถามนางดักแชะว่าเจ้าประกอบเวียกแนวนั้น เจ้ามีแนวสิให้ช้อยบ่ นางดักแชะบอกว่าสิจ้างเจ้าให้เจ้า ชอกกินสัตว์สาที่ตายอยู่กลางไร่นั้นแล้ว นกกาที่รับดีใจแล้วไปเอ็นอยู่กลางไร่ที่ท้าวงูสา นั้น ก็เห็นหน้ เกล็ดอยู่กะตอใกล้กองไฟไหม้แรงขึ้น นกกาลงไว คาบเอาหน้เกล็ดของงูสาทั้งใส่กองไฟ งูสา เห็นแนวนั้นก็แล่นไล่นกกา แต่บ่ทันเลยเขา ท้าวงูสา รู้จักนกกาต้องปฏิบัติตามสั่งของนางดักแชะ กามินหนีไปไกลแล้วเอ็นมาหานางดักแชะบอกให้นางว่าแล้วแล้ว นางดักแชะฟ้าวเมื่อบ้าน เมื่อฮอดไ

ท้าวภูสาถามเมียว่า แม่่น้องสั่งให้กาเอาเสื้อข่อยไป นางดักแชะตอบด้วยดีใจว่า แม่่น้องแล้วอ้าย แต่ย่อน้องมักอ้ายหลายจังเฮ็ดแฉวนี้ แม่่น้องผิดแล้ว ถึงอย่างใดก็ตาม ถ้าอ้ายมักน้องให้เป็นคนคือ แฉวนี้แล้ว ถ้าอ้ายบ่มักน้อง อ้ายซิข่าน้องไปก็แล้วแต่อ้าย

แต่นั้นไปท้าวภูสาเป็นคนตลอดเลย การดำรงชีวิตเป็นคู่ผัวเมียที่มักรักกัน แต่น่าเสียดาย การดำรงชีวิตผัวเมียบ่นปานใด ย้อนว่า นางดักชิที่เป็นเอื้อยเห็นผัวของน้องงามบ่มิ่บ่อนดิ นางดักชิเลยมักผัวของน้อง อยากได้ให้ท้าวภูสาเอาตัวเองให้ห่างน้องสาวของตน แต่ท้าวภูสาบ่ยอมห่างนาง ดักแชะอย่างเด็ดขาด บ่ยอมเอานางดักชิมาเป็นเมียของตน เมื่อแฉวนั้น นางดักชิเกิดใจอาละวาดหนัก กับน้องสาวของตน ซอกวิธีข่าน้องตายเพื่อได้อาผัวน้องมาเป็นผัวตัวเอง ไปเฮ็ดเวียกงานนอกบ้าน นางดักชิถือขวานให้ท้าวภูสา แต่ท้าวภูสาบ่กินบ่ต้อง ถ้านางดักแชะถือขวานให้ท้าวภูสาจึงกิน เวลาอยู่ เรือนทุกเหื่อ นางดักชิขบดกอกใส่ยาสุบหอมๆ แต่ท้าวภูสาบ่สุบตลอด นางดักแชะให้กอกตัวเองมันจั่งรับ สุบโดยแสดงความดีใจ

เมื่อสภาพแฉวนั้น นางดักชิซอกข่าน้องสาวของตนจนถึงได้ฆ่า วิธีเอื้อยข่าน้องสาว มันสั่งให้ น้องสาวหาฟืนหลายกองบ่อนเตี่ยว กองบ่อนทางไกลจากบ้านแล้ว ดักชิผู้เป็นเอื้อยก็จุดกองฟืนไฟไหม้ ลูกแรงๆ แล้วข่มน้องสาว ซุกใส่กองไฟที่ไหม้แรงๆ นางดักแชะล้มใส่กองไฟตาย เมื่อนางดักแชะตายไป อีดักชิเมื่อบ้านด้วยความคิดใจ มันดีใจ มันคิดตัวเองต้องได้ผัวงามๆ ท้าวภูสาต้องเอาตัวเองเป็นเมียตน เมื่อฮอดเรือนแล้วท้าวภูสาถามดักชิว่า น้องเจ้ายังอยู่ไส ดักชิตอบว่า น้องยังอาบน้ำ อยู่ตนเตียบท้าวภูสาถามอีก น้องเจ้ายังเฮ็ดอีหยัง ดักชิตอบว่าน้องยังหวิ้ม เท่าฮอดคำ นางดักแชะบ่มาฮอดเรือนเลยถามอีก ท้าวภูสาถามอีก น้องเจ้าจั่งมาค่างคา แต่เว็นฮอดคำปานนี้ สิเป็นเลื่องแฉวไต่ว่า ให้เจ้าบอแฉงๆ เลยอีนายดักชิบอว่า น้องสาวตายแล้ว ภูสาบ่ต๋อมันตายเหตุการณ่ถูกเป็นแฉวใด อีนายดักชิหลบบ่ได้ เลยบอแฉงว่าตนเองข่าน้องตายแล้ว ท้าวภูรู้เรื่องมันข่าน้องตาย แฉวน้องมันปากให้ท้าวภูนี้เอาตัวเองเป็นเมีย ท้าวภูคิดว่าถึงอย่างใดก็บ่เอามันดอก สิเป็นภูสาที่มีพิษสูงคินสิตอดอีอานิตายสิดีกว่า พอได้แก้ แค้นเพื่อเหลือใจ

ท้าวภูสาก็เลยคินเป็นภูสา จอบทำอีดักชิอยู่ตามแคมทางที่เคยมันไปมา ท้าวภูสาทำบ่พอมือ ก็เห็นอีดักชิแล่นมาซอกตัวเอง คงจะเห็นตัวเองสิจับมาเป็นผัว ทันใดนั้นท้าวภูสาฉวยโอกาส ดักชิมาใกล้ๆ ภูสากิ้อปากเขี้ยวซิดใส่ฝ่าตีนอีดักชิ นางดักชิรู้แต่ว่าภูสาขบเท่านั้นก็ตายไปเลย คำมาอีดักชิบ่เมื่อ แม่ของนางดักชิซอกเห็นดักชิตาย รู้ว่าอาการตายนี้ต้องแม่ภูสาขบมันจั่งตาย แต่แฉวนั้นก็ตาย บ่ให้บอให้ไต่บ้านรู้ ดักชิตายย่อนภูสา บอว่าดักชิตายย่อนเบิกบานม่วนชื่น คนในบ้านก็เชื่อแม่ว่า

ตกชิตายย้อนความม่วนชื่น คำคินมือนี้นคนในบ้านก็คบงันตกชิต เข้าก็สงสะกาน เมื่อส่งสะกานแล้ว ก็อัดทางแต่ละเส้นบให้คนบ้านนอกเข้าบ้านในมือนั้น ฐสาเห็นเขาอัดทางแนวนั้นก็สงสัยบ้านนั้น ชะล่ำ บ้านย้อนคนตายตัวเองชบวานนี้ คิดแล้วแต่บแนใจ เลยฐสาแปลงตัวเป็นคน แล้วย่างไปไกลๆ บ้าน จังถามคนในบ้านที่ตายนั้นเอง เมื่อฐสาพบเห็นคนในบ้านออกไปก็ถามเลยว่พวกเจ้าชะล่ำมือนี ชะล่ำ ย้อนอีหยัง คนผู้นั้นตอบว่ตัวเองชะล่ำโดยความม่วนชื่น เลยฐสาดกใจว่ พืชตัวเองนั้นบ่เช็ดอีก ชบคนบ่ตาย ก็มีบ่มีความหมาย หยังสิริรักษามันอีหยัง ชะล่ำคายออกมันหมดเกลี้ยงสิบตีบว่ เมื่อคิด แนวนั้นเลยแล่นเข้าดงลึก คายพืชออกจนหมดเกลี้ยงป่านเอาน้ำล้าง

พืชของฐสาที่ฐสาคายออกนั้น แม่จ่าพวงกูที่มีพืชสู่มือนี้อา และพวกเผ่าทุกหลายชนิดเอา พวกชีเข็บ แมงงอก แมงเง่า เอาจนหมดสุดท้าย หยัวซาปกที่ฐสาคายนั้น แต่นั้นไปฐสาบมีพืชจักน้อย ตลอดมาและประเภทภูมิพืชเตี้ยวนักีย้อนเอาพืชสูงสูงชนิดใดเอาหลายเตี้ยวนพืชแรง ตัวเอาน้อยมีพชน้อย

ชื่อผู้เล่า ท้าวจันสอน พมสะหวัน อายุ ๕๔ ปี บ้านกันดวน เมืองกะลิม

เรื่อง นางลาว

นางลาวแม่ลูกสาวคนทุกข์ยาก อยู่นครหลวงจำปา พ่อนางลาวได้ลูกสาวคนหนึ่ง ที่มีความ สวยงามกว่าลูกสาวคนอื่น ๆ ดังนั้นบรรดาผู้บ่าว ๕ แขวงที่มีอำนาจใหญ่โต ได้ยินทางเสียงโด่งดังจาก นครหลวงจำปา เลยมีจุดประสงค์อยากได้นางมาเป็นครอบครัวของตัวเอง ที่ดำรงชีวิตดีในครอบครัวเดียวกัน ครั้งที่ ๑ ผู้บ่าวนครหลวงพระบางมาเว้วว่ ฐานะของครอบครัวทุกข์ยาก หรือลูกสาวบ่จบบ้งามก็ตาม ตนเองจริงใจมักและยอมสารถาพจะมาดำรงชีวิตในครอบครัวทุกข์ยากนี้จนตลอดชีวิต

เมื่อพ่อนางลาวได้ยินสารถาพของผู้บ่าวดังกล่าวคือแนวนั้น ก็เลยไปชวนนางลาวอยู่ในภูบาเจียง สุดท้ายผู้บ่าวเวียงจัน อยากมาเตรียมขว่นาง เลยถึงนครหลวงจำปาก็บเห็น นางอยู่เรือน พ่อของนาง บิดลัับว่าลูกสาวของตนมีผู้บ่าวหนึ่งไปเอาโดยปล่า บ่คอน พอบ่าวเวียงจันได้ยินพ่อของนางเว้วแนวนั้น ก็รู้ว่พ่อของนางต้องไปเชื่องนางอยู่จุดใดจุดหนึ่ง เลยผู้บ่าวเวียงจันบอกพ่อของนางว่ ถ้าว่าลูกชอก ได้พ่อชให้เอาบ่ หรือว่าแนวใด พ่อของนางตอบว่ ถ้าลูกเห็นดีพ่อจะบ่มีปัญหาหยังดอก ผู้บ่าวเวียงจัน เลยไปชอกหานาง แล้วเห็นอยู่ภูบาเจียง แล้วเอานำมาชอดเรือน แต่พ่อของนางและนางเองพดปฏิเสช บ่ยอมเอา ผู้บ่าวเวียงจันก็กลับเมือนครเวียงจันของตน เพื่อชอกหาวิธีทางเพื่อทวงเอามาให้ได้

สุดท้ายพ่อของนางก็ชอกภูที่จะเชื่องนางลาว ก็เลยเอานางลาวไปเชื่องอยู่ภูหลวง ต่อมาผู้บ่าว

สาละวัน เขตใต้ได้ยื่นข่าวว่า บ่าวเวียงจันทน์มาจับได้เช่นเดียวกับบ่าวหลวงพระบาง ต่อมาผู้บ่าวสาละวัน ก็ได้เดินทางมา สอดเรือนของนางลาวแต่บ่เห็นนาง เลยถามพ่อของนางว่า พ่อ นางลาวไปไหน พ่อของนางตอบว่า สำหรับลูกมาสนใจยังกับลูกสาวของพ่อ ผู้บ่าวตอบว่า สำหรับลูกมานี้ก็ได้ยินข่าวว่า ลูกสาวของพ่อบ่ยอมเอาใผ่แม่นบ่ พ่อของนางตอบว่าบ่แม่นมีแต่นางบ่ยอมเอาดอก พ่อเองก็บ่ตกลงเอาเหมือนกัน ย้อนพวกเราคณทุกซ์คนยาก ฐานะครอบครัวบ่สมบูรณ์คือคนอื่นเขา ย้อนแนวนั้นผู้บ่าวสาละวันก็กลับคืนเมืองนคร ดังนั้นผู้บ่าวทั้งสองจึงมาปรึกษาหารือกัน คือบ่าวจำปาสักและบ่าวอัตตะปือ เว่าว่า ผู้บ่าวทั้งสามแขวงอยากได้นางลาว แต่ว่านางและพ่อของนางบ่ตกลงปลงใจ สำหรับพวกเราทั้งสองจะชอกหาวิธีทาง เพื่อจะเอานางมาเป็นคู่รักของตนทั้งสองแขวง ตามใจประสงค์ เมื่อรู้เหตุแนวนั้น พ่อของนางลาวจึงได้เอานางไปเชื่องไว้ภูตาดเล็ดอีก แต่บ่าวทั้งสองแขวงก็พยายามชอกหานาง แต่พ่อของนางก็เฝ้าไว้ว่าจะต้องตกลงปลงใจหาเมื่อวันที่จะได้แต่งงานกับลูกสาว แต่บ่าวทั้งสองก็คอยมาฮอดหนึ่งเดือน แต่ก็บ่ได้ตามใจประสงค์ และก็บ่ได้คำนันสัญญาหน้านางและพ่อของนางอย่างใดเลย

บ่าวทั้งสองได้กลับคืนเพื่อเตรียมสำหรับวัดถ้ำเงินคำเพื่อว่าจะแต่งงานตามการตกลงของพ่อนาง แต่พ่อของนางพัดชอกบ่อนเชื่องนางอีก พอตีไปเห็นภูกะแต่บ่อนสำคัญบ่อนหนึ่งที่จะเชื่องได้ แต่พ่อเฒ่าคนหนึ่งได้ยื่นคำปรึกษาของพ่อเฒ่าและลูกสาวว่าจะเชื่องอยู่ภูกะแต่ ก็เลยบอกพ่อนางลาว และนางเองว่า ถั่วเจ้าอยากเชื่องนางอยู่ภูหน่วยนี้ อาจผู้บ่าวทั้งสองแขวงชอกเห็น ก็ย้อนมาจากภูหน่วยนี้บ่ต่างหยักกับภูหน่วยอื่นเช่นเดียวกัน พ่อนางจึงได้ถามพ่อเฒ่าผู้นั้นว่า ตาทัศนะของพ่อเฒ่าแม่นะเชื่องลูกของช้อยแนวใด ที่พวกบ่าวเขาบ่สามารถเห็นได้ พ่อเฒ่าคนนั้นตอบว่า ถ้าลูกเจ้าจะดำรงชีวิตตลอดเลย ก็มีแต่น้ำลอดพื้นนั้นเองที่ผู้บ่าวนครหลวงชอกบ่ได้

พ่อของนางและนางก็พากันค้นคว้าภูน้ำลอดพื้น แต่บ่รู้ว่าอยู่จุดใด ดังนั้นพ่อเฒ่าคนนั้นจึงบอกว่า มีแต่ภูถ้ำเลงติดตาเว้นออกเฉียงเหนือของเขตสาละวัน เมื่อพ่อนางลาวได้ยินดังนั้นแล้วก็กลับคืนเมื่อบ้าน ได้เอาตำรวจสองคนมายามนาง ทั้งสองคนได้อาสาประกันชีวิตของนาง ดังนั้นจึงได้ออกเดินทางตามแผนการคาดคะเนไว้ของพ่อและนางเอง เมื่อเดินทางไปใกล้จะฮอดภูถ้ำน้ำลอดพื้น ก็แม่นภูถ้ำเต้ง นั้นเอง เมื่อไปฮอดแล้วพ่อของนางและชายทั้งหลายก็ได้ปรึกษากัน เกี่ยวกับสถานที่ที่จะให้นางลาวประจำอยู่ที่นั่น ต่อมา ๒-๓ วัน ชายทั้งสองก็ได้ชอกเห็นบ่อนสำคัญบ่อนหนึ่งที่จะให้นางลาวอยู่หลังจากนั้นพวกเขาจึงพากันขึ้นภู พบที่ความยุ่งยากลำบากเพราะบ่อนที่จะไปพัดแต่ป่าดงพงไพร ระยะทางก็ยุ่งยาก บ่อนที่นางลาวอยู่นั้นแม่นถ้ำมีความยาว ๑๐ เมตร และกว้าง ๓ เมตร ทั้งขวซ้ายและหน้าหลังมีตาดาลำสูงประมาณ ๓๐๐-๕๐๐ เมตร เมื่อได้เอานางและชายทั้งสองคนไว้ที่นั่นแล้ว

๑๕๒ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

พ่อของนางก็กลับคืนเมืองนครจำปา เพราะมันก็จะสอดมือนัดหมาย ที่ได้ไว้ไว้กับชายทั้งสองในครั้งก่อน ยังเพียงแต่ ๒-๓ วันเท่านั้น เมื่อพ่อของนางลาวมาสอดเรือนก็ชอกหาวิธีแก้ไข ต่อปัญหากับชายทั้งสองแขวง ในเวลานั้นชายทั้งสองก็ได้มาตามนัดหมายและคำมั่นสัญญาที่พ่อของนางลาวเคยได้ให้ไว้

ดังนั้นชายทั้งสองจึงถามต่อพ่อนางว่า มือนี่แม่นสอดกำหนดแล้ว ที่พวกลูกได้พากันมาเพื่อที่จะมาแต่งงานกับนาง แต่ในเวลานั้นมีชายคนหนึ่งเฝ้าและถามพ่อนางลาวว่า ก่อนจะตระเตรียมการแต่งงานก็ต้องได้มีการปรึกษารื้อกันก่อน แต่ในเวลานั้นพ่อนางลาวได้ตอบว่า สาเหตุที่เราจะสามารถปรึกษารื้อหรือการแต่งงานได้ก็ย่อนนางลาวได้ถูกผู้บ่าวคนหนึ่งลักเอาตัวไป ถ้าพวกลูกทั้งสองมีความสามารถไปชอกหาตัวนางได้ ก็ให้พวกลูกไปชอกเอา เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนั้น พวกบ่าวก็ได้ลาพ่อของนางไป ด้วยความเสียดาย ในเวลาต่อมา ชายทั้งสองได้เดินทางต่างตามแหล่งต่างๆ เพื่อชอกหานางลาวตามห้วย ร่อง ภูเขา บ่อนที่ย่งยากลำบาก ชายทั้งสองก็ไปแต่บ่พบเห็นนาง เมื่อเป็นเช่นนั้น ชายทั้งสองจึงได้ปรึกษารื้อกัน อยู่ภูหน่วยหนึ่งที่ชื่อภูคา ทางทิศตะวันออกของแขวงสาละวัน ในเวลานั้นได้มีพ่อเฒ่าคนหนึ่งผ่านมาในทางนั้น ก็เลยถามพวกชายทั้งสองว่า พวกลูกพากันเดินทางมายังแถบนี้ ชายทั้งสองจึงตอบว่า พวกลูกได้พากันมาชอกหานางลาว ลูกสาวของพ่อเฒ่านครหลวงจำปา และชายทั้งสองก็เล่าสภาพการณ์ต่างๆ ให้พ่อเฒ่าคนนั้นฟัง คือแฉนั้นแล้ว พ่อเฒ่าคนนั้นก็บอกจุดที่นางลาวซ่อนอยู่นั้นว่า ถ้าพวกลูกอยากได้นางแท้ๆ แม่นให้พวกลูกไปชอกหาบ่อนที่มีน้ำลอดพื้น

ในเวลานั้น ชายทั้งสองก็เดินทาง แต่กับพบภูหน่วยใดพอที่จะมีน้ำลอดพื้น สุดท้ายชายทั้งสองก็กลับคืนมาหาพ่อนางลาวและเฝ้าว่า ถ้านางกลับมาเมื่อใดก็ให้พ่อส่งข่าวบอกพวกลูก พ่อของนางลาวตอบว่าตามสบาย

ดังนั้นตกมาในปัจจุบันประชาชนเฝ้ากะตุและเฝ้าเงจึงได้ตั้งชื่อภูถ้าแดงว่า ภูนางลาว

นิทานจะต้อง

นิทานต้นกำเนิดของเผ่าจะต้อง มีหลายสำนวน แตกต่างกันในแต่ละบ้าน

ชื่อผู้เล่า ท้าวหน

อายุ ๗๘ ปี

บ้านสิง เมืองกะลิม

ต้นกำเนิดเผ่าจะต้อง สำนวนบ้านสิง

กกเหล่าเผ่าแก่ บรรพบุรุษเผ่าแก่ ชื่อ ท้าวสองท้าวเหียง เป็นอ้ายแอม (พี่น้อง) กัน

แต่เดิมอยู่ในห้วยหนองคลองบึง มีพ่อเผ่าหนึ่งออกมาไปถางไร่ อยู่ทีเนิน เขามีดใหญ่ไปปาดกก
ไม่อยู่แถมั้น เอาข้าวพันธุ์ไปปลูก กินหมากไม้ต่างข้าวไปก่อน ลักเอาข้าวเผ่าตะโอยมาปลูก ได้ข้าว
สักแถมำมือก็เอามาสัก มารูได้หลาย ก็ทำข้าวเปียกและเก็บพันธุ์ข้าวไว้สักอีก ได้ข้าวอีก มีพ่อเผ่า
อีกคนหนึ่ง ไปหานกหาหนู ได้พบกัน ก็ถามกัน บอกว่าเป็นจะต้อง อยู่ห้วยจะต้อง

ได้เดินทางไปเกรียง อาลัก พุดเหมือนกันแต่สำเนียงไม่เหมือนกัน เข้าไปเฝ้ามาก็ได้ตั้งบ้านอยู่
ห้วยจะต้อง ได้สานเส้นทางไปเกรียง อะลัก เขาก็พุดกันว่า มีกะตุ ส่วย ละเวน อะลักเป็นผู้พาไป

ต่อมา ท้าวสองท้าวเหียง ก็ได้เป็นกกเหล่าเผ่าแก่ ขยายบ้านใหญ่ขึ้นเป็นสองพันคน ต่อมา
แตกบ้านไปก็เหลือบ้านละ ๔๐๐-๕๐๐ คน ทุกซีก นุ่งผ้ากะเตียวเปลือกไม้ ลนไฟเอามาตีเป็นแผ่น
นุ่งเป็นซ่งเป็นกะเตียวเป็นซิ่นเป็นผ้า

ท้าวสองท้าวเหียงตั้งบ้านอยู่จอมภู เอน้ำมาใช้ ไม่ให้ศัตรูมาเอน้ำไปได้ เมื่อถึงสมัยท้าวเหียง
ท้าวกะมินชะวีล เป็นเผ่าแก่ใหญ่ หมดสมัยนี้ก็เป็นองแก้ว องทอง เป็นลาวลุ่ม จะต้องขึ้นบัญชีกับลาวลุ่ม
มีผู้นำคือ หลวงยอด (เฮือะ) คนตั้งกาด คนอยู่บ้านสิงเป็นผู้รองคือแสนลาด

สมัยต่อมาคือท่านเตีอจ อยู่ตั้งกาด ท่านดาจอยู่ตั้งกาดเหมือนกัน เป็นเผ่าแก่ผู้นำสมัยที่ ๕
ฝรั่งเข้ามาปกครอง จะต้องขึ้นบัญชีกับฝรั่ง ฝรั่งอยู่สาละวัน ปากเซ แต่ได้ตั้งคนเป็นหลวง เป็นทหาร
ไปติดตามดูแลควบคุม

ท้าวฮันวิไล ผู้บันทึกข้อมูล อธิบายว่า ท้าวเฮือะ หรือ หลวงยอด เป็นตาของตน และคนที่เล่าเรื่องนี้ให้
ท้าวฮันวิไลฟัง คือ ท้าวหน เป็นลุงของท้าวฮันวิไล อายุ ๗๘ ปี

๑๕๕ สุวรรณ เกรียงไกรเพชร

ชื่อผู้บันทึกข้อมูล ท้าวอันวิไล

อายุ ๕๒ ปี

บ้านดงกาดน้อย เมืองกะลิม

นิทานกำเนิดเผ่าจะต้อง สำนวนบ้านดงปลั่ง

เผ่าจะต้องกำเนิดออกมาจากน้ำเต้าของโลก

เผ่าจะต้องออกเป็นรุ่นที่ ๑ ของโลก เจ้าพญาผู้ออกก่อนกับน้องสาวพ่อแม่เดียวกัน ออกจาก น้ำเต้าแล้ว อ้ายแอมสองคนก็เอากันเป็นผัวเป็นเมีย แล้วมีการขยายพลเมืองของเผ่าจะต้อง ต่อมาได้ให้ออกรอบที่สอง เป็นไทย รอบที่สามเป็นอเมริกา จีนออกรอบที่ ๔ ฉะนั้นหัวหน้ากำพร้าผีน้อยเป็นผู้มอบหนังสือให้ หนังสือนั้นมอบให้เผ่าจะต้อง เป็นหนังสือหนังควาย สำหรับให้เผ่าจะต้อง ไทยได้เจียวขาว

จากนั้นเผ่าจะต้องไปตั้งบ้านอยู่ที่กกตะแลน อยู่ทุ่งใหญ่ ประมาณสิบปีที่แล้ว ก็เลยไปอาศัยอยู่ดินเผ่าอะลัก ได้ซื้อดินตอนนั้นเป็นราคาวัว ๑ ตัว จ้าวด้ามเงิน กะเตี่ยวราคาหนึ่งแสนกีบ แต่ต่อมาตีราคาได้เป็นควาย ๕ ตัว

ในเมื่อตกลงกันแล้ว จะต้องก็ได้ตั้งบ้านชื่อดงกาด ดงลาว อยู่ที่นี่ มี ๓ ชุดบ้าน ผูกความสามัคคีเป็นพี่น้องกันหมด

ชื่อผู้เล่า ท้าวคำบุณ

อายุ ๕๒ ปี

บ้านดงกาดใหญ่ เมืองกะลิม

นิทานกำเนิดเผ่าจะต้อง สำนวนบ้านดงกาดใหญ่

เริ่มด้วยบ้านปวง อพยพหนีฝั่ง หนีเสือ ไปอยู่แถวดินอะลัก จึงขอซื้อดินอะลัก ตีราคา ๓ ล้าน กีบ จ่ายเป็นหม้อทอง ควาย ปะเนาะ ปะฮาด ขอซื้อดินขนาด ๒๕ หลัก ยาว ๕๐ หลัก

หลังจากนั้นได้ตั้งบ้านที่โนนสูง

ต่อมามีการฆ่าฟันกัน โกรธเคืองกัน

ต่อมาเมื่อมีฝรั่งเข้ามาปกครอง ก็ค่อยเขาการตีฟันกัน

ชื่อผู้บันทึกข้อมูล ท้าวฮั่นวิไล

อายุ ๕๒ ปี

บ้านดงกาดน้อย เมืองกะลิม

เรื่อง บ้านเกิดของจะต้อง สำนวนบ้านดงกาด (๒)

เผ่าจะต้องขยายจากบ้านจะต้อง อยู่บ้านดงกาด พ่อลูกไปหากลวย เพราะอดอยากข้าวไปจึงถึงวังมอน พ่อกับลูกเว้ากันว่า ถ้าต้มข้าวเหนียวกับต้มไก่ จะกินหรือไม่กิน ลูกชายจึงนั่งข้าวเหนียวกับต้มไก่ให้พ่อกิน พ่อกินแล้วเกิดมีขนยาวงอกตามตัว มันก็เลยบอกว่าลูกกลับไปเสีย ลูกอยากได้กะพ้ากะเจ้าะ หวด กะดั่ง ก็มาหาพ่อ พ่อจะอยู่ที่นี้ อย่าให้คนอื่นมาด้วย ภายหลังจากนั้นมีคนไปหาเซย และยอดหวาย ที่อยู่วังน้ำ ได้ยินเสียงพูดกันว่า กวาง ฟาน มาหาเราแล้ว เราจะทำยังไงจึงจะได้กิน ต่อมาก็เป่าเป็นลมพัดแรงๆ จนกวาง ฟาน ปลิวเข้าไปที่ปากหลุมวังน้ำ

ต่อมาคนที่บ้านไปอีก ไปถึงที่ตัดไม้ ได้ยินเสียงพูดกันเหมือนครั้งก่อน หลังจากนั้น ลูกของพ่อคนนั้นไปหาพ่อ ขอให้ออกมาสอนสานกะติบ สานหวด สานกะดั่ง ครั้นลูกจะไปหาพ่ออีก ก็ห้ามไม่ให้คนอื่นไป ถ้าคนอื่นไป จะสานไม่ถูก แล้วพ่อก็ลงไป ลูกก็กลับเรือน ครั้งที่สามไปกันอีกหลายคน ทั้งหญิงทั้งชาย ลมพัดแรง คนก็ตกวังน้ำไปหมด เหลือแม่ฝ่ายคนเดียว อยู่บ่อนขุมมันป่า ก็เลยไม่ตกน้ำ ได้ยินเสียงโห่ร้องล่ำฟ้อน เห็นเด็กๆ ออกมาเอากะตูกไปจี้กิน แย่งกันกิน ต่ำกันว่า ให้พวกสัตว์หัวดำเอาเบ็ดไปตกให้เจ้าดับสูญ ปลาในน้ำได้ยินเสียงดำ ก็เลยพูดขึ้นมากับพวกผีว่า จะเอาหมากพักไม้เฮียะ หมากเดือย ขี้ไก่ และสาตเตย จะกระแทกใส่บ่อนที่พวกเจ้าอยู่ให้พวกเจ้าดับมอด เผาแก่ได้ยินก็เลยพูดว่า พวกเจ้าอย่าเฝ้าว่าจะดับมอดตาย พวกเจ้าจะตาย แม่ฝ่ายที่อยู่ในขุม ก็ออกมาจากขุมมันป่ากลับบ้าน

แม่ฝ่ายไปถึงบ้านกับบอกให้ พวกเผ่าแก่ว่า อ้ายน้องเอย ถ้าอยากทำลายพวกผีให้ดับมอดก็ทำได้ ให้พากันไปหาเครื่องทำลายดังกล่าว ก็พากันไปเสาะหาเครื่องได้แล้ว เอาไปทอกใส่หน้าห้วยตรงนั้น ผีตรงนั้นก็ตาย หายไปอยู่บ่อนอื่น พบพ่อคนหนึ่งที่อยู่เผ่าไร่จึงถามว่า หลานอยากกินไก่ไหม ข้อยหนักหลาย เอาไปไม่ได้ คนนั้นตอบว่า อยากกิน ถ้าลุงให้ก็ดี ผีก็เอาปลาให้ คนนั้นตื่นขึ้นมาเห็นปลาก็เลยกินปลาบั้ง พวกผีก็หนีไปอาศัยบ่อนปะฮูลอง เมืองตะโอย พวกผีเมืองตะโอยบอกว่า เจ้าเป็นบ่อนพวกเราไม่รับ ผีที่มาจากวังน้ำเลยไปอาศัยดินอะลักอยู่ที่ภูตาแร ผีที่ภูตาแรก็รับเอาผีพวกนี้อยู่ด้วยกัน

ชื่อผู้บันทึกข้อมูล ท้าวฮั่นวิไล

อายุ ๕๒ ปี

บ้านดงกาดน้อย เมืองกะลิม

เรื่อง ลิง

ในเมื่อก่อนมีการทำไร่ แต่มีลิงหลายตัวเข้ามากินข้าวในไร่ ก็เลยอดข้าวมาเรื่อย จนถึงปีที่ ๕ ท้าวปอกเห็นดังนั้น ก็เลยคิดวิธีอื่นไปหาปู (จกเอากะปู) จากห้วย ๓-๔ ตัว เอาปูนั้นมาทิ้งไว้จนเน่า แล้วเอามาตำใส่น้ำอาบ แล้วออกจากเถียงไร่ มุ่งไปหาหัวไร่ (สุดไร่ทางด้านเหนือ) บ่อนแคมไร่นา เจ้าของคอยอยู่ตรงนั้นครู่หนึ่ง ลิงก็มารูดข้าว ก็เห็นว่าเจ้าของไร่อยุ่ตายแล้ว เพราะเน่าเหม็น จึงบอกกันว่า เจ้าของไร่อยุ่ตายแล้วคงเพราะอดข้าว เรากินข้าวมันหมดแล้ว จะทำอย่างไรดี ลิงตัวหนึ่งตอบว่า พวกเรา ไปรายงานให้เฒ่าแก่รู้ ดูซิจะว่าอย่างไร พวกลิงก็กลับไปที่อยู่ รายงานว่า พ่อใหญ่ คนตายแล้ว เฒ่าแก่ ลิงบอกให้ห้ามเอาฝั่งเสีย ลิงก็จะเอาคนนั้นไปฝัง จึงถามกันว่า จะเอาโลงเงินหรือโลงคำมาใส่มัน เฒ่าแก่จึงบอกว่า เอาโลงคำให้มัน ลิงสาวหนุ่มก็ห้ามคนนั้นไปใส่โลงคำ แล้วกลับไป คนนั้นจึงออกจาก โลงคำ เอาโลงคำกลับไปเรือน

เพื่อนคนหนึ่งเห็นว่าเสียของตนมั่งมี จึงถามว่า เสียวไปทำจิ้งได้อะไรได้มั่งมี เพื่อนก็ตอบว่า ตีปูตายทิ้งให้เน่าเอาน้ำใส่อาบ แล้วไปนอนเหมือนตายอยู่แคมไร่นาเอาไปฝังด้วยโลงคำเพื่อนก็บอกว่า ภูชิเฮ็ดคือกัน แล้วไปทำบ้าง แต่พอลิงถามว่า เอาโลงคำหรือโลงเงิน ลิงตัวหนึ่งตอบว่า เอาโลงเงินให้มัน คนที่ทำตาย จึงร้องว่า เอาโลงคำ ลิงก็รู้ว่ายังไม่ตาย เลยทิ้งให้ตกลงมาตาย

ชื่อผู้เล่า ท้าวบุญชวน

อายุ ๗๙ ปี

บ้านดงกาด เมืองกะลิม

เรื่อง เตียมต่อ

ท้าวเตียมแม่นคนทุกขที่สุด มันอยู่กับแม่เลี้ยงของมันเอง พ่อแม่ของมันก็ถูกตายปะแม่เฒ่ากับ ท้าวเตียมต่อ ท้าวเตียมต่อเลยเป็นกำพร้า พ่อแม่ปี่และอายน้องเชื้อสายของมันก็มี

นางหล้า แม่นคนงามทั้งเป็นลูกของเจ้าเมืองอีกด้วย เด็กหญิงชายหนุ่มผู้อื่นก็พากันไปเก็บ หมากมาง พร้อมด้วยนางหล้าลูกเจ้าเมืองก็ไปนำหมู่หลายคน ก็เลยเห็นท้าวเตียมต่อ นางหล้าก็เลยไล่ ให้ท้าวเตียมต่อ เมื่อซังบ่คิดอยากเบิ่ง ทั้งไล่เมื่อทั้งถ่มน้ำลายพร้อมให้เมื่อ ท้าวเตียมต่อเห็นดังนั้น ก็เมื่อ แต่มีหมู่ผู้ชายอยู่กับผู้หญิงคนหนึ่งเห็น ก็คิดอดทนท้าวเตียมต่อกับบอกให้มันเมื่อว่า จักน้อยนางหล้า ซิตีเจ้า พวกข้อยอดทนเจ้า เอาหมากนางหน่วยหนึ่งให้ท้าวเตียมต่อ เตียมต่อก็เลยเมื่อ

เมื่อฮอดเหือนแล้วก็เล่าสู่แม่เลี้ยงฟัง แม่เลี้ยงคิดฮอดนชาด แม่เลี้ยงเว้าว่าหลานเอยต่อไปนี้หลานอย่าไป เพราะว่าหลานบ่มีพ่อแม่ยายน้องจ๊กน้อย นางหล้ามันซิติเจ้าตาย ท้าวเตียมต๋อฟังแล้วคำบอกเตือนของแม่เลี้ยง ก็เลยตอบคำเตือนของแม่เลี้ยงว่า แม่เอย หลานบ่ยานางหล้าดอก จ๊กน้อยนั้นมันฮากซีย้อนนำเตียมต๋อนี้ดอก

เว้าแล้วท้าวเตียมต๋อออกเรือนหลังขันไก่อ่ ไปปลุกหมากมาง ท้าวต๋อปลุกแล้วเมื่อเหือนของมันเอง เอาพร้าไปเข้าป่าดงอันทึบหนา ตัดไม้โครงสร้างมาสานซ้อน สานกะพา กะเจ้าะไว้ในเถียงนาของท้าวเตียมต๋อ หมูหึ่งชายหลายคนไปยามท้าวเตียมต๋อ เลยพวกเขาเจ้าขอซ้อนและกะเจ้าะของท้าวเตียมต๋อว่า เฮาซึให้กะเตียวและแพรห่ม เลื่อน่งให้เจ้าและแม่เลี้ยงของเจ้า ท้าวเตียมต๋อได้เสียงขอของหมู่คณะด้วยกันตอบว่า พวกยายพวกน้องทั้งหมดที่ว่อยากได้เครื่องดังกล่าวนั้นก็เอาโลด ผู้ใดคิดฮอดนชาด ซ้อยมีเครื่องตอบแทนก็ดี ครั้นบ่มีก็แล้ว เาเองจะบ่เว้าฮียังอีกเพราะพวกเฮาคนหมู่ครุเดียวกันแต่พวกเฮาต้องพร้อมใจกันและเห็นใจกัน เว้าแล้วพวกนั้นก็เลยเอาเมื่อ ผู้เอากะเตียวมาให้ผู้เอาผ้าห่มผู้เลื่อน่งไปให้ก็มี เว้าว่า ของเจ้าเหลือให้พวกซ้อยก็ได้ ของพวกซ้อยให้เจ้าเหลือก็แล้วพวกเฮาทั้งหมดล้วนแต่เห็นความทุกข์ยากน่กัน เว้าแล้วพวกหมู่ของมันก็เมื่อ ท้าวเตียมต๋อเห็นว่าพวกหมู่ครุเมื่อหมดแล้ว ท้าวเตียมต๋อก็เอาพร้าไปตัดไม้เฮียะสานซ้อนเพื่อใส่ตามห้วยมัง ท้าวเตียมต๋อสานแล้วก็เอาไปใส่น้ำตามห้วยน้อยของที่มันต้องการ ขึ้นเข้ามาท้าวเตียมต๋อก็ไปยามลี้ ก็เลยเห็นก้อนคำอยู่ในยอดห้วยของห้วยน้อยนั้นก็เลยเอา ๓ หน่วยมาเฮ็ด เพื่อมือหนึ่งเขาแรงแล้วก็อยู่สบาย

นางหล้าใหญ่เต็มสาวแล้วก็คิดอยากได้ผัว นางหล้าก็เลยไปดู ให้อาจารย์ดูให้ว่า แม่ฮอกอยากได้ผัวให้มันหลิ่น (เกินหน้า) พ่อของซ้อยเอง อาจารย์ตอบว่า ฮอดมือเดือนหลวงให้นางหล้าไปฮอมเสาะเข้าเรือนทุกหลังเรือน เสาเรือนของไผ่มันรวมตัวของพ่อนางเอง ผู้นั้นหลิ่นพ่อของเจ้าแล้ว ถึงว่าเตียวนี้ทุกข์ยากเท่าใดก็ตาม บาดหน้ามันซิติหลิ่นพ่อเจ้าดอก เว้าแล้ว นางหล้าก็เลยเมื่อบ้านตน เข้ามาก็เตรียมเบ็งเรือนที่มันจะเตรียมฮอดเสาะของมือเพ็งหลวงของเดือนแจ้ง

นางหล้ารอทำฮอดมือเพ็งหลวงแล้ว นางหล้าคอยทำฮอด ๑๑-๑๒ โมง เพื่อซึไปฮอดเสาะแต่ละหลังเรือน เมื่อนางหล้าไปฮอดแล้วบ่มีเรือนใดจะเท่าของพ่อตัวเอง ไปฮอดให้สามสี่ที่ก็ก็อกัน นางหล้ากลับคืนเมื่อเรือนตัวเอง นั่งคิดคั่นว่าจะไปฮอดเสาะเรือนของท้าวเตียมต๋อได้บ่ นางหล้าคิดแล้วก็เลยมุ่งหน้าไปหาเรือนของท้าวเตียมต๋อที่ตั้งให้อยู่เถียงนาของหมอเองนางหล้าไปบ่ทันฮอดประมาณ ๒๐ เมตร ก็ได้ยินเสียงร้องจากเถียงนาของท้าวเตียมต๋อ นางหล้าก็บุกไปจนฮอดเถียงนาของท้าวเตียมต๋อ แล้วเลยฮอดให้สามที่ก็ได้ยินความร้องนั้นอีก นางก็เลยเมื่อคิดคั่นว่า ซึเอาท้าวเตียมต๋อหรือ

๑๕๘ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

บ่คิดไปคิดมาก็เลยตัดสินใจว่า แแนวโคกก็เอาท้าวเตียมต่อน้อย่างเด็ดขาด

นางหล้านอนหลับก็ฝันเห็นว่าตัวเองได้ขี่ช้าง นางหล้าตื่นเช้ามาก็เลยเมียนมัดเครื่องของ ชิ่น ๒ ผืน เสื้อ ๒ แพร่มหนึ่งผืนและแพรมันหนึ่งผืน นางหล้าเมียนมัดแล้วออกเรือน มุ่งหน้าไปหา เรือนของท้าวเตียมต่อ เมื่อนางหล้าไปฮอดเรือนของท้าวเตียมต่อแล้ว ก็ยอตื่นเบ่งครัวของท้าวเตียมต่อ ท้าวเตียม ต่อเห็นนางหล้าขึ้นเรือนของตน ก็เลยโดนเรือนลงไปลื้ออยู่ป่านอกบ้านอย่าง บ่เมื่อเรือน

หมดเช้าหนึ่งของมือนั้น นางหล้าขึ้นเรือนแล้วเว้าว่าเตียมต่อเอ๋ย เคยอยากมัก อยากฮัก อยากเอาเป็นลูกเป็นผัว เป็นเมียกับเจ้าอย่างเด็ด ความมักความฮักของเฮาต่อเจ้า เฮาเองจะปฏิญาณตัวว่า อ้ายเตียมต่อแม่ผัวของนางหล้า และนางหล้าก็แม่นเมียของท้าวเตียมต่อในตลอดชีวิตเลย อย่างบ่ปะ บ่ร้างกันเด็ดขาด เว้าแล้วนางก็เลยเอากาของปลาของท้าวเตียมต่อแล้วเลยตอกใส่ห้วยนั้น มันใส่ขี้ปลา เอียดแล้วมันเอาหม้อแต่งกิน ของกินสุกแล้วมันร้องเอิ้นท้าวเตียมต่อกับแม่เลี้ยงของมันแล้ว ท้าวเตียม ต่อตอบมันว่า นางหล้าเอ๋ย เตียวนี้ให้เจ้าเมื่อเรือนของเจ้าเอง ข้อยหน้าอายเจ้าและย่านพ่อของเจ้า ข้อยบ่รับเอาเจ้าเด็ดขาด นางตอบมัน ข้อยบ่เมื่อตอกอ้ายเตียมต่อเอ๋ย เพราะว่า ข้อยมักฮักกับเจ้า ตลอดชีวิตเลย เว้าแล้ว นางหล้าเอิ้นมันเพื่อที่สองอีกว่า อ้ายเตียมต่อ น้องบ่ยอมกลับคืนดอก เพราะว่า น้องฮักอ้ายจนตลอดชีวิตเลย และบ่ต้องย่านพ่อแม่ของน้องอีกด้วย ส่วนพ่อแม่ของน้องแม่นน้องเอง เป็นผู้รับผิดชอบและรับประกันชีวิตของอ้ายแม่เลี้ยงพวกเฮานำกันเตียวนี้ครั้นอ้ายบ่กล้าเมื่อกินข้าวกับน้อง ย้อนว่าอ้ายบ่มีสิ่งงู๋ เอาแพรมันของน้องมาต่างซ่ง บาดนั้นจึงค่อยชอกหาที่หลังจิ้งหรีดใหม่ เตียวนี้ให้ อ้ายเมื่อกินข้าวร่วมพากับน้องนี้ อ้ายเอ๋ย น้องหล้าเว้าสุดความแล้ว ท้าวเตียมต่อก็เลยเมื่อเรือนกินข้าว ร่วมพากับนางหล้าแล้ว

พ่อของนางหล้าเฮ็ดบุญเรือน ได้ตักลองร้องป่าวเอิ้นลูกสาวลูกเขยมารวมหน้าแล้ว ส่วนลูก สาวลูกเขยผู้อื่นเมื่อทั้งคู่ผัวเมียและเอาชิ่นกางขิ่นพานหรือแนวอื่นๆ เพื่อเมื่อตอนพ่อแม่ ฟังเสียงโห่ ร้องดังสนั่น ส่วนนางหล้าและลูกกำพร้าฟังบ่หาญเมื่อ ให้แต่นางหล้าเมื่อผู้เดียว นางหล้าเว้าว่า ข้อยสิ เอาอียังเมื่อตอนอีพ้ออีแม่ ท้าวเตียมต่อตอบความของเมียว่า นางหล้าเอ๋ย ให้เอากอมหมักอมหนึ่งที่ อ้ายได้เก็บไว้ในเมื่อก่อนนั้น และเขียดแรวสองสามโดนนั้น ให้น้องเอาเมื่อให้อีพ้ออีแม่กิน ส่วนอ้ายเอง แม่บ่กล้าเมื่อ อีกอันหนึ่งน้องหล้าเอ๋ย น้องอย่าเอาเครื่องของอีพ้ออีแม่เด้อ พวกเฮาบ่มีหยังสิ ตอบแทนบุญคุณของพ่อของแม่ ท้าวเตียมต่อเว้าสุดความแล้ว นางหล้าเอากะเจ้าะพาดป่าแล้วออก เรือนลงบันไดอย่างบ่ม่วนใจ เพราะผัวตัวเองบ่ได้เมื่อนำ

นางหล้าเมื่อฮอดเรือนของพ่อแม่แล้วนางหล้าบ่หาญขึ้น ส่วนพ่อของนางหล้าถามแม่ของ

นางหล้าว่า เฒ่าเอ๋ย ส่วนพวกลูกสาวลูกเขยมาขอหมดแล้วบ่ ส่วนนางหล้าเด เห็นมันมาบ่

แม่ของนางหล้าตอบความของผัวว่า เฒ่าเอ๋ย พวกลูกสาวลูกเขยมาขอหมดแล้ว มีแต่ผัวของนางหล้าบ่ได้เมื่อ นำมาแต่นางหล้าผู้เดียว พ่อของนางหล้าตอบว่า ลูกสาวหล้าของพ่อมาขอแล้ว ส่วนพ่อเองยังบ่เห็นได้ลูกสาวพ่อผู้เป็นนางหล้าของพ่อให้มานั่งใกล้พ่อนี้ เว่าแล้ว พ่อของนางหล้าอย่างไปขอตอบคนที่นางหล้าบ่เห็น พ่อของนางหล้าก็นั่งนำหน้ากับลูกสาว พ่อถามว่า เป็นหญิงลูกเขยบ่มานำ ส่วนลูกเขยของพ่อบ่หาญาติเพราะเพื่อนทุกข์ยากหลาย ให้แต่ลูกเมื่อผู้เดียว ส่วนลูกเองจะบ่มีหญิงจะมาต้อนรับพ่อแม่ นางหล้าเว่าสุดแล้ว พ่อของนางก็เด่มือจับเอากะเจาะบ่ดี เบ่งเห็นก้อนคำก้อนหนึ่งใหญ่เข้าไปดิน พ่อของนางหล้าเห็นดังนั้นก็เอาเมื่อในบ่อนของตนเอง พ่อของนางหล้ารู้จักแม่นคำที่ลูกสาวเอามาให้

มือบุญหวิดแล้ว พ่อของนางหล้าเอาเครื่องของเพื่อจะให้ลูกสาวและลูกเขยที่อยู่เถียงนาทั้งเว่าว่า ช่งเสื้อที่พ่อเอามาให้แล้วให้ลูกเขยนุ่งเลยเด้อ เพราะว่า จักหน้อยนี้พ่อสีให้เงิน พวกลูกเขย ๗ คน เมื่อหาพ่อ พ่ออยากมอบเวียกงานและหน้าที่ให้เฮ็ด เว่าแล้วลูกสาวตอบว่า ผู้อื่นนี้อาจจะรับได้เวียกงานที่พ่อมอบหมายให้ ส่วนยายเตียมต่อนี้อาจารับบ่ได้ หรือเพื่อนรับได้ก็ดีพ่อเอ๋ย เว่าแล้วลูกสาวก็ลา

เมื่อขอต่อมือที่หลังนี้ ลูกเขยเว่าจะมาอีกพ่อเอ๋ย เฒ่าพ่อเอ็นหมตพวกลูกเขยมาเรือน ท้าวเตียมต่อนี้เมื่อคือกัน เพราะว่าพ่อเฒ่าเพิ่นเชิญจำเป็นต้องได้เมื่อ พวกลูกเขยลูกสาวมารวมหมดแล้ว เฒ่าพ่อก็เว่าเรื่องเควียกว่า เติยวนีพ่อเองจะมอบเงินให้พวกลูกพ่อละ ๑๕ กีบ และมอบคนผู้ละ ๒ คนเพื่อรับใช้อยู่แต่งงานให้พวกลูก ส่วนเงิน ๑๕ กีบนี้ให้พวกลูกซื้อควายมาให้พ่อผู้ละโต ส่วนลูกเขย ๖ คนไปแต่แฉ่วและผักเลี้ยงต่างๆ ท้าวเตียมต่อกับคนใช้เอาเงินของพ่อเฒ่าเอามาซื้อควายนั้น มันเอาไปซื้อไก่ซื้อหมูฆ่ากินตามใจของมันเอง ส่วนลูกเขยอื่น เงิน ๑๕ กีบซื้อควายผู้ละตัวได้แล้วก็พากันเมื่อปะท้าวเตียมต่อ เมื่อขอต่อบ้านแล้วเว่าสู่พ่อเฒ่าฟังว่า ท้าวเตียมต่อเมื่อบ่ได้เพราะมันผิดอาญาเตยวนีเตียมต่อมันผ่านนกกาของอาญา ท้าวเตียมต่อมันผ่านนกกาของอาญาแล้ว พอตีอาญาไปเว่าว่าท้าวเตียมต่อ เจ้าไปฆ่าอียังนกกาของข้าพเจ้าเตยวนี มึงต้องใช้ราคานกกาของข้าพเจ้า เพราะนกกาของข้าพเจ้ามีคุณประโยชน์หลายแนว

ท้าวเตียมต่อตอบอาญาว่า นกกาของเจ้ามันมาคาบตับใจไส้พุงหมูของข้า และบ่เพียงแต่เท่านั้นมันไปคาบเอางาข้าง งาแรดของอีพ่ออีแม่กูแต่ก่อน จนหมดย่อนนกกาของเจ้านี้แล้ว แต่ก่อนข้าเองบ่ทันรู้ว่ามันเสียแนวใด และแม่นไผเอาไปไสหมด บาดนี้ ข้าเองจึงรู้แล้วว่าแม่นนกกาของเจ้านี้แล้ว เติยวนีมึงต้องใช้แทนเครื่องของของกูอย่างเด็ดขาด ถ้าเจ้ายอมให้เสียให้ แม่กูจะฆ่ามึงตายโลด ท้าวเตียมต่อเว่าแล้วก็เอาเหล็กสานกะยาง มันสับเอาอาญาเข้าไปใส่ในกะยางเหล็กของหมอ หมอ

सानแล้ว หมอจับเอาอาณานิใส่กะยางตัวนั้นแล้วทิ้งลงน้ำ ท้าวอาญาเลยขอเป็นเครื่องของ วัวควาย และเงินค่าทั้งางพร้อม ท้าวเตียมต่อเห็นดังนั้นก็เลยเห็นดีเอาเครื่องจำนวนนั้น ท้าวเตียมต่อสั่งให้ ลูกน้องของหมอเอง ควายและวัวพร้อมทั้งเครื่องของอื่นๆ เป็นจำนวนหลายๆ

ท้าวเตียมต่อเมื่อฮอดบ้านแล้ว ท้าวเตียมต่อมอบให้พ่อเฒ่าทั้งหมด วัว ควาย ช้าง ม้าและอื่นๆ เป็นจำนวนหลาย เฒ่าพ่อเห็นว่าลูกเขยมีความสามารถสิ้นตัวเอง แล้วพ่อเฒ่าเลยมอบสิทธิอำนาจ และหน้าที่ให้ท้าวเตียมต่อเป็นผู้รับผิดชอบหมดทุกแนว ทหาร ตำรวจและราชการชั้นกลาง ขึ้นสูง ก็มอบให้ลูกเขยนั้นหมด

นิทานตะไอย

ชื่อผู้เล่า ท้าวเทิม

อายุ ๔๙ ปี

บ้านปะแลงเหนือ เมืองท่าแดง

นิทานประวัติบ้านปะแลง

แต่ก่อนมีอ้ายสามคนมาจากภูตอย มาอยู่ท้องถื่นนี้ เรียกว่าบ้านปะแลง แต่มีระยะหนึ่ง อ้ายน้อง ทั้งสามคนได้ตั้งเรือนแล้ว มีงูเหลือมแปลงกลับเพศเป็นสาวงามที่สุด มาแต่งของกินให้อ้ายน้องทั้งสาม อยู่เรื่อยๆ

จะนั้น เลยวางแผนว่า มีผู้ชายคนหนึ่งไปอยู่ที่ตลาดกองหิน จึงได้เห็นงูเหลือมมาถึงเรือน แล้วกลับเพศเป็นคน ผู้ชายคนนั้นเลยออกมาเฝ้าว่า เจ้ามาแต่งกินเภาะ เดี๋ยวนี้ไปให้กลับไปอีกเลย งูเหลือมตอบว่า ไม่ได้แล้ว ถ้าเจ้าอีก ต้องขอนำพ่อแม่ช้อยก่อน แต่ส่วนผู้ชายถามว่า ทำอย่างไรจะรู้ว่าพ่อแม่เจ้า ผู้หญิงงูนั้นสั่งว่า ถ้าเจ้าเห็นแนวแปลกประหลาด ให้ยกมือไหว้นบ ว่าลูกขอเป็นลูกเต้า ของพ่อแม่

จะนั้น มีเวลาหนึ่ง งูทั้งสามตัวนัดมา ก็เลยผู้ชายนั้นปฏิบัติตามคำสั่งของผู้สาวงูนั้น ได้พบใส่่ง ทั้งสามนั้น กลับเพศเป็นคนจึงตอบคนชายผู้นั้น

ทางพ่อแม่ก็เห็นดีให้เอาเป็นลูกเมียตลอดไป เลยได้ลูกด้วยกันเป็นผู้ชาย

ต่อมาแม่ตายไปก่อน พ่อตายทีหลัง

แต่นั้นมา เฒ่าตะไอย บ้านปะแลง ก็ไม่กินงูเหลือมมาจนถึงปัจจุบัน

นิทานเมืองละมาม

นิทานฮารัก

ชื่อผู้บันทึก ท้าวดวงใจ เคื่องคำ อายุ ๕๐ ปี บ้านโมปากโทน เมืองละมาม
ท้าวดวงใจใช้เวลา ๒๒ วัน เขียนเรื่องนางผมหอมเป็นภาษาลาวลุ่ม

เรื่องนางผมหอม (นางผมหอมลูกช้าง)

ก่อนนี้ไม่รู้ว่ามีมาแล้ว มีนางคนหนึ่งชื่อนางผมหอม เป็นแม่มาหลายปีแล้ว พ่อแม่ อ้ายเอื้อย น้อง และลูกเต้าก็ไม่มี ในปีนั้นได้ขอเอาไร่เก่าๆ จากครอบครัวหนึ่ง ไกลจากบ้าน ๕-๑๐ หลีก อยู่บนชายฝั่งเขาสูงหนึ่ง อยู่แค่มั่นไร่เท่านั้นก็มีลำน้ำเล็กๆ พอได้น้ำดื่มในแต่ละวัน ในเวลามาเกี่ยวหญ้า ถางหญ้า ในไร่ผืนนั้นในแต่ละวันก็เกี่ยวหญ้าทุกวันไม่เว้นเลย พอถึงเดือน ๕-๖ ถึงฤดูสักข้าวไร่แล้ว แต่นางผมหอมไม่มีข้าวจะปลูก จำเป็นต้องไปขอจากชาวบ้านในแต่ละครอบครัว บางครอบครัวสงสารก็เอาข้าวดีๆ ให้ คนละกอบคนละกำ บางครอบครัวก็เอาข้าวสับให้ มีหน้าซำ บางครอบครัวก็ไม่ให้เลย และก็มีการพูดว่า “หนีไป อย่ามาใกล้เรือน ไม่อยากเห็นคนชู้ทุกชู้ช้ายาก”

นางได้ข้าวที่จะปลูกจากพวกที่ให้มาแล้วนั้นก็เอาไปไถบ้าน วันใหม่ก็เตรียมแล้วเอาข้าวของตนไปไถในไร่ที่ถางหญ้า แล้ววันต่อมาก็สักข้าวโดยลำพัง การทำนาของนางใช้เวลา ๓-๔ วันจึงเสร็จ ต่อมาข้าวของนางก็งอกงามดี ปรากฏว่าข้าวสับก็งอกขึ้นมากับเม็ดข้าวดีเหมือนกัน ส่วนหญ้าก็ไม่งอกขึ้นเลย แต่ละวันนางมีแต่ขุดหามัน ขุดหน่อไม้ หาผัก หาสาละและหมากแดง หมากอี มากินแทนข้าว พอถึงเดือน ๑๐-๑๑ ข้าวของนางก็สุกทั้งไร่ เย็นวันหนึ่งนางผมหอมกลับไปนอนบ้าน บังเอิญในคืนนั้นสัตว์เกือบทุกชนิดนับแต่ลิง กวาง หมู เมย ช้างเข้ามากินข้าวของนาง ตื่นเช้าขึ้นมานางผมหอมก็กลับไปไร่ เมื่อไปถึงไร่เห็นข้าวสาละ หมากแดง พืชอื่นๆ ล้วนแต่ถูกทำลายโดยสัตว์ป่าเสียเกลี้ยง นางไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรจึงได้แต่ร้องไห้บ่นปัญหา แต่ในที่สุดนางก็ฝันแต่งข้าวกิน เมื่อกินข้าวแล้วก็จับเอาพรวนเล่มเล็กๆ ออกไปไล่หมู สัตว์ปาดังกล่าวออกจากไร่ไปไกล จนถึงบ่ายๆ นางจึงกลับมาที่ไร่ ในเวลานางกลับมาตามทางนางคิดถึงอยากดื่มน้ำ บังเอิญก็เห็นน้ำในรอยเท้าช้าง นางก็เอามือกอบน้ำนั้นดื่ม และกลับถึงไร่ในเวลาค่ำ

ต่อมานางก็รู้เอาข้าวที่ยังเหลือจากที่สัตว์กินนั้น ปรากฏว่าเต็มเล้าพร้อมกับการเก็บผลผลิตอื่นๆ ในปีนั้น คนไหนอดอยากก็ไปกินข้าวกับนาง นางก็ให้อย่างเต็มอกเต็มใจ ต่อไปอีก ๒-๓ เดือน

๑๖๒ สุวรรณ เกรียงไกรเพชร

นางหมอมก็ตั้งท้อง ชาวบ้านก็พากันพูดว่านางหมอมมีลูก คนที่ใจดีก็ไปถามนางอย่างสุภาพว่า เตี่ยนี้ ชาวบ้านเขาว่าเจ้าผิดปกติใช่ไหม บอกความจริงมาว่ามีใครมาอยู่มานอนกับเจ้า นางก็ตอบว่าไม่มี ข้อยผิดปกติมาภายหลังที่ข้อยไปไล่สัตว์ป่าออกจากแคมไร่ เวลาข้อยกลับมาข้อยก็ดื่มน้ำจากรอยเท้าช้าง จากนั้นมาข้อยก็รู้สึกว่บสบาย เมื่อชาวบ้านรู้ว่านางหมอมมีลูกเพราะดื่มน้ำรอยเท้าช้าง เขาก็พูดกันว่า นางได้ลูกทาง ถ้าไม่มีควาย จัว กินล้างบ้าน นางหมอมก็ต้องออกจากหมู่บ้าน จนกระทั่งลูกเกิดอายุได้ ๓ ปีจึงจะกลับบ้านได้ ใครๆ ก็ไล่นางออกจากบ้าน ถ้าเจ้าไม่ออก พวกเรามีใครเจ็บหรือตายเพราะเจ้ามีลูกทาง ถ้าเจ้าไม่ยอมหนีให้เจ้าไปเอาควาย วัว มากินล้างบ้าน แท้จริงแล้วไม่ใช่เรื่องอะไรอะไร แต่เป็นการรังเกียจในสังคม คนมีลูกกับสัตว์สาวสิ่ง เป็นเรื่องที่ไม่เคยมีมาก่อน แต่นั่นมาถ้าผู้หญิง คนไหนมีลูกหากยังไม่สามี หรือมีลูกก่อนแต่งงาน ก็ถือว่ามีลูกมีบ่ครบปี ก็เป็นการมีลูกกับสัตว์ต่างๆ ถ้าอยากอยู่ในบ้านก็ต้องกินสลาบ้าน กลายเป็นฮึดคงมาถึงปัจจุบัน

ส่วนนางหมอม เพราะนางทุกข์ยากหาควาย จัว กินไม่ได้ จำเป็นต้องออกไปจากบ้าน ขึ้นไป อยู่ไร่ที่เดิม นั้น ถึงเวลาครบเดือนเกิดลูกแล้วนางก็หาฟืน ตักน้ำ เพื่อเก็บไว้ให้ตนเอง ถึงวันและเวลา อยู่ไฟ นางก็อยู่ไฟคนเดียว ลูกเกิดมาตามๆ กัน ๒ คน (ฝาแฝด) มีแต่ผู้หญิง คนออกเกิดก่อนชื่อ นางหล้า คนเกิดมาหลังชื่อนางผมหอม (เพราะว่าผมหอมนั้นไม่เหมือนคนพี่ เกิดมามีกลิ่นหอม) ต่อมานางก็อยู่เลี้ยงลูกนั้น จนลูกอายุได้ ๓ ปี นางจึงขอกลับไปอยู่บ้านกับชาวบ้าน ชาวบ้านก็ตกลง แต่ให้อยู่ชายหมู่บ้านอีก ๑ ปี จึงเข้าตั้งเรือนในหมู่บ้านได้ นางก็ปฏิบัติตาม

เมื่อนางได้มาอยู่ตั้งเรือนอยู่ใกล้ๆ กับแคมบ้านตามที่ชาวบ้านได้กำหนด ในแต่ละวันลูกของ นางจะไปเล่นกับเพื่อนในบ้าน นางหมอมก็เอาข้าวต้มให้คนละโคมสองโคมไปกิน เมื่อเด็กในหมู่บ้าน เห็นนางทั้งสองถือข้าวต้มมาเขาก็ดีใจหัวเราะ ชวนนางหล้า นางผมหอมนั้นมาเล่นด้วย เขาพูดว่า ถ้าหมู่เจ้าเอาข้าวต้มให้กิน พวกข้อยสิเล่นนำหมู่เจ้า ทั้งสองเอื่อยน้องก็พากันเอาข้าวต้มเด็กกลุ่มนั้นกิน เมื่อกินหมดเด็กๆ ก็บอกว่า พวกหมู่เจ้านี้กลับไป พวกเจ้าลูกช้าง ลูกเมย ไม่ใช่ลูกคนเหมือนพวกเรา ทั้งสองคนก็ร้องไห้ เดินกลับบ้านหาแม่ แม่เห็นลูกเดินร้องไห้มา ก็ถามลูกว่าทำไมลูกเดินร้องไห้มา สองพี่น้องตอบแม่ว่า เขาบอกว่า พวกเราเป็นลูกช้าง ลูกเมย เขาไม่ให้เล่นด้วย “เห็นไหมแม่บอกแล้วว่าไม่ให้ไปเล่นกับเขา”

อยู่ต่อมาเมื่ออายุของสองพี่น้องอายุได้ ๑๓-๑๔ ปี ทั้งสองคนก็บอกแม่ว่า “แม่เอ๊ย พวกข้อย สิไปหาพ่อเด้อแม่” แม่บอกว่า พวกเจ้าสิรู้จักพ่อของเจ้าอยู่ใส ทุกๆ วันทั้งสองคนก็อ้อนวอนแม่อยู่ อย่างนั้น ในที่สุดแม่ก็อดทนต่อคำขอร้องของลูกไม่ได้ ก็เลยบอกว่า “ไปก็ไป ลูกเอ๊ย ขอให้ไปแค่หาพ่อ

จริงๆ นะ” เมื่อทั้งสองพี่น้องได้รับคำอนุญาตจากแม่แล้ว ก็พากันดำข้าวสารไว้ให้แม่ หาฟืนไว้ และตักน้ำไว้ วันต่อมาจะออกจากเรือนไปหาพ่อ ทั้งสองเอื่อยน้องได้สั่งความกับแม่ว่า “ถ้าพวกลูกไม่ทันกลับมาไม่ให้แม่ดำข้าว ตักน้ำ และหาฟืนนะ” ทั้งสองพี่น้องก็อำลาแม่ไป ส่วนแม่ที่อยู่ทางบ้านอาศัยข้าวสาร ฟืน และน้ำดื่มที่ลูกหาไว้ ปรากฏว่าไม่หมดเลยสักครั้ง

ทั้งสองพี่น้องพากันไปได้หลายวันแล้ว ในวันหนึ่งเขาก็ไปพบพานหมูลิง ช้างฝูงหนึ่ง เมื่อฝูงลิง นั้นเห็นพวกนางทั้งสองกำลังเดินผ่านป่ามา เลยถามว่า “นางหล้า นางผมหอม เดินดงดั้น มาหยังหนอ จึงมาถึงป่าดงทึบหนา หรือว่ามีเหตุร้ายอยู่ทางบ้านโน้น ให้นางบอกมาจะได้รู้สาเหตุเรื่องจะได้ช่วยเหลือ” ทั้งสองคนก็ตอบว่า พวกนางมาไม่มีเหตุเรื่องอะไรหรอก มีแต่ไปหาสกุล นั่นคือ บิดา ถ้าพวกเจ้ารู้ ให้บอกมาหน่อยเถอะ พวกลิงบอกว่า อันว่าบิดานางหล้าผมหอม คืออะไร เราจะบอกให้พ่อได้ตามหา นางผมหอมตอบ อันว่าบิดานางช้างง่างง่า ช้างพ่อของนางเงินงาคำ เมื่อฝูงลิงได้ยินแฉนั้นก็ตอบว่า “ข้าน้อย ขอตอบนางหล้าผมหอม ว่าพ่อของนางยังอยู่อีกไกล เท่ากับชั่วแสงดา บูรพาหนองลึกโน้นแล้ว” ทั้งสองพี่น้อง กล่าวอำลาลิงและค้างว่า “ขอขอบใจพวกหมู่ฝูงลิงทั้งหลาย จงอย่าได้มีเหตุร้ายเรื่องร้อน ประการใด อยู่ให้มีสุขสนุกกันชั่วชีวะ”

แล้วทั้งสองพี่น้องเดินไปทางทิศบูรพา เดินต่อไปหลายมื่อ ก็พอดีไปพบเห็นหมู่กวาง ฟาน และสัตว์ป่าหลายประเภทอยู่กินรวมกันที่ทุ่งหญ้าแห่งหนึ่งอย่างมากมาย เมื่อกวาง ฟาน เห็นพวกนาง ทั้งสองเดินเข้ามาเขาก็หยุดพักการกินหญ้า เงยหน้าถามพวกนางว่า “นางหล้าผมหอมเอ๋ย พวกนาง เดินมาหยังหนอ คือไปเคยพบเจอเห็นหน้ามาก่อน หรือว่ามีเหตุเลยมาดงนี้” ทั้งสองพี่น้องตอบว่า นางมาหาเชื้อชาติตระกูล ถ้าใครรู้จักช่วยบอก ทางที่จะไปถึงได้ กวาก็ตอบว่า อันว่าบิดานางยังอยู่อีกไกล อยู่เขตหนาว ตอนหน้าทางทิศบูรพา ยังอีก ๒-๓ ตอนหน้า จะไปถึงพระอาทิตย์แล้ว สองพี่น้องก็อำลา กวาง ไปต่อไป เมื่อไปถึงที่ดอนกว้างทุ่งหนึ่ง มาพบเห็นหมู่เมย และช้างฝูงหนึ่ง เมื่อเมยช้างเห็นพวก นางเดินเข้ามาก็ถามอีกว่า “โอ นางหล้าผมหอม พวกนางเดินดงดั้น มาหยังหนอ เดินข้ามแดนแสนไกล ย่าน (จากบ้าน) มาขนาดนี้ น่าจะโคกเศร้า” สองพี่น้องตอบว่าพวกนางมาหาเชื้อนามสกุลนั้นแล้ว ทางโน้นเขารู้ว่าพ่ออยู่ในป่า ทิศบูรพาหนองใหญ่ ถ้าใครรู้เหตุเรื่อง ให้เล่าบอกมาด้วย พวกเมย ช้างก็พากันตอบว่า “อันว่าที่อยู่ ยังอยู่อีกไม่ไกลหรอก พวกนางจะเห็นพ่อนางอยู่หนองลึก พงกว้างยังอีก ๒-๓ ชั้น จะไปถึงที่อยู่ของเขาแล้ว ทั้งสองพี่น้องกล่าวคำขอบใจอำลาหมู่เมยช้างฝูงนั้นก็ไปต่อ เมื่อสองพี่น้องไปถึงป่าทึบดงหนาแห่งหนึ่ง ปรากฏว่ามีความเจียบสัดเป็นในที่สุด พวกเขาไปถึงที่ หนองสะดวกกว้าง แต่ก็บ่ทันเห็นหน้าของพ่อเทื่อ และก็บ่รู้ว่าพ่อนั้นจะเป็นในรูปพรรณแนวใดแท้

ในเวลานั้น ทั้งสองเอื้อยน้องก็ปรากฏว่าปฏู่จะไปทางใดต่อไปอีก ตะวันก็ตกกลับภูไปแล้ว ทั้งสองเอื้อยน้องก็พากันนอนในแคมหนองใหญ่แห่งนั้น วันใหม่ต่อมา ประมาณ ๔-๕ โมงเช้า ปรากฏว่ามีลมพัดมาเป็นหลอๆ พร้อมกับฝูงสัตว์ป่าเกือบทุกประเภทนับแต่นกกระเจี๊ยบขึ้นไปถึงฟาน กวาง หมู จัว เมย ช้าง และอื่นๆ ก็พากันออกจากป่ามาหาหนองแห่งนั้น ด้วยความเบิกบานม่วนซื่น ดูเหมือนว่ามาต้อนรับพวกนาง ต่อมาประมาณ ๖-๗ โมงเช้า พ่อของพวกนางก็มาทอดแค้นทุ่งหนอง แห่งนั้น และทั้งร้องว่า ลูกแพ่งนางหล้านางผอมผอมเฮย พวกลูกเดินดงข้ามหลายชั้นภูเขา พวกเจ้า มาหยั่งจึงมาถึงแห่งนี้ สองเอื้อยน้องตอบว่า พวกลูกมาหาพ่อแพ่ง แแนวเขื่อนามสกุลนั้นแล้ว จากนั้น พ่อก็ย่างมาหาลูกทั้งสอง จูบหอมลูกทั้งสองด้วยความถนอมหอมรัก แล้วก็บอกลูกทั้งสองนั้นขึ้นหลัง เบื้องซ้ายให้นางหล้า เบื้องขวาให้นางผอมผอม ส่วนนางผอมผอมนั้นขึ้นได้ แต่นางหล้าขึ้นไม่ได้ ขึ้นตก ขึ้นตก พ่อก็เลยจับจิกกิน แล้วก็ย่างออกจากที่นั่นไป

เมื่อไปทอดแค้นแม่น้ำแห่งหนึ่ง พ่อพานางผอมผอมลงที่นั่น แลบอกนางว่า ให้ลูกอัดหู อัดตา พ่อจะสร้างเรือนให้ลูก นางก็ปฏิบัติตาม เวลานั้นปรากฏว่ามีเสียงดัง ฟาร้อง ฟาดัง ลมตี ทั้งลมทั้งฝน ประมาณหัวโมงหนึ่ง ก็เหือดหายไป หลังจากนั้น พ่อก็บอกให้ลูกว่า ให้ไขหู มินตา (ลิมตา) แล้วก็ ปรากฏว่าเห็นเรือนโรงหลังใหญ่ และงามนัยน์ตาหาที่เปรียบไม่ได้ มีเครื่องอยู่นอน เครื่องกินนอยาก และเครื่องใช้สอยครบถ้วน ตามต้องการ พ่อบอกนางผอมผอมว่า ลูกเอ๋ย ให้เข้าอยู่ห้องสถานทองที่พ่อ สร้างนี้เด้อ พ่อจะไปซอกหาข้าวช้อนให้นอนบ่อน บ่บานพ่อกลับ กลางคืนให้เจ้าอยู่สบาย ลูกตอบคำพ่อว่า พ่อเอ๋ยอย่าไปนาน ประมาณข้าวให้พ่อตีเด้อพ่อ ลูกจะรอคอยทำยามพ่อกลับมาเอาคู่ให้ฉันดอก จากนั้นพ่อก็ร่ำลาลูกไป

ส่วนนางผอมผอมก็อยู่ผู้เดียว ได้หลายเดือนมาแล้ว ก็ไม่เห็นพ่อกลับมา นางทนไม่ได้ต่อความ ทรมานใจ (คิดอยากมีครอบครัว) ในวันหนึ่ง นางก็จับเอาโออันหนึ่ง แล้วเอาน้ำมวกไว้ครึ่งโอ ลงทำน้ำ เพื่อสระหัว เมื่อนางสระหัวแล้ว นางก็ตก (ถอน) เอาเส้นผมเส้นหนึ่งใส่ไว้ในท้องโอ แล้วก็ว่าว่า สาธุเด้อ ถ้าไผจะเป็นคู่ชอนมิ่งมันตลอดชั้นให้ได้มารับเอาโอหน่วยนี้ไปให้กาย (ไม่ให้ไหลเกินไปจากที่ที่อยู่) แล้ว นางก็ไหลโอหน่วยนั้นล่องน้ำไป ส่วนนางเองก็กลับคืนเรือน

โอหน่วยนั้นก็ไหลล่องน้ำไป มาถึงท่าเมืองแห่งหนึ่ง บังเอิญลูกชายของเจ้าพระยาเมืองนั้นเกิด ความออกร้อนออกรน แล้วก็รีบไปอาบน้ำ ในเมื่อท้าวได้ลงถึงท่าน้ำ ท้าวเห็นโอหน่วยนั้นไหลน้ำล่องมา ท้าวก็คิดอยากได้ ก็เลยลอบไปเอามาฝั่ง เมื่อเอามาทอดฝั่งแล้ว มองดูเห็นแต่เส้นผมเส้นหนึ่ง มีกลิ่น หอมๆ จากนั้นท้าวคำหล้า ก็รีบอาบน้ำแล้วถึงเอาโอและเส้นผมผมนั้นกลับเรือน ยอง(วาง) ไว้อยู่บน

ห้วนนอนของท้าวเอง กลิ่นหอมได้ทำให้ทั่วทุกคนในเรือนนั้นมีความสนใจ ใครๆ ก็ถามว่ากลิ่นหอมอีหยังเอสัง (ทำไม) มาหอมเอาแต่เอาว่า ท้าวคำหล้าก็เลยตอบพ่อแม่ยายเอื้อยน้องว่า กลิ่นหอมผมในโอ้นั้นแล้ว พร้อมทั้งเอาผมและโอ้ออกมาให้พ่อแม่เบิ่งแล้วท้าวก็เมียน (เก็บ) ไว้บ่อนเก่า หลายวันต่อมา ท้าวคำหล้าก็มีจิตใจอยากไปนำหาผู้เป็นเจ้าของเส้นผม ท้าวขออนุญาตต่อพ่อแม่ว่า บิดา ทั้งมารดา ลูกอยากไปซอกหาผู้เป็นเจ้าของผมหอม ขอให้พ่อมอบให้บ่าวทั้งสาม พ่อก็ขัดขืนความลูกบ่ได้ พ่อได้เลือกเอาชายฉกรรจ์สามคนมอบให้ลูกชาย และสำเภานึงลำให้ ต่อมาคำหล้าและบ่าวสามคนนั้นตระเตรียมข้าว เกลือ ขึ้นปลาอาหาร เครื่องแต่งอยู่แต่งกิน แล้วก็อำลาพ่อแม่ยายเอื้อยน้องลงทำขึ้นสำเภา

พวกบ่าวทั้งสามก็พากันต่อสำเภาขึ้นได้ ๔-๕ คีน ก็พอดีมาถึงท่านางโง นางโงรู้ว่ามีคนมาเรือน นางก็กลับเพศเป็นนางงาม เมื่อเอาสำเภามาจอดท่านางโง ทำคำหล้าแต่งให้บ่าวสองคนขึ้นไปเบิ่งว่า แม่นบ้านเรือนไผแท้ เมื่อทั้งสองคนนั้นขึ้นไปเบิ่งก็เห็นแต่เรือนหลังเดียวและมีนางงามคนหนึ่งนั่งอยู่นอกชาน บ่าวทั้งสองก็ฟ้าวกลับมารายงานให้ท้าวคำหล้าว่า หมดบ้านมีเรือนหลังเดียว มีสาวงามคนหนึ่งนั่งอยู่นอกชาน ท้าวคำหล้าออกจากสำเภา พร้อมกับบอกให้บ่าวทั้งสองว่าไป พวกเขาขึ้นเบิ่งให้มันถึงเรือน เมื่อพวกเขาขึ้นไปถึงเรือนแล้ว นางโงก็ถามทันทีว่า โอ้ย ชายงามข้ามมาหยังหนอ บัดนี้จึงได้พบเห็นจอมขวัญอุกรัก ท้าวคำหล้าก็รีบตอบว่า ชายขึ้นมาผั่งตามเส้นผมนางงาม ชายอยากขอถามนางอันแน่นแท้แต่บ่หนอ จากนั้นนางโงก็ได้หมายเฝือผมให้ ท้าวคำหล้าล้วงเอาผมหอมออกมาเทียบ ส่วนสีและความยาวแน่นคือกัน แต่ผมของนางโงบ่มีกลิ่นหอม จากนั้นท้าวคำหล้าพร้อมกับบ่าวก็ร่ำลานางโงว่า ชายขอลานาญน้อง สถานทองนางคำ บ่นาน ชายจะกลับจะห้องสถานทองบ่อนเก่าเขาแล้ว (ลาก่อน)

คำหล้าและบ่าวทั้งสามขึ้นสำเภาไปต่อ นับแต่ออกจากบ้านได้ประมาณ ๑๐ กว่าคีนไปแล้ว บัดนี้พวกเขาก็มาจอดท่านางผอม (ได้ตามความประสงค์แล้ว) ท้าวคำหล้าก็แต่งให้พวกบ่าวสองคนนั้นอีก ขึ้นไปเบิ่งว่าแม่นบ้านเรือนของไผแท้ เมื่อทั้งสองคนนั้นขึ้นช่องเห็นโรงเรือนนางผอมแล้ว ก็พากันกลับคืนมาหาท้าวคำหล้า ทั้งเว้าว่ามีนางงามเลิศล้ำ งามยิ่ง ทั้งเรือนโรงก็งามล้ำมากกว่าทุกหลัง ท้าวคำหล้าพาบ่าวทั้งสามนั้นขึ้นไปพร้อมกันเมื่อจอดเรือนท้าวคำหล้าก็บักลำขึ้นเรือนนางผอมเห็นว่าท้าวบักลำขึ้นเรือน นางเลยเชิญท้าวขึ้นเรือนว่า เชิญชายคำย่องดินขึ้นมาแต่ (หน่อย) ส่วนว่านางหอม น้องบั้งเกียจบ่าวไกล คะแนใจจึงแท้ทาง น้องแม่นรีบเอา ท้าวคำหล้าก็ตอบว่า อันว่าคำหล้าท้าวผู้ที่เดินมาไกล ย่อมว่าใจรักจริงๆ มาถึงแห่งนี้ จากนั้นท้าวคำหล้าก็ขึ้นเรือนแล้ว ปรากฏว่าบ่เห็นพ่อแม่ยายเอื้อยน้องก็เลยถามนางว่า ส่วนว่าบิดาทั้งมารดาน้องเล่าลืออยู่ไซ้ ก็บ่มาถามกล่าว นำท้าวตางแต่หนอ

๑๖๖ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

นางผมหอมตอบว่า มารดานางเพิ่นหากยังอยู่ห้องถิ่นเก่าหลังโพ้น นางหากมาตามหาพ่อข้างจึงมาตกทางนี้ เพิ่นยังไปชอกกินหลายเดือนมาบ่ทันต่าง มีแต่ทางนาฏน่องคอยท่าอยู่ผู้เดียวโน้นแล้ว จากนั้นแล้วท้าวและนางทั้งสองเกิดมีความรักมักกัน อยู่ร่วมกันได้ประมาณอาทิตย์หนึ่งแล้ว ท้าวคำหลักก็บอกให้บ่าวทั้งนั้นคืนบ้าน เล่าข่าวให้พ่อแม่ บ่าวทั้งสามก็พากันกลับบ้าน

อยู่ต่อมา นางผมหอมก็ปรึกษาหารือและบอกผัวว่า ถ้าพวกเราอยู่แนวนี้ต่อไปจะบ่ได้อีกแล้ว เมื่อพ่อของน้องมาเพิ่นจะเห็นอ้ายเป็นคนต่างแดน กลัวเพิ่นฆ่าเพิ่นตีอ้ายหั้นแล้ว ผัวถามเมียคืนว่า ถ้าอย่างนั้นพวกเราไปอยู่ไหนดี นางเมียคิดออกว่า พวกเราไปตั้งเรือนอยู่เทิงภูซู้ต อยู่กับไกล่ๆ นี่พ่อคือจะขึ้นบ่ได้ ทั้งสองผัวเมียก็ย้ายลงเรือนโรงหลังนั้น ขึ้นไปตั้งเรือนอยู่เทิงหลังภูซู้ต อยู่ต่อมานางผมหอมก็ออกลูกอยู่เทิงจอมภูนั้นเอง ใส่ชื่อลูกว่าท้าวคำภู เขาทั้งสองผัวเมียก็พากันเลี้ยงลูกน้อยมาหลายเดือนแล้ว ท้าวคำภูก็พอเรียนเดินได้แล้วนิดหน่อย มาในวันหนึ่ง พ่อของนางผมหอมได้กลับมาถึงเรือน แต่ชอกหาลูกน้อยบ่เห็น พ่อก็ได้ทุบตีเพ่ม้าง (พัง) เรือนโรงไปหมด แต่ก็บ่เห็นนางผมหอม ผู้เป็นลูกสาว พ่อก็เลยได้ร้องเรียกลูกว่า นางผมหอมลูกแก้ว แนวเชื่อนามข้าง เจ้าพากินไปเที่ยวเล่นถิ่นตามบ้านใดไปให้เจ้ามาหาพ่อ จะสั่งลาก่อนสิ้นใจลูกเอ๋ย พ่อจะมอบทรัพย์ สินสร้างให้เก็บไว้ใช้ ต่อมานางผมหอมก็ทนต่อความร่ำไห้และความสังลาของพ่อได้ นางได้ตอบพ่อว่า ลูกได้มาเนาอยู่เทิงจอมภูซู้ตนี้แล้ว ลูกบ่กล้าเนาในห้อง สถานทองบ่อนเก่า กลัวพ่อนั้นฆ่าตีภายหลังจะเสียบุญ แต่นางผมหอมก็คิดเอ็นดูสงสารพ่อหลาย จนน้ำตาไหลออก นางพร้อมลูกน้อยและผัวก็พากันลงเรือนลงไปหาพ่อ อยู่ประมาณครึ่งฤดู เมื่อพ่อเห็นว่าลูกบ่กล้าลงมาถึงพ่อ พ่อได้สั่งลาให้ลูกว่า พ่อจะอยู่กับลูกบ่ได้อีกต่อไป และลูกก็จะบ่เห็นหน้าพ่ออีกแล้ว พ่อจะมอบสมบัติส่วนหนึ่งให้ลูกเก็บรักษาไว้เพื่อใช้ต่อไป หัวของพ่อให้ลูกเสียดครกตำข้าว ใบหูซ้ายให้นางหล้า เบื้องขวาให้ลูกเอาไปฝังข้าว หางให้ลูกเอาไปทำฝอยปัดเรือน ดูกหลังเอาไปทำเรือ ดูกข้างซ้ายให้นางหล้า ข้างขวาให้ลูกทำไม้พาย จากนั้นพ่อก็ล้มลงขาดใจสิ้นอยู่ที่นั่นเลย

ส่วนนางผมหอมลูกและผัว ก็พากันกลับบ้านอยู่บนเรือน เผ่าท่าซากดุกของพ่อต่อไป เมื่อซากกระดูกของพ่อได้เนาเปื่อยหลุดหมดแล้ว สองผัวเมียก็พากันลงไปเก็บเมียขนซากกระดูกตามที่พ่อบอกไว้ วันต่อมาทั้งสามก็พากันย้ายเมื่อบ้านแม่นางผมหอม (นางหอม) นางผมหอมพร้อมลูกและผัวพากันลงจากภูหน่วยนั้น และก็อำลาป่าดงแห่งนั้นว่า ภูเขทอง ร่องน้ำที่เคยอยู่ ฝูงหมู่สัตว์ทั้งปวง กวาง ช้าง เมย มั่ง นางนี้ขอสังกลับเมื่อถิ่นบ้านเก่า ขอให้พวกหมู่เจ้าผู้เนาในห้องสถานทองถิ่นนี้ให้มีแต่ความสุขอยู่เรื่อย ๆ เหตุร้ายให้ไกลห่าง ส่วนว่านางหล้าเอ๋ยน้องขอจากจรไปโลกใหม่ จึงได้พบ

เจอหน้าบิดาพ่อลูกมาก่อน ในเวลานั้นฝูงสัตว์ป่าเกือบทุกประเภทเดินมามองหน้าท่า นางผมหอมกำลังอย่างลงท่า สัตว์แต่ละตัวก็ปรากฏว่ามีความโศกเศร้าเหงาใจหลาย เมื่อผิวเมียและลูกน้อยอย่างลงท่าแล้ว เอาดูกลหลังของพ่อทั้งลงน้ำก็เกิดเป็นเรือ ส่วนลูกข้างนั้นก็เกิดเป็นไม้พาย ทั้งสามพวกเขาก็พากันขึ้นเรือลำนั้น ผิวขึ้นเบื่องหัว เมียขึ้นเบื่องท้าย ส่วนลูกขายนั่งอยู่กลาง ล่องน้ำลงไป สัตว์แต่ละประเภทนั้นมองเบื่องพวกผิวเมียนั้นจนสุดสายตา บางโตก็หลังน้ำตาออกน้ำ

เมื่อพวกเขาล่องลงไปใกล้กลับท่าหน้าของนางโพงแล้วนางโพงก็แปลงเพศเป็นดอกบัวไหลน้ำ เวลานั้นท้าวคำภูก็อดอยากได้ แต่ยื้อเอาไม่ถึง นางผมหอมเห็นว่าลูกอยากได้ ก็เลยเอาไม้พายกวักเอามาท้ายเรือ เมื่อนางจับเอาดอกบัวนั้นขึ้นบนเรือ นางโพงก็กลับคืนมาเป็นคน ถ่ายแบบเป็นคือนกับนางผมหอม พร้อมกับยู (ผลัก) นางผมหอมลงน้ำ ในเวลานั้นทางลูกก็เห็นแล้ว แต่ทางผิวเกิดความปรัสึกตัวเลย (ปรัมีการเหลียวหลัง) ส่วนนางผมหอมก็มุดน้ำลงพื้นแล้วลอยเข้าฝั่ง เมื่อนางถึงฝั่งแล้วพวกหมู่ลิงฝูงหนึ่งเห็นนางแล้วก็รีบวิ่งลงไปรับเอานางขึ้นบนบก แล้วก็พานางเข้าป่าเอานางไว้อยู่บนชายกกบกใหญ่ แต่ละมือเขาก็เปลี่ยนกันไปหาเอาหมากไม้ให้นางกินต่างข้าว

ส่วนนางโพงและท้าวคำหล้า เมื่อมาขอต่อน้ำของแม่นางผมหอมแล้ว เขาก็พากันเอาเรือเข้าท่า เอาสิ่งของขึ้นบ้านและถามชาวบ้านนั้นว่า ไสเรือนแม่เฒ่า ชาวบ้านก็บอกว่า หันเด (หันใจ) พร้อมทั้งชี้มือไป แม่ของนางผมหอมเหลียวเห็นนางโพง คล้ายคือนกับลูกของตน นางก็ออกไปรับเอาด้วยความดีใจ เมื่อขึ้นบนเรือนแล้ว แม่ก็ถามนางโพงว่า โอ้ย! ลูกเอ๋ย ปานนี้จึงได้เห็นหน้าพวกเจ้า แม่คิดว่าพวกเจ้าตายไปหมดแล้ว ทั้งเว้าทั้งอุ้มหลาน แม่ก็ถามอีกว่า ผมหอม ลูกเอื่อยหล้าเจ้าเด บ่เห็นขึ้นมาเพิ่นยังอายบ่ จึงบ่ขึ้นมาปานนี้ นางโพงอธิบายจะตอบแนวใด เพราะนางโพงรู้จักนางหล้าว่าเป็นคนแนวใด แต่นางโพงคิดได้ว่านางผมหอมต้องตายแล้ว นางโพงตอบว่าเอื่อยหล้า เพิ่นอยู่ฟากน้ำ เบื่องนั้นแม่ เพิ่นบ่กล้ามาข้าม เพราะเพิ่นเป็นคนขี้ร้าย (ขี้เหว) เพิ่นบ่งามคือนลูก ลูกผิวเพิ่นก็บ่ได้ ทั้งเป็นคนขี้คร้าน บ่ดูบ่หมั่น (ไม่ขยัน) คือนลูก ตนตัวก็จ้อยแท้ๆ ถ้าลูกจะเอามาบ้าน ชาวบ้านเขาก็จะนิินทา หัวขวัน (หัวเราะเยาะ) แม่นางผมหอมก็มีความแปลกใจหลายขึ้น เป็นหยิงนางผมหอมจึงเว้าใส่เอื่อยคือนแนวนั้น (นางมีความสงสัยอยู่แล้วว่านี่แม่นางผมหอมบ่) อยู่ต่อมาในคำคืนมือนั้น ส่วนท้าวคำภูบ่ยอมเข้าไปนอนนำพ่อแม่คือเก่าอีก แต่เขาก็บ่ทันเห็นแม่เฒ่าปานใด จำเป็นท้าวคำภูจึงได้ตัดสินใจเข้าไปนอนนำแม่เฒ่า ส่วนท้าวคำหล้าและนางโพงเขาก็เข้าไปนอนนำกัน ถือว่าเป็นผิวเมีย แต่ท้าวคำหล้ามีผิดปรกติในเบื่องตัน แม่นผมของเมียบ่หอมคือเก่า ท้าวเลยผิดปรกติ แต่ท้าวคำหล้าก็บ่เว้าหยิงหมด ในคืนนั้นเอง ท้าวคำภูก็เล่าสู่แม่เฒ่าฟังว่า นี้นบ่แม่นแม่ของหลาน ส่วนแม่ของหลาน

แม่นแม่อนี้ผลักลงน้ำ หลานเห็นแต่หลานบักล้าเว้าให้พ่อฟัง

วันใหม่ต่อมา คนในบ้านนั้น ใครๆ ก็เว้าใส่กันว่าแม่ของท้าวคำภูบ่แม่นางผมหอมแท้แล้ว มันต้องแม่นคนอื่น หมดบ้านก็มีความสงสัยว่า อันนี้แล้วเขาเว้าว่าผีเปรตนางโพง อยู่เทิงเหนือบ้านเรา ประมาณ ๔-๕ คีนไปฮอด หมูเจ้าเบ็งคักๆ (ดูดีๆ) เบ็งการย่าง เสี่ยงปากเว้า ก็ต่างกับนางผมหอมเก่า การแต่งอยู่แต่งกินก็มักกินแต่ของดิบๆ แดงๆ ถ้านางผมหอมเก่าบ่ทันเห็นกินแนวนั้นมาก่อนสักครั้ง อยู่หลายมือต่อมา แม่เฒ่าถามหลานว่า หลานเคยหลายจำได้บ่ อยู่ยามใด ว่างใด (ตรงไหน) แม่ของหลานถูกนางโพงผลักลงน้ำ หลานตอบว่า คือจะจำได้อยู่ ถ้าไปฮอดบ่อนั้นหลานจะจำโง่งนิน และต้นไม้เตื่อแควม้ง บ่อนอื่นหลานบ่เห็นมี ถ้าย่างนั้นหลานพาแม่เฒ่าไปเตื่อ แม่เฒ่าก็วางแผน ทำท้าวว่ามีข้าวกิน แต่ละมือหาเลาะขอกินนำชาวบ้าน

มือหนึ่งแม่นางผมหอมสั่งความนำนางโพงและท้าวคำล้าว่า พวกเราบ่มีข้าวกิน ขอเอานำชาวบ้านเข้าก็เบื่อให้แล้ว แม่จะเอาบักคำภูไปนำเป็นเพื่อนแม่ บ่แนน ๔-๕ คีนแม่จะกลับมา พวกลูกอยู่เรือนเบ็งเปิด ไก่ หมูของพวกเรานั้นเตื่อ นางโพงมีความสงสัยว่า แม่คือจะไปหานางผมหอม นางโพงตอบแม่ว่า อย่าๆ แม่อย่าไป ลูกจะไปหาเอง บ่ชั้น (ถ้าไม่อย่างนั้น) ก็ไปกับลูก ลูกจะไปนำ แม่นางผมหอมก็ตอบทันทีว่า ลูกบ่ไปนำก็ได้แล้ว เพราะลูกเป็นคนจบคนงาม บ่ให้ลูกตากแดดแข่งฝน มันจะเอ็ดให้ตัวของลูกดำก่า แม่รักลูกหลาย นางโพงตอบว่า เออ ถ้าย่างนั้นลูกบ่ไปดอก ให้แม่ไปกับบักคำภูชะ

แม่เฒ่ากับหลานน้อยก็พากันลงทำน้ำ ขึ้นเรือพายข้ามฟาก แล้วก็ถ่อเรือขึ้น เมื่อขึ้นไปฮอดวังน้ำแห่งหนึ่งกว้างสมควร ก็มีหินโง่งใหญ่ที่แควม้งและมีกกเตื่อใหญ่ เกิดอยู่บนบกแควม้งน้ำ กิ่งยื่นออกมาตรงหินโง่งใหญ่ มีลิงกลุ่มหนึ่งอยู่บนปลายกกเตื่อต้นนั้นซึ่งกำลังซอกหาเก็บกินหมากเตื่อ แม่นางผมหอมกับหลานน้อยพายเรือขึ้นมาใกล้ๆ กับโง่งนิน และกกเตื่อนั้น พวกหมู่มลิงเหลียวเห็นก็เลยถามว่า แม่เคยแม่มาหยังนอ ลูกถามแม่มา คือว่ามีเหตุเรื่องเคื่องร้อน อยู่ทางบ้านโน้นบ่ ขอให้บอกมานอ พอจะได้ช่วยแก้ แม่นางผมหอมตอบว่า แม่นำความทุกคน คันทานางผมหอม ลูกของแม่นั้นแล้ว บ่รู้ว่าลูกนั้นเนาอยู่ในหนห้อง เขตถิ่นแดนใด ถ้าไผ่หากรู้ช่วยซุบออกแม่หน่อย จากนั้นพวกลิงก็เลยบอกแม่ว่า ส่วนว่านางผมหอมหล้า ได้มาอยู่นำพวกลูกแล้วมา สักหน่อยจะเอามาส่งให้ ให้แม่ได้เบ็งแยง (ดู) เว้าแล้วพวกลิงก็พากันไปเอนางผมหอมมาหาแม่ ส่วนแม่เฒ่ากับหลานก็รอรับนางผมหอมอยู่เทิงโง่งนินใหญ่ก่อนนั้น พวกลิงได้นำเอนางผมหอมมาหาแม่ ไปตามกิ่งไม้ จนมาถึงกิ่งเตื่อแควม้งนั้น ในเมื่อนางผมหอมได้ลงจากกิ่งเตื่อถึงหินโง่งใหญ่แล้ว เขาก็พากันขึ้นเรือ นางผมหอมพร้อมแม่และ

ลูกชายขอร่ำลาพวกหมูลิง ดังกล่าว ขอให้พวกหมูลิงอยู่สบายดี ปีนหน้าปลาข้าวใหม่ ถ้าพวกเจ้าอดอยากแค้น ให้แล่นมาหาแม่ แม่จะช่วยส่งให้ ข้าวใหม่ให้ลูกกินสาแล้ว แล้วทั้งสามก็อวย (หัน) หัวเรือล่องลงไป

เมื่อมาจอดใกล้ๆ กับบ้านแล้ว นางผมหอมก็เฝ้าต่อแม่ว่า แม่จะเอาลูกเมื่อเรือนบ่ อีผีเปรตนางโพงจะบ่กินลูกตายอีกบ่ แม่ชอกทางรอดชีวิตของลูกได้ เตี้ยนี้แม่จะเอาลูกไปเชื่อง (ซ่อน) ไว้อยู่เล่าข้าวไร่รกเก่าๆ เถิงนี้ก่อน อยู่กับลูกชายของเจ้า แต่ละมือแม่จะลักเอาข้าวของกินมาป้อนให้ เว้าแล้วเขาก็เอาเรือเข้าฝั่ง พวกเขาย่างขึ้นไปที่โรงรก และเล่าข้าวหลังนั้น เมื่อไปฮอดเล่าข้าวนั้นแล้ว แม่เฝ้ากับนางผมหอมและหลานชายว่า เตี้ยนี้พวกเจ้าอยู่ได้อ้อ ข้อยจะเมื่อหาผัวเจ้า ให้ผัวเจ้าชอกหาวิธีผ่านางโพงให้ได้ สามแม่ลูกตกลง แล้วแม่ก็ลงทำเรือ พายเรือลงเมื่อเข้าบ้าน เมื่อแม่ของนางผมหอมถึงบ้านถึงเรือนแล้ว นางก็คิดว่า โอ้ย เมื่อหลาย ไปหลายมือหลายคืน ได้ข้าวแต่หน้อยเดียว อยู่ต่อมานางโพงก็ถามแม่ว่า ท้าวคำภูเด บ่เห็นมา แม่ นางผมหอมตอบทันทีว่า หลานเพิ่นยังอยู่น่า แม่เฝ้า น้ำสาวของเจ้าอยู่บ้านเหนือ อีกหน้อยน้ำสาวเจ้าจะมาส่งให้ กับเพิ่นอยากมาเห็นหน้าเห็นตา ลูกอีกด้วย อีกหน้อยเพิ่น มายาม (เยียม) พวกเรา เพิ่นสั่งความว่า ให้ลูกหาของกินไว้รอทำหน้อยว่าอย่างนั้น วันใหม่ต่อมา (มีโอกาสนางโพงบ่อยู่เรือน) แม่ นางผมหอมรีบไปหาท้าวคำหล้า ทั้งเฝ้าว่า ลูกเอย อันอยู่หนอนกินน้ำลูกทุกมือนี้ บ่แม่นางผมหอมลูกของแม่ มันแม่นางผีเปรตนางโพงนั้นแล้ว ส่วนนางผมหอมลูกของแม่นั้นเตี้ยนี้อยู่ปากน้ำเบื้องนั้นกับบักคำภู ถ้าลูกอยากเห็นแม่จะพาลูกไป แต่เตี้ยขาดบ่เอานางโพงไปนำ ลูกเขยกับแม่เฝ้าตกลง

มือใหม่ต่อมาให้นางโพงไปหากินทางไกลกับชาวบ้าน คำหล้าเฝ้าต่อเมียว่า หอมน้องเฮ็ดจิงใดพวกเราจะได้ออกกินต้อนรับแม่เฝ้า น้ำสาวเจ้าจะมายามพวกเราแล้วใด ตามเขาส่งข้าวมาเมื่อวานนี้ พรุ่งนี้คนบ้านเขาจะพากันไปฮอดตอนว่าอย่างนั้น อยู่ห้วยเหนือบ้านนี้มา บ่ไกลดอกประมาณ ๘-๙ หลีกประมาณนี้ละ ไปแต่เช้าตอนแลงมา ข้อยคิดว่าให้เจ้าไปนำเขา ส่วนอ้ายเองจะไปหาใส่เบ็ดตีกแหหาปลา ถ้าบ่ได้ทางหนึ่งก็ให้ได้ทางหนึ่งมา ในแลงคั้นนั้น ท้าวคำหล้า ก็ไปกระซิบบอกให้คนในบ้านนั้นว่า มืออื่น (พรุ่งนี้) ให้พวกเจ้าพากันว่า จะไปฮอดตอนหาของกินเด้อ ข้อยจะให้นางโพงไปนำพวกเจ้า แต่พวกเจ้าต้องรู้วิธีฮอดตอนนั้น บ่ให้น้ำบก (งวด) ไว ข้อยจะไปรับเอานางผมหอมมาเชื่อง (ซ่อน) ไว้ เถิงบ้านนี้ก่อน แล้วมือใหม่ข้อยจะบอกวิธีผ่านางโพงนี้ให้ได้ ถ้าบ่ดังนั้น ต่อไปนางโพงจะได้กินลูกกินหลานของบ้านเขาหมดไปอีกแล้ว ชาวบ้านก็ตกลงเห็นพร้อมนำท้าวคำหล้า

มือใหม่ต่อมา ชาวบ้านก็ร้องหากันว่าเตรียมไวหน้อยเด้อ แต่ละครอบครัว เอาซ่อน เอาสวิง

ถือเข้าไปนำ พวกเราพากันไปอัดต่อนตอนเหนือโน่น จึงมีปลาหลาย แม่คำภูเต้ ไปบ่ ไปเต้อ ไปเต้อ ส่วนนางโพงนั้นสนลวงน บ่จักอยากเอาช้อง ช้อง สวัง อยากเอาของกินและถุงเครื่องนุ่ง เคี้ยวหมาก อีกกะทีก เมื่อนางโพงได้อัดต่อนนำชาวบ้าน พอไปพ้นบ้านแล้ว คำหล้ากับแม่เผ่าก็รีบลงทำขึ้นเรือไป เอนางผอมมาเชื่องไว้ อยู่เฝ้าหลังบ้าน เวลานั้นทั้งสามแม่ลูกปรึกษากันว่า แม่ตั้งคำถามว่า เอ็ดแนวใดจึงจะฆ่านางโพงได้ เพราะก็มีฤทธิ์เดชหลายกว่ามนุษย์ นางผอมมีแผนและตอบว่า หากว่าดี ๆ แล้วยุให้มันลงอาบน้ำ เอน้ำมวกสระผม เวลานั้นเอาง้าวตัดคองนางโพงลงน้ำ ทั้งสามแม่ลูก ตกลง จากนั้นแล้วลูกเขยกับแม่เผ่าก็พากันคืนบ้าน ท้าวคำหล้าเริ่มเตรียมชอกเหล็กตีง้าว มือใหม่ต่อมา นางโพง มีความสำนึกสงสยหวาดๆ แล้วก็ถามผัวว่า อ้ายตีง้าวเอ็ดหยัง คือว่าคักว่าแน่แท้ ท้าวคำหล้า ตอบทันทีว่า เจ้ารู้แล้วว่า ตีทางเหนือเสือทางใต้ ตีง้าวไว้ก็เพื่อรักษาตัว และครอบครัวเรานี้แล้ว ไปไว้เขาก็ถือมา ลงท่าเขาก็ถือนำ บาดว่ามีเหตุร้ายพอจะได้สู้ด้านคืน นางโพงก็มีความดีใจ เห็นว่า ผัวมีสติระวังตัวสูง

แต่นั้นมาคำหล้าไปใส กิตติต่างถือเอางวานั้นไปนำ เมื่อได้โอกาสแล้ว ท้าวคำหล้าชวนนางโพง ลงอาบน้ำ พร้อมกับให้นางโพงถือเอน้ำมวกไปสระหัว นางโพงปฏิบัติ นำ เมื่อพวกเขาลงมาขอต่อน้ำ แล้ว ทางผัวว่าว่า เขาอาบก่อน เจ้าเอน้ำมวกสระผมข้อยก่อน หลังจากผัวสระผมอาบน้ำแล้ว นางผัวก็ว่าต่อผัวว่า บาดนี้เจ้าสระน้ำมวกใส่ผมข้อย ทางผัวก็ตอบว่า เออเฮาขีสระให้ แต่เจ้าต้องอัดหู หลับตาเต้อ ย่านน้ำมวกเข้าตาเข้าหู เจ้าคนงามอยู่แล้ว จักหน้อย เจ้าขีเป็นคนตาบอด หูหนวก ชาวบ้านเห็นเข้าจะหัวขวัน นางโพงก็ยอมปฏิบัติตาม เวลานั้นท้าวคำหล้าถอดง้าวออกแล้วมือซ้ายจับ เอน้ำมวก มือขวายกขว้างขึ้น พร้อมทั้งว่าว่า อัดหูหลับตาดี ๆ ท้าวคำหล้าพร้อมกับเอน้ำมวกถ่อกลงใส่ หัวนางโพง พร้อมกับตัดคองนางโพงลงบาดเดียว บาดทำอิดก็สามารถต๋อคอดคืนได้ และทั้งว่าต่อผัวว่า โอ ถ้าข้อยรู้ เจ้าจะเอ็ดให้ข้อยแนวนี่ ข้อยขีขย้ากินพวกเจ้าให้มันดับหมดเรือนชานบ้านหมู่เจ้าเด เวลานั้นท้าวคำหล้าก็ฟันคองนางโพงอีกสองสามบาดต่อๆ ไป ทั้งเอน้ำมวกที่ยังเหลือในโอ้นั้นถ่อใส่ ปากบาดที่ตัดขาดนั้น เอ็ดให้ปากบาดคองนางโพงหดเข้า นางโพงบ่สามารถต๋อคอดคืนได้คือเก่าอีกแล้ว ในที่สุดนางโพงนั้นก็ได้ตายไป แต่ยังมีฤทธิ์ของนางโพงที่ท้าวคำหล้าบ่สามารถฆ่าทำลายได้นั้นก็แม่น เลือดของนางโพงนั่นเอง ส่วนใดที่ซิดฟิง (กระเด็น) ถูกบนดินก็กลายเป็นทักแท้ ทาก ยุง และขี้เข็บ ูพิษอื่นๆ ที่สามารถกัดขบคนเราในทุกวันนี้ ส่วนที่เข้าซึมพื้นดินก็กลายเป็น ...ส่วนใดที่ตกลงน้ำก็ กลายเป็นปิง เวือก ู และสิ่งอื่นๆ ที่สามารถกัดกินคนได้

ภายหลังที่ท้าวคำหล้าได้ฆ่านางโพงนั้นตายแล้ว ท้าวก็ร้องหาให้ชาวบ้านมาช่วยเมี้ยนซากศพ

ของนางโพงนั้น เอาไปจุดเผาไฟทิ้ง บิให้เหลือเลย ภายหลังจุดเผาซากศพนางโพงหมดแล้ว แม่ของนางผมหอมก็นำ เอนางผมหอมมาอยู่บ้านเรือน จากนั้นมามือต่อไป ทั้งหมดบ้านนั้นก็พากันหาควายวัวมาฆ่าในบ้าน ว่าล้างบ้านล้างเลือดนางโพง ถ้าฆ่าวัวฆ่าควายกิน พิษเลือดนางโพง ยาน (กลัว) จะเป็นเดือดเป็นร้อนให้บ้านให้เมือง ว่าอย่างนั้น จากนั้นมาทั้งหมดบ้านก็มีการประชุมกันตกลงมอบสิทธิปกครองบ้านให้ท้าวคำหล้า เพราะว่าเขาเห็นว่าท้าวคำหล้าเป็นคนเก่งกล้าสามารถฆ่านางโพงนั้นได้

แต่นั้นมาจึงกลายมาเป็นฮีตคองประเพณีของชาติของเผ่ามาถึงปัจจุบันโดยเฉพาะแม่นเผ่าอาลัก (ฮารัก) ต้องได้ปฏิบัติ

๑. ถ้าหญิงคนใดมีลูกหากบ่มีผิว ก็เอ็งกันว่าลูกทาง ภาษาอาลักเรียกว่า กอน แปลว่าลูก ทาง แปลว่า หาตุง (กอนหาตุง แปลว่าลูกทาง) ดังนั้นถ้าหากผู้ใดได้ลูกทางก็ต้องได้เอาควายวัวมาฆ่ากิน สลากบั้งไฟ ถ้าบั้งนั้น ถ้าหากมีคนล้มตายหรือเกิดเหตุเรื่องอื่นๆ เขาก็ถือว่าเป็นเพราะผู้มีลูกทาง หากบ่มีการฆ่าควายสลากบ้านนั้นเอง ดังนั้นผู้มีลูกทางบ่เอาวัวควายมากินก็ต้องเสียค่าเสียหายต่างๆ ของชาวบ้านตามราคา ในช่วงระยะลูกคนนั้นบ่ทันออกจากท้องแม่

๒. ถ้ามีคนตายโหงอยู่ในบ้านนั้น ถึงจะแม่นตายในรูปการณ์ใดก็ตามในครอบครัวเรือนที่มีคนตาย ต้องได้ฆ่าควายล้างบ้านคือกันกับผู้มีลูกทาง ศัพท์รวมเอิ้นว่า สลากบ้าน แต่สำหรับเผ่าถ้าเจ้าถูกเจ้าแท้ แม่นเอิ้นว่า ล้างบ้าน ภาษาเผ่าเอิ้นว่า **ราวกาโก** ราว แปลว่า ล้าง กาโก แปลว่า บ้าน

ชื่อผู้เล่า นางแพน อายุ ๔๕ ปี บ้านกะโดน เมืองละมาม
นิทานเรื่อง นางกันมั่ง ท้าวดวงใจบันทึกและเขียน เริ่มแต่วันที่ ๑-๑๑ เดือน ๘ ปี ๑๙๙๘

เรื่องนางกันมั่ง

กัน แปลว่า ผู้หญิง มั่ง แปลว่า ชื่อผู้หนึ่ง (ชื่อ นางมั่ง)

ก่อนหน้านั้นรู้ว่าเท่าใดปีแล้ว กันมั่งแม่นเป็นลูกสาวของพ่อและแม่คู่หนึ่ง พ่อแม่ของกันมั่งเป็นคน (เป็นปอบกินคน) กันมั่งได้มีอายุ ๒๐ กว่าปีแล้ว เวลานั้นกันมั่งก็มีชายชู้คนหนึ่ง ซึ่งแม่นเป็นคนบ้านเอง มาขอต่อมือแต่งงานแล้ว กันมั่งพร้อมพ่อแม่ พากันจับเอาหมู ไก่ เพื่อจะฆ่าล้างคนในบ้าน มีไก่ผู้ตัวหนึ่งกันมั่งนั้นจับได้ ก็เลยร้องหาเอาคนในชาวบ้านนั้น เอานำมายิงเอาไก่ผู้ตัวนั้น แล้วเห็นว่า ถ้าไผ่ยิงไก่ผู้ตัวนี้ได้ ข้อยจะเอาเป็นผิว ในเบื้องต้นก็แม่นชายชู้ของกันมั่งเองเป็นผู้เอานำมายิงก่อน

๑๗๒ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

แต่ก็ยังปลูก จากนั้นก็แม่เป็นผู้เป็นบ่าวในชาวบ้านนั่นเอง ใผ่ๆ ก็ยังปลูกมันทั้งชายชู้ และคนในบ้านนั้น รวมมี ๖ คนแล้ว ก็ยังมีใผ่ปลูก จากเหตุการณ์นั้นแล้ว การที่จะแต่งงานในมือนั้นก็เป็นการหยุดเขา (บ่สำเร็จ)

เมื่อใหม่ต่อมา กันมั่งพร้อมพ่อแม่เรียกหาเอาผู้บ่าวบรรดาบ้านใกล้เคียงกับบ้านมาyingเอาไก่อูตัวนั้น อีก รวมมีหมู่บ้านอ้อมข้าง บ้านละ ๖-๗ คน พวกที่ว่ายิงน่าเก่งๆ นั้นแล้ว แต่ในที่สุดใผ่ๆ ก็ยังบ่ได้ (บ่ถูก) มีท้าวหนึ่งชื่อว่า ท้าวออกโถม ท้าวนั้นแม่อยู่บ้านที่อยู่ไกลกว่าหมู่บ้าน ห่างจากบ้านกันมั่ง ท้าวก็นำขอดบ้านกันมั่งนำหลังสุดหมู่บ้าน และก็เป็นผู้ที่ยิงไก่อูตัวนั้นผู้สุดท้าย ยิงครั้งเดียวก็ถูก เวลาท้าวออกโถมยิงถูกแล้ว กันมั่งก็แล่นไปจับเอาไก่อูตัวนั้นมาเรือน แล้วว่าว่า ถ้าใผ่ไก่อูตัวนี้ตาย ข้อยจะเอาเป็นผัวในที่สุดใผ่ๆ ก็ตีบตาย บาดให้ท้าวออกโถมตีจึงตาย

เวลานั้นขึ้นไก่อูตัวนั้น ใผ่ ๆ ก็บ้นบ่ครบ บ่ทั่วทุกหลังคาเรือนในบ้านนั้น บาดให้ท้าวออกโถมบ้น จึงครบทั่วทุกหลังคาเรือน (นับทั้งดัดไต่ ไส้ซัน เอกภาพ) แต่นั้นมานางกันมั่งก็เลยเอาท้าวออกโถมมาเป็นผัวของตน ปะ(หิง) ชายชู้เก่า ท้าวออกโถมบ่รู้จะเห็ดแนวใด ถ้าจะอยู่และเอานางกันมั่งเป็นเมีย ก็รู้แล้วว่าพ่อแม่ของนางกันมั่งแม่เป็นคน เป็นปอบกินคน ถ้าจะห็น ก็ย่านพ่อแม่ของกันมั่งตามไปฆ่ากินอีก อีกอย่างหนึ่งก็บ่รู้ว่าส่วนกันมั่งเองก็จะเป็นปอบด้วยคือพ่อแม่หรือบ่ ในแต่ละมือ ออกโถมมีแต่คิดว่า มือใดกันมั่งพร้อมกับพ่อแม่จะฆ่ากินตัวเองเท่านั้น ในการเคลื่อนไหว เห็ดเวียงงานแต่งในแต่ละมือ ท้าวกบ่อุ่นเอียนใจแต่อย่างใดเลย

ในมือหนึ่ง กันมั่งเห็นว่า ผัวของตนบ่มีความอุ่นเอียนใจ ย่านกลัวต่อพ่อแม่ของตนหลาย กันมั่ง ก็เลยหลีกใจพ่อแม่ พาเอาผัวหนีจากพ่อแม่ เมื่อบ้านของผัว แต่ในการโดนหนีนั้น กันมั่งบ่พาผัวเดินเมื่อตามทางเดิน ที่เคยเที่ยวไปมา เพราะกันมั่งเองก็ย่านพ่อแม่นำมากินผัวอีก จำเป็นต้องพาผัวลัดป่าไปตามห้วยน้อย ทางผัวก็บ่รู้ว่าเมียนั้นเอาตนเมื่อบ้านตนอีก มีแต่คิดว่านี้แล้ว กันมั่งจะเอาตนไปกิน แต่ก็บ่รู้จะหลบหนีแนวใดได้อีก มีแต่ย่างไปตามเมียพาไปเท่านั้น ในเมื่อไปถึง แต่ละวังน้ำใหญ่ๆ ท้าวออกโถมก็ถามกันมั่งว่า ห่วงใดเจ้าจะตั้งไฟ (ก่อไฟ) เจาะไส้ เจาะพุง ท้าวออกโถมกิน กันมั่งตอบว่าอย่าเพิ่ง ไปโน่นก่อน ไปตามไป ก็เลยไปทะลุบ้านท้าวออกโถม

เวลานั้นกันมั่งจึงบอกท้าวออกโถมว่า นี่แม่พวกเราเมื่อหาเรือนของเจ้า ถ้าเอาเจ้าอยู่บ้านอยู่เรือนพ่อแม่ข้อย เจ้าคงจะบ่ม่วนนอกม่วนใจ เวลานี้ท้าวออกโถมก็รู้สึกว่ามี ความเชื่อมั่นเมียหลายขึ้น ทั้งมีความเบิกบานม่วนขึ้นหลายขึ้น

ต่อมาผัวเมียก็พากันพัฒนาครอบครัวเรือนชานดีขึ้น ข้าวมีกินเพียงพอ เรือนมีอยู่หลังใหญ่

อยู่ได้ ๒-๓ ปี ผัวเมียได้มีลูกชายร่วมกัน ๑ คน ก็พอดีพอเดินเป็น ในปีนั้นทางพ่อแม่กันมั่งกินควาย ก็ได้ขึ้นไปตามเอาลูกกันมั่ง และผัวกลับมากินควายของพ่อแม่กันมั่ง เมื่อมาถึงบ้านพ่อแม่กันมั่งแล้ว ทางพ่อแม่กันมั่งก็พากันรับเอาลูกเขย ลูกสาว และหลานชาย ขึ้นเรือนตามปกติ

ตอนแลงของมือต่อมา ทางพ่อแม่กันมั่งพร้อมกับชาวบ้านก็ปฏิบัติฆ่าควายกินในคำคืนของมือนั่นเอง ชายชู้ของนางกันมั่งผู้เก่ามีแผนเพื่อฆ่านางกันมั่งและผัว เขามีฤทธิ์เดช คือเอาขวัญทำวอกโถมไปขังไว้ใส่หม้อฮืดผี เอ็ดให้ทำวอกโถมกินเหล้าเมาแล้วนอนหลับไม่รู้ตัว (เอ็นว่า ก้อม) แล้วเขาเอามีดตอกมิดแหลมเสียบไว้ใส่ปลายรางอยู่บ่อนทำน้ำลิม หลังจากนั้นเขาก็ให้นางกันมั่งไปตักน้ำ เขาเห็นว่ากันมั่งเอย น้ำเฝ้าหมดแล้ว ปมีน้ำใส่ให้เหล้าให้ ให้เจ้าไปตักเอาน้ำมาไป นางกันมั่งก็เลยเอาลูกไว้ข้างหลัง แล้วก็เอายางถึงลงไปตักน้ำ เมื่อไปฮอดที่น้ำลิมแล้ว นางก็ก้มตักน้ำที่นั่น ก็พอดีปลายมิดแหลมนั้นก็แทงถูกหัวนมนางกันมั่ง เวลานั้นนางกันมั่งก็รู้สึกเจ็บแล้ว นางก็วางยางถึงทั้งในที่นั้น นางทำอย่างไร เลือดที่ไหลออกจากหัวนมนั้นก็หยุดเซาซึกที เมื่อเป็นแนวนั้นนางก็กลับคืนเมื่อเรือนหาผัว เมื่อฮอดเรือนแล้ว นางก็ชอกหาผัว ก็เห็นผัวนอนเมาเหล้าอยู่ นางก็ปลุกผัว ทำอย่างไรผัวก็ไม่รู้สึกตัวตื่น เมื่อเป็นแนวนั้น กันมั่งก็ไม่รู้จะทำอย่างไร อาการเจ็บของตนนั้นวันจะหนักหนา พอรุ่งแจ้งพอไปได้กันมั่งก็เลยเอาลูกกลับเมื่อบ้านผัวคนเดียว กันมั่งเมื่อได้ใกล้จะฮอดบ้านแล้ว ก็ปรากฏว่าฮอดเมื่อหลายขึ้น เพราะเลือดที่ออกจากหัวนมนั้นก็มีการหยุด เมื่อเป็นอย่างนั้น นางก็ล้มลงกับที่ก็เลยสิ้นใจตาย ส่วนลูกชายคนนั้นก็รู้จักว่าแม่ของตนตายแล้ว มีแต่ร้องไห้ และเว้าต่อแม่ว่า แม่จ ลูกเมื่อ

ในมือนั้นมีชายคนหนึ่งเดินออกจากบ้านเพื่อไปล่าเนื้อชอกยิง มีนำดวงหนึ่งถือไปก็พอดีแลเห็นนางกันมั่งนอนตายอยู่กับลูกชายอยู่ที่นั่น เมื่อท้าวเห็นแบบนั้นแล้ว ท้าวก็รีบแล่นกลับคืนหาคนในบ้าน บอกคนบ้านว่า กันมั่งตายแล้วอยู่กลางทาง ส่วนลูกชายนั้นยังอยู่ แต่ข้อยเอามา มันบ่มา แต่ทำวอกโถมมันบ่เห็นเลย บ่รู้ว่าเป็นแนวใด เมื่อเป็นแบบนี้แล้ว ชาวบ้านก็พากันถือพราถือขวานจะไปฝังนางกันมั่ง เมื่อไปฮอดแล้ว เขาก็พากันโค่นไม้ทำโลง การทำโลงนั้นก็พอดีตัดหมดตกขึ้นปลายและผ่าแหลมครึ่งแล้ว กำลังจะเจาะ บังเอิญเกิดฟ้าผ่า เอนางกันมั่งและลูกชายคนนั้นเข้าถ้ำ แต่กับสว่างพอแต่มองเห็น และลูกกันมั่งคนนั้นก็ไปพอจะออกได้ ถือว่าการทำโลงศพของชาวบ้านบ่แล้ว ได้ทิ้งไว้ในที่นั้นเลย เขาก็พากันเดินกลับบ้าน

ส่วนผัว บังเอิญหมากับแมวไล่กัดกัน พอดีไปชนหม้อที่ซ่อนขวัญทำวอกโถมแตก เวลานั้นขวัญของทำวอกโถมก็ไต่กลับคืนเข้าตัวของทำวอกโถม ได้ทำให้ทำวอกโถมรู้ตัวขึ้นมา แล้วก็หาเมียและลูกบ่เห็น ก็รีบลาพ่อแม่แม่เฝ้าเมื่อ เมื่อมาถึงที่ซากศพของนางกันมั่งแล้ว ลูกชายมองเห็นพ่อ

๑๗๔ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

เดินมา ก็เลยร้องพ่อว่าพ่อเอ๋ย พวกลูกอยู่นี่ รอเจ้ามาเอาลูกกับแม่ออก เมื่อพ่อมองเห็นลูกอยู่ในถ้ำ และเมียก็อยู่ในถ้ำด้วย ท้าวก็นเดินเข้าไป แต่อยากเข้าไปในถ้ำก็ทำไม่ได้ อยากเอาลูกออกก็ไม่ได้ ท้าวกอโหม่ตัดสินใจฆ่าลูก และตนเองตาย ท้าวบอให้ลูกยื่นแขนออกมา เวลานั้นมือซ้ายท้าวจับแขนลูก มือขวาท้าวเอาก้าวแทงลูก ลูกตายแล้ว ท้าวเองก็ต้องจวนนั้นดี ๆ แล้วโถมใส่จ้าว จ้าวเสียบอกตายทันที

ร่องรอยของประวัตินิทานเรื่องนี้ยังมีอยู่นั่นคือ สำหรับหีบโลงของนางกันมั่งนั้นได้กลับเกิดเป็นหีบในปัจจุบัน (ปัจจุบันอยู่เขตดินของบ้านกะโดนนั่นเอง) ภาษาเผ่าเรียกว่า **ดาบ้อง** แปลว่า โลง

ชื่อผู้บันทึก ท่านวันนะวง พมสาลาด (เผ่าตะเรียง)

ห้องการแถลงข่าวและวัฒนธรรม เชกอง

เรื่อง เผ่าฮารักบักินนกกะแซว

ในปางก่อน อยู่ในชนเผ่าฮารักมีคนทุกซึกยากผู้หนึ่งที่ถูกพ่อค้าเอาไปค้าขายตามแคมน้ำ ภายหลังกลับมาแต่ค้าขาย แล้วพ่อค้าไปปะลักหนี ไปทางอื่นและปะลาวผู้เดียวกลางป่า ลาวรู้ทางเป็น ทิศเหนือและทางใดแม่นทิศได้ ลาวหมดปัญญาจะรู้จะเดินทางไปทางใดต่ออีก มีแต่ร้องไห้ เพราะย่านตาย เพราะมีสัตว์ร้ายหลายอีกด้วย อยู่ตามอยู่ก็เลยคำ ลาวก็เลยนอนอยู่บนต้นไม้ด้วยความอดเมื่อย และหลับไปอย่างบ่สีกตัวยังเลย แต่นอนพอประมาณก็เลยตื่นก็เลยตื่นนอนไปอีก

ในช่วงนอนหลับเพื่อนี้ ลาวพัดฝันว่า เห็นคนเผ่าผู้หนึ่งมาบอกลาวว่า ท้าวเอ๋ย ครั้นเจ้ายินเสียงข้อยอยู่ทางใดให้เจ้าไปตามเสียงของข้อยเดอ ดื่นขึ้นมาท้าวก็นคิดอยู่คนเดียวว่า บ่มีใผ่ตาขี้มาบอก มีแต่ความฝัน ท้าวก็นเลยย่างและไปเลาะมาตามถ้ำนั่นคือเก่า เพราะบ่รู้จักจะไปทางใดกันแท้ เวลานั้น ลาวก็อดเมื่อยหัวและร้องไห้จนเท่าคำแล้วก็นอนต่อบ่อนแก่นั้น เมื่อลาวหลับไปเป็นคืนที่สองก็ฝันอีก คือคืนที่หนึ่งอีก พอรุ่งเช้าเป็นมือใหม่ ลาวก็คอยฟังเสียงเอนคือความฝันว่า จริงหรือบ่ ฟังไปฟังมาก็มีด สะมัวย ได้ยินแต่เสียงนกกะแซวร้อง ลาวก็เลยไปเบิ่ง นกร้องเฮ็ดรังอยู่บ่อนนั้น พอไปฮอดก็เห็นนก หมายกเกลือกที่กำลังสุกแดงอยู่เต็มต้น ลาวดีใจเพราะจะกินเป็นอาหารเพื่อแก้หิวมาหลายมือแล้ว ลาวก็ ฟ้าวขึ้นและปลิดกิน สองสามหน้วยรู้สึกหวานและมีแรงขึ้นมาและสามารถเดินทางต่อไปได้

แต่คำมาลาวพักนอนอยู่บ่อนเก่าและก็เป็นคืนที่สามและพอนอนหลับไปก็ฝันอีกคือเก่า และ เห็นคนเก่ามาบอกอีกคือเก่า มืออื่นเข้าให้เจ้าไปเสียงร้องข้อยอีกเดอ แล้วจะฮอดเจ้าจะกลับเมื่อฮอด บ้านเมืองของตัว ดื่นมาแต่เช้าท้าวก็นยินเสียงร้องกัวกา มาใส่หูลาวอีก เพื่อนี้ลาวก็รีบเดินตามเสียงร้อง ของนกกะแซว นกได้บินจับเป็นจุดเป็นจุดใกล้ๆ กับลาวก็ย่างไปแวนนั้นจนหมดมือ จนคำแล้วก็นอนคือเก่า

แต่ก็อยู่บ้านฮอดบ้านและกับบ้านอยู่ทางใดอีก ฟอนนอนหลับไปลาวก็ฝันว่าทางฮอดบ้านเมืองแล้ว เมื่อตื่นเข้าให้เจ้าอย่างตามแคมห้วยสายนี้ไปทางเหนือก็จะพบบ้านเมืองของเจ้าโลด ท้าวเอย แต่ช้อย สัญญากับเจ้าว่า แต่เมื่อต่อไปให้เจ้ารับปากช้อยว่า จะบ่กินนกกะแซว ถ้าไผ่กินนกกะแซวให้เกิดเป็น พยาธิหลวง ชี้ทูตโลด และท้าวทักปากเป็นทีเรียบร้อย พอตื่นขึ้นมาก็เริ่มตามความฝันเลยไปฮอดบ้านของตนแท้

ฉะนั้น ลาวจึงได้ไว้เรื่องการเป็นมาสู่ไทบ้านพัง และปาวเตือนบ่ให้ชาวบ้านเฝ้าฮารัก บ่ให้กินนกกะแซว และกับกินฮอดปัจจุบันนี้

ชื่อผู้บันทึก ท่านวันนะวง พมสาลาด (เผ่าตะเรียง)

ห้องการแถลงข่าวและวัฒนธรรม เซกอง

เรื่อง เสือแมวหลงลืมแม่

ในครอบครัวของเสือแมว มีแต่เสือแมวผู้เป็นลูกชายและแม่นั้น ๒ ตัวนั้น บักเสือแมวเป็นผู้ซี้ไม้ ทำที่ซิ่งซังม้งมอ เวียกบ่เฮ็ดมักแต่หาโลมสาว เลยแม่นั้นว่าบักเสือแมวเอย มึงเป็นผู้ซี้คร้าน เวียกบ่เฮ็ดมีแต่มักกินแนวแซบ มักโลมแต่สาวเป็นสัตว์หรือคนประเภทคือเจ้า สาวเฒ่ามึงปติ บ่าวเสือแมวตอบแม่ว่า สัตว์คนคือกูปยอมโลมสาวเฒ่า แม่นั้นตอบว่ามึงอย่าไม้ ตัวเองแม่นแม่ของมึง ครั้นแม่เอ็งแต่งตัว หวีผม อาบน้ำสะอาด ย่านมึงหาหลง อาจแม็กี่ว่าน้องมึงเอย อีตาเสือแมวกียังตอบปฏิเสธเลยว่า บ่ลืมอย่างเด็ดขาด คนกูลืมแม่บ่ให้เอ็นชื่อว่าเสือแมว หรือกุนายสากตัวเอง

เมื่อหนึ่งเจ้าแก่ในบ้านเตรียมบุญกินวัวควายเชิญบ้านอื่น ไกลฮอดมีบุญ แม่ของเสือแมวดี ตัวเองเจ็บ ตนโตแต่เปื่อย เครื่องนุ่งห่มก็เปื้อนเปอะ ปากเว้าก็แฉ่ง บวกฮอดมีบุญบ้านที่ถูกเชิญก็มาร่วม อีตาเสือแมวหลงสติต่อการสัญญากับแม่ในมือก่อนแต่หัวคำอีตาเสือแมวออกจากเรือนไปนอนนำหมู่คู่อื่น และสมแซวกับผู้สาวอย่างลืมอดลืมหิว โอกาสนั้นแม่ท้าวเสือแมวเล่นอาบน้ำ สะอาดดี หวีผม จบตีใส่เครื่องเปลี่ยนอันใหม่ ปากเว้าดังดี คือเสียงปากผู้สาว ลิดิกๆ ก็ผัดกอกยาหอม อย่างเข้าศาลาก้วน สุกกอกทั้งตีกอง หัวยืมหัวแย้มอีตาเสือแมวกียะเลียวเห็นแต่นอกพุ้น ก็ฟ้าวเล่นเข้าก้วน จับปะเนาะตีปะ เนาะทั้งหัวใส่แม่ หา หา บอกให้ผู้สาวตีกองดีๆ บาดตีปะเนาะเมื่อย วางปะเนาะปะไปนั่งเคียงข้างผู้สาวนั้นเลย หยอกเบิ่งผู้สาว แต่แม่นั้นบ่หัวตีว่าตนเองเป็นสาวโสดอยู่

ของกินดีๆบักเสือแมวห่อให้ผู้สาวโดยตัวเองบ่กินเลยมีข้าวต้มข้าวห่อก็ให้ผู้สาวตัวเองบ่อยากกิน ของกินที่เสือแมวให้นั้นแม่นั้นบ่กินจักแนว มีแต่เมี้ยนตี่ๆ เอาเมื่อหมด เมื่อตีกกลางคืน แม่นั้นเมื่อ แต่บ่

๑๗๖ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

บอกให้เสือแม่วรุษีเมื่อนั้น บักเสือแมวบ่นึกถึงปัญหาเก่าแม่ มีแต่ตายตามัวเห็นแต่สาวงามๆ แม่มันมาซอดเรือนก็ปลดเครื่องที่เอ้อออก ใส่เครื่องเดิมอยู่เฉยๆ อีตาเสือแมวมามาแต่กวัน แม่มันถามเลย เจ้าอยู่งานบุญแต่คำซอดแจ่งไซของกินบ่ได้เอามาให้แม่ อีตาเสือแมวปฏิเสธว่าของกินฝากผู้อื่นบ่ได้ให้ตัวเอง แม่มันว่าต่อว่าย่านแต่เจ้าให้ผู้สาวดอก มันว่าบ่มีไฟให้ สองแม่ลูกเถียงกันตบตีกัน บักเสือแมวบ่นเขาเลยแม่มันเอาข้าว ข้าวต้ม ขนมที่เสือแมวให้กลางคืนนั้นคืนให้เสือแมว เลยเสือแมวอายบ้านเมืองก็ลงกะล่างเรือน จำพวกหมู ไก่ก็พากันหัวหมด แชวๆ เสือแมวกก็ลงเรือนอย่างเสียหน้าตา อายบ้านเมืองมันว่า เดี๋ยวนี้พวกเจ้าหัวขวัน มีหน้าตัวเองชิบขบกินพวกเจ้า หมูตอบว่า เจ้าขบพวกข้อย พวกเจ้าก็ขบเจ้าเลย ไก่บ่ตอบแนวใด เลยสู้เสือแมวหาขบแต่ไก่หมูมันบ่นขบ

นิทานละวี

ชื่อผู้เล่า ท้าวคำบุญ

อายุ ๓๗ ปี

บ้านละวีฝั่งแดง เมืองจະมาม

ประวัติเผ่าละวี (สะเวียง)

แต่ก่อนก็ นาน นานมาแล้ว เผ่าละวีเ็นต้นว่า สะเวียง อยู่มาหั้น เจ้านายของพวกเขามีลูกชายกก แต่ลูกชายเพิ่นกำลังจะตาย เจ้านายบอกให้เขาดูแลปกปักรักษาลูกชายเพิ่น ลูกชายเพิ่นมีหัวทองงามหลาย เสียบผมอยู่ หัวทองนั้นหายไป

เจ้านายออกใจหลาย เว่าว่า “พวกเจ้าเป็นผู้ลักหัวของเฮไป เจ้านั้นแหละลักหัวทองไป”

เจ้ากกเจ้าเหล้าตันเชื้อสายของสะเวียงบอกเจ้านายว่า พวกเฮาบ่ได้เฮ็ด แต่เจ้านายก็บ่เชื่อ พวกเฮาจึงต้องกระจายหนีหายจากบ้านจากเรือนเดิมบนภูดอย

บันดาสะเวียงหนีข้ามลำของ เมื่อจะข้ามน้ำนั้น ใช้สายเชือกทองผูกโยงกันไว้ แต่คันเมื่อข้ามน้ำสายเชือกทองนั้นขาด จึงพลัดหมู่กันเป็นสอง หมู่หนึ่งข้ามลำของมาฝั่งไทย อีกหมู่เพิ่นข้ามบ่ได้จึงต้องลี้หลบชอกอยู่ตามป่าภูดอย เผ่าอื่นก็พากันเ็นว่า นี่แหละพวก ลักหัว

หมู่สะเวียงที่ข้ามไปไทยนั้นสุขสบาย มีของกินอุดม แต่พวกเขาลักหัวหนีอดอยาก บ่มีพอกินไผ่ก็ว่าเขาเป็นพวกขี้ลักเพราะว่าได้ลักหัวทองไป เขามาอยู่ห้วยนวนน ขอดินอะลักอยู่ ใกล้บ้านกะสังกางของอะลัก

ต่อมาอีกก็ไต่ยกย้ายไปภูหลวง ไปอยู่ดินห้วยญืด แยกบ้านออกเป็นห้วยญืดใหญ่ และห้วยญืด

น้อย แล้วยังแตกแยกย้ายกันไปอีก

ชื่อผู้เล่า ท้าวคำจอง นายบ้านละวีน้ำพัน

บ้านละวีน้ำพัน เมืองละมาม

ประวัติเผ่าละวี สำนวนบ้านละวีน้ำพัน

แต่เดิมอยู่ดินไท ลูกสาวของพญาไทตายลง พญาเอาคนแต่ละเผ่าไปคบงัน มีนายละวีผู้หนึ่ง
ลักเอาหวีคำของลูกสาวผู้ตายของพญา ท้าวพญาสืบสวน แล้วนายละวีและพวกก็เลยหนี เอาสายทอง
ตัดน้ำแยกฟากน้ำออก ตัวข้ามมาฟากนี้ (ดินลาว) สายทองขาดกลางน้ำ เลยแยกผิวเมียแม่ลูกจากกัน

จึงเดินทางไปดินดักจิง ไปอยู่ห้วยนอรุท ต่อมาไปอยู่ห้วยยอด ที่เมืองดักจิงนั้น

เมื่ออยู่ห้วยยอด คนสองสามเผ่าช่วยกันเห็ดแร่ ช้างมาโดนแร่ เผ่าละวีไม่เคยเห็นช้าง ก็ปาดขึ้น
(ฆ่าแหละเนื้อ) แบ่งกันกิน แล้วก็เลยหามเอาหัวช้างมาให้ลูกหลานดู เผ่าอื่นอะลัก ตะเรียง ก็เคียดละวี
ละวีต้องหนีมาอยู่ห้วยอีมบุ บนยอดภูหลวง แล้วหนีต่อมาอยู่ลุ่ม ที่ลำห้วยญืด ดงหมากแดง

ต่อมาแยกย้ายมาบ้านบักเฮียะ มาห้วยสีดา ย้ายไปย้ายมาหลายแห่ง.

นิทานเมืองท่าแดง

นิทานส่วย

ชื่อผู้บันทึกข้อมูล ท้าวจันทบ

บ้านท่าแดง เมืองท่าแดง

เรื่องราวสมัยก่อนเกี่ยวกับหมู่บ้านลำตอย แผ่นดินไหว ก่อนจะไหว่นั้นมีชาวบ้านเอาหมากตำแยไปทาอวยเพศของลิงตัวผู้ เมื่อทาแล้ว มันก็ค้นไม่รู้อย่างไร ทั้งเกา ทั้งดิน ชาวบ้านนั้นก็พากันหัวเราะทุกคนก็เลยเกิดมิดฟ้ามืดฝน แผ่นดินก็ไหว เรื่องนี้มีผู้เล่าบ่อยๆ ทั้งผู้หญิงผู้ชายเวลากลางวันหรือกลางคืนไม่ว่าจะเป็นเวลาบุญหรือไม่

ชื่อผู้เล่า ท้าวคำสง

อายุ ๖๘ ปี

บ้านท่าแดง เมืองท่าแดง

เรื่อง ท้าวเชียงเมียงกับพญา

มีพญามหากษัตริย์ปกครองเมืองได้ยินข่าวว่าท้าวเชียงเมียงคนนี้ตัวะเก่งและมีปัญญาแหลมกว่าชาวบ้านทั้งหลายดังนั้นพญาจึงคิดว่า มันจะฉลาดแท้หรือว่ามันจะมีปัญญาแหลมคือเขาว่าอ้อหลิบเมื่อพญาคิดแล้วก็ได้ทดลองเบี่ยง พญาตดใส่กะบั้งแล้วก็อัดไว้อย่างคักแน่น เพื่อจะไปให้เชียงเมียงตมดังนั้นพินจึงแต่งเสนาของพินเอากะบั้งตดนี้ไปเพื่อให้เชียงเมียงตมแต่พญาเสนาผู้ที่ถือกะบั้งตดไปนั้นมันก็บู้ฮอดดาเชียงเมียงซำ จักมันเป็นแนวใด

เมื่อไปฮอดบ้านของเชียงเมียงแล้ว พวกเสนาก็ได้เลี้ยวเห็นคนผู้หนึ่งที่นั่งอยู่ชาน พวกนี้ก็เข้าไปถามว่า เฮ้ย ขอถามแน อยู่ไหนอ เรือนดาเชียงเมียง เลยเชียงเมียงคิดในใจว่าพวกที่มานี้แม่นพวกมันบู้ฮู้แล้วเด ถ้าพวกมันบู้ฮู้พวกมันซิเอ็ดหยังเดนาญ เชียงเมียงคิดแล้วก็ถามคืนว่าพวกเจ้าซิเอ็ดหยังนำลาว เลยพวกเสนาตอบว่า โอ้ย พญาพินหากแต่งให้พวกนี้มาหาเชียงเมียง เชียงเมียงตอบว่ามีเวียกเกี่ยวข้องนำลาวแท้จังอย่างแต่ตึกแต่ไก่ พวกเสนาตอบว่า โอ้ย เจ้าอย่าปากเดอ เพราะว่าข้อยมานี้แม่นว่าซิมาให้ลาวตมกะบั้งตด เพราะว่าพญาพินได้ตดใส่กะบั้งเพื่อจะมาให้ดาเชียงเมียงตม เชียงเมียงตอบว่าพวกเจ้าซิเอาไปให้มันตม พวกเจ้าบ่ไซตมเบ็งก่อน ข้อยย่านมันเหยแล้วบักจัก เพราะว่าพวกเจ้าเอามาแต่ทางไกล อันหนึ่งมันพัตตากแดดอีกซำ ข้อยย่านว่ามันเหยหมดแล้วบักจักเด เมื่อได้ยิน

เชียงเมี่ยงเว้าตั้งนั้นแล้ว พวกทั้งสองก็เลยพากันไข่ออกมาดเบ็งโลดแล้วมันก็เว้าว่า ยังๆ บ่ทันเหยข้า
หลังจากนั้นพวกทั้งสองได้ไข่กะบั้งตมดมแล้ว ตาเชียงเมี่ยงก็เลยเว้าว่า หันเดเรือตาเชียงเมี่ยง

พวกเสนาาก็เลยพากันไปถามว่านี่บ่เรือนเชียงเมี่ยง เจ้าของเรือนหลังนั้นก็ตอบว่า พวกเจ้านั่งเว้ากันหว่างนั้นแล้วเรือนของหมอเชียงเมี่ยง พวกเจ้านั่งนำกะโตท้าวเชียงเมี่ยงคนนั้นหันแล้ว
พวกเจ้ายากรู้ว่าเชียงเมี่ยง โอ้ย ครั้นว่าเว้าจ้งซัน พวกข้อยก็ถูกมันตัวะให้ตมกะบั้งตมอีกแล้วเด
เพราะว่าพวกข้อยบู้โตของเชียงเมี่ยง ก็หามาเห็นมันเทื่อเดียว นับแต่เกิดมาก็บ่ได้เห็นมันจักเทื่อ
เพราะว่าพญาเพิ่นแต่งให้พวกข้อยเอากะบั้งตมว่ามาให้มันตม ผลสุดท้ายมันถูกตัวเองตมข้า

เมื่อพวกเสนาถูกเชียงเมี่ยงตัวะให้ตมตมอยู่ในกะบั้งนั้นแล้วพวกเสนาาก็พากันกลับคืน เมื่อ
รายงานนำพระยาว่า พญาเอย แม่หนีลัดเดอ พญาก็ถามแม่แนวไจ พวกเจ้าให้มันตมแล้วบ่ ตมอยู่ใน
กะบั้งนั้นมันได้ตมจนหมดบ่ ทางเสนาตอบว่าเมื่อไปฮอดบ้านมันแล้ว พวกข้อยก็บู้โตเชียงเมี่ยงนั้น
ข้าก็เลยไปตามถูกตัวมันโลด เมื่อถามมันแล้วพวกข้อยก็เว้าว่า อย่าปาก พวกข้อยชื้อเอากะบั้งตมนี้ให้
เชียงเมี่ยงตม ก็เลยมันเว้าคินก่อน พวกเจ้าจะเอาไปให้มันตมนั้น พวกเจ้าบ่ไข่มาตมเบ็งก่อนบ่ แม่แนว
เหยแล้วบ่เมื่อมันเว้าตั้งนั้น พวกข้อยก็เลยพากันไข่มาตม เมื่อตมแล้วก็เว้าว่ามันว่ายังๆ มันก็เลยบอก
ว่าหันเดเรือนเชียงเมี่ยง บัดพวกข้อยไปตามเรือนหลังนั้น เข้าพัดเอากะโตมันเองหันแล้วพวกเจ้าวางย้าง

เมื่อพญาไดยินตั้งนั้นแล้วก็เว้าว่า ไปสู่ไปสังกุเบ็ง ภูชิให้มันตัวะภูเบ็ง พวกทั้งสองก็พาพญา
มาหาเชียงเมี่ยง เมื่อได้มาฮอดเชียงเมี่ยงแล้ว พญาก็ว่าเจ้านี่บ่ ตัวะเก่งแท้ ถ้ามีงตัวะเก่งมีงตัวะภู
ให้ลงหนองนี้เบ็ง เชียงเมี่ยงก็เลยตอบว่าตัวะลงนี้บ่เป็นถ้าให้ตัวะขึ้นนี้เป็นอยู่ ทางพญาไดยินเชียงเมี่ยง
เว้าตั้งนั้นแล้ว ก็เลยลงยืนอยู่หนองแล้วเว้าว่า เอาตัวะให้ภูขึ้นเบ็ง ทางเชียงเมี่ยงตอบว่าตัวะให้ลงแล้วเด
อยากขึ้นก็ขึ้น ถ้าบ่อยากขึ้นก็สุดใจ

เมื่อพญาขึ้นมาแต่หนองแล้วก็เว้าอีกว่าเอาเบ็งบาดนี้ตัวะให้ภูขึ้นหลังคาเรือนเบ็งหมอเชียงเมี่ยง
ตอบว่า ให้ข้อยตัวะขึ้นแม่นบ่เป็น ครั้นตัวะให้ลงนี้แม่นเป็นอยู่ ทางพญาก็ว่าอีกว่า ถ้าข้อยขึ้นไปแล้ว
แม่นให้เจ้าตัวะให้ข้อยลงอีหลีไจเดอ ท้าวเชียงเมี่ยงก็ตอบว่าเออ เป็นแนวเจ้าก็ต้องลงแนวๆ ทางพญา
ไดยินเชียงเมี่ยงเว้าตั้งนั้นแล้ว พญาก็ขึ้นไปเทิงหลังคาเรือนโลด เมื่อขึ้นแล้วก็เว้าว่าเอา บาดนี้มึงตัวะ
ให้ภูลงเบ็ง ทางเชียงเมี่ยงก็เลยเว้าว่า พญาเอย อยากลงก็ลงโลดเดอ เพราะข้อยตัวะให้เจ้าขึ้นแล้ว
พอแรง เจ้ายากลงก็สุดใจหรือว่าบ่อยากลงก็แล้ว หรือว่าอยากนั่งอยู่หันหมดมือหมดคินก็แล้วแต่ทาง
พญาออก

ตั้งนั้นทางพญาก็ปากฮ้ายกับเชียงเมี่ยงอย่างแรงที่สุด เมื่อลงมาแต่หลังคาเรือนแล้วก็เว้าว่า

เสนาว่า ไปๆ เขาเมื่อ เมื่อมาฮอดเรือนแล้ว ก็เอ็นเสนามาเพื่อว่านำเสนาว่า ในมืออื่นนี้แม่นให้พวก
เจ้าไปเอาบักเชียงเมี่ยงมาหาญ กูชจัดการน้ำมันเอาเบ็ง พวกที่ยังอยู่ในเมืองแม่นว่าพญาสั่งให้สาน
กะซังใหญ่ๆ เพื่อจะใส่ตาเชียงเมี่ยง

เมื่อเสนาไปเอาตาเชียงเมี่ยงมาฮอดแล้ว ก็เลยพากันจับมันยัดใส่กะซัง แล้วก็มัดไว้อย่าง
คักแน่น แล้วก็หามไปทางทิศใต้ห่างจากเมือง ๓๐๐ เมตร เมื่อไปฮอดแล้วเขาก็เอาขึ้นไปแขวนไว้อยู่เทิง
ปลายไม้ที่อยู่แคมน้ำ เพื่อจะปลาน้ำ เมื่อแขวนแล้วเพิ่นก็พัดให้เจ็ดวันจึงจะได้มาบ้า ตาเชียงเมี่ยงก็อยู่
ในกะซังก็ร้องขึ้นว่า โอยบ่อยากเป็นพญาๆ ทุกๆ วันมีแต่ร้องว่าบ่อยากเป็นพญา

ในมือหนึ่งมีพ่อคำสาปเอากล้าหนึ่งล่องลงมา เมื่อมาฮอดบ่อนเขาแขวนตาเชียงเมี่ยงแล้วก็เลย
ไต่ยีนเชียงเมี่ยงร้องขึ้นว่า บ่อยากเป็นพญา ทางพ่อคำสาปาก็เลยร้องถามว่าเฮ้ย ตัวเว้าอีหยังทาง
เชียงเมี่ยงก็ตอบว่าโอย เพิ่นชิจัดให้เป็นพญา ยังสองสามวันนี่แล้วเพิ่นชิจัดให้เป็นพญา เขาพัดบ่อยาก
เป็นชืเฮ็ดแฉ่งจ้งมันชีวิตหวาย ทางพ่อคำสาปาก็ไต่ยีนเชียงเมี่ยงว่าดังแล้ว ก็เลยว่านำเชียงเมี่ยงว่า
ครั้นตัวบ่อยากเป็นก็ให้เฮาติเป็นด่าง เมื่อเชียงเมี่ยงไต่ยีนพ่อคำสาปว่าดังนั้นแล้ว ,เชียงเมี่ยงก็เลย
เว้าว่ามาติช้นเปลี่ยนกันก็ดีแล้วนอ ทางพ่อคำสาปาก็ขึ้นไปโลด เมื่อขึ้นไปฮอดแล้วก็แก้เชือกมัดกะซัง
ออกแล้ว ตาเชียงเมี่ยงก็ออกจากกะซัง พ่อคำสาปาก็เข้าไปแทนตาเชียงเมี่ยง ดังนั้นเชียงเมี่ยงจึงลงมา
ก็ได้มาเป็นพ่อคำสาปต่อ

เชียงเมี่ยงก็เอาสาปเอาล่องลง เพื่อมาหาขายเครื่องเป็นช่ง เสือ หลังจากนั้นก็เลยมาฮอดวันที่
เพิ่นมัดไว้แล้ว พวกเสนาและพญาก็พากันแห่มา เพื่อจะบ้า ทางพ่อคำสาปาก็เลยร้องขึ้นว่า โอยบ่
อยากเป็นพญา พวกเสนาก็เลยเว้าว่าให้มึงร้องอยู่หั้นแล้ว บักเชียงเมี่ยงเออ มือนี้แล้วมือมึงชขึ้นสวรรค์
เมื่อเขาเจ้าได้เว้าดังนั้นแล้ว เขาก็ขวานมาปักต้นไม้ที่แขวนตาเชียงเมี่ยง เมื่อต้นไม้ล้มลงน้ำแล้วทางพญา
เพิ่นก็ยืมเบ็งเหิงเติบ แล้วทางพญาก็ได้เว้าว่าตายบ่ แล้วนั้นเพิ่นก็กลับคืนมือ

เมื่อมาฮอดเมืองแล้วในเมื่อมาฮอดสองสามปี ตาเชียงเมี่ยงก็เอาสาปเอามาขายพญา เชียงเมี่ยง
ก็มีของมาด่อนพญาอีก มันได้เอาเสือ ช่ง ชื่น และคำเป็นแหวนหนึ่งวงมาให้พญา ดังนั้นเชียงเมี่ยง
จึงได้ตัวะพญาเดิมอีกว่า พญาเออ เครื่องพวกนี้บ่แม่นของไผ่ใดเดอ เครื่องอันนี้แม่นเครื่องของพ่อแม่
ของพญาฝากมาจากเมือง ฝากนำข้อยเพื่อมาให้พญา ดังนั้นเพิ่นก็ได้สั่งความอีกว่าให้พญาไปยามเพิ่นแน
เพราะว่าเพิ่นคิดฮอดพญาแสงหลาย

ดังนั้นทางพญาไต่ยีนเชียงเมี่ยงว่าดังนั้นแล้ว ก็เลยถามเชียงเมี่ยงว่า เขาไปทำฮอดนี้แม่น
ฮอดเมืองหยังก่อนหมู่ ทางเชียงเมี่ยงก็เลยตอบ ไปฮอดทำฮอดแม่นไปฮอดเมืองยั้ง หวิดจากเมืองยั้ง

แม่นไปฮอดเมืองเปือย หวิดเมืองเปือยแม่นฮอดเมืองล่อม หวิดเมืองล่อมแล้วก็แม่นว่าฮอดเมืองของพ่อ
พญาโลด

เมื่อพญาไดยินเชียงเมี่ยงเว้าดังนั้นแล้ว ทางพญาก็เลยปรึกษาหาหรือนำเมียว่า เฮ้ย เฮาเนี่ยแม่น
ว่าชิได้ไปเยี่ยมพ่อแม่มาก่อนใด ทางลูกเมียชิเว้าแนวใด ทางเมี่ยงก็ตอบว่า เอยเฮาไปก็เพิ่นก็พอดี
พรากจากเฮาก็เป็นเวลาดนนานพอสมควรแล้วเด เมื่อพญาไดยินเมียเว้าดังนั้นแล้วก็เลยสั่งให้เสนา
सानกะซัง เมื่อเขาसानแล้ว ทางพญาก็ได้เข้าไปอยู่ในกะซัง สั่งให้เสนามัดคักๆ เดอ แล้วมันก็สั่งให้
เสนาเอาไปแขวนอยู่เทิงปลายไม้ แล้วก็พากันป้างน้ำโลด แล้วเสนาก็พากันกลับมารายงานกับเชียงเมี่ยง
ว่าพวกข้อยป้างน้ำแล้วเดอ เชียงเมี่ยงตอบว่าป้าก็ดี พอให้ลาวไปเห็นหน้าพ่อแม่ของลาวดังนั้นทาง
เชียงเมี่ยงก็นอนอยู่เรือนพญา เพราะว่ารอทำพญามาแต่ไปยามพ่อแม่ของลาว

เมื่อได้เวลาदनนานแล้วทางเมียพญาก็ถามเชียงเมี่ยงว่าป้านี้เพิ่นไปฮอดเมืองหยังเด เชียงเมี่ยง
เอย เชียงเมี่ยงตอบว่าโอยป้านี้เพิ่นไปฮอดเมืองยั้งเมืองเปือยแล้ว คนป้านี้แล้วหันใดคือข้อยไปหันใด
อยู่ต่อมาก็เมียพญาก็ถามอีกว่าเชียงเมี่ยงเอย ป้านี้ฮอดเมืองอี้ยังเด เชียงเมี่ยงก็ตอบว่าป้านี้
ก็ฮอดเมืองล่อมเท่านั้นแล้ว เอาแต่เมืองล่อมไปเมืองของพ่อพญาอยู่มันบ่แม่น คราวใกล้ได้ไปหันได้
นอนทางหกเจ็ดคืน จึงจะฮอดเมืองของพ่อเพิ่นใด มาฮอดในมือหนึ่งเชียงเมี่ยงก็เลยเว้านำเมียพญาว่า
เมียพญาเอย มืออื้นนี้ให้เจ้าไปเซ่น้ำแต่เช้าเดอ เพราะว่าพญาเพิ่นชิมามืออื้นนี้ใด เมื่อเมียพญาไดยิน
เชียงเมี่ยงเว้าดังนั้นแล้ว ทางเมียพญาก็ลงไปอาบโลด

เมื่อเมียพญาลงอาบแล้ว ทางเชียงเมี่ยงก็ส่องลงแต่เหนือ เมื่อมาฮอดเมียพญาแล้วเชียงเมี่ยง
ก็ร้องขึ้น เฮ้ย ข้อยบ่ได้มาเดอ ส่วนเจ้าหันแม่นให้เอากับท้าวเชียงเมี่ยงเดอ ส่วนข้อยแม่นบ่ได้มาแล้ว
ข้อยช้อยอยู่หน้าพ่อแม่อยู่พุ้น เมื่อเชียงเมี่ยงส่องวัดบ่อนเมียอาบแล้ว มันก็ขึ้นมาก่อนเมียพญา มาฮอด
เรือนเพิ่นก็ทำทอนอนเฉยอยู่ เมื่อเห็นเมียพญาขึ้นมาแต่อาบ ทางเชียงเมี่ยงก็ถามโลด เมียพญาก็เลย
เว้าว่า ข้อยโลดบ่อยากเว้า ฮ่วย บ่เว้าแม่นบ่ได้ได้ มีหยังต้องเว้าให้ข้อยฟังได้ ทางเมียพญาก็เว้าว่า
เชียงเมี่ยงว่า เพิ่นสั่งความมาว่าให้ข้อยเอากันกับเจ้าเป็นแนวใดก็แม่นว่าให้ได้เอาเดอ ตาเชียงเมี่ยงยิน
ดังนั้นแล้วมันก็ทำท่าว่า อูย ไผชิหาญเอาเมียพญาข้อยบ่กล้าดอก ทางเมียพระยาตอบว่า เจ้าบ่กล้า
ชิยานอี้ยังของพญาเพิ่นหากสั่งแนวนั้นเจ้ายังชิขัดได้บ่ เมียพญาเว้าว่าเชียงเมี่ยงดังนั้นเชียงเมี่ยง
ก็เลยตกลงเอาเมียพญา ผลสุดท้ายแม่นตาเชียงเมี่ยงได้แทนพญาตลอดไป

นิทานละเวน

ชื่อผู้เล่า ท้าวบุณลวน คันทะวง

อายุ ๕๗ ปี

บ้านหัวเซ เมืองท่าแดง

เรื่องเสือเห็ดเสียวกับคน

สมัยก่อนมีคนผู้หนึ่งเห็ดเสียวกับเสือโคร่งตัวหนึ่ง มีคนหนึ่งกับเสือพากันออกไปล่าเนื้ออยู่ในกลางป่า บังเอิญเกิดอุบัติเหตุ คนตกหลุมขุมมนลึก ๔-๕ วา เสือไม่ได้ตก คนขึ้นไม่ได้ จึงร้องใส่เสียวเสียวว่า เสียว เสียว เจ้าเบ้งแน่ ฟ้าจะตกลงทับเจ้าตาย ยังมีแต่ข้อยจะยืน เจ้าที่ดินจะตาย ฟ้าจะตกทับเจ้า เสือเหลียวเบ้งดูฟ้าเห็นเมฆเคลื่อนย้ายเหมือนจะตกทับตนแท้ เสียว่านจะตาย เลยโจนลงหลุมขุมมนอยู่กับคน

อยู่ต่อมา ๒ เสียวอยู่ในขุม คนอยากให้เสือแกว่งขึ้นถึงหน้าดิน จึงหยอกเสียวเสียว จับคันทำเสียวไวยันๆ เสือกก็เสียวสยองว่าอย่าแกว่ง อย่าแกว่ง เจ้าอยู่ผู้เดียวก็บ่มวน ขึ้นไปบนดินก็จะตาย ต่อมาคนก็หยอกอีก เสือใจหาย จึงแกว่งตัวติดคนขึ้นหน้าดิน คนก็ดีใจกลับเข้าบ้าน ไปถามพรรคพวกว่าเจ้าอยากกินเสือบ ข้อยกับเบ้งกิน ไปเอาเสือกันไหม ให้ต้มไก่ให้กิน แล้วจะพาไปเอาเสือบ ชาวบ้านก็หาไก่มาต้มให้ แล้วให้พาไปที่ขุมเสือบ บางคนบอกว่าไม่มีใครดูลูก คนก็บอกว่าจะต้มไก่ต้มไข่ ป้อนลูกเจ้า แล้วก็บอกชาวบ้านไปป้อนเสือบตก ไปแทงเสือบได้ เสือบตาย

พวกไปปาดชิ้นเสือกก็แบ่งกันหมดแล้ว คนนี้อยู่กินไก่ต้ม กินไข่ที่เขาให้ป้อนลูกหมด ลูกเล็กก็ร้องให้ คนก็บีบคอตายหมด พวกไปฆ่าเสือกกลับมาก็ไม่เห็นคน คนไปอยู่บนหลังคาเรือน เอาหีมาผูกฟักไปด้วย ตอนนั้นมืดแล้ว คนก็มาดูว่าลูกไปไหน จับหัวตุ๊กก็แข็งตายหมดแล้ว ผู้คนก็ร้องให้ จะฆ่าคนที่ฆ่าลูก คนบนหลังคาก็บอกว่า ถ้าเจ้าอยากฆ่าข้อย ข้อยก็จะโจนลงเรือน เตรียมทุบตีเน้อ ถ้างดงาม แม่ข้อย ถ้างดงามๆ แม่ข้อยมากฟัก พอได้ยินเสียงดังตุ้ม คนก็เข้าร่มตี กลายเป็นหมากฟัก ตัวคนก็โจนหนีไป ผู้คนชาวบ้านก็เสียวหมู เสียวไก่ ลูกก็ตาย

ชื่อผู้เล่า ท้าวบุญลวน คันทะวง

อายุ ๕๗ ปี

บ้านหัวเซ เมืองท่าแดง

เรื่อง ผีปอบ (ตม้อก)

ตม้อกเป็นคนมีปะทุอยู่ข้างใน แล้วไปกินคน เป็นแสงไฟนำไป บางที่มีไฟออกมาทางจมูกนำไป มีคนเล่าว่า ผู้หญิงมีลูกคนหนึ่ง ตัวแม่เป็นปอบ วันหนึ่งมีเด็กมาค้างกับลูกตัวเองก็คิดจะกินเด็ก เด็กคนนั้นรู้ตัว เอาสายสร้อยไปใส่คอลูกผีปอบ ตกเด็กผีปอบมากล้า เห็นเด็กมีสายสร้อย คิดว่าเป็นเด็กเพื่อนบ้านเลยจับกินเสีย รุ่งเช้าก็รู้ตัวว่ากินผิดจึงร้องให้ ชาวบ้านรู้เรื่องจึงตีตาย

เรื่องผีปอบ (สำนวนที่ ๒)

มีเด็กน้อยพี่น้องเป็นกำพร้า ชาวบ้านให้ไปอยู่ป่า เพราะเชื่อว่าจะทำให้คนอื่น ๆ พลอยตาย เมื่อไปอยู่ป่าแล้ว น้ำป่าของเด็กเป็นปอบ อยากไปกินหลาน น้ำป่าจึงกลับเป็นนกแลว บินไปเกาะที่เด็กอยู่ เด็กก็เอาน้ำมาดื่ม ถ้าน้ำลูกนาก็จะยังไม่ถูก เด็กยังไปนับไปจนได้ ๑๐ ลูก ลูกที่ ๑๑ ไม่ได้ น้ำลูกนาก็ถูกนกแลวตกลงมา เด็กก็เอาไปดื่ม น้ำป่าอยู่บ้านก็ร้อนมาก พอเอาเหล็กเสียบก็เจ็บมาก เด็กน้อยเอาน้ำรดนกกแลว น้ำป่าก็หนาวสั่น คนที่บ้านไปบอกหลานว่าน้ำป่าเจ็บมาก เด็กจึงรู้ว่าน้ำป่าเป็นปอบ จึงฆ่านกแลว น้ำป่าก็ตาย

เรื่อง ผีปอบ (สำนวนที่ ๓)

อีกเรื่องเล่าว่า ปอบเอาศพเด็กน้อยมาต้มกิน มีคนมาถามว่าต้มอะไร ก็บอกว่าต้มกบ แอบเปิดดูก็รู้ว่าเป็นศพเด็ก จึงรู้ว่าเป็นผีปอบ

ชื่อผู้เล่า ท้าวบุญลวน คันทะวง

อายุ ๕๗ ปี

บ้านหัวเซ เมืองท่าแดง

เรื่องคนใช้เศรษฐี

เด็กน้อยคนใช้เศรษฐี พ่อแม่ของลาวยืมเงินเศรษฐีติดหนี้มีใช้ เลยมอบลูกชายคนหนึ่งให้เป็นคนใช้ อยู่ต่อมาหลายปี เด็กน้อยคิดอุก้องคิดหาพ่อแม่ อ้ายเอ้อยน้องทางบ้าน มีอหนึ่งในคินนั้น อากาศหนาวเย็นประมาณศุณย์ เศรษฐีผู้นั้นเฝ้ากับคนใช้ของตนว่า เจ้าสามารถบ ไปนอนเปลือยจึงอยู่หิณลาด

๑๘๔ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

บ่อน้ำตกตาด ถ้าเจ้าบ่ตาย ข้อยจะให้เจ้าเมื่อหาพ่อแม่พี่น้องของเจ้า คนใช้ผู้นั้นคิดในใจว่า เป็นคนใช้ของหมู่แม่ตายดีกว่า มีชีวิต เมื่อคนใช้คิดได้แนวนั้นก็เลยเว้ากับเศรษฐีผู้นั้นว่า ข้าน้อยขอรับ ถ้าข้าน้อยบ่ตาย ให้ข้าน้อยเมื่ออีหลีเด้อ เศรษฐีคิดในใจ ตายมึงต้องตาย หนาวแน่ๆ จึงร้องรับกับคนใช้ของตนว่า รับประกัน ๑๐๐ เปอร์เซนต์ ข้อยบ่จะดอกถ้ามึงบ่ตาย

เมื่อได้รับรองสัญญากันอย่างถูกต้องแล้ว เศรษฐีก็พาคนใช้ของตนไปหาบ่อน้ำตกตาดให้คนใช้นอนเปลือยคิง บ่ห่มผ้า อยู่เกิงหินลาดนั้นแล้วนั้น เศรษฐีเมื่อนอนเรือนำลูกนำเมียของลาวฮอดตื่นมืออื่นเข้า คนใช้ผู้นั้นบ่ตาย เลยตีใจเมื่อแจ้งให้เศรษฐีรู้ เมื่อฮอดเรือนเศรษฐีแล้ว คนใช้ผู้นั้นบอกเศรษฐีว่า ข้าน้อยบ่ตายแล้ว ข้าน้อยจะเมื่อหาพ่อแม่ยายเอื้อยของข้าน้อยเด้อ เศรษฐีตอบว่า เตี่ยวเตี่ยว ทำก่อน ข้อยขอถามเจ้าหน้อยหนึ่งว่า คินนี้เจ้าฝันเห็นอันหยั่ง บอกข้อยเบิ่ง คนใช้ผู้นั้นตอบเศรษฐีผู้นั้นด้วยความสัตย์ซื่อ ตามความฝันของลาวแท้ บ่ได้ตัวว่า เออ เศรษฐีเอ๋ย เมื่อคินนี้ข้าน้อยบ่ได้ฝันเห็นหยั่ง มีแต่ฝันได้ผิงไฟเท่านั้น เศรษฐีขบถ บ่สนว่าโตแพแล้ว คนใช้บ่ตาย บ่อยากให้มันเมื่อหาพ่อแม่พี่น้องของมัน ให้เป็นคนใช้ของกูต่อไป ก็เลยเว้าว่าคนใช้ของตนว่า ยอนมึงได้ผิงไฟนั้นแล้วมึงจึงบ่ตาย กูบ่ให้มึงเมื่อ เมื่อคนใช้ได้ยินเศรษฐีเว้าแนวนั้นแล้วก็เลยไปขอร้องฟ้องกับศาล เพราะศาลเป็นคนตัดสินคดีศีลธรรมปักษ์ผู้นั้นซังผู้นี้ เมื่อไปฮอดศาลแล้ว คนใช้ก็เลยเล่าตามความเป็นมาของลาวกับเศรษฐี เมื่อศาลก่าคดีได้แล้ว มืออื่นจะไกลเกลี้ยคดี ศาลเลยแนะนำคนใช้ว่า มืออื่นก่อนจะตัดสินคดีแม่นต้องร่วมพาข้าวสามัคคีนำกันทุกคนก่อนจึงเว้าความได้ ให้เจ้าพาหมูตัวหนึ่งมาเอ็ดลาบเด้อ แต่ให้เอาผักและชอยเครื่องหอมเครื่องปรุงรูลาบไว้เรียบร้อยก่อน ข้อยจะมาปรุงให้เอง บ่ให้ไผ่ต้องศาลสังคนผู้นั้น คนใช้ผู้นั้นตอบว่า โดยข้าน้อย

มืออื่นมา ทางศาลจะไกลเกลี้ยคดี ได้เชิญฝ่ายโจทก์และจำเลยมาหมด ก่อนจะไกลเกลี้ยคดีแม่นต้องร่วมพาข้าวสามัคคีนำกันก่อน จึงเว้าความได้ ทางคณะศาลจึงแต่งพาข้าวเรียบร้อยหมดขึ้นลาบดักไว้ทุกถ้วย เครื่องปลาได้อยู่กันถ้วยทุกถ้วยลาบ แล้วเชิญแขกทั้งสองฝ่ายมาร่วมพาข้าวสามัคคีนำกันก่อน เมื่อทั้งสองได้ไซพิริ้บประทานอาหาร แล้วทั้งหมดก็พากันกิน ผู้ใดกินก็คิดว่าลาบบ่ได้เครื่องหอม กลือ แชนมันบ่มี จาง ผู้ใดก็ว่าจางทั้งหมด ว่าไผ่ปรุงอาหาร บอกมา คือบ่เป็นเอ็ดลาบจักดี นายศาลเลยตอบผู้คนทั้งหมดว่า ข้าพเจ้าเองแล้วเป็นผู้ปรุงอาหารนี้ และเศรษฐีว่านำคนใช้ลาวเพียงแต่ผิงซื่อๆ บ่ผิงไฟเป็นได้จริงจะอุ้นบ่มีแล้ว คือลาบบ่ได้ใส่เครื่องหอม กลือ แป้งหัวปะไว้อยู่กันถ้วยจึงใดจึงจะแชบหัวได้ บ่เชื่อเปิดเบิ่งกันถ้วย ข้อยรับรองไว้ทุกกันถ้วย เมื่อทุกคนเปิดเบิ่งอยู่กันถ้วยก็ได้เห็นแท้ และก็คิดปัญหาคินี้แบบเดียวเลย เศรษฐียอมแพ้ ปล่อยให้คนใช้เมื่อได้

บ่มีความเว้าแนวไต คติก็ยังบ่ได้ทันเว้าแล้วเลย

ชื่อผู้เล่า ท้าวบุญลวน คันทะวง

อายุ ๕๗ ปี

บ้านหัวเซ เมืองท่าแดง

เรื่อง อายาปู่ขี้เกี

มีอายาปู่สององค์อยู่องค์ละวัด แนวคิดของอายาปู่แต่ละองค์ก็คิดมักลูกสาวหล้าของแม่ออก อายาปู่ที่หนึ่งพัดปลุกพลุงาม ผู้อื่นขอแม่บ่ได้ จะซื้อกับชาย อายาปู่องค์ที่สองก็พัดปลุกหมากเขือ เป็นหมากเขือดกหนา ไผ่มาขอกินขอซื้อก็บ่ได้คือกัน

มีผู้หญิงแม่ออกผู้หนึ่งมีลูกสาวหล้าผู้หนึ่งก็สูงขึ้นสวยงาม คิดอยากเคี้ยวหมาก บ่มีพลุเคี้ยวเลยไปขอร้องอายาปู่ทิศเหนือ อายาปู่วัดเหนือเว้ากับแม่ออกว่า ถ้าแม่ออกให้นอนกับลูกสาวหล้าของแม่ ออกจะให้กินพลุตามใจ แม่ออกตอบว่า ได้ๆ จะให้นอนน้าอายาเมื่อใด ช้าน้อยบอกจึงไปเดอ อายาปู่ตอบว่า เออ แม่ออก

ฮอดมือใหม่แม่ออกอยากกินหมากเขือก็เข้าวัด เห็นหมากเขืออายาปู่หมากดกหนา ขอเก็บไปกิน อายาปู่ก็เว้าคืออายาปู่วัดเหนือคือกัน ว่าขอนอนน้าลูกสาวหล้า แม่ออกก็ตัดสินใจให้ แต่จะหลอกให้อายาปู่สององค์กุมกันในส่วนลูกสาวเลยเว้ากับอายาปู่วัดเหนือว่าให้อายาปู่ไปนอนน้าลูกสาวอยู่สามเด้อ แต่ ๖ โมงเมื่อลูกสาวมานอนให้เคียงๆ คุบเอาคุบแรงๆ ย่านมันบป ลูกสาวผู้ขำมันย่าน บ่เคยนอนกับผู้บ่าวจักเทือ อายาปู่รับความสัญญาของแม่ผู้สาว

แม่ผู้สาวไปหาอายาปู่วัดใต้ ว่า อายา เตียวนี้ลูกผู้ขำกำลังนอนหลับอยู่ในส่วน ให้ค่อยๆ ขึ้นและเข้าไปในส่วนเดอ ย่านลูกสาวบป มันย่าน ฮอดใกล้ๆ แล้วให้อายาคุบเอาโลด มันไปบ่เป็น อายาปู่ได้นอนน้าโลด อายาปู่ตกลงปฏิบัติ เมื่ออายาปู่วัดใต้มาแล้ว ก็คุบอายาปู่วัดเหนือ สององค์กุมกันแล้วคลำหัวกันไล่ทั้งสองหัว บ่แม่ผู้สาวขำ ก็เลยเจ้าอาวาสวัดเหนือบ่ ข้อยเจ้าอาวาสวัดใต้ พากันโดนเรือนไป บ่ได้นอนกับลูกสาวขำ

คำกล่าวของชนเผ่า

คำกล่าวของเผ่าตะเรียง

คำให้พร

เมื่อมีงานบุญตามประเพณีของเผ่า จะให้พรกันและกันว่า

- โกตีด โกตาน โกกวาน โกบอด โอโก โกกา ร่นเรียม โกกาแด็ก เปียวบิงบอกรอกบิงวาร สะติลก กาดา ปะยา บกกาโบกอนโกบุกาเฮ
ให้อยู่ดีมีแสง เจ็บไข้ได้ ไข้ให้เกิด
ไก่และหมูให้มีมากมาย จัวควายให้เต็มคอก
ความยังมีและความสะอาดกาย การยังมีและการนำพาพ่อและแม่
ให้มีลูกเต็มบ้านให้หลานเต็มเมือง

คำสอนตักเตือน

เตือนลูกเตือนหลาน ไม่ให้พุดผิดใจผิดหูกับผู้อื่น หรือเตือนลูกให้ออกแรงงาน (ทำงาน) ให้อุตทนต่อความทุกข์ยากความลำบาก ไม่ให้ทำผิดพลาด และต้องระวังการไปมา (ให้รู้จักเลือกที่จะไปจะมา)

- เตรียง บอนสาตัว มีสวล ลวนหลาม ตวงเคย
ลวนตาอิก ไทคอม สวน ฮวมไฮลวน
เคอเคย คอลิดคอคับ เซยตาอิก ปะเนยกาเอิน เตะหนีฮุม กะแบะ กะนอง
ลวง ไก เบรตาก กาเดิม

คำกล่าวของเผ่าเย็ฮู

คำให้พร

ในโอกาสมีงานบุญ เช่น ขึ้นเรือนใหม่ หรือ แต่งดอง เจ้าเรือนหรือเจ้าของเหล่า จะเป็นคนกล่าว พุดกับญาติพี่น้องและคนอื่นๆ

- เยอ เยอ เออ เคยไม เมกกา ตา กายา ไมปายา กาโบ กานิน
บันบัว บันกล็อกกาเปอบัน โอกบัน อามกาเยอ จันเอาะหยิง
เอาบันกา จันกาเลียม

อยากให้เจ้าใหญ่ ให้เจ้ายังมี สาปู้ สาย่า สาพ่อ สาแม่
ให้เจ้าเลี้ยงควายเลี้ยงวัวให้ตักได้ เลี้ยงหมูเลี้ยงไก่ให้หลาย เบ่งพี่เบ่งน้อง
ให้จบให้งาม

คำกล่าวเตือนและสั่งสอน

- สามีจะกล่าวเตือนภรรยาเวลาที่จะออกไปซื้อของซื้อเครื่องจากบ้านอื่น

บิ่นมะเอย ไมโกเบอมาจนช จนบอลอ จนกอน จนเจา เดออีเดือสวาน
เออกาซุดังปะหยาก เดิบบุเรอ
แม่เด็กน้อยเอย ให้เจ้าอยู่เบ็งเรือนเบ็งชาน เบ็งลูกเบ็งหลาน บให้เจิบเป็น
ส่วนตัวเองจะไปชอกไปหา ซื้อเครื่องซื้อของจากบ้านอื่นพุ้น

- พ่อจะกล่าวตักเตือนสั่งสอนลูก เวลาไปไร่ไปสวน

โบซูลิงมี กอนโกเบอส บันโอดบันอาน เดอสีเลิงเรอ
พ่อชไปไร่ ไปสวน ให้ลูกอยู่เรือน เกือหมู (ให้อาหารหมู) เกือไก่
บให้ลูกไปเที่ยวเล่นทางอื่น

คำกล่าวของผ่อดักกั๋ง

คำให้พร

บให้ช้ค่าน ให้เฮ็ดไเฮ็ดนา บให้อีตบให้ยาก
ให้ได้ควายถึกใหญ่ ให้ได้ข้าวร้อยกะพ้า ให้ได้หม้อทองใหญ่ๆ ให้ได้คำได้เงิน
อัดตะเราะ อัดคัก ให้อยู่ดีมีแรง
ดอะเครีอะ เดอะเตรีอะ อย่าให้เจิบให้ไข
มงเกลอเดอล้อก ให้อายุยืน
บิงบะเรียงบาเรียงกะมอ ให้อายุร้อยปีสองร้อยปี

คำสั่งสอน

ตักกะมิด (ให้ขยันทำงาน)
เดือกะแยรุ (บชี้ค่าน)

คำสั่งสอนเมื่อทำพิธีแต่งงาน (เนื้อความ)

เดียวนี้สองคนเป็นผัวเมียเป็นครอบครัวแล้ว ผู้ชายก็อย่าให้มีผู้หญิงอื่น

๑๘๘ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

ผู้หญิงก็อย่าให้มีผู้ชายอื่น อย่าไปยุ่งเกี่ยวกับผู้อื่น ให้อยู่ด้วยกันไปจนตาย
ถ้ามีเหตุอะไรเกิดขึ้น ก็ต้องตักเตือนกัน ให้ช่วยกันสร้างครอบครัว
ให้ได้ลูกหลานหลายๆ ให้ทำงานด้วยกันช่วยเหลือกัน

คำสั่งสอนนี้ พ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายจะเป็นผู้กล่าวเมื่อผูกแขนคู่แต่งงานแล้ว ญาติพี่น้องอาวุโส ก็
อาจกล่าวได้ ถือเป็นการให้พรด้วย

คำให้พรเมื่อตีทองลา

เวลาที่ทองลาในงานพิธีกรรม เช่น แต่งดอง แปะฮีดบ้าน (ฆ่าควาย) จะมีคนเอาเหล้าให้คนตี ก็
องลากิน แต่ก่อนให้เหล้า ก็จะกล่าวคำอวยชัยให้พร คนตีทองลาอาจไม่ใช่เจ้าของทองลานั้น แต่ต้อง
เป็นคนที่ดีเป็น เพราะทองลาเป็นเครื่องดนตรีพิธีกรรมที่สำคัญมาก

เวลาเอาเหล้าไปให้กิน ก็จะพูดว่า

อยากให้อร่อย อยากให้ได้อร่อย อยากให้มีความสุข อยากให้อยู่ดีกินดี
กินอิ่ม กินอร่อย กินหวาน บ่เจ็บบ่เป็น มีน้ำไหล มีท่อนไฟสว่าง

คำเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว

เวลาที่หนุ่มหรือสาวจะขอของอีกฝ่ายไว้เป็นเครื่องหมั้นหมาย ก็ต้องมีคำกล่าวที่พูดกันมาตั้งแต่
สมัยพ่อแม่ เป็นที่รู้จักกัน หรือเวลาผู้เฒ่าผู้แก่ของฝ่ายชายจะไปขอสาวให้ลูกชายหลานชาย ในเรือนของตน
ก็จะบอกกับพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิงว่า

	ขอยสียอยากได้ปาดัวงามๆ ของเจ้า	๖
ฝ่ายหญิงจะถามว่า	ปาดัวใด ปาบ่อนใด เจ้าชิดาง (ถ้ามีลูกสาวหลายคน)	
ฝ่ายชายจะบอกว่า	ปายูบ่อนที่สอง (ลูกสาวคนรอง)	
ฝ่ายหญิงอาจตอบว่า	มีผู้ชิดางแล้ว (คือไม่ให้)	
หรือว่า	คั้นเจ้าบ่ดี ว่าปาบ่งาม ข้าวบ่งาม เจ้าจะถางก็ถาง	
	เฮาบ่เป็นปัญหาส้ง ย่านมีแต่ผีป่านั่นบ่ให้ (ผู้หญิงไม่รัก)	
ถ้าจะตกลงก็ว่า	เจ้าจะถางก็ถางเด้อ เฮาบ่เป็นปัญหา	

นอกจากคำให้พรและคำเกี่ยวพาราสีแล้ว ดักกักก็ยังมีการบิภาษ (เต๊วะฮุ) คำแข่ง (อะรัจ)

คำหยาบ หรือ คำดำ (จ้อออก) คำสาบาน (กะวัด หรือ กุวัด) และคำเปรียบ (ตาเมอฮู) ต่างๆ กัน

คำบริภาษ และ คำหยาบ คำดำ

- ให้ตายดับตายวอด	ขจิตตาเร่ลักตเรตต์ คันลาจะนองชะจองกะโนง
- ให้ควยเน่าควยหนอน	เกลล่ฮะฮูเกลล่ปาง
- ให้ผืนน้ำเอาไป	ยางดากฮอฮ์
- ให้ไฟไหม้	กากอาฮูลฮู
- ให้ผีตายโหงเอาไป	ชะม๊ากเปรียงฮิลเมอะฮู
- สาธุ ให้เจ้าตายโหง	สาธุ ไมขจิตเปรียง
- สาธุ ให้คนมาแทงมาฟันเจ้า	สาธุ อาเมาตัม ตะเมาเด็ก
- พ่อแม่เจ้าสั่งสอนบ่	กงกันไมเวเตียมอาไม จิงไมฮุมตงลี

คำดำติดปากทั่วๆ ไป จะดำว่า เป็นหมู ไ้ก เป็นหมา จอ

คำแข่ง

คำดำกับคำแข่งต่อเนื่องกัน ดังจะเห็นจากคำบริภาษหรือคำดำข้างต้น

คำสาบาน

เวลาจะสาบานจริงจึงต้องเอาน้ำมาล้างอาวูรมืดพัว หรือลูกปิ่น แล้วเอามาให้คู่สาบานดื่มดื่มนั้น
พร้อมกัน เป็นการสาบานความซื่อสัตย์ที่มีต่อกัน

ความเปรียบ

- เปรียบคนงาม ว่า งามเหมือน กะแซ (พระจันทร์) งามเหมือน มัดตใจ (ตะวัน)
งามเหมือน ฮารุไมย (ดาว) เหมือน บิลลองฉเต่ง (ดอกไม้)
งามเหมือน บิลรอก (คือ ปลาที่ตัวแดงเรื่อๆ)
- เปรียบของที่มีสีแดงว่า เหมือน ต้ากซูด (น้ำย้อมผ้า)
ถ้าแก้มแดง (ผู้หญิง) ก็จะบอกว่า ชัมปแลตะเบ็ก
- เปรียบของสีขาว เหมือน ลอนกป้าลฮู (ดอกฝ้ายที่อยู่กับต้น)
หรือ เหมือน อาเรียก (หยวก) เหมือนเจีย (กระดาดสมุด)
- เปรียบของสีดำว่าเหมือน ม่วนกดี (ดินหม้อ) หรือเหมือน ชะจี๊ะ (ถ่าน)
- เปรียบของสีเหลืองว่า เหมือน ฮาราก (ขมิ้น)
- เปรียบคนเจ็บที่ผอมแห้ง ว่า ซาล ฮามาล (เหมือนไม้ผา)

๑๙๐ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

- เปรียบคนสูงว่า เหมือน **โดกอรุ โดงอก** (สูงเหมือนภูเขา)

คนอ้วน เหมือน **โตะออกเกรียว** (หมูตอน) หรือเหมือน **โตะป้อจกะ** (ควายถึก)

บางทีก็เปรียบเหมือนช้างตัวใหญ่ **โตะอาเต็ล**

ส่วนคนตัวเล็กก็จะว่าเหมือน **โตะกวย** เหมือนจงโรงจงบะเกรง (กิ้งก่า คือกมีแต่กระดูก)

คำกล่าวต่างๆ ของดักกั๋งมีอีกมาก แต่ตัวคำวัน ผู้บอกข้อมูลนั้น เข้ามาอยู่ในสำนักเมือง และไปเรียนหนังสือที่ต่างๆ เสียงาน ทำให้จำคำกล่าวของดักกั๋งไม่ค่อยได้ แม้จะพูดภาษาดักกั๋งได้ ก็ตาม เมื่อคำวันไปถามแม่ที่เรือน แม่ของคำวันก็บอกว่าจำไม่ค่อยได้แล้ว และบอกว่าผู้หญิงดักกั๋ง จะไม่ค่อยรู้คำกล่าวเหล่านี้เหมือนผู้ชาย เช่นเดียวกับวันนะสอนที่บอกว่าคนเฒ่าคนแก่สมัยก่อนจะรู้ คำกล่าวและพูดกันเสมอๆ แต่คนรุ่นวันนะสอนไม่ค่อยรู้ ที่สำคัญคือ เมื่อเข้ามาอยู่ในสำนักเมือง จะใช้ ภาษาตะเรียงมากกว่าภาษาดักกั๋ง ทำให้ลืมคำเก่าๆ ของตนเองไปเสียมากแล้ว

คำกล่าวของเฒ่าตะรีว

ผู้บอกข้อมูลของเฒ่าตะรีวคือ ท้าววันวันสนใจบันทึกข้อมูลประเพณีทำน เพลงและเครื่องดนตรี ตลอดจนการเล่นต่างๆ ของเด็กมากกว่าคำกล่าว สุภาษิต และคำให้พรต่างๆ ข้อมูลเรื่องคำกล่าวต่างๆ ของตะรีวจึงได้มาน้อย พอเป็นตัวอย่างเท่านั้น

คำสอน	ดักปี้รเต็งเฒ่า เต๋อ ดัก เล็ด ภาบีน เดอดักดีกาหยิง ยิงกาเดาะ อย่าเฮ็ดผิดพลาดตำหมู่คู๋ อย่าเฮ็ดดินสั่นมือยาว	๗ ๕
คำให้พร	จี เฮลิม ดี มงกา เฮง เดอสงหามอ ให้ยืนยงตลอดไป	
คำบริภาษ	กาจิตมุยฮุง ขอให้ตายเน่าเหม็น	

คำกล่าวประเภทอื่นๆ เช่น คำกล่าวในพิธีกรรมเกี่ยวกับการเพาะปลูก คำกล่าวสาบานผูกเสี่ยว คำของเฒ่าที่ดักเตือนสั่งสอนไม่ให้กินงู ฯลฯ ไม่ได้นำมารวมไว้ในที่นี้

คำกล่าวของเผ่ากะเซง

ท้าวสมสี ผู้บอกข้อมูลของเผ่ากะเซงกล่าวว่า คนกะเซงนั้น
“โอ้โลมปากเว้ากันด้วยภาษากะเซง ปากเว้าเล่าสู่กันอย่างสุภาพเรียบร้อย
และยังโอ้โลมกับชนเผ่าอื่นๆ เช่น ลาวลุ่ม และเผ่าที่อยู่ใกล้เคียง
มีความเคารพนับถือกันอย่างงดงาม”

การโอ้โลมปากเว้า ก็คือ การปฏิสนธิ การรวมตัวกันเพื่อเล่นเจรจากัน เนื่องจากท้าวสมสีเป็นทหาร และ
ต่อมาได้ทำการอยู่กับห้องการของแขวง คำโอ้โลมปากเว้า หรือคำกล่าวต่างๆ ที่จดจำได้จึงมักเป็น
คติพจน์หรือคำขวัญในช่วงการทำสงครามต่อต้านปฏิการอเมริกา และการก่อตั้งบ้านเมืองในระบบใหม่
เช่น

“อยากกินหมากต้องปลูกไม้ผล อยากเป็นคนต้องเรียนความรู้”
ความหมาย คือ คนเราต้องขยันหมั่นเพียร เอาใจใส่การเรียนรู้และค้นคว้าหาบทเรียนที่ดี
และเป็นประโยชน์แก่ตนเอง

“สิ่งที่แพงที่สุดคือชีวิต”
ความหมายคือ ชีวิตมีค่า มีราคาแพง หากเราได้อุทิศชีวิตของเราเพื่อประเทศชาติและประชาชน
“ความต้องการของประชาชนคือกฎหมายที่ดีที่สุด”
หมายความว่า ต้องคำนึงถึงความต้องการของประชาชนที่มีสิทธิ เสรีภาพ อธิปไตย ในการ
ดำรงชีวิต การทำมาหากินของประชาชนเป็นสิ่งที่ถูกต้องและยุติธรรมในสังคม

คำให้พร

ท้าวสมสีบอกว่า คำอวยพรที่ดีที่สุด คือ
“ขออวยพรชัยให้แก่ท่าน พร้อมด้วยครอบครัว จงมีสุขภาพแข็งแรงตลอดไปชั่วกาลนาน”
คำอวยพรนี้เป็นคำอวยพรแบบสากลและเป็นสมัยใหม่ ไม่ใช่คำกล่าวดั้งเดิมของเผ่า แต่ท้าว
สมสีอธิบายว่า คนกะเซงทั้งหมดมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และพร้อมที่จะทำทุกอย่างเพื่อความ
แข็งแรงมั่นคงของประเทศ ไม่จำเป็นต้องมุ่งเฉพาะของดั้งเดิมของเผ่าเท่านั้น นอกจากนี้ ท้าวสมสี
ยังเสริมว่า

“พวกเราบ่อาจสามารถฝากฝังทุนรอนอันประเสริฐเลิศล้ำของชาติ
ไว้กับบุคคลผู้บ่มีคุณสมบัติและความสามารถเพียงพอ”

คำกล่าวของเฝ้าเงะ

คำให้พร

ในเวลาแต่งตั้ง ผู้ใหญ่จะให้พรผู้แต่งตั้งในขณะที่ผูกขวัญว่า

ตักกะวีกะเต็อย เบียนกะยี้กเบียนกะเต็ยล มะโอมะฮุน มะตักตะปริงตะเต็อย

ตักเวียก ฮแรฮราย ยัวะกรุงตะมอย โซตริโซวัน ดานโตะตานยัวะ

อัดตะฮุโกระฮุฮิม มะทือตะมอย

ตองไม่เกิดโตรเกิดเยียะฮุ อัดตะดวงดี ปะจวบแอมมอย

ตระกองนา มีฮุเอ้อยมีฮุมมิด เม็ลเยอะกยา

ตักจนาเปริออน ดองจินดองเย็บ บันเจ๊ะกยีก

เยียะกยา ตะมอยตะเม็รุ

สร้างเป็นลูก ผูกเป็นเมีย บให้เจ็บให้ไซ้ บให้ลั่นซูลิ้นสาว

ทำการงานเฮ็ดไฮ้เฮ็ดสวน ไปหากินหาอยู่ หาควายหาวัว

ตำหูกตำแพร ตักน้ำตำข้าว นับถือแขก

ให้เป็นเจ้าเรือนอยู่ในที่นี้ เป็นพื้นฐานอยู่กับพี่น้อง

มาสู่ฮ้ายเอ้อย เบ็งพ่อเฒ่าแม่นายให้ดี

แต่งอยู่ครวกันให้สะอาด ให้สุขให้แซบ เพื่อเลี้ยงผัวเลี้ยงเมีย

พ่อเฒ่าแม่เฒ่า แขกคน

เมื่อผูกขวัญทำขวัญที่มีการทำพาขวัญ จะให้พรว่า

มะโอมะฮุน มะฮุนมรยง ดองเบียนปรจาเต็อะฮุ ยัวะตะมอยเบียนวัน

บันกะเต็ยเบียนเอิม

อย่าให้เจ็บอย่าให้ไซ้ ให้ยืนยงคงตัว อย่ายุ่งจิตยุ่งใจ

ให้มีเงินมีคำ ไปหาแขกหาตอยได้ควายได้วัว

เฮ็ดไฮ้ไถนาให้ได้ข้าวได้น้ำ

คำเรียกขวัญ เบื่อหุรวาย โจเดื่อ หันตโกระหัดตะฮุ หัดจริง หัดดรอล โจยเด็

จออัดกันนอล นึงเอ้อยนึ่งอวม เต็อะคงเต็อะแต๊ะฮุ

มะตุ่มมะวาว มะยัวะจงาย มาเดื่อ

มาเออขวัญเอย แต่ป่าแดง แต่ภูแต่ผา แต่ห้วยแต่น้ำ
แต่บวักแต่ตม แต่กกไม้กกตอม มาเออขวัญเอย
มาอยู่กับพ่อกับแม่ มาอยู่เือนอยู่ชาน
บ่ให้หนีไป อยู่บ่อนดึกบ่อนไกล มาเออขวัญเอย
คำอธิษฐาน จะอธิษฐานขอจากยางประสุ ยางโกะสุ ยางกิ่ง ว่า
ตองไฮเบียลไฮจา เคียนจาปรุยาเคื้อะฮ
วีประสุวีเคียล เบียนประสุเบียนเยียง
เบียนตรีเบียนวัน เตาปรุจาจาเคื้อะฮ เมืองตะดั่ง กำบังตะเบ็ง
มะโอมะฮุน มะฮุนมะยง
ขอให้ได้อั่งได้มี ได้เงินได้คำ ได้ควายได้ไ้ ปะเนาะปะฮ้าย
อย่าให้เจ็บให้ไข้

คำสาบาน

คนเงจะสาบานแสดงความสัตย์ซื่อต่อกันแต่ไม่มีการกระทำอื่นประกอบเพียงแต่กล่าวคำสาบาน
แสดงความสัมพันธ์ที่จะต้องซื่อสัตย์ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ว่า

, ตักแถมตักอ้าย เกิดกะยีกกะเคียล เกิดโกรนา มะก้องปะเจิญ
มาปะเรื้อยปะริง มะดำโปะดำปริง ตองเยียมปรุเงะปรุฮวน
กรุลเลตรูปอจ กานตรุดองตรวี
มะจ็อกมะออจ มะคืดตักลอม เงะติะเงะตะโลจ
มะคืดตุงตง ปรุเลอะฮุปรุสิง
ให้เป็นพี่เป็นน้อง เป็นผัวเป็นเมีย มาเป็นพี่เป็นน้อง อย่าให้เคียดฮ้าย
อย่าให้ด่ากัน บ่ให้เป็นตัวะยัวะ บ่ให้ปลิ้นหน้าปลิ้นหลัง
ให้แนวดคิดจิตใจซื่อสัตย์บริสุทธิ์ ความคิดความว่าให้ซื่อสัตย์
แนวดอนแนวไทให้กันด้วยจริงใจ บ่ให้ตระหนี่เสียตาย อย่าเฮ็ดแนวดคิด
จิตใจอันบ่งาม อย่าฉกฉักเครื่องในเรือนในชาน

คำสั่งสอน

คำสอนของผู้ใหญ่หรือคำเตือนใจ คล้ายภาซิดหรือพังเพย ในปัจจุบันมักพูดทำนองเดียวกับ
ลาวลุ่ม และเป็นแนวคิดสมัยใหม่ ตามที่ท้าวสวนเทียนอธิบาย เช่น

๑๙๕ สุวรรณ เกรียงไกรเพ็ชร

๑. หลักไม่หลักแก่น บ่มั่นท้อหลักคน

จะล่อมรั้วไม่หลักไม้แก่นอย่างไร ก็ไม่มั่นคงเท่าล่อมด้วยคน

๒. เอาหัวกลอยหัวลำ บ่ท้อเข้า เอ็นเฒ่าแก่เจ้านาย ก็บ่สุดท้อตนเอง

เวลาที่มีความยุ่งยากสับสน ไปขอให้เฒ่าแก่หรือเจ้านายช่วยตัดสินใจแก้ไข

ก็ไม่เท่าตนเองตัดสินใจแก้ไขเอง

๓. มีเงินมีคำก็ตาม บ่ท้อมีแนวคิดดี และมีความถูกต้องเอกภาพ

ถึงจะมีเงินทองร่ำรวย ก็ไม่เท่ามีความคิดดีที่ถูกต้องเป็นเอกภาพ

๔. ย่านงู ย่านเสือ ย่านผี บ่เท่าย่านคน

กลัวงู กลัวเสือ กลัวผี ก็ยังไม่เท่ากลัวคน

๕. สุดที่ไวก็บ่ท้อแสงตา

อะไรที่ไวว่าไวที่สุดก็ไม่เท่าสายตาคน (เตือนไม่ให้ทำผิด เพราะนี่ว่า

คนอื่นจะไม่รู้ไม่เห็น)

คำเกี้ยวพาราสีของหนุ่มสาว กรุแลวปอมฮอว กรุแลวฮึงเอียร

ท้าวสวนเทียนอธิบายว่า คำเกี้ยวพาราสีนั้นแล้วแต่จะพูดกัน แต่ส่วนมากก็อาศัยพูดตามที่คนเฒ่าคนแก่พูดกันมา ซึ่งเป็นคำงามคำเพราะ แต่ในปัจจุบันมักเป็นคำที่อ้างอิงมาจากลาวลุ่ม และเรียกกันว่า เป็นคำบาลี ภาษาเฒ่าว่า **ฮึงเอียร** เช่น

๑. โอ มิฮุกะฮุเฮย เยียมาเปรตองเดยล เก็จเคียงเบี่ยนนา

สูงป่าเอย ดอกไม้งามๆ นี้ จะเก็บเมื่อเชื่อนได้บ่

เงะวีอินเตไอบิล เปรตองเงะวีเยียม เงะอันแตไม เอ็จเก็จ เดอไอดง

ซียอยากได้แทบ่ ดอกไม้บ่จบบ่งาม เจ้าสิบ่อยากเอาเมื่อเชื่อนเจ้าดอก

๒. เยียมา เตมจีวเด ลิจุมโนโจ๊ะฮุบือเดอย ไทไท นิสิงกูตุมเบอะฮุ

ไอบีลนะเฮย อัลกะลงบ ลือฮัดตะแนม เกาฮุโจ๊ะฮุฮุฮุฮุ เบี่ยนนา

งามเด่ กกจีวตันนี้ เวลาใดที่เจ้าปลุก จักบ่แล้ว

แต่ก่อนๆ ข้อยมา บ่เคยเห็นหน้าตันไม้นี้ อยากได้เอา

มีในบันบ่ หรือว่าเบี่ยมัน เขาขอเอาเมื่อปลุก ได้บ่

๓. เจ้าเอย ขอแนวข้าวตอ(ข้าวเบา) ข้าวสามเดือน เพื่อไว้เป็นแนวปลุกได้บ่

๔. ดินดอนดอนนี้งามแท้เด่ ขอถางไฮ่ถางสวนได้บ่ หรือว่ามีผู้หมายแล้วบ่

๕. น้ำห้วยนี้มีบ่ ปลาจา ปลาแก้มแดง มีอยู่หลายบ่
๖. ฟ้าอากาศปีนี้แดดฮ้อนแท้ได้ จนนหินหักหินแตก (ร้อนนกร้อนใจด้วยความรัก)
บางทีก็เป็นคำพูดล้อเลียนคนสนิทสนม ที่แต่งตอไปแล้วมีลูกมากหลายคน
โอ้กกตั้นนี้น้อยๆ ทั้งต่ำเตี้ย แต่หมากดกหลาย ทั้งใหญ่ทั้งยาว

คำบริภาษ

คำกล่าวที่เป็นคำบริภาษหรือคำสาปแช่ง ท้าวสวนเทียนบอกว่า คนเงจะพูดเมื่อโกรธมาก หรือมีเรื่องวิวาทกัน ฉะนั้น ในเวลาธรรมดาก็ไม่ควรพูด แต่บอกได้ว่าเป็นคำที่แช่งให้ตาย ให้งูขบเสือกกัดให้เน่าให้เปื่อย ให้ผีเอาไปกิน อย่าให้ได้พูดได้เกิด ฯลฯ

คำกล่าวของเผ่ากะตุ

คำให้พร

๑. คนแก่ให้พร

กะกอง ตองมะมาปะโน้ด ตักเวียกปยอง ตองเปียนตองวา
มะกะไอกะอุณ มะโซลมะเปียง ตองมะม่งเต็กกับอินตอกัดกะแรช
, ลูกเอ๋ย ให้อายุยืนยง เอ็ดเวียกงานฮั่งมีดีได้ บให้เจ็บให้ไข้
บให้อ่อนเพลีย

๒. ลูกหลานว่าให้พ่อแม่แม่เฒ่า

อาอญยามุม อัดตะเตียนตะรอกุ ตองมาซามัญชาเปียนกัล
มัตักมะงอด ซางจะนาปะรัน ตองจื๊บายระกะมอรุ ไวหนึ่งไต่กอิราล
อินตัมเหงอิตัจ มะตุ้มมะงอด อะจิกะกอลเหงโย้ก ตัวกลมมปรุหอม
อิมแปลโอณ ยะมุ้ม เหิงอัดตะแวลตะเตื่อง ตักตองแหลม
โย้กตองจะงอน ไวอะจิกะกอล ยีกะจิด อีออลแวลรัลปู้ก อีลาง
พ่อแม่อยู่เรือนอยู่ชานครอบคร้ว บัญชาครอบคร้ว บให้ออดอยาก
เสาะของกินของอยาก ต้องให้พ่อได้กินแต่ละปี และเก็บไว้เล่าข่าว
และให้เอาไปขาย บให้ออดอยาก
หมู่เฮาผู้ไป พวกเฮาผู้เป็นลูก ใส่ใจพ่อแม่ผู้อยู่เรือนชาน
ให้อยู่ดีมีแฮง มีความสุขความเจริญ เพื่อให้ลูกหลานบมีความละอายต่อบ้านเมือง

คำสั่งสอนเวลาแต่งงาน ตักกรจุ

พ่อเฒ่าแม่เฒ่าผู้หญิงมักอบรมสั่งสอนว่า

กะกอนที เปยกะเจียรกร็อง เอมองเอลา อ้าชีไวกะกอน แงเตอยแงจา กะกอนหงตักก
ะเวียด กะกอน ลีมวม จวมฮั้วบกะโดยกะวาย อรนาอูเจ็ก รัรอุชะชาว ฮอนเปง กะกอนจี ต้อง
เปียนแลม ปรุเติ๊ก มะตาโนมะติ๊ะ มอตอฮุมะจะอ็อกฮู ทาแมตอะฮูแมจะอ็อกฮู แมตินแมปะฮู
วัญไมเบ็ด วัลไมกาจติอุ สลองอิเต๊อ กักกรฮอด ทากะกอนไมติจ กะไวเทตกะไวยล วัญนีไปย
อะชีปะยอมประน อินเจิง มวยตรุกัล ทากะกอลชี อัดกะกลาง ตักตะแนมปรุยาว กะแลกะปรุเติ๊อ
จะจุชกะเอ็กตะแงย วัญนี ไปยอะชีประนตี โอยไปย มะทาจะจิชกะยีก ตักกะแลม ดินปาฮู
ตอะฮูจะอ็อกฮู กะลิกัลญชะละ หนึ่งอะตงอะจี โตรกะกอนชี กุลนเอา โอยยะจี กะกอนชี กลนโอ
ยยะชี แมนอะชีกะฮูประนวัน อินเจิงมายตะเกา นิม

ลูกหมู่เฮา คือเบ็งกะบัง คือแนมไบหยวก บ่แม่นลูกใช้ได้กินเป็น ลูกบ่จบบ่งาม ลูกคร้าน
บ่เฮ็ดเวียกงาน มีแต่แม็กกินกินอยาก คนบ่ฉลาดบ่เฉลียว เฮ็ดหยังกีบได้ เสียตายแต่ลูกเขยอยากได้
ลูกเฮาต้องเบ็งแยง ดูแลให้คัก บ่ให้ตะ บ่ให้ตี บ่ให้ดำ บ่ให้บ้อย ถ้าลูกเขยพ่อเฒ่าแม่เฒ่าด่าบ้อย
มูลมรดกของพ่อแม่ หรือของเจ้าเองจะเสียหมด มูลมรดกของเจ้าคือไฟไหม้ไหล่น้ำ หนึ่งหน่วยก็บ่ยอม
ส่งคืนให้พ่อเฒ่าลูกเขย

(หมายความว่า) ถ้าลูกเจ้าดี บ่มีเหตุบ่มีผล เครื่องของเฮาบ่ยอมส่งคืนสักอย่าง ถ้าลูกเฮาอยู่
บ่จบ เฮ็ดเวียกบ่งาม ลิ่นผัวลิ่นบ่าวผู้อื่น เฮ็ดผิดพลาดด้วยพ่อเฒ่าแม่เฒ่า เฮ็ดผิดพลาดด้วยลูกด้วยผัว
ปากความเช่นผีถูกต้อน บ่งามบ่ดี พ่อแม่กับผัวฟังบ่งาม เครื่องของของเจ้าเอาส่งคืนหมด ถ้าลูกผัว
เฮ็ดบ่ดี ตะเตด่าบ้อย เสียตายเครื่องเสียตายของ ให้ลูกหลานกลับคืนมาหาเฮา แม้นพวกเฮาบ่ยอม
ส่งคืนเครื่องของสักอย่างเดียว

คำบริภาษ จะอ็อกฮู

- กะฮูติ๊กเปียฮูล ชั่วคือหมา
- จิวเงินแจงฮูเปียโอ๊ก หนึ่งกะจอมกะกัล เตยยะ ชั่วคือหมู ปรูจักแม่ตัวเอง
- จะจีดยัลยะยอล เปยปะไอยชะชัย ชั่วเด็ดคือควายหมา (ให้ผู้หญิงด่า)
- เจียะยิลยะยวลเปยก้านลอะนัล ชั่วคือนมหมา (นมแม่หมาแกว่งไปมา)

คำสาปแช่ง เต๊าะฮู

- ซาฮะเกียฮู อรอุยกับ แซรุเต๊อกร เบอลอน โย้กะกรางปะปูล กะฮัลจอะฮู
กะฮัลกับ รืออะมอ เปโลอะดิน ปลาวเด็กอะฮู ฮะดัวก เลาะฮะโลน เลาะฮูประลัย

ขึ้นภูให้เสือบ ลงน้ำให้แช่กิน ไปป่าไปดง ภูซบ ซี้เข็บซบ หินกลิ้งแต่พุนมาตีหัว ตีดับไตไล่พุง
จนมนออกขมอม

- เลาะฮูอัคกรวงลาว กรวงจู้ ตองไกรยลงเบ๊ญ ลางประอะฮู เตอยชะหน้าด แตกะซาม
ตองจิดตองบิล มะยิงกรนมะยิงจอ ตี้ฮูมัลลเตล กจารุฮอดเจยฮอดกา ปะนือชกาตีกฮูตะลอน
เปยอาไมเด็ก ตองมะยิงก็อด ฮอดฮือเร็กโกเตอว

ไปอยู่ดินลาว ดงละเวน ให้หมุยงด้วยปืนหรือมนตร์ ให้ดับมอด ให้ตายมุดมอด บิให้กลับคืน
เมื่อบ้าน ให้หมดให้สูญ ซี้ครันเบ็งซี้ครันบ้าน คนสั่งที่บตีบจกบงาม คือเจ้านั้นแหละ บิให้เป็นมนุษย์
อีก แต่หนีฮอดพุน

คำเปรียบ

ขาวคือปอกเปลือกหยวก

ขาวคือไผ่บง

เลื่อมคือขี้หิน (อะมอจินเตอร)

ดำเลื่อมคือบังกือ (หมายความว่า ดำเป็นมันเลื่อมเหมือนกึ่งกือ)

ดำคือกะตอกกลางไซ่ สูงคือกกไม้บาก เตี้ยคือกกหมากเผ็ดขี้หนู งามคือลูกว้าวพุ่มขึ้น

ขี้ฮ้ายคือไก่อายากตายปาก ขี้ค่านคือแมว ด้ (ขยัน) กินคือไก่ ไวคือเสือ

ท้าวตอบกล่าวว่า คำประเภหะหยากเกี้ยวพาราสีของกะตูมีมาก เรียกว่า คำบาลี แต่ท้าวตอบ
ไม่สามารถบันทึกมาให้ได้ เพราะต้องไปสอบถามจากคนแก่คนเฒ่า จึงจะรู้คำเก่าคำโบราณ

คำกล่าวของเผ่าจะต้อง

ท้าวฮันวิไลบันทึกว่ามีคำกล่าวหลายประเภท ทั้งคำสั่งสอน คำให้พร คำพะหยาย (เกี้ยว)
คำเรียกผี เชิญผี ตลอดจนถึงคำบริภาษ สาปแช่ง แต่ยกตัวอย่างมาให้เพียงเล็กน้อย ได้แก่

คำสั่งสอน

บให้ช้ลักมักจก บให้เฮ็ดดินสันมือยาว บให้ผัดพลาตบ้านเมือง

คำภาษิต

อย่าลีนไม้ร้อย เด็กน้อยลีนผู้ใหญ่ จนแก่กั้ว ลัวจัวแก่กั้วพะ

อย่าทำอะไรเกินตัว เด็กทำเกินผู้ใหญ่ เป็นเณรอย่ารู้ดีเกินพระ

คำโต้ตอบเชิงเกี่ยวพาราสี ผู้หญิงจะตอบผู้ชายว่า

อย่าสุดติตะแหลงแบ่ง บ่แม่นเชื้อข้าวแบ่ง แบ่งได้กะบ่ม่วน

อย่าสุดติตะแหลงเว้า เอาเลามาจักตอก จักบ่ถึกข้อ ยอบ่ถึกเบื่อง มันสิเลี้ยวใส่มือ

เปรียบเปรยว่าอย่าพูดไม่จริงพูดยกยอ ไม่ใช่ความจริงก็ทำอะไรไม่ได้ เชื่อไม่ได้
เหมือนเอาแบ่งที่ไม่ใช่แบ่งเหล้ามาทำเหล้า ก็ทำไม่ได้ เอาต้นเลามาจักตอกก็ไม่ได้ มีแต่
จะเป็นภัยเข้าหาตัว

คำกล่าวของเผ่าฮารัก

คำให้พร

- เวลาที่คนหนุ่มสาวทำอะไรให้ คนเฒ่าคนแก่ก็จะให้พรว่า

อ่ำไมบุนคุณ ไมเยาะฮุไมสร้าง อ่ำไมเดือย อ่ำไมฮัง ไมวี

สาธุ ให้บุญเจ้าเฮ็ดเจ้าสร้างอันใด ให้เจ้าได้ ให้เจ้ามั่งเจ้ามี

- ถ้าผู้เฒ่าผู้แก่ยื่นอะไรให้ คนหนุ่มคนสาวจะบอกว่า

สาธุ อ่ำไมบุนคุณ อ่ำอายุไมบลายจโลง

สาธุ ให้เจ้าบุญคุณ ให้อายุเจ้ามันขวัญยืน

เวลาที่สู่ขวัญ เรียกขวัญ ผูกแขน ก็กล่าวเหมือนกันนี้ว่า ให้อายุมันขวัญยืน

คำเฝ้าเปรียบเทียบ (ท่านองพิงเพย ภาษิต)

- ญีรอบญีฮญา คีไคเตงโอ๊ก บ่อยบ่เช่าคือหางหมู

พ่อแม่สอนลูกให้ดูหางหมู ว่าหางหมูไม่อยู่นิ่งเลย เพราะหมูเที่ยวเดินหากิน

คนจึงควรต้องขยันอย่าอยู่นิ่ง ให้ดูหางหมูเป็นแบบ เป็นคำที่พ่อแม่สอนลูก

หรือสอนทั่วๆ ไปก็ได้

- ผู้ชักช้า เฮ็ดสร้างเฮ็ดหยังบ่ว่องไว ญีบญีฮวาดคีไคตะโกง บ่ไวกวาคือหอยเลื้อ

คนทำอะไรช้า ไม่ทันการ ไม่ทันหมู่เพื่อนคนอื่น (หอยเลื้อ คือ หอยทาก)

- **เกลิมตะมิฮู ชำกอรุชาบระฮู** ผู้ใจใหญ่ บมีก็ว่ามี
คนใจใหญ่ อวดโอ้ ไม่มีก็บอกว่ามี ใจใหญ่เหมือนภูเหมือนม้า (ถือว่าไม่ดี)
- **เกลิมกาเก๊ะฮู ต้องฮายซี อก เกิดญีเดียว เกิดญีซา เกิดลู้บ**
ผู้ใจน้อย เอ็ดหยังก็ย่านว่าบได้ ย่านแต่บแล้ว บ่หาญ
คนใจเล็กใจน้อย เท่าเส้นผม ทำอะไรก็ลัวแต่จะไม่สำเร็จ ไม่กล้าไม่หาญ
- **เกลิมบูยฮูไคฮูน งอนบัญไคลคบน** ผู้ใจร้อนคือไฟ ใจไวคือรถยนต์
คนใจร้อนใจไว เหมือนไฟ เหมือนรถยนต์ ทำอะไรต้องให้ได้ดังใจ
- **เกลิมฮะฮิดไคด้าก** ผู้ใจเย็นคือน้ำ
คนใจเย็นเหมือนน้ำ ก็ถือว่าไม่ดี มัวแต่รอแล้วรออีก ทำอะไรไม่ทันการณ์

ความเปรียบ

- คนที่ผิวขาวสวย จะว่า **บอกไดอะลู้กปรีด ไคบ๊ะฮู** ขาวเหมือนหยวกกล้วย
เหมือนฝ้าย
- คนที่ผิวดำ จะว่า **ดงำ คี ดงือกกลางกุง** ดำเหมือนดอกกลางไร่

สำนวนเกี่ยวพาราสี มีลักษณะโต้ตอบเปรียบเทียบระหว่างผู้บ่าวผู้สาว

- ผู้บ่าวจะพูดกับสาวหรือพูดกับพ่อแม่สาวว่า
ข้อยอยากได้ไก่เจ้าเมื่อเฮือนไว้เลี้ยงได้บ่
ข้อยอยากได้ควายเจ้ามาเลี้ยง
(อยากได้เบ็ดหรือไก่ หรืออะไรๆ ในเรือนท่านองนี้)
- ผู้สาวจะตอบว่า
ไผยังอนตียด็อก เอรุฮือยี้เกินแนวเล้ม
เจ้าบ่อยากได้ดอก ไก่ข้อยบ่แม่นแนวงามปานใด
- ผู้บ่าวพูดว่า
เนาอนจ้องปายไผคี่สิฮะโฮม เคยแสะ
อ้ายขอกินข้าวของเจ้าคือสิหอมได้บ่
- ผู้สาวตอบว่า
เนายังอนจ้องปายเออวดอก ยีฮะโฮมยี้แซบ
อ้ายบ่มักกินข้าวของน้องดอก ข้าวบ่หอมบ่แซบ

คำบริภาษ

คำบริภาษแบบเปรียบเทียบ	ไมชวกไดจอ เจ้าจ้งแม่นซั่วคือหมา เตตเมะไม เจ้าคือที่แม่เจ้า (ด่าแม่)
คำบริภาษแบบแข่ง	อำไมซัด ให้เจ้าตาย ให้เจ้ากุดมุด (ทำอะไรอย่าให้ได้) อำบียูเยาะฮู อำเจือกจ็อกฮู อำฮะองบร็กอบ ให้ฮุดอด ให้เจือกเอ ให้เสื่อขบ

คำกล่าวของเผ่าส่วย

สุภาษิต

ส่วยรับอิทธิพลพุทธศาสนาจากลาลุ่มมาก สุภาษิตต่างๆ จึงมีลักษณะเนื้อความเป็นแนวคิดปฏิบัติของพุทธศาสนา และภาษิตทั่วไป เช่น

- ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- ไปเมื่อดงอย่าลืมหั้ว ออกเมื่อนาอย่าลืมห้อง
- ดีก็ย้อนเหล้า สั่ว (ชั่ว) ก็ย้อนเหล้า
- มีหมูมีเสียวก็ย้อนเหล้า บมีหมูมีเสียวก็ย้อนเหล้า
- หมายความว่า เหล้ามันกินให้ดีก็ได้ กินให้ชั่วก็ได้

คำสั่งสอน

- คนเผ่าคนแก่เคยสอนว่า
- ดุเฮ็ดตุ้ส้าง บให้เป็นคนซี้ค่านมกหน่าย บให้เป็นคนตั้นสันมือยาว
หมายความว่า ให้ขยันทำงานทำการ อย่าให้เกียจคร้าน อยากรไ้อะไรก็ให้ทำงานแลก อย่าเป็นคนซี้ลัก (ตั้นสันมือยาว)
 - คนตุ้กินก็กินอ้ม คนซี้ค่านกินก็บ่เต็มท้อง หมูได้กินหยังกไ้แต่เบ็ง
หน้าหมู เพ็นจึงบให้ซี้ค่าน หมูได้หยังกไ้ได้นำหมู
 - ห้ามไปคบกับคนซั่ว คนเสรี (เร่ว่อน) และคนที่บ่ฮู้ต่ำบ่ฮู้สูง
บ่ฮู้จักคนเผ่าคนแก่ ห้ามบ่ไปติดเตตขาด ให้ไปติดกับคนที่ดี
ที่ฮู้จักผู้เผ่าผู้แก่ ฮู้เวียกข้อเวียกควั ฮู้พ่อฮู้แม่ อ้ายน้อง

คำอวยพร

โอน ให้เจ้ามีสุขภาพเข้มแข็ง อวยพรโอนเป็นเกิดเจ้านาย

โอนกั้วอ มีแสงอายุมันขวัญยืน (โอนกั้วอ หมายความว่า ให้อยู่ดี)

อวยพรในงานแต่งงาน

พวกเจ้าเอากันก็ให้มันให้คง พวกกันแฮ็ดพวกกันสร้าง ให้อยู่ดีมีแสง

อยู่น่ากันดี ๆ สิ่งที่ผิดก็อย่าแฮ็ด ผัวผิดก็ให้เมียบอก เมียผิดก็ให้ผัวบอก

บ่ต้องให้ บ่ต้องตีกัน บ่ให้คำพ่อยอแม่มกัน มีหยงก็ค่อยเว้าระหว่างสองคน

ค่อยเว้าค่อยจากัน

คำกล่าวของเฝ้าละเวน

คำให้พร กะจ๊ะฮู

คำให้พรของผู้ใหญ่เมื่อแต่งงาน

ให้มีสัตว์เต็มคอกเต็มเล้า ให้มีควายมีวัว ทรัพย์สินสมบัติให้มั่งมี

ให้อยู่ดีมีแสง สร้างลูกสร้างหลาน ทำอะไรก็ให้สำเร็จ

• ให้อยู่กันอย่างจนตาย บ่ได้ปะห่างกัน

อยู่กันจนหลังคดหลังโค้ง (มอดพองกระ มะจนโก)

คำสั่งสอน

ให้รักพ่อแม่แม่เฒ่า อาหารการกินให้แบ่งให้ปัน

ฟันไม้ฟันตอกอย่าให้ฟันเข้าบ้าน เข้าตัวเอง

แฮ็ดโฮบให้ฮ้องโฮ้เก๊า คัดเหล้า บ่ให้ฮ้องเหล้าเจื่อน

(ทำไรอย่าให้ไปทำที่เก่า เหล้าที่ซิมแล้วกินแล้ว อย่าเอาไปรับแขก)

คำสาบาน สาบานจิกฮู สาบานโต

ถ้าฮ้ายตัวเจ้า เมยไต่บานเมยไต่แก็ด ให้ข้าตาย ให้จับหายวายวอด

สาบานเป็นเสี่ยว

ถ้าฮ้อยบ่เบ็งแยงเจ้า บ่ฮักเจ้า บ่คิดฮอดเจ้า ให้ฮ้อยตายสุด

สาบานว่า ไม่ได้ลักไม่ได้ขโมย ไม่ได้ทำอะไรไม่ดี

เมย อะตรอ เกรยนาต ปลาตาว ให้ฮ้อยถูกลูกปืนคมจ้าว

เมยไต่ตรอแกรแคะฮูประแตะฮูจ่าฮู ให้ฟ้าผ่าดินกิน

๒๐๒ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

คำแข่ง ปชอง

แก็ดกั้ตมุด	ให้ตายดับตายวอด
แก็ดโอะแก็ดเปอย	ตายบุดตายเนา
เซรียชริกจีบจ้ำ	ให้หนอนกั้ตหนอนกิน
โกยอ(ย)นเลงค้ำก	ให้ไฟไหม้ ไหลน้ำ
เกลือกั้บ รวยยั้	ให้เสือบ ข้างเหยียบ
แกรแคะย	ให้ฟ้าผ่า
ปแคะยจ้ำย	ให้กินดิน

คำบริภาษ

เมอะเบ๊บกั้กั้เปรียน	พ่อแม่ไม่สั่งสอน
ช็อกจอ	เป็นหมา
กช็อกฟัก	บักผีห้า
กช็อกเบรียง	ผีตายโหง
มิเซอแก็ด/กช็อกแก็ด	ให้เจ้าตาย
กช็อกชัว กช็อกโงก	ไอ้โง่
กช็อก/ช็อก	ไอ้ผี

นอกจากนี้ ท้าวบุญลอนยังให้คำเปรียบของละเวนจำนวนมาก เช่น

จรงเหียงดวยลอง ดีเหียงตมอโกลุ	สูงเหมือนปลายไม้ ใหญ่เท่าหิน
โต้นยังไปลกะเคะ สล่ำดิงฮวย	ด้อยคือหมากฟัก ผอมเหมือนกะปอบ
ค้ำกคือดา	เตี้ยคือเป็ด
อุบ้อกคือมะฮ	ขาวคือฝ้าย
ย่งคือตะลือก	ดำคือหม้อ
คุดมกั้กั้	แดงคือน้ำสี
เร็นคือนางฟ้า	งามคือนางฟ้า
ถยอคือเจ้านาย	ผู้ชายงามคือเจ้าคือนาย
เร็นคือพระเวด	ดีคือพระเวส

ขจ๊ะคือกซ็อก	ร้ายคือผี
โดจคือ โนจ	แหลมคือเขม
โกะคือกะแซ	ยาวคือเชือก
เสียงเร้งคือกลุแต่ะฮุ	ดั่งเหมือนฟ้าผ่า
มางเร็น แต่ฮัสมกะมาง (แต่ไม่จริง)	ปากหวาน
มางโครง	ปากสว่าง
เฮงขำรวย ขำกะเปอะ	แข็งแรงคือ ข้าง คือจัวคือควาย
จุรีนคือโงก	ดื้อคือลิง (ชน)
	ขี้ตั้นคือหมาคือแมว
	ดินสั่นเหมือนดินเปิด
ขยี้กกรัวะ	คนไม่ทำงาน เรียกว่า คนก้นหนัก